VERBUM CROATICUM

MARCEL KUŠAR

NARODNO BLAGO

HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA

Digitized by Google

HOOVER
STANFORD LIBRARIES
INSTITUTION

Digitized by Google

Nakladnički projekt:

Glavni urednik
ANTE SELAK

Biblioteke:

- KAIROS
- JEZIKOSLOVLJE
- UDŽBENICI I PRIRUČNICI
- IZABRANA I SABRANA DJELA
- INTERPRETACIJE I OGLEDI
- POSEBNA IZDANJA

Digitized by Google

B i b l i o t e k a
JEZIKOSLOVLJE
K n j i g a 2.

Grafičko-tehnički urednik
DUŠKO SLATKOVIĆ

D e s i g n
ALEN ŠATALIĆ

© Hrvatska sveučilišna naklada 1993.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

398(=862)(038)
929 Kušar, M.

KUŠAR, Marcel
Narodno blago / Marcel Kušar. - Pretisak izd. iz 1966. - Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1993. - 262 str. ; 23 cm. - (Biblioteka Jezikoslovlje ; knj. 2)

930121057

KUŠAR, Marcel
1. izd. 1925. - Str. I-XXXIX; Život i rad Marcela Kušara / Zlatko Vince.

Digitized by Google

MARCEL KUŠAR

NARODNO BLAGO

ZLATKO VINCE / UVODNA STUDIJA

HRVATSKA
SVEUČILIŠNA
NAKLADA
Zagreb 1993.

Digitized by Google

Digitized by Google

Zlatko Vince

ŽIVOT I RAD MARCELA KUŠARA

Digitized by Google

Marcel Kušar
(1858 - 1940)

Digitized by Google

A. ŽIVOTNI PUT MARCELA KUŠARA

Ima zaslužnih hrvatskih filologa koji pomalo tonu u zaborav, nedovoljno je njihov rad poznat i jezičnim stručnjacima, a u svoje doba objavili su više vrijednih znanstvenih priloga kojima značenje ni danas ne možemo zanemariti. To redovito nisu bili sveučilišni, nego ponajviše srednjoškolski profesori, odnosno gimnazijski ravnatelji, o kojima je, istina, napisano nekoliko novinskih članaka ili manjih priloga u časopisima, a zavrijedili bi da se njihov rad otme zaboravu barem cjelovitijim člankom ako ne i sistematskom kritičkom raspravom. Među takve, pomalo zaboravljene, nedovoljno ocijenjene i nedovoljno poznate naše znanstvenike mogli bismo ubrojiti i Rabljanina Marcela Kušara, profesora u Boki, Zadru, Dubrovniku, Šibeniku.

U novom pretisku Kušarova *Narodnog blaga*, iznijet ću Kušarov životopis i kratak pregled njegova filološkoga rada, ali podulje ću govoriti o mjestu i značenju što ga ima Kušarova knjiga *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*, koja je u vrijeme izlaska (1889) bila dobro poznata, a donekle je utjecala i na Ivana Broza pri izrađivanju njegova *Hrvatskoga pravopisa* iz godine 1892. Osvrnut ću se i na Kušarovo *Narodno blago* koje se predaje čitateljima u pretisku (reprintu). Kušar je zavrijedio da se o njemu napiše posebna monografija, možda u seriji Kritički portreti hrvatskih slavista.

Marcel Kušar rođen je 16. siječnja 1858. u Rabu od siromašnih roditelja (otac Ivan i majka Antonija Bastijančić). Otac je najprije izučio krojački zanat, ali se kasnije posvetio trgovini, a bio je i osnivač Narodne stranke na Rabu. Život je Marcelov bio težak, kako doznajemo iz piščeve kratke autobiografije koja je bila namijenjena užoj obitelji.[1]

U teškim prilikama, kada »nije bilo ni petroleja« (a kamoli elektrike)[2] pohađao je Marcel na Rabu talijansku osnovnu školu, a hrvatsku gimnaziju polazio je u Rijeci, gdje ga je izdržavao stric Vjekoslav, po zanimanju kovač, a stanovao je u mračnoj sobi bez prozora, u »istoj postelji s jednim kovačkim

---

[1] To tvrdi pisac rukopisnog sastavka o Marcelu Kušaru koji je u cjelini vrlo sličan tiskanom radu E. Bačića u »Novostima« od 22. prosinca 1940. pod naslovom: *Prof. Marcel Kušar. Smrt vrijednog starca, odličnog pedagoga i vrlog rodoljuba.* Kušar je svoje ime pisao u obliku Marćel.

[2] To su bila, veli Kušar, teška vremena kada su za večeru imali najčešće malo »oriza« varena u mlijeku ili dvopeka smekšana u vodi i začinjena uljem i kvasinom.

Digitized by Google

šegrtom«. Već u trećem razredu gimnazije zagrijao ga je za hrvatski jezik profesor Tade Smičiklas. Upravo tada umrla mu je majka. U šestom razredu gimnazije počeo se intenzivnije zanimati za lijepu književnost te surađuje svojim pjesmama i pričama u »Smilju« i u »Viencu« koji mu je godine 1878. objavio prijevod De Amicisovih *Sličica iz vojničkog života (Bozzetti militari)*.

Završivši gimnaziju s odličnim uspjehom, upisuje se na Sveučilište u Beču, gdje sluša predavanja iz slavistike i germanistike. U nemogućnosti zbog financijskih teškoća da redovito studira u Beču, već se nakon prve godine studija vraća kući, a u Beču polaže ispite. Najviše ga je privlačila komparativna filologija. Iako u teškim materijalnim uvjetima, završio je 1881. sveučilišni studij s vrlo dobrim uspjehom.

Nakon završetka studija dobiva prvo mjesto službovanja — Kotor. Tu već započinje njegov prvi znanstveni rad te mu dubrovački »Slovinac« objavljuje radnju *Arijanski rod jezika i naši najstariji pradjedovi*. Nakon toga piše *Povijest razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga*, koju je pozitivno ocijenio V. Jagić u svome časopisu »Archiv für slavische Philologie«[3], kada se pojavila 1885. u obliku knjige na 232 stranice u Dubrovniku.

Godine 1884. vjenčao se s Talijankom Anom Cardona. U braku mu se rodilo četvero djece, četiri kćeri.[4] Godine 1888. premješten je u Dubrovnik. Tu dolazi do izražaja njegov najznatniji pedagoški ali i znanstveni književni rad. Bečka je vlada dopustila da se u srednjim školama u Dalmaciji, Istri i

---

[3] »Archiv für slawische Philologie«, IX, str. 316-318.

[4] Vjenčao se 20. VIII 1884. u Rabu sa spomenutom Anom Cardona, kćeri Ivana, koji se bio doselio iz Kalabrije na Rab i tu se oženio s Anom Galzigna. Bio je mali trgovac, davao Rabljanima robu na kredit, i propao. Zahvaljujem se dr. Zmaju Defilipisu na tim podacima kao i na nekim drugim informacijama. Za razliku od drugih, pa i Enciklopedije Jugoslavije, dr. Defilipis navodi da je Marcel Kušar umro 2. XII 1940. na Rabu, dok drugi navode da je umro 5. XII 1940. Podatke o kćerima i potomstvu Kušarovu ljubazno mi je poslao dipl.ing. kemije Ante Belich, Rab, Ulica IX. udarne brigade br. 2. Kćeri Marcela Kušara zvale su se:
Consuelo, učiteljica na Rabu, majka pokojnoga prof. Vojna Marinovića, supruga gđe Anke Marinović, i kapetana fregate u m. Ivana Marinovića, koji živi u Splitu;
Mileva, udata Defilipis, učiteljica u Šibeniku, umrla, ima sina dr. Zmaja Defilipisa, u Rijeci, Zagrebačka ul. 9.
Nada Kušar, neudata, profesorica, radila je na srednjim školama u Šibeniku, umrla prije nekoliko godina na Rijeci.
Dolores, udata Kovačević, majka gospođe Gordane Karpani koja živi u Splitu i gospođe Neve udate Krpan (živi u Splitu) i ing. Ljuba Kovačevića koji živi u Šibeniku.
G. Petar Kovačić bio je pravnik, sudac Okružnog suda u Šibeniku, a poslije drugog svjetskog rata kraće je vrijeme bio sudac Vrhovnog suda NRH u Zagrebu.
Više podataka i neke publikacije M. Kušara dala mi je gospođa Gordana Karpani, koja živi u Splitu u Beogradskoj ulici br. 3, i ing. Anton Belich sa Raba, te njima i svima koji su mi pomogli srdačno zahvaljujem.

Digitized by Google

Bosni tiskaju posebna izdanja čitanki, dok su se prije upotrebljavale one iz Hrvatske. Kušaru bude povjereno da ih sastavi a bile su objavljene u Beču. Kušar napominje kako je utrošio mnogo truda dok je sakupio i uredio gradivo za četiri čitanke, koje su trebale biti »bolje od onih u Hrvatskoj«.[5] Velike su bile teškoće u nastavničkom radu. Da bi olakšao sebi rad, napisao je i objavio vježbenicu *Corso comletto di lingua croata o serba* u dva dijela. Pohvalila ju je ne samo hrvatska štampa nego i ugledni talijanski časopis »Nuova rassegna di letteratura moderna« (1906, br. 11-12) s preporukom svima koji bi željeli naučiti taj jezik.

Zatim objavljuje više znanstvenih rasprava koje ćemo naknadno spomenuti. One su sadržavale i određene nacionalne osjetljivosti. Ali već sada se može istaknuti njegov društveni, odnosno politički stav: politiku je redovno izbjegavao jer mu »nigda nije bila po ćudi«, kako se izrazio.

U zborniku »Österreich im Wort und Bild« izradio je informativnu raspravu o jeziku i književnosti pod naslovom *Die serbisch-kroatische Sprache und Literatur*. Godine 1907. priredio je *Narodne pripovijetke mitične* s uvodom i komentarom, kao i više drugih manjih djela.

Posebno treba istaknuti da je za Maticu hrvatsku, zajedno s Petrom Kasandrićem, priredio novo izdanje Marulićeve *Judite*, izradivši popis rjeđih riječi što se javljaju u Marulićevu djelu, dakle manji rječnik s napomenama. Godine 1950, uz petstotu obljetnicu Marulićeva rođenja, izdala je Zora u Zagrebu ponovo isto Marulićevo djelo s predgovorom Mihovila Kombola i s tumačem Marcela Kušara, s kritičkim popratnim tekstom Vjekoslava Štefanića. Izdanje u kolekciji Pet stoljeća hrvatske književnosti izašlo je pak u redakciji Ivana Slamniga sa Štefanićevim tumačem, uz mjestimične Slamnigove primjedbe. Splitski književni krug objavio je i *Juditu* u okviru velikog pothvata: Sabranih djela Marka Marulića, koje je priredio, bilješkama popratio i sastavio popis svih riječi što se spominju u djelu, dakle izdao kompletan rječnik, Milan Moguš. Možemo dakle zaključiti da Marcel Kušar ima u jezičnom tumačenju *Judite* i u rječniku, odnosno u popisu riječi i komentaru određeni vremenski primat.

Kušar je za Maticu priredio i *Mariju Konavoku* popularnog dubrovačkoga

---

[5] To su ove čitanke: *Čitanka za I. razred srednjih škola*. Sastavio Marcel Kušar, c. kr. gimn. prof. dopisni član JAZU. U Beču, u Carskoj kraljevskoj nakladi školskih knjiga, 1900, str. 243 (tekst lat. i ćir.) God. 1906. tiskano je i 2. izdanje, u bitnosti nepromijenjeno 1899. i 1914.
Isto su tako tiskane čitanke za 2. razred u dva izdanja. Isto i za treći i za četvrti razred (1895). Kritičkoj, možda prestrogoj kritici, podvrgao ih je Josip Dujmušić, *O eufoniji jezika u Kušarovim čitankama* i: *O sintaksi Kušarovih čitanki*, objavljenih u »Nastavnom vjesniku«, XVII, 1909, sv. 5, str. 377-379 i »Nastavnom vjesniku«, XVII, 1909, sv. 4, str. 300-306. Samuel Ben Jankef, *Jedna srpsko-hrvatska čitanka*, »Židovska smotra«, VII/1913, br. 8, str. 126-127 (gdje se napadaju Židovi).

Digitized by Google

književnika i biskupa Mate Vodopića, prikazavši uz njegovo djelo još i njegov život i rad.

Po dolasku u Zadar na tamošnju talijansku gimnaziju napao ga je list »Il Dalmata« u pretpostavci da je on emisar Hrvatske stranke. Zadarska sredina primila je Kušara s neprekrivenim nepovjerenjem. Trebalo je mnogo i takta i iskrenosti i upornosti da se probije i da se s uspjehom zaputi svojim ciljevima u nastavi i javnom kulturnom djelovanju. Preko razreda i preko škole pomalo je osvajao društveni položaj u javnosti. Zanimljivo je pokazati kako je tada Zadar gledao na hrvatski jezik. Kada je neki zadarski đak dobio nedovoljnu ocjenu iz toga njemu nevažnoga jezika, upitao se u čudu i s podsmijehom: »Seconda il croato? Chi ha inteso mai quello?« Ali profesoru Kušaru uspjelo je da se njegovu predmetu pridavala ista vrijednost kao i drugim predmetima koji su se u gimnaziji poučavali.

Zbog svoje taktičnosti prema kolegama i građanstvu, kao i zbog vrlo pedagoškog načina ophođenja s đacima, ubrzo je u gradu omilio te su ga zvali »Il professore galantuomo«, a njegova je obitelj bila među prvima koja je u Zadru javno govorila hrvatskim jezikom.

Godine 1909. otvorena je hrvatska gimnazija u Zadru. Na prijedlog tadašnjega namjesnika za Dalmaciju Nardellija bio je Kušar imenovan prvim direktorom te gimnazije. Ni tu nije bio rad bez teškoća, a neprilike su bivale još teže kad su nastali balkanski ratovi i konačno svjetski rat. Jednom je prilikom dalmatinski namjesnik Atems službeno posjetio gimnaziju, a đaci su, pored obavezne državne himne, zapjevali i »Lijepu našu«. Zbog toga je bio Kušar umirovljen godine 1914.[6]

Osim službenih prof. Kušar obavljao je i druge, počasne poslove. Bio je predsjednik Matice dalmatinske, član Ispitne komisije za kandidate za dobrovoljačku jednogodišnju vojničku službu, član Pregledne komisije za izdavanje hrvatsko-srpske pravne terminologije, član Kazališnoga vijeća, uprave Narodne čitaonice, sudski tumač, ekspert za štamparstvo, prevoditelj državnih zakona na hrvatsko-srpski jezik te nastavnik hrvatskoga književnog jezika čitavu nizu njemačkih baruna i grofova koji su u Zadru započinjali činovničku karijeru.

Kroz četiri ratne i tri okupatorske godine živio je Kušar u mirovini u Zadru, a 26. XI 1921. bude ponovno reaktiviran za profesora gimnazije u Šibeniku, kada je 21. II 1924. opet umirovljen.[7]

Tada se s obitelji preselio u rodni Rab, gdje je proživio svoje posljednje

---

[6] Kušar je odbio odlikovanje koje mu je bilo ponuđeno, ali na dekretu mu se ipak izražava »zahvala i priznanje za mnogogodišnju revnu nastavničku službu i za uspješan rad na polju školske književnosti«.

[7] Rešenje Ministarstva prosvete kraljevine SHS od 10. IX 1924.

Digitized by Google

godine života, povučen, u krugu svojih najbližih i mještana koji su ga posebno cijenili i voljeli.

Kao profesor bio je vrstan pedagog i didaktičar te mu je uspijevalo katkada zamorno i suho gramatičko gradivo toliko začiniti da su ga učenici rado slušali i pratili sa zanimanjem njegovo izlaganje i veselili se njegovu satu nastave. Bio je — sjeća se prof. S. Marčić — strog ali i pravedan i ljubazan nastavnik, pa su ga đaci naročito voljeli. Rado je i s nekim ponosom govorio o velikom broju svojih učenika koji zauzimaju vidne položaje u državnim višim službama, a koji su ga se, i nakon mnogo godina kako su prestali biti njegovi učenici, rado i s priznanjem sjećali.

Ljubimir Maštrović, njegov đak, sjeća se s pijetetom svoga direktora gimnazije: »Mi učenici bivše gimnazije u Zadru, koji smo još u životu, sjećamo se Marcela Kušara kao čovjeka velike energije, dobrog pedagoga i odličnog metodičara. Za njegovih satova osjetili bi i nemarni đaci neki naročiti užitak, koji mogu izazvati samo usta majstora nauke. Zadarski đaci imali su tu rijetku sreću, kad bi se, zamjenjujući odsutnog profesora u njihovu razredu, pojavio direktor Kušar«.[8] »Bio je u pravom smislu otmjen u ophođenju i dobar čovjek za svakoga«, kratko ga karakterizira pisac nekrologa.[9]

Još je jedna osobina resila Marcela Kušara: velika marljivost koja ga nije ostavljala ni u odmaklim godinama života. Pun oduševljenja i zanosa za znanstvenu djelatnost nije se mogao otrgnuti od rada. I u kasnim godinama opisuju ga kao tjelesno zdrava, svježa i vedra čovjeka. Bio je on sama skromnost i povučenost, nije se htio posebno isticati i nije želio da ga drugi hvale i pišu o njemu. S. Marčić misli da je možda upravo ta skromnost, katkada pretjerana, bila uzrokom te nije bio dovoljno poznat, naročito mlađim generacijama. Ipak, doživio je čast te je, na prijedlog dr. Ivana Broza i dr. Milivoja Šrepela, proglašen dopisnim članom najveće naše znanstvene ustanove HAZU, čime se dičio. Njegov unuk, dr. Zmaj Defilipis, nedavno je u razgovoru iznio svoja sjećanja na djeda te pripovijedao kako mu je djed bio uzorom karaktera, osobito zbog svoje velike skromnosti koja ga je istinski resila.

Svoje stare dane provodio je u rodnom Rabu, zaljubljen u krajeve i šumovite predjele svoga zavičaja. »Njegova simpatična pojava odavala je smirena čovjeka koji uživa zasluženi mir i vedrinu i neko zadovoljstvo sa svojim prošlim radom i djelovanjem.« U Rabu je i umro 2. prosinca 1940.[10]

---

[8] Ljubomir Maštrović, *150. godina zadarske gimnazije*, Zadar, 1954, str. 55.

[9] »Novosti«, 6. prosinca 1940, br. 337. Usp. i nekrologe Ivana Esiha, »Obzor« LXXV, 1940, br. 238 i »Jutarnji list«, XXIX, 1940, br. 10372.

[10] Umro je dakle 2. prosinca 1940, a ne 5. prosinca kako pogrešno navode enciklopedije i leksikoni, zamijenivši dan Kušarova sprovoda s danom njegove smrti.

Digitized by Google

B. KRATAK PREGLED KUŠAROVIH RADOVA

Kušar je objavio više jezičnopovijesnih, gramatičkih, dijalektoloških, pravopisnih, leksikografskih i kulturnohistorijskih radova i na svakom tom području ostvario, više ili manje, trajnije rezultate. U nemogućnosti da o svim tim radovima progovorim kritički i analitički, osvrnut ću se tek ukratko, deskriptivno na neka opsegom i veća i značajnija djela. Jedino ću — uz nedavnu stotu obljetnicu pojave njegove *Nauke o pravopisu...* — reći nešto cjelovitije o tom manje poznatom Kušarovu djelu, a isto tako i o njegovoj knjizi koja se upravo pojavljuje u pretisku i koju čitalac drži u rukama.

Od Kušarovih većih radova treba spomenuti niz rasprava što su objavljivane u više brojeva u »Slovincu« godine 1884. pod naslovom *Povijest razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga od najstarijih vremena do danas*. Po mišljenju tadašnje kritike, Kušarov je rad bio koristan i u svome prvome i u drugome dijelu, naročito za tadašnje stručnjake zainteresirane za izučavanje jezičnih pojava u glasovima, posebno za intenzivna ispitivanja fonetskih pitanja. Još je više čitalaca morala privući druga polovica knjige u kojoj govori o tadašnjim aktualnim razmatranjima oko hrvatskoga književnog jezika, posebno s kulturološkoga i nacionalnoga gledišta. Te su spomenute rasprave iz »Slovinca« pretiskane u posebnoj knjizi. Primjera radi spominjem tek to da Kušar traži da Hrvati u što većoj mjeri uznastoje da postanu narod umno, moralno i politički jak, jači od srpskoga, pa domeće da se na tome intenzivno i radi, spominjući s ponosom Sveučilište, Akademiju i Maticu hrvatsku u Zagrebu. Bilo bi potrebno da se još više proučava narodni jezik, da se pronikne u njegov duh kako nam se ne bi moglo prigovoriti da smo pod utjecajem tuđinštine. Kušar dalje traži da treba prihvatiti fonološki pravopis, a napustiti morfonološki kao neprikladan za naš jezik. Napokon, završava Kušar, trebalo bi uznastojati da se, na temelju staroga hrvatskoga prava, stvori samostalna i cjelovita Hrvatska (str. 231).

Dok je spomenute misli i istraživanja objavljivao u »Slovincu« (prije nego što ih je skupio u spomenutu zasebnu knjigu), godine 1892. počinje u »Crvenoj Hrvatskoj« objavljivati svoje članke pod nazivom *Dubrovčani, jesu li Hrvati?* Članci su, prerađeni i upotpunjeni, tiskani i kao knjiga, doduše nepotpisana, ali se znalo da joj je autor Kušar. Svrha je objavljenih članaka u navedenom listu bila da se »čvrstim dokazima iz prošlosti i sadašnjosti Dubrovnika, utvrdi hrvatski karakter toga grada i njegove okolice, a naročito da se pobiju tobožnji razlozi, kojim je takozvana srpska 'Omladina' u Dubrov-

Digitized by Google

niku u jednoj osobitoj brošuri... i političkim člancima pokušala dokazati, da Dubrovnik niti je sad niti je ikada bio hrvatski grad, već srpski.«

Možda bi se komu moglo učiniti, ističe pisac u predgovoru knjige, da ona nije potrebna jer bi mogla pomutiti slogu između Srba i Hrvata. Ali treba naglasiti da su sami Srbi izazvali »plemensku borbu«, da ignoriraju Hrvate, obasipljući ih pogrdama i povezujući se s neprijateljima hrvatskoga naroda. Stoga, veli dalje, Hrvati imaju pravo braniti svoje, a popustljivošću ne mogu doći do sloge sa Srbima jer »što više popuštaju, to pretenzije onih potonjih više rastu«.

Knjiga je podijeljena na više poglavlja i paragrafa. Tako se u prvome govori o starim Dubrovčanima, zatim se prikazuju političko-vjerske prilike starog Dubrovnika, i njegova stara književnost. U drugom velikom poglavlju iznose se podaci o tadašnjim odličnim Dubrovčanima, o tadašnjem dubrovačkom narodu te o »dubrovačkim Srbima«.

Pošto je potanko analizirao svaku od postavljenih premisa, naročito i s obzirom na jezičnu problematiku, Kušar na kraju knjige sažima osnovne misli te tvrdi da Dubrovčani jesu Hrvati:

»1. jer Hrvatima pripadaju po svim plemenskim osobinama;
2. jer je Dubrovnik nekada pripadao hrvatskoj državi, a stara je dubrovačka republika stajala gotovo dva vijeka pod zaštitom kraljeva ugarsko-hrvatskih, dok nije ni u koje doba zavisjela od Srba;
3. dubrovačka literatura je čisto hrvatska literatura;
4. jer su najodličniji muževi u Dubrovniku sve do najnovijega vremena gojili i širili koli u politici, toli u književnosti misao hrvatsku;
5. jer je danas narod u Dubrovniku i okolici dubrovačkoj po svim svojim karakteristikama narod hrvatski;
6. Iz ovoga slijedi kao naravna posljedica da je borba koju vodi danas hrvatska stranka u Dubrovniku protiv Srba posve opravdana, ona je opravdana tim više što sadašnje srpstvo u Dubrovniku nije nadahnuto nikakvim višim idejama, već je naprosto jedna gradska stranka, koja samo iz prkosa prema Hrvatima hoće da nametne u Dubrovniku neprirodno mu srpsko ime.« (str. 116)

Možemo odmah ovdje spomenuti da je Kušar u »Programu velikog državnog gimnazija« u Dubrovniku za školsku godinu 1888/1889. (izdanom u Dubrovniku 1890.) objavio relativno manju radnju *Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu*. Iako je taj Kušarov rad manjeg opsega, svratio je na sebe veću i trajniju pažnju i potaknuo raspravljanja. Tako ga je odmah u Archivu 1891. Jagić ukratko prokomentirao jer mu se učinio vrlo važnim. Međutim, u povodu Kušarova priloga izložio je Milan Rešetar svoje mišljenje o tome pitanju u »Novoj Zeti« 1890. u članku *Čakavština u Dubrovniku*, a zatim je u istom cetinjskom listu »Nova Zeta« izdao nov manji prilog *I opet o 'čakavštini' u Dubrovniku*. Rešetar je svoje znatno prošireno izlaganje

Digitized by Google

objavio i u »Archivu für slawische Philologie« 1891, što je bila njegova doktorska teza: *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Gränzen* 1891. (str. 93-109, 161-199, 361-388). Jagić je u vezi s objavljivanjem te radnje (a on je bio glavni urednik Archiva) napisao veći osvrt ne slažući se s pojedinim autorovim tvrdnjama. Tako je kritizirao Rešetarovo mišljenje da bi grad Dubrovnik bio od iskona posve štokavski, a nije se slagao — dakako — ni s Miklošičevim mišljenjem o jezičnoj odvojenosti Hrvata i Srba te o priznavanju samo Srba kao štokavaca, a Hrvata kao čakavaca. Jagiću se stvar o kojoj raspravlja Rešetar ne čini tako jednostavnom, pokazuje kako je već Daničić — upoznavši se dublje s poviješću hrvatskoga ili srpskoga jezika — napustio mnoga od svojih netočnih obilježja čakavštine što ih je zastupao pod utjecajem Miklošičevim, a to Rešetar nije dovoljno shvaćao. Još i danas ima u dubrovačkom narječju štošta o što bismo se mogli lako spotaći — razmatra Jagić — kad bismo htjeli dubrovački govor svrstati u isti red s govorom Sarajeva ili Mostara ili Beograda, a da ne govorimo o stanju toga govora kakav je bio prije četiri stotine godina — prigovara Jagić Rešetaru. Život se uvijek buni protiv idealističke teorije, pokazujući i u jeziku polagane neprekinute prijelaze, ne brinući se za našu sistematiku, često proizvoljnu, mudro veli iskusni Jagić poučavajući preradikalnog Rešetara. Ipak, Rešetarova studija o čakavštini i njezinim nekadašnjim i sadašnjim granicama, prema općem mišljenju, predstavlja prvi opsežniji pokušaj da se to potanje postavi i riješi, uza sve pogreške koje je autor nastojao ispraviti. Ali, pri nekima je tvrdokorno ostao do kraja života, makar su mu na nedosljednosti ukazivali učenjaci poput A. Vaillanta, J. Hamma, A. Belića, P. Skoka, E. Barića, M. Pavlovića, S. Ivšića i drugih.

Možda će se kome pričiniti da nije potrebno toliko raspravljanje o spomenutim pitanjima u vezi s manjim prilogom što ga je objavio Kušar u spomenutom Programu gimnazije u Dubrovniku. Ali, ipak, studija Pere Budmanija o dubrovačkom govoru, posebno i Kušarov manji rad, bili su povodom da se razvije dugotrajna diskusija i polemika oko postavljenih pitanja.

Napokon, mogu napomenuti da je Kušar objavio nekoliko dijalektoloških studija. Svome rodnom Rabu posvetio je posebnu, veću raspravu *Rapski dijalekat* (Rad JAZU, 1894, str. 1-55). Kušar više govori u svojoj raspravi o gradskom govoru Raba, gdje je rođen, a manje o seoskim govorima. Katkada nije jasno odijelio govor grada od govora sela, a pisao je svoju studiju po uzoru na Budmanija i u doba kada je dijelektologija bila još u svojim počecima.

Po selima se govori samo hrvatski, ističe Kušar, a od građana svatko poznaje taj jezik i njime se služi u drugovanju sa seljacima, no između sebe govore talijanski, osobito mlađi naraštaj. Ta prednost talijanskoga jezika potječe od austrijskoga »zaprema«, jer stariji ljudi tvrde da se na Rabu nekada govorilo hrvatski i u najuglednijim gradskim kućama.

Digitized by Google

Kušar napominje kako je hrvatski jezik na čitavu otoku isti, jedino je nešto drugačiji u mjestima Loparu i Barbatu, a loparski je govor podosta sličan krčkomu, što nije neobično ako se uzme u obzir činjenica da su Loparani došli iz Baške na otoku Krku. Gradsko je narječje natrunjeno talijanskim elementima, a barbatsko zanosi (u većine seljaka) malo na štokavski jer Barbaćani najviše druguju sa štokavskim »Vlasima«, kako zovu stanovnike oko Velebita i onih nešto podalje što dolaze na otok Rab, pogotovu u vrijeme berbe i nabave živeža. Na 54 stranice opisuje Kušar glasove, akcente i kvantitet, leksičko blago, oblike uopće, a zatim morfologiju imenica, pridjeva, zamjenica, »brojnika«, glagola te napokon govori o nekim posebnim pitanjima u Dodatku. Uzor pri sastavljanju te radnje bio mu je Budmani. M. Hraste, koji je šezdesetak godina nakon pojavljivanja Kušarove radnje objavio raspravu *Osobine suvremene rapske akcentuacije,* priznaje Kušaru akribičnost u iznošenju osnovnih karakteristika rapskoga govora, upućujući mu tek manje prigovore zbog neuočavanja određenih akcenatskih osobina, što se može tumačiti stanjem tadašnjeg manjkavog poznavanja pojedinih pojava do kojih se došlo tek poslije. Inače je Hraste cijenio rad svoga učitelja i uzora Marcela Kušara. (»Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru«, Zadar, 1965, str. 165-173.)

Pored spomenute veće dijalektološke studije Kušar je objavio još i ove: *Glavne osobine lastovskoga narječja* u »Nastavnom vjesniku« 1893, str. 319-327, i *Lumbardsko narječje* u »Nastavnom vjesniku« 1895, str. 323-338.

Mogu još napomenuti da je 15. rujna 1932. Kušar poslao Jugoslavenskoj akademiji u Zagreb svoju znanstvenu radnju pod naslovom *Nauka o riječima* s molbom da bi je Akademija tiskala među svojim Znanstvenim djelima za opću naobrazbu. Njome bi se, veli Kušar, htio Akademiji donekle odužiti što ga je imenovala počasnom titulom svoga dopisnoga člana. Uz dopis stoji bilješka da je Kušarova radnja upućena 7. listopada 1932. prof. T. Maretiću na referat. Dana 6. srpnja 1933. moli Kušar dopisom »časnu Upravu« da mu dopisnicom javi je li Akademija primila njegovo pismo od 30. svibnja 1933, ali se otada gubi svaki trag Kušarovoj radnji. Svi pokušaji da se ona pronađe ostali su bezuspješni.

Digitized by Google

NAUKA O PRAVOPISU

JEZIKA HRVACKOGA ILI SRPSKOGA

(fonetičkom i etimologijskom)

SASTAVIO

ZA UČENIČKU I PRIVATNU POTREBU

Marćel Kušar

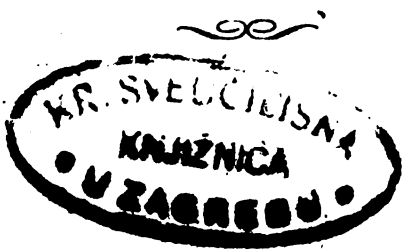

DUBROVNIK

NAKLADA PIŠČEVA

1689.

Digitized by Google

C. NAUKA O PRAVOPISU JEZIKA HRVACKOGA ILI SRPSKOGA (fonetičkom i etimologijskom)

1.

Prije nešto više od stotinu godina Kušar je objavio djelce *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom ili etimologijskom) ... za učeničku i privatnu potrebu*, u Dubrovniku godine 1889. To je bilo prvo u ono vrijeme sustavno pisano djelce o našem fonološkom odnosno morfonološkom pravopisu te je bilo poticajem za kasnije priloge sličnoga profila, među ostalima i Ivanu Brozu za njegov *Hrvatski pravopis*, kako je sâm u predgovoru istakao da mu je Kušarovo djelo dalo mnogo poticaja u radu.[1]

Bacimo najprije kratak pogled na pravopisno stanje sedamdesetih i osamdesetih godina. Da učini kraj pravopisnom šarenilu u hrvatskom školstvu, sastala se godine 1877. u Zagrebu komisija stručnjaka pod predsjedanjem Adolfa Vebera Tkalčevića. Zadržavši »etimologijski« način pisanja, propisala je i druga pravopisna rješenja[2], ali nije uspjela izdati pravopis s potankim obrazloženjima i pravopisnim rječnikom. To je ostavila za budućnost.

Čini se da je Armin Pavić uspio odgađanjem pripremiti teren drugačijim pravopisnim shvaćanjima od onih koje je zastupao vođa Zagrebačke filološke škole. Sve se više javlja težnja da se prednost dade fonološkom ili — kako se tada govorilo — fonetskom načinu pisanja, pogotovu i stoga što je Karadžićev pravopis uspio službeno prodrijeti, četiri godine nakon njegove smrti, i u Srbiju. I u Hrvatskoj se javljaju pristaše fonološkoga načina pisanja, osobito otkako je 1878-1880. tiskana prva knjiga velikoga Akademijina *Rječnika* pod Daničićevim uredništvom. Sama je Akademija u svojim publikacijama dopuštala različite pravopise tako da se u jednoj te istoj knjizi može naći nekoliko različitih pravopisnih uzusa.

Pero Budmani izdao je već 1867. svoju *Gramatiku jezika srpskohrvatskoga (ilirskoga)* pisanu talijanskim jezikom i izdanu u Beču, koja je u tekstu

---

[1] Sam Ivan Broz veli u predgovoru svoga *Hrvatskoga pravopisa*, Zagreb, 1893: »...priznajem, da bez njegove (tj. Kušarove) knjige ne bi u koječemu bila moja knjiga onakova kao što jest«, str. III.

[2] Mirko Petravić, *Jedna značajna obljetnica*, »Jezik« I, 1952/53, br. 5, str. 156-160.

Digitized by Google

primjera upotrebljavala fonološki način pisanja. Godine 1886. izdaje Matica hrvatska Ivanu Brozu *Crtice iz hrvatske književnosti* fonološkim pravopisom, a i mnogim drugim piscima. Tri godine prije izlaska Brozova djela, godine 1889. piše o toj temi Maretić u »Viencu«, pa u uvodu svoga članka izričito tvrdi kako je vlada odlučila »u školske knjige uvesti fonetički pravopis mjesto dosadašnjega etimologičkoga«, a hrvatsku književnost u budućnosti čeka velika reforma, koja neće dirnuti u njezinu unutarnju vrijednost ili stil, ali »spoljašni oblik biće za cijelo za 10-20 ili nješto više godina posve drugačiji nego li je danas.«[3]

O prednostima ili nedostacima fonološkog i morfonološkoga pravopisa raspravlja se u to doba i na širem planu. Poznati muzikolog Franjo Kuhač izdao je knjižicu *O hrvatskom ili srpskom pravopisu na temelju glazbene eufonije* godine 1889, iste godine kada se pojavljuje i Kušarova knjiga o pravopisu fonološkom i morfonološkom. Kuhač napominje kako je u novije doba nastao u nas »Hrvata znamenit pokret i veliko natezanje na polju našega pravopisa«. Piše svoju knjižicu zato jer bi mogla biti od interesa za zemaljsku vladu i po želji svojih prijatelja. Analizirajući spomenutu Kuhačevu knjižicu, V. Anić konstatira kako su »ukupna nastojanja Franje Kuhača na jeziku u duhu svoga vremena i mnogo pomažu rekonstrukciji tadašnje duhovne atmosfere. U njegovu radu ima mnogo rano i dobro shvaćenih problema, koji su i danas predmet obrade, iako je Kuhač u pokušajima da ih riješi pojedinačno udario mnogu krivu tipku«.[4] O istoj temi raspravlja i M. Delić.[5]

Za fonološki pravopis osobito se založio poznati i popularni hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić, najprije u članku *Hrvatski pravopis* (»Vienac« 1889, br. 33), a onda u članku *Borba za hrvatski pravopis* (»Vienac«, 1889, br. 35). Posebno je instruktivan Klaićev članak *Hrvatski pravopis*, objavljen — kako smo rekli — u »Viencu« 1889. (u broju 33), iz kojega živo osjećamo atmosferu koja je vladala prije pojave Brozova pravopisa. Otkako se doznalo da hrvatska vlada namjerava uvesti fonološki pravopis za škole i za školske knjige nastala je »čitava galama u Hrvatskoj i Dalmaciji.« Posebno se u Hrvatskoj stvoriše dva tabora: jedan u obranu fonološkog načina pisanja, a drugi morfonološkoga (»etimološkoga«). U jednom i drugom taboru bilo je pristaša svih političkih stranaka, pa se prepirke o dva pravopisa redovito vode u privatnim krugovima. Samo politički list »Hrvatska« smatra da to

---

[3] Tomo Maretić, *Fonetički ili etimologički?*, »Vienac«, 1889, str. 712-718 i 729-734.

[4] Vladimir Anić, *Franjo Kuhač - muzikolog u filologiji*, »Filologija«, Zagreb, 1978, knj. 8, str. 19-27, cit. mjesto str. 27.

[5] Mićo Delić, *Pogledi muzikologa Kuhača na jezično-pravopisnu reformu u Hrvatskoj 80-ih godina 19. stoljeća*, »Rasprave Zavoda za jezik«, Zagreb, 1984-1985, br. 10-11, str. 63-75.

Digitized by Google

pitanje treba da se usmjeri na političko polje, pa prikazuje pristaše fonologije kao protivnike hrvatske misli, jezika i narodne budućnosti.

»Antifonetičari« zasuli su na »fonetičare« mnogo pogrda stideći se i sami da se punim imenom potpišu pod svoje priloge. U isto vrijeme dok u Hrvatskoj udaraju na »fonetski« način pisanja, koji vlada tek kani uvesti, pa je zaklinju da toga ne čini, dotle je jedna stranka u Dalmaciji uvrstila u svoj program borbu za »fonetičnost«, pa bezobzirno juriša na tamošnju vladu, da zavrgne etimologično pisanje i da »jednim dekretom« uvede fonetiku u školu.

Hrvatska vlada »tek kani« uvesti fonetski pravopis u škole, posebno ističe Klaić, te ne poduzima bez jačih razloga i dubljih razmišljanja nikakve zamašnije reforme, tako da hrvatska vlada neće tek jednim otpisom oboriti stari pravopisni sistem, nego radi oprezno i smišljeno. Budući da gotovo svi učitelji hrvatskoga jezika traže fonetski pravopis i pošto je saslušala stručnu komisiju, ona je zatražila od profesora zagrebačke gimnazije Ivana Broza da napiše knjigu o fonetskom pravopisu i da je svestrano obrazloži. Ona će se tiskati o trošku vlade, povest će se o njoj meritorna rasprava, »pa kad se sve valjano prouči i ustanovi, onda će tek vlada uvoditi novo pisanje, i to postupno, najprije u pučkoj školi, a onda tek u srednjim učionama«.

Klaić isto tako ističe da jednako mudro radi i dalmatinska vlada što se »ne obazire na zanovetanja jedne stranke, koja bi najvoljela, da hrvatskoga jezika i pravopisa ni nema. Dalmatinska vlada voli za sada pridržati »etimologički« pravopis, nego da u Dalmaciji, gdje se je tek jučer počelo učiti narodnim jezikom, prouzroči čitav kaos na veselje ljutih protivnika hrvatske (a po tome i srbske) narodnosti. Jer da dalmatinska vlada danas ukine etimologiju u školama, koje »fonetičko pisanje« da prihvati? Od Vuka do najnovijih pisaca, što pišu fonetikom, ima »više nuanca«, a ima i mnogo fonetičara, koji pišu jednako loše, kako i mnogi etimologičari, a naprosto zato, što ne znaju hrvatski. Pa odakle bi dalmatinska vlada u jedan tren smogla bezbroj školskih knjiga, fonetikom pisanih, da zamieni dosadanje. Vlada dalmatinska radi zato i mudro i patriotički, što čeka, kako će se u Hrvatskoj svršiti pitanje o reformi pravopisa — pa kako je ona u prosvjetnim stvarima vazda složno radila s hrvatskom vladom nema dvojbe, da će i ona prihvatiti fonetičko pisanje, čim se ono u Hrvatskoj dosljedno izvede.«

Možda neće proći ni pola godine, pretpostavlja Vjekoslav Klaić, te će se Brozova knjiga pojaviti. Kako Broza pozna kao i kritičnoga i trijeznoga znanstvenog radnika koji drži do Vuka i Daničića samo onda ako se njihovo pisanje može potvrditi živim jezikom i njegovom poviješću, pretpostavlja da će njegova knjiga o pravopisu biti i potrebna i istinita. Tek kad knjiga izađe, trebat će je objektivno ocijeniti na korist »naše liepe hrvaštine«. Ako se iznese makar i jedan zdrav razlog u prilog etimološkog pravopisa, »eto me onda opet s vama da zatučemo pobratima Broza i sve fonetičare hrvatske«.

Digitized by Google

U takvu ozračju širokog interesa za izbor fonološkog ili morfonološkog pravopisa temeljiti i objektivni Marcel Kušar daje svoj prilog rješenju tada aktualnoga problema. Pitanje fonološkog odnosno morfonološkoga načina pisanja našlo se još 1883. pred Dalmatinskim saborom, gdje su se sukobila mišljenja Luke Zore i Mihovila Pavlinovića. Pavlinović je pretežno za »etimološki« pravopis, a Zore se zalaže za »fonetski«.[6] Dok je prije Pavlinović bio donekle sklon »fonetskom« pisanju te očekivao da će Jugoslavenska akademija najbolje o tome presuditi, sada već sumnja da bi takav način bio najbolji. Pokazuje kako se Englezi i Francuzi služe »etimološkim« pisanjem, a od slavenskih jezika gotovo svi, posebno i Rusi. Neki su napomenuli da nije potrebno baviti se takvim pitanjima s političkog gledišta, ali upravo je političar, državnik Bismarck sâm pokazao da se i on mora uplesti u pravopisna pitanja njemačkoga jezika. Očito je pri tome Pavlinović mislio na odluku pruskog ministarstva prosvjete 1876, da konferencija znanstvenika uredi njemački pravopis kako ne bi dolazilo do čestih neujednačenosti i pravopisne samovolje u njemačkom školstvu. Kako se stručnjaci nisu mogli složiti, pisac W. Scheer predložio je da »pruska vlada... dekretuje pravopis«[7].

U Dubrovniku (ali i u Dalmaciji općenito) to je pitanje bilo osjetljivo, pa je Kušar prikazao jedan i drugi način pisanja u istoj knjižici. Iako je bilo nastojanja da se u dalmatinsko školstvo što prije uvede »fonetski« način pisanja, ipak se ono uvodi tek onda pošto je uvedeno u školstvo u sjevernoj Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini i u Srbiji.

Prema izvještaju vladina povjerenika Strölla u dalmatinske se škole fonetski način pisanja uveo prema Brozovu *Hrvatskom pravopisu*.[8] Po njemu će i M. Kušar urediti svoje Čitanke.

Svjestan da postoje dvostruka gledišta na pravopisne principe, Kušar je napisao svoje djelo osvrćući se i na fonološki i na morfonološki način pisanja. Tako on u predgovoru svoje knjige govori najprije o Karadžićevu gledanju na to pitanje, pa o Gajevu, Kurelčevu, Jagićevu, napominjući kako je »polje pravopisne nauke... bilo kod nas, tobože kao ništavno, prilično zapušteno tako da je dijelom ostalo još neiskrčeno a korov je posvuda obilato iznikao«. Pravopisne pogreške zato se, veli, nikome ne zamjeraju, ali tako nije u drugih kulturnih naroda. Tamo je sramota ako se pisac ogriješi o pravopisna pravila. Tako bi bilo potrebno da se i naš pravopis »svede na pravila i da se isprave netačnosti u pisanju pojedinih riječi, zatim da se sve to skupi u knjižicu koja bi se imala uvesti u učionice i koje bi trebalo da se svak drži u pisanju«. Takve knjige nema u nas, tek su se pojedini pisci u svojim gramatikama i drugim prilozima uzgredno doticali toga pitanja.

---

[6] »Narodni list«, 21. VII 1883.

[7] L. Mrazović, *Ob ustanovi hrvatskoga pravopisa*, »Vienac«, 1877, br. 11, 13-14.

[8] »Narodni list«, 1900, br. 11, str. 13-14.

Digitized by Google

Najpotpunije je, veli, obrađena »nauka o fonetičkoj ortografiji«, Karadžić je prvi ustanovio pravila za taj pravopis, a potpunije je to prikazao Pero Budmani u svojoj knjizi *Gramatica della lingua serbo-croata (illirica)* godine 1867, dok je on, Kušar, u svojoj *Povijesti razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga od najdavnijih vremena do danas* godine 1884. donio spomenuta pravila još opsežnije, a Stevo Čuturilo sastavio je posebnu knjižicu za školsku upotrebu.[9]

Ali sva ta pravila nisu bila ni tamo sasvim i iscrpno prikazana, a ni u jednoj knjizi nije još pobliže pokazano kako bi trebalo pisati tuđe riječi u našem jeziku. Puristi književnog jezika (Bošković, Maretić, Živanović) dotakli su se u svome radu i pravopisa, pa su i »na tom polju iščupali gdjekoju divlju travku«, a i M. Divković je u svojim *Oblicima* i u *Sintaksi* skupio dosta podataka za pravopisnu problematiku.

Još je manje obrađeno područje »etimologijske ortografije« jer postoji tek neodređeno pravilo »Pazi u pisanju na etimologiju riječi«. Ali ono je toliko općenito i elastično te je postalo uzrokom mnogim raznolikostima i nedosljednostima. Želja da učini red u našem pisanju te da pruži, naročito svojim učenicima, sredstvo kako bi mogli pravilno pisati, potakla ga je da sastavi knjižicu kojom će upotpuniti praznine u našoj »pravopisnoj nauci«. Ona se odvojila od svih drugih priloga time što je skupio i iznio: sve skupne i pojedinačne riječi koje se pogrešno pišu ili koje se raznoliko pišu, zatim što je sav materijal uredio i sastavio na određena prosta pravila (i za fonološki i za morfonološki pravopis) i, napokon, što je ta pravila gradio na temelju radnja najboljih domaćih i stranih poznavalaca našega jezika (Kušar, str. XIV).

Mislim da je Kušar postupio objektivnije i taktičnije prikazujući i jedan i drugi način pisanja, što je Maretić djelomično zamjerio, zalažući se samo za fonološki pravopis i prigovorio Kušaru što se uopće osvrtao na morfonološki.[10] Jagić, naprotiv, vidi u prikazivanju obaju načina pisanja autorovu ob-

---

[9] Stevo Čuturilo, rođen 26. VI 1846. u Dabru u Lici. Položio je ispit za građanske škole iz jezika i povijesti u Zagrebu, pošto je završio realku i učiteljsku školu u Petrinji. Bio je učitelj, upravitelj građanske škole u Karlobagu. U Herceg Novom 1876. postao je profesor u srpskoj pomorskoj školi na Orbini. Od 1904. bio je nastavnik i direktor u privatnim gimnazijama. Pisao je mnoge udžbenike, osobito za osnovne škole. Usp. Čuturilo, Stevo, S. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, I knj. A-H.

[10] Tomo Maretić, *Književna obznana*, »Vienac«, 1889, br. 27. Već u 26. broju, govoreći o pripovijetki *Poslednja grofica*, u prijevodu Mije Medića, koja je objavljena u Zemunu 1889. i paralelno o Kušarovoj *Nauci o pravopisu*, Maretić ističe kako su oba pisca uvjerena u pravilnost fonološkoga pristupa te da su pristalice Karadžićeva jezika i pravopisa, pa raspravlja o pojmu *uvjerenje:* »Zlatna je to riječ *uvjerenje!* Ona je dostojanje rijetkih ljudi, koji se ne žacaju muke da pravo ispitaju i presude razloge koje stvari i da pristanu uz ono, što im njihov razum... veli da je bolje i pametnije... Pomislimo samo, kako malo ima ljudi, koji u politici

Digitized by Google

jektivnost i širinu, jedino primjećuje Jagić da je svoja izlaganja trebao započeti prikazom etimologijske problematike, jer je ona starija, a onda tek fonološke (*Archiv XIII*, 1901, 280). Posebno se založio Kušar i za Daničićeve znakove za glasove lj, nj, đ, dž (ļ, ń, đ, ģ). Sam Novaković je u *Ocjeni Ogleda Rječnika Daničićeva* nazvao onaj rad Daničićev »završetak udešavanja latinice za naše potrebe«.

2.

Svoju knjižicu podijelio je na dva velika dijela: s obzirom na fonološka i morfonološka pitanja na dio *Nauka o fonetičkom i etimologijskom pravopisu* te *Općenitu ortografijsku nauku.*

O prvoj problematici raspravlja u poglavljima:

I. Prilagođivanje suglasnih po svojoj naravi tvrdoj i mekoj.
II. Prilagođivanje suglasnih *s* i *z* ispred *č* i *ć*, *ģ* i *đ*, *ļ* i *ń*.
III. Premučavanje suglasnih.
IV. Prilagođavanje suglasnoga *č* ispred *t* i *c*.
V. Preudešavanje grupa *ts* i *ds*, *tš* i *dš*.
VI. Vokalizovanje glasa *l*.
VII. Pravilo o nepostojanom *a* u deklinaciji.
VIII. Eufonijsko izgovaranje: 1. grupâ *čc, ćk* i *ćs*.
2. *ćn* i *ćń*.
3. *zr* i *žr*.
IX. Pravila za pisańe tuđih riječi.

Kušar u svome djelu ne fiksira tek uobičajeni način pisanja fonološkim pravopisom, nego i kao fonetičar prelazi granice fonetike kako ju je zamislio

---

imaju posve samostalno mnijenje!... Isto je tako i s jezičnijem pitanjima osobito u narodu, kakav je hrvatski, koji se, možemo reći, istom juče počeo baviti naukom... Za to je posve prirodan pojav, da nam je jezik, stil i pravopis do zla boga rgjav, a sve to troje, rgje može izvući samo nauka i opet nauka... već je ljuća žalost, što ima ljudi koji misle, da Hrvatima ne treba slušati filologa jer je sadašnji hrvatski jezik i pravopis... vrlo dobar te ni jednomu ni drugomu ne treba nikakve promjene. Gdjekoji ljudi milujući današnje naše varvarstvo jezično i pravopisno gledaju da se doviju kakvijem takvijem razlozima, iz kojijeh tobože izlazi, da ne treba slušati Vuka i Daničića. I to im se čini prirodno, dakle i razumljivo, ali to ćemo reći o takvijem delijama, koji ni malo ne pitaju ni za kakve... razloge, već da bi pokazali svoju mržnju na filologe, pljuju na nju, jer što je drugo nego pljuvanje jadno ono piskaranje protiv filologa po kojekakvijem novinama!« »Vienac«, 1889, br. 26, str. 444.

Digitized by Google

Karadžić, što je vidljivo već i po dijelu naslova u knjizi, gdje govori o *hrvackom* jeziku (ne *hrvatskom*),[11] uostalom kao i P. Budmani prije njega. Donosi i različite jezično-psihološke osobitosti, što je razumljivo ako se raspravlja o teoretskim fonetskim pitanjima, ali što je manje prikladno za praktične zaključke i upotrebu knjige u praksi. U bilješkama osvrće se na dijalektalnu situaciju pojedinih pojava i daje svoj sud o njihovoj pravilnosti, o mogućnosti da se preporuče za upotrebu ili ne.

Tako, naprimjer, u drugom navedenom paragrafu, u primjedbi sitnijim slovima, napominje kako se u hercegovačkom dijalektu palataliziraju *s* i *z* ispred *ļ* katkad i kod složenih riječi, npr. *sļubiti, ražļutiti se*. Ali kako se javljaju i oblici *sļubiti, razļutiti se*, smatra da bi bilo ugodnije ostati pri ovima posljednjim »da ne udarimo u skrajnost, a koji su točni i po etimološkom pravopisu« (str. 7).

U trećem paragrafu, naprimjer, u primjedbi sitnijim slovima napominje kako ima u književnom jeziku nekih riječi u kojima dolaze grupe *dc, dč, dć* pa se ono *d* ne bi moglo izostaviti bez opasnosti o jasnoći. To su riječi složene sa *nad* i *pod: nadcestar, podcrtati, nadčasnik, nadčovječji, podčasnik, podčiniti, nadćutan*.

Već je rečeno kako je Kušar stroži fonetičar od Karadžića, kojemu se u petom paragrafu čudi zbog nedosljednosti kada upotrebljava *ts* i *ds, tš* i *dš*.[12] Time — veli Kušar — Karadžić odstupa od načela da treba pisati po izgovoru. Dajući posebna pravila za razne slučajeve traži pisanje: *bracki, gracki, hrvacki*, a kada bi iza *c* trebalo da stoji *t*, tada mjesto *ct* treba pisati *st: bratstvo, gospostvo*.

U osmom paragrafu osvrće se na razne pojave što se javljaju u pojedinim narodnim govorima, pa tako govori da glas *ć* ispred *c, k, s* prelazi veoma često u *j* »jer se tako slađe izgovara«: *noćca, žećca* — *nojca, žejca*, mjesto *voćka, kućkar* (kućno prase) — *vojka, kujkar*.

---

[11] Usp. *Neke primjedbe Vukovu pravopisu*. Uz dodatnu zvjezdicu Kušar u bilješci veli: »Ova se rasprava ima smatrati kao prilog mojoj *Nauci u pravopisu* što je nedavno ugledala svjetlost. Usporedi u istoj V. poglavlje«

[12] Na kraju svoje rasprave Kušar rezimira svoja izlaganja te veli: »sada ako na temelju ovoga što smo dosad raspravljali sastavimo pravila kako se u našem književnom jeziku imadu pisati po fonetičkoj ortografiji grupe *t-s, d-dž*, zatim *tš-dš i dž*, vidjećemo da se slažu potpuno s onima te sam ja utvrdio u poglavlju V. moje *Nauke o pravopisu*, biva 1) Kod *složenih riječi* gdje se nije uobičajilo da se premoži *t* ili *d*, ili da se umetne eufonijsko samoglasno, ostaje *ts* (za *ds*), *dz, tš* (za *dš*) i *dž* nepromijenjeno, n.pr. *potsjesti* (za *podsjesti*), *nasirati, otšiti* (za *odšiti*), *nadživjeti*, dok 2) kod *izvedenih riječi ts* (za *ts* i *ds*) slijeva se u *c*, n.pr. *bracki* (od *bratski*), *gospocki* (od *gospodski*), a 3) kad bi iza *c* imalo doći još *t*, tad od *c* biva *s*, n.pr. *bratstvo* od *bractvo* (za *bratstvo*), *gospostvo* od *gospoctvo* (za *gospodstvo*), a od *č* biva *š*, n.pr. *hrvaština* od *hrvačtina*, (za *hrvaština*), *gospoština* od *gospočtina* (za *gospodština*)«.

Digitized by Google

Vrlo su opsežna pravila za pisanje tuđih riječi, koje je Kušar prvi u nas sustavno obradio, što posebno s ponosom ističe.

Prelazeći zatim na *općenitu ortografsku nauku* (B) dijeli je najprije na

a) općenitu ortografiju glasova koja obuhvaća ova pitanja:

X. Zamjena staroslovenskoga glasa ѣ

XI. Kad ćeš pisati *ć* a kada *č?*

XII. Kad ćeš pisati *tj* (umjesto *ć*), kada *dj* (mjesto *đ*)*?*

XIII. Kad ćeš pisati *št* (mjesto *šć* ili *šč*), kada *žd* (mjesto *žđ*)*?*

XIV. Pravilo pisańe glasa *h*.

XV. Kad ćeš pisati eufonijsko l (mjesto *j*) iza labijalnih suglasnih (p, b, v, m)?

XVI. Hoćeš li pisati u pojedinim riječima *er, ar* ili samo *r?*

XVII. Treba li da pišeš u pojedinim riječima: *t* ili *ć*, 2. *d* ili *đ*, 3. *l* ili *ļ*, 4. *n* ili *ń*, 5. *s* ili *š*, 6. *z* ili *ž*, 7. *c* ili *č*, 8. *n* ili *ļ*, 9. *ń* ili *ļ*, 10. *n, ń* ili *m*, 11. *m* ili *v*, 12. *a* ili *o*, *a* ili *e*, *o* ili *e* ili *i*, *i* ili *u?*

XVIII. Premučavańe glasova: *v, t, d, p, k, l, g, j,* i u pojedinim riječima.

b) Ortografija znakova i drugih grafičkih sredstava

XIX. Kad se meće naglasak na naše riječi?

XX. Kada se spojnikom (-) vežu zajedno pojedini dijelovi u složenih riječi a razdvajaju slogovi u prostih?

XXI. Kada se složene riječi pišu zajedno, a kada odvojeno?

XXII. Kada se riječi pišu s velikim slovom?

U vezi s refleksom glasa *jat*, u 10. poglavlju Kušar upozorava kako Hrvati katkada pišu pogrešno prevejanac, ovejanac (po ekavskom) mjesto pravilnoga *previjanac, ovijanac*, zatim ističe da ne valja: *htjeo, omiljeo, sjeo, uspjeo, željeo,* već *htio, omilio, sio, uspio, želio*. Problem pisanja *ije, je, e, i* znatno mu je složeniji nego što bi se pretpostavljalo te je zato Kušar ekscerpirao Karadžićev rječnik, *Rječnik JAZU*, radove Daničićeve i Pavićeve o akcentuaciji, Leskienovu radnju o kvantitetu, koja mu je uvelike pomogla da utvrdi pravila za pisanje riječi »s istim nastavkom i da osiječem kako bi se imale pisati pojedine kovanice književnog jezika (koje sam skupio ponajviše u Šuleka, Filipovića i Parčića, izostavivši dakako one koje su neumjesno skovane« (str. 38).

Ne treba upotrebljavati u književnoj jeziku riječi *opšti, opština, opštinstvo, sveštenik, sveštenstvo* jer su to staroslavenski oblici, a jedino se mogu upotrebljavati ove: *osveštati, preosvešten* jer se *osvećati* i *preosvećen* nigdje ne govori. Jednako je tako, veli, dobro i *sušti, suština* jer su postale narodne riječi, premda ono *št* stoji mjesto *ć*.

Iako u našem jeziku, onako kao i u španjolskom, nastaje upotrebom glasa *h* »osobita ljepota i dostojanstvo«, ipak oni koji pišu i izgovaraju često ga iz-

Digitized by Google

ostavljaju tamo gdje se nalazio od starine, a pišu ga, naprotiv, tamo gdje ga nije bilo. Međutim, pored uobičajene upotrebe *h* traži njegovu upotrebu i u ovim riječima: *bahnuti, zblehnuti, gruhnuti, truhnuti*. Bolji mu je oblik *svih* (a ne *sviju*).

Mjesto *ići* smatra da je pravilnije *iti*, kako se u pojedinim krajevima i govori: *iziti, naditi, naiti, obiti, oditi (i otiti), poditi, prevaziti, raziti se, siti, uniti, uziti*, ali treba upotrebljavati: *naći* (jer je postalo od naiti - *najti* - *natji* - *naći*), *poći, prijeći, proći, ući, zaći*. Nije *prisućan, otsućan*, nego prisutan, odsutan (prema staroslavenskom), ali ni *prisućan, otsućan* nisu narodne riječi, već *prisućan* narod kaže *nazočan*, a *biti nazočan* za *prisustvovati* (str. 65).

Traži pisanje *Zriński*, a ne *Zrinski*, dopušta oblike *djetiński, djetiństvo* i *djetinski, djetinstvo, neki, nekakav, nekada, nekuda* i *ńeki, ńekakav, ńekada, ńekuda* s napomenom da likovi sa *ń* djeluju »narodnije« a ovaj drugi način izgovora i pisanja »kao da podjeljuje jeziku veću krepčinu« (str. 66).

Zalaže se za pisanje likova *tačka, tačnost, tačno* prema taknuti, ne prema ruskom *točan, točka;* zatim *sezati se, dosezati, prisezati,* a ne *sizati se, dosizati, prisizati* (str. 69).

Smatra da se prema fonološkom pravopisu piše: *ko* mjesto *tko*, zatim *kanica* pored *tkanica*, ali samo *tkati*, jer se samo tako i izgovara, napokon piše se: *čela, sovati, šenica i tica* pored *pčela, psovati, pšenica* i *ptica* (str. 70).

Traži razlikovanje neodređene zamjenice ili adverba: *kogod, kogagod, gdjegod, doklegod* od odjelitog pisanja *ko god, koga god, gdje god, dokle god* (str. 79).

Već sam napomenuo da traži kontrahirani futur I. *čuću* (ali *ja ću čuti*), ali ako je u infinitivu nastavak *ći* ili ako je ispred *ti* još *s*, pogotovu ako je ispred *s* još *p* ili *v*, ostaju oba oblika razdvojena, pa se *i* od infinitiva ne gubi, npr. *reći ću, vesti ću, vesti ćeš* (ali piše se i *vešću, vešćeš, grepsti ću, grepsti ćeš*), ne: *grepšću, grepšćeš*.

3.

Maretić na više mjesta citira misli iz Kušarove knjižice, hvaleći njegovu marljivost i iscrpnost, npr. s obzirom na refleks glasa *jat*. Hvali i to što pisac raspravlja kada se meće naglasak na naše riječi, pa kada se vezuju pojedini dijelovi u složenim riječima, kako se razdvajaju slogovi u prostim, zatim kada se složene riječi pišu zajedno a kada odvojeno, te kada se riječi pišu velikim slovom. Ipak je nezadovoljan što Kušar daje pravila ne samo za fonološki nego i za »etimološki« način pisanja. Draže bi mu bilo da je pisac razložio pravila samo za fonološki način pisanja, a »etimološki« ostavio na miru. Kušar govori da je za naš jezik bolji fonološki način, pa bi prema tome

Digitized by Google

njegova knjiga trebala biti udešena tako da ona »od početka do kraja bude neprekidan niz dokaza o prednosti fonetike. Tijem bi načinom prije obratio kojega etimologa na fonetiku nego li će mu ovako poći za rukom. Mnogi će etimolog, koji prima u ruke Kušarovu knjigu, reći: etimologički je pravopis dobar i zgodan za naš jezik, dok eno i veliki pristaša fonetike, kakav je g. Kušar, njemu jednako pravila kroji kao i fonetičkom pravopisu.« Maretić je uvjeren da je sam Kušar često osjetio teškoću svoga položaja, jer je često morao konstatirati kako »etimološki« pravopis svaki čas mora praviti koncesije »fonetskom« pravopisu. Više bi bilo smisla da je Kušar postavljao pravila za strogi etimološki pravopis, kakav je Kurelčev, pa bi se tada moglo govoriti barem o dosljednosti, a ovako je Kušar »iskazao malu uslugu etimolozima zagrebačke škole, jer bi po njegovu predlaganju pravopis zagrebačke škole bio još šareniji i nekonsekventniji nego li je sada.« Pored drugih prigovora predbacuje Kušaru što osuđuje lik *varvarin, vizantijski, Jevrejin*, što se protivi oblicima *zdravijeh, zdravijem* mjesto *zdravih, zdravim*, što smatra da nije dobro *sveštenik, sveštenstvo*. U bilješci svoga članka osuđuje stav don Ive Prodana koji na pravopis gleda s gledišta političkoga, a ne strogo znanstvenoga.

Na Kušarovu se knjižicu osvrnuo i Vatroslav Jagić[13]. Napominje kako se Kušar ne zadovoljava time da fiksira takav način pisanja koji se uobičajio, nego daje mnoge prijedloge kako bi se dosljednije pisalo fonološki i »etimološki«, pa djelo predstavlja zapravo kompliciran ortografski savjetnik. Kušar kao fonetičar prelazi granice fonetike kakvu je dao Karadžić, što se može vidjeti i po naslovu knjižice u kojoj, kao i Pero Budmani, piše *hrvacki* a ne *hrvatski*, kako se pisalo prema Karadžićevoj preporuci. Kušar donosi i različite jezično-psihološke finese, što se može odobriti ukoliko se radi samo o teoretskim raspravljanjima, ali ako iza toga slijede neki praktični zaključci za određene promjene u ortografiji, tada bi trebalo pisca osuditi. Jagić veli dalje da cijeni nedosljednost Karadžićevu i Daničićevu i nalazi više praktičnoga smisla u njih nego u glasovno-psihološkim konzekvencijama Kušarovim. Filozofi bi trebali da se ugledaju u postupke svojih kolega u velikim zapadnim i istočnoevropskim književnostima, te da imaju nešto više obzira i prema nefilološkoj publici za koju pišu.

Govoreći o zamjeni staroga glasa *jat* u hrvatskom jeziku i o potrebi da saberu sve riječi u kojima dolazi do njegove zamjene u književnom jeziku, Kušar napominje da se on latio te teške zadaće te »ispovijeda« da se mnogo namučio dok mu je pošlo za rukom da ta pitanja povoljno riješi.

Mogli bismo ustvrditi, s druge strane, uzimajući iste Kušarove riječi, da se i čitalac mora dosta ozbiljno pomučiti ako želi s uspjehom pratiti izlaganje

---

[13] Vatroslav Jagić, *Nauka o pravopisu jezika hrvatckoga ili srpskoga...* sastavio... Marcel Kušar, »Archiv für slavische Philologie«, 1891, sv. XIII, str. 279-281.

Digitized by Google

autorovo koje je vrlo opsežno, ali i zamorno i nedovoljno pregledno. Nije stoga čudno što je takav teški način piščeva izlaganja upao u oči i prof. Rešetaru[14] koji mu predbacuje suvišno učeno razglabanje i nepotrebnu razvučenost, dok mu se Brozov način izlaganja čini, s pravom, lakšim i prihvatljivijim te će steći simpatije i širih krugova za novi pravopis nego što je to uspjelo Kušaru kad je izdao svoju knjižicu koja je mogla i zastrašiti i odbijati svojim pretjeranim znanstvenim raspravljanjima, a osim toga nedostaje joj i popis riječi na kraju knjige. To je zapazio i V. Jagić u svojoj kratkoj recenziji Kušarova djela. Inače je Rešetar u pojedinim pogledima bliži Kušaru nego Brozu, npr. s obzirom na kontrahirani futur u Kušara, s obzirom na neasimilaciju *ds* u *ts, dš* u *tš*, što provodi Kušar, prigovarajući pri tome Karadžiću zbog njegove nedosljednosti, itd. Tako Rešetar ne odobrava da se odstupa od dosljedne fonetičnosti zbog lakšega izgovora, jer bismo u tom slučaju, prema oštrom Rešetaru, mogli odbaciti fonološki sustav u cjelini. Čini se, dakle, da je on u pojedinim pitanjima strože fonologije bliži Kušaru, samo mu je djelo Brozovo kao cjelina ipak preglednije i prihvatljivije.

Tako se Rešetaru ne sviđa što Broz nije prihvatio kontrahirani futur I, dok ga Kušar prihvaća uz neznatna odstupanja. Ali, tu treba razlikovati dvoje: s obzirom na preglednost i daktičku upotrebu (»sastavio za učeničku i privatnu potrebu«) i s obzirom na kvalitet pojedinih rješenja što ih donosi u svojem pomno sastavljenom djelu u kojemu ima mnogo i zanimljivih ali i nepotrebnih digresija, dijalektalnih ekskurza i historijskih komparacija. Knjiga doista nije pregledna ni laka za razumijevanje, pogotovu ne za učenike, a i pojedina tumačenja više idu u fonetska istraživanja nego u praktične pravopisne savjete.

Kao što je vidljivo već iz dosadašnjih nabrojenih izabranih nekoliko primjera, Kušar katkada donosi dobre i prihvatljive zaključke, ali katkada iznenađuje određenim rješenjem.

Podsjetimo se na one koji su nam teže prihvatljivi: nije prihvaćeno njegovo pisanje: *hrvacki, gracki, bracki*, ni pisanje *brastvo, gospostvo*, a isto tako ni *iti, iziti, obiti* (mjesto *ići, izići, obići*), ni pisanje *ko* mjesto *tko, kanica* (mjesto *tkanica*).

Kušar ipak u mnogo slučajeva donosi prihvatljiva rješenja te tako daje prednost oblicima *sl̨ubiti, razl̨utiti se* pred onima *šl̨ubiti, ražl̨utiti se*, smatra da treba ostaviti neasimilirano *d* ako iza njega dolaze glasovi *c, č, ć* dakle *dc, dč, dć* (nadcestar, nadčovječji, nadćutam), zalaže se za pisanje *previjanac, ovijanac* (prema pogrešnom ekavskom prevejanac, ovejanac), odbacuje u književnom jeziku likove *opšti, opština, sveštenik* a traži samo *opći, općina, svećenik*, dopuštajući *sušti, suština*, zalaže se za *podnebl̨e, uzgl̨avle* protiv

[14] Milan Rešetar, Broz I, *Hrvatski pravopis*, Zagreb, 1892. Referat, »Archiv für slavische Philologie«, 1893.

Digitized by Google

pogrešnih likova podnebje, uzglavje. Dopušta upotrebu *djetiństvo* i *djetinstvo*, *ńeki, ńekakav* i *ńeki, nekakav*, dobro razlikuje *kogod* od *ko god, štogod* od *što god*. Prema instrumentalu jednine *mladijem, svojijem*, genitivu množine *mladijeh, svojijeh, svojijem(a)* predlaže da se u književnom jeziku u takvim slučajevima ipak radije piše *i*, navodeći za to tri razloga: oblici s *i* nisu samo ikavski, nego i ekavski i dolaze u književnom jeziku Zagrebačke filološke škole i u jeziku istočnih Srba, oblike s *ije* smatra razvučenim i zbog češće upotrebe pridjeva i zamjenica dosta nespretnim i uhu nezgodnim, npr. *ovijem, mojijem dobrijem prijateljima,* napokon: oblicima sa *i* postiže se veća jasnoća u jeziku, oblicima sa *i* i razlikuje se pozitiv *zdravih, zdravim* od komparativa *zdravijih, zdravijim*, a prema onima sa *ije* oboje se kaže jednako: *zdravijeh, zdravijem*.

4.

Ako bacimo na kraju opći pogled na sadržaj i značenje Kušarove knjige, možemo ustanoviti da sadrži mnogo korisne pouke te je u svojoj recenziji Jagić toplo preporučuje svim Hrvatima i Srbima koji pišu latiničkim slovima. Kada bi se naša književnost mogla uspoređivati s ruskom, trebalo bi to Kušarovo djelo proširiti u tisuću primjeraka u sve južnoslavenske zemlje, slično kao što je to bio slučaj s pravopisom ruskoga akademika Grota.

Djelo dakle nema tek retrospektivno značenje, nego želi biti pravopisnim savjetnikom. Pri tome je pisac dovoljno nepristran te se obazire jednako na oba načina pisanja, iako on osobno daje prednost fonološkom smjeru. Jagić ističe i misao da sljedbenici fonološkoga načina pisanja nikako nisu međusobno jedinstveni jer i njih možemo podijeliti u umjerene i radikalne, slično kao i pristaše morfonološkoga pisanja. Tako Kušara možemo ubrojiti u radikalnog fonologa koji nadilazi Karadžićeve postavke.

Treba se podsjetiti — a to smo ovdje već spomenuli — kako, poput Jagića, racionalno, s mjerom i s osjećajem za konkretne historijske datosti o tim pitanjima raspravlja i Vjekoslav Klaić, koji signalizira da u Dalmaciji ne treba požurivati s uvođenjem fonološkoga pravopisa, iako je sâm načelno za njega. A umjeren je u tome zato što bi se naglim uvođenjem fonološkoga pravopisa u Dalmaciji mogao stvoriti kaos u zemlji gdje se tek, tako reći, jučer počelo u školama poučavati narodnim jezikom. Slično i dalekovidno, poput Jagića, pretpostavlja da bi u slučaju ukidanja morfonološkoga pravopisa, nastao problem koji bi se sastojao u pitanju: a kojim bi se tipom fonološkoga pravopisa imalo pisati kada postoji više nijansa (»Vienac« 1889, 33).

Vidimo dakle kako su u načelu realisti i Marcel Kušar i Vjekoslav Klaić i Vatroslav Jagić koji problemu izbora fonologije i morfonologije pristupaju s

Digitized by Google

osjećajem konkretne stvarnosti, za što tada nije imao dovoljno sluha i smisla Tomo Maretić koji Kušaru prigovara što se u svojoj knjizi uopće obazire na morfonološki način, a to je bilo pretjerano i znači nedostatak smisla za historijske datosti u konkretnom slučaju.[15]

Ako se obazremo na pozitivne i negativne strane Kušarova djela, možemo ustvrditi kako je Kušar zavrijedio da se njegove knjige opsežnije i kritičnije sjetimo te da istaknemo njezino značenje u tadašnjoj jezikoslovnoj znanosti.

Iako Kušarovo djelo nije izvršilo onakav utjecaj kao *Hrvatski pravopis* Ivana Broza godine 1892, ipak je i ono u određenoj mjeri, po vlastitu Brozovu priznanju, mnogo pomoglo kada je sastavljao svoj pravopisni priručnik, koji je postao osnovom za gotovo stogodišnju hrvatsku pravopisnu praksu — kasnije u izdanju Dragutina Boranića.

---

[15] Poslije je, međutim, Maretić u znatnoj mjeri promijenio svoje poglede na pravopisnu problematiku. Usp.:»Ne treba se čuditi što se dva naša vrsna stručnjaka u koječemu razilaze, treba uzeti na um, da je sve u pravopisu relativno i subjektivno, tj. mi nemamo apsolutnoga merila po kojem bismo mogli osećі, šta je bolje ili gore, dali na pr. *slatko* ili *sladko*, *zato* ili *za to*, — *jugoslavenska akademija* ili *Jugoslavenska Akademija*, itd. Kad se u pravopisu slože ili svi pisci ili bar većina pisaca, onda se uzima da je ono dobro i pravilno. Tako je bilo u drugih naroda, pa će biti i u nas.« *Jezični savjetnik*, 1924, str. XXX. Nešto skraćena verzija ovoga rada o Kušarovu *Pravopisu* objavljena je u časopisu »Jezik«, 38/1990-1991, br. 4, str. 97-105.

Digitized by Google

D. KUŠAROVO »NARODNO BLAGO«

1. Posljednji Kušarov veći rad što ga čitalac upravo drži u rukama — *Narodno blago* — objavljeno je 1934. u Splitu. Marcelu Kušaru bijaše najmilija zabava — još tamo od gimnazijskih dana — proučavati jezike s gramatičke i leksičke strane. Čitajući knjige pisane dobrim jezikom, zavirujući u naše najpoznatije rječnike te osluškujući govor seljaka, posebno u južnoj Dalmaciji, neprestano je bilježio u posebne bilježnice riječi, izraze i poslovice koje su općenito bile manje poznate ili za koje je smatrao da se u njima dublje i jasnije ogleda ljepota, duh i bogatstvo naše narodne dikcije.

»Ta se građa — napominje Kušar — razlikuje od rječnika po tome što ona nije kao u njemu složena po početnom slovu pojedinih riječi, nego razvrstana po značenju, poput većih ili manjih rasprava, da bi se mogla bolje razumjeti i lakše upotrebljavati.«[1]

Kako je Kušarovo djelo manje poznato široj publici i kako se mnogo ne zna ni o odjeku što ga je knjiga u svoje vrijeme izazvala, osvrnut ću se najprije pobliže na njezin nastanak kao i na prikaze što su se pojavili u vezi s njezinim izlaskom.

Narodno blago počelo je izlaziti u malim sveščićima. Najprije se pojavio sveščić na 32 stranice u Šibeniku godine 1925, s piščevim *Pristupom o postanku zbirke i rasporedom građe*, zatim opet u Šibeniku, bez naznake godine, na 64 stranice teksta, a u *Pristupu* datirana je knjižica s naznakom »mjeseca maja 1925«, a onda je, nakon gotovo deset godina, objavljeno cjelovito djelo u Splitu, s naznakom Izdanje Narodnog etnografskog muzeja u Splitu, ur. dir. ing. Kamilo Tončić Sorinjski, sv. V, a u *Pristupu* je djelo datirano: u Rabu, god. 1934.

Koliko mi je poznato, bilo je nekoliko osvrta na Kušarovo djelo. Tako piše o njemu prof. S. Marčić[2], hvaleći najprije urednika knjige ing. Tončića koji je pokazao veliku ljubav pri sabiranju naših umjetničkih narodnih radova te svoj muzej podigao do zamjerne visine. Izdavanjem Kušarove knjige, koja je dugo čekala da nađe svoga nakladnika, Etnografski je muzej učinio veliku uslugu našoj književnosti, jer se obogatila djelom koje donosi obilno bogatstvo narodnog duha i narodne dikcije.

---

[1] Te misli iznosi Kušar na početku knjige.

[2] »Obzor«, 17.VII 1935.

Digitized by Google

Knjiga prof. Marcela Kušara, ističe kritičar, marljivo je sastavljeno djelo s dubokim poznavanjem narodnog jezika, tog neiscrpljivog i neusporedivog jezičnog narodnog bogatstva. Sakupljene riječi pravi su biseri našega narodnog jezika, riznica najbiranijih izraza naše narodne dikcije, pa knjiga zaslužuje pažnju ne samo školske omladine nego i intelektualca kojemu je stalo do bogatstva i čistoće narodnog jezika. Riječi i fraze nisu nanizane abecednim redom, nego su složene u skupine u povezanosti s pojmovima na koje se odnose.

Time se stvaraju raspravice koje se rado čitaju, opskrbljene mnogim primjerima i poslovicama iz praktičnoga života. Iako je ovako koncipirana knjiga manje pregledna od običnih rječnika, ona je za širu publiku pristupačnija i manje suhoparna te će naići na dobar prijem.

U listu »Novo doba« objavio je dr. Bulić[3] prikaz Kušarova djela ističući kako je to dugogodišnji rad na sabiranju narodnog jezičnog i folklornog blaga iz knjiga, rječnika i iz narodnog govora, naročito u južnoj Dalmaciji, gdje je Kušar proboravio duži niz godina te s velikim marom i ljubavi bilježio narodne riječi, izraze te uopće jezično narodno blago i blago narodnih običaja. Djelo je zbirka poučnih manjih rasprava, a ne suhoparni rječnik. U razjašnjenju koji se dobri narodni izrazi trebaju upotrijebiti za razne pojmove i kako treba da se pojedini srodni izrazi diferenciraju — knjiga daje pouzdan odgovor. U tome je, prema Buliću, glavna odlika Kušarove zbirke koja je možda prvo djelo takve vrste u nas, veoma potrebno i veoma korisno jezično sito i rešeto, »kroz koje se procjeđuje i po dobroti i po tačnosti izražavanje sinonimnih riječi i izraza za razne pojmove«. Pored toga, djelo sadržava mnogo podataka iz seoskog života i mišljenja te je ujedno i rječnik narodnog folklora. To djelo lijepo upotpunjuje naše etnografsko bogatstvo doprinosima iz pučkoga života, iz narodnoga rada i jezika. Bulić također odaje priznanje direktoru ing. Tončiću što je oživio dugogodišnji rad jezikoslovca M. Kušara te omogućio da se ta građa koristi i u privatnoj i u školskoj upotrebi. Bilo bi potrebno, završava svoj prikaz Bulić, da se na podlozi ove Kušarove zbirke upotpunjuje sabiranje narodnog blaga i proširi i na ostale predjele Dalmacije, zagorske, primorske i otočke, gdje u narodu žive još mnogi običaji, gdje živi još mnogo jezičnih izraza, riječi, rečenica i izreka i »toliko čista blaga, koje modernizovanjem života pomalo propada i koje će sve teže moći da bude sabrano i spašeno za usavršavanje hrvatskog jezika i sa poznavanjem pravoga narodnog života«.

Kušarovo djelo spominje se usput i u nekim drugim manjim člancima, posebno 1940, u nekrolozima povodom njegove smrti.

2. Ogledajmo najprije nekoliko natuknica iz Kušarova djela!

---

[3] Članak u listu »Novo doba« potpisan je sa Dr. I. BLĆ, tj. Dr. Ivan Bulić.

Digitized by Google

Tako će korisnik Kušarove knjige doznati *o kiši* ne samo da *pada*, nego i da *udara*, zatim: *prosu se kiša, kiša ide bez pretrga ili na povratke*, sitna kiša zove se *izmaglica* (kad je kao magla), *pršavica* (kad je kao prah), *porosica* ili kiša *rosulja, rosna* kiša (kad je kao rosa). Kada pada sitna kiša kaže se da *rosi, rosuka, sipi, šiši, šišulja, romi*, a *kropi* ili *škropi* kada pada koja kap, *škropac* je ono kad vjetar s planine nosi po koju kap kiše. *Pljusak* je jaka kiša što padajući *pljuska, pljušti,* imamo i riječ *pljuštavica, zaljevica* (velika kiša što nalijeva bunare naprimjer, kiša pada kao *iz rukava, iz kabla, otvori se nebo* s kišom. *Spušta se* kiša znači da nastaje polagana i duga kiša. Pojedinih godina ne pada mnogo kiše, a pojedinih kiše *učestaju*, često *nakisuje*. Od velike kiše čovjek *opuzne* (okisne, pokisne) *mokar je do kože.* Kuća *prokisuje* (kad kroz nju prodire kiša). Kaže se: Kiša pada kapljicama, a napada lokvicama.

Slično ima zanimljivih riječi u vezi sa *snijegom: zrak miriše na snijeg* (kaže se zimi kada se nagađa da će skoro snijeg).

Snijeg *pada, sipi, truni, prši, praminja*, snijeg *kija* (nakijalo je dosta snijega) snijeg *vije* (zavija sve putove) *mete, zameo* brda i doline, *obijelio* je snijeg po brdima, *zapao* snijeg do koljena *oprašica* (sitan snijeg), snježna *oprha*, snježni *opršak* snijeg *lopatar* (koji pada u velikim krpama i najbolje zamete), *sušac* je suh snijeg, koji kad se po njemu ide škripi pod nogama, *cijelac* je cio snijeg po kojemu još nitko nije išao, *ponovac:* snijeg koji pada na drugi te ga kao ponovi, *kitina* — koji se zaustavlja na stablima. Snijeg pada u *pahuljicama* i *pramičcima* koji se zovu i *bijele leptirice*, ako su veće zovu se i u *krpama*. Lopte snijega su *grude. Smetovi* ili *nameti* kupovi su snijega što nanese vjetar. *Pomet, vijavica, salaukovina, mećava* — kad na velikoj zimi ide zdravo snijeg s vjetrom, pa putnik ne vidi putovati. Snijeg može biti *sipak* (mek kao brašno), *prti se* put po snijegu, *grezne se* do koljena, *prt, prtina, snježanik* je put koji se napravi po snijegu. *Istresline* posljednji je snijeg što u proljeće naposljetku pada, kao da se istrese nebo na njega, *otresati* noge od snijega ili otresati snijeg s nogu, *susnježica, bjelokapac* kiša je pomiješana sa snijegom. Na planini dugo *drži* snijeg (tj. ne topi se), ali i tu se najprije *prošara* tj. gdjegdje se otopi. Pored *snijeg se topi* veli se *kopni*, snijeg je *prokopnio* (otopio se malo), *okopnio* sasvim »ljuti se zima« kaže se kad od velike zime ne može dobro sniježiti. Sveti Luka (18.X) snijeg *zahuka* (Sveti Luka u ruke *huka*).

Slično bismo mogli citirati i za druge pojmove, npr. za *studen:* za veliku zimu kaže se *cič* (ciča zima) i *brid* (Smrznut ću se od ovoga *brida*), *studjeti,* vrijeme *studi*, tj. studeno je, *bridjeti* (Danas pošteno *bridi, brije*). Jaka zima *ujeda, probada, ljuta, kruta zima,* zima *steže* čovjeka, stegnula nas zima, studen kao *led*, kao *ledenica*, kao *kamen,* kao *zmija. Zimomoran, zimogrozan, zimogrižljiv. Smrzlica, skapat ću, svisnut ću* od zime.

Pri kraju odrednica često se nižu poslovice, npr. *Jedno se goloj a drugo sijedoj bradi pristoji. Tko se prije rodi prije mu se drobi. Po redom se u vodenici melje. Čovjek ima kliješta da ruke ne žeže* (tj. mladi su zato da

Digitized by Google

starije u tešku poslu zamijene). *I stara ovca sol liže* (tj. i starci ljube veselje). *Stari vuk za igru ne mari.*

Stari ljudi pogotova djeca. Staru vreću mučno je zakrpiti. U 53 cjeline ući će i različiti pojmovi, stvari i slično: npr. *životinje*, raspl*o*đivanje životinja, životinjski glasovi, konj, stoka, druge životinje. Ili *vrijeme:* godina, godišnja doba i mjeseci, dan i noć, blagadani. Ili pod odrednicom *život* nižu se pojmovi u vezi s njim: mladost, starost, zatim uz *ljubovanje* slijedi: zaruke, svadba, vjenčanje, brak. Posebno je obrađen pojam *rodbina* s podvrstama: Rod po krvi (uspravna loza, pobočna loza) i Svojta (srodnici po ženidbi ili udadbi). Uz neke će se odrednice možda nešto teže naći povezanosti; npr. uz *gibanje* dolazi skakanje, padanje i obaranje, hod, brzina, trka, bijeg. Ili uz *zvuk i štropot* nižu se pojmovi za pjevanje, sviranje, vika. Uz pojam *trgovina* nižu se pojmovi gubitak, nestajanje, štednja, trošak, dug, škrtost, mito i krađa. Uz *želja* slijede pojmovi: čekanje, nada, molba i zahtjev, poticanje.

Već su spomenuti kritičari istaknuli da knjiga sadrži veći broj sinonima a koji nisu još sistematskije i podrobnije obrađeni. I Kušarovo djelo moglo bi pružiti dragocjeno gradivo za takav rad, veli spomenuti prof. S. Marčić u citiranoj recenziji.[4]

Dr. Ivan Bulić, pored već spomenutih misli o Kušarovu djelu, napose spominje kako je vrijednost narodnih izraza u tome što je Kušarova knjiga neke vrste rječnik sinonima, rječnik što ga nemamo a koji nam je prijeko potreban kako bismo mogli srodne izraze razlikovati i »upotrebiti pravi izraz za pravi pojam«. Uz sinonimne izraze pisac je naveo i adekvatni smisao i koji se sinonimni pojam treba pravilno uzeti.

Književnik koji cjelovito zahvaća u život prirode, kao što je to, naprimjer, veličanstvena široka slika života na poljskom selu u poznatoj Reymontovoj tetralogiji *Seljaci* u kojima je život prikazan od jeseni i zime, do proljeća i ljeta, a zasigurno i prevoditelj trebat će — pretpostavljam — posegnuti za mnoštvom pojmova i adekvatnih riječi što će ih najbolje pratiti, pa će mu i Kušarovo *Narodno blago* biti od nemale koristi. Tamo se mogu pojavljivati, npr. domaće životinje i njihovo raspl*o*đivanje. Ako bude potrebno, prevoditelj će naći mnoge adekvatne riječi: pa životinje mogu biti *skotne*, a koza će biti *skozna*, krava *steona*, krmača *suprasna*, kobila *suždrebna*, mačka *sumacna*, kučka *suštena* te će *okotiti* mlade, pa je kučka *okotila* dva psića, kokoš *izlegla* piliće, ovca se *jagnji*, koza se *okozi, ojari*, krava se *teli*, krmača se *prasi*, kobila se *ždrijebi*, kobila *oždrijebi* po jedno ili po više ždrebadi, magarica se *puli* ili magarica *opuli* po više magaradi, mačka se *maci*, odnosno *omaci*, kučka se *šteni*, odnosno *ošteni. Kotiti* se mogu i sitne životinje: *zakotili se u* kući miševi, krpelj se *ukotio*. Izrazi su *kot, nakot, leglo.*

---

[4] »Obzor«, 17.VII 1935.

Digitized by Google

Te sve životinje puštaju glase, pa goveda *buču*, vol *muče, riče*, krava *riče*, tele *meči*, ovca *bleji*, janje *meči* ili *mekeće*, koza *veči* ili *vekeće*, jarac *drekenja*, prasac *rokće, guriće, guriče*, katkada *skviči, udi* — kada predveče polako stenje *ciči*. Konj *rže, vriši, višti, hišti, njišti*, magarad pak *reve, njače*, pas *laje*, pas i *reži*, mladi pas *škamuće* (kao da ciči), pas u lovu *kevće* (*kevtao* je), *štekće, ćevka*. Kada psa udarimo, on *skviči, cvili, tuli, zavija, zvoca* (kada zubima hvata muhe), mačka *prede, kvrči, mjauče, mauče, krmauče, jauče*.

Put može biti *trvenik, utrenik, krčanik* — put koji je načinjen krčenjem, *kolovoz, kolnik* — put kojim idu kola, *prosjek* — put prosječen, *posutak* — — put nasut zemljom, *uzgorica, uzbrdica, nizdolica, slaz, slazište, raskrsnica, rasputica, križopuće, prečac, krivoputica, starenik* — zarastao, napušten put, *klizavica, ostrmina, klanac, zbijeg, klisura, putanja, nogostup, postopica*.

Treba napokon prestati s nabrajanjem — iako nas privlači gotovo svaki dio u knjizi — jer će sâm čitalac naći mnoštvo drugih riječi i izraza. Mnoge je takve potrebne mu riječi očito nalazio i prevodilac Reymontova romana *Seljaci* na hrvatski, Julije Benešić, koji je Kušarovo djelo posebno cijenio i dao da se za *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od Preporoda do I. G. Kovačića* ispišu sve riječi iz *Narodnog blaga* kojih je bilo oko petnaest tisuća.[5]

Prevodilac upotrebljava, ako mu zatrebaju, narodne nazive za mjesece te će opisujući »mutna i hladna jutra ili gola ili napola gola drveta u mjesecu *studenom*«, upotrijebiti upravo taj a ne latinski njegov ekvivalent ili, opisujući »tople i mirisne *lipanjske* noći u gajevima, u kojima su se rascvale bagreme i *lipe;* vruće *srpanjske* dane, kad u polju dozrela žuta pšenica jedva čeka *srp* žeteličin ili kosu koščevu; kišovite i vjetrovite dane *listopada* kad požutjelo *lišće*, koje je već išaralo goru, počinje polagano *padati* i neugodno pod nogama šuštati«.[6]

U upotrebi narodnih naziva mjeseci razlikuje se Marcel Kušar (kao i Tomo Maretić) od Ivšića koji s pravom brani domaće nazive za mjesece, iako i Kušar pazi na jezičnu čistoću te radije zamjenjuje turske riječi našima, ako postoje. Ivšić je pri tome svjestan da kakav loš prevodilac može zabu-

---

[5] Julije Benešić, *Rječnik hrvatskog književnog jezika od Preporoda do I.G. Kovačića*, Predgovor, str. XV.

[6] Završavajući taj odlomak u kojemu se Ivšić zalaže za narodne nazive mjeseci, makar oni predstavljali i određene teškoće prema drugim sličnim nazivima ali za druge mjesece nego u hrvatskom, Ivšić veli: »Tko osjeća pregnanciju ili, da naški kažem, jedrinu i puninu riječi taj neće u takim prilikama za koju takvu riječ upotrebi šturu ili jalovu, kakva bi u takim opisima bila riječ *oktobar* ili *novembar* mjesto naše jedrice, slovjenske slikovite složenice listopad.« »Hrvatski jezik« 1938, br. 1, str. 16.
Kušar se izuzetno služi rimskim nazivima mjeseci: »Bogojavljanje izbija zimi jedno oko, tj. 6. *januara* pola zime prošlo«. Ali zatim veli: »Veljača prevrtača / ili: Veljača vrljača«, tj. u *veljači* se vrijeme lako promijeni.

Digitized by Google

nom zamijeniti nazive za mjesece jer slični oblik u poljskom i češkom u hrvatskom se nadijeva za neki drugi mjesec. Ali zbog mogućih loših znalaca ne bi se trebalo lišavati ljepote narodnih naziva za mjesece, pogotovu ne u romanima i književnim djelima uopće, gdje oni imaju i posebnu stilsku oznaku.[7]

Govoreći o konju Marcel Kušar ističe kada je koja riječ tuđica te na prvome mjestu citira domaću riječ. Govoreći o konjskoj *opremi, opravi, odori* govori o *jabuki, obluku* ili *oblučju* — to je u sedlu ono što je ispeto na prednjoj strani, a zatim navodi nazive *podsedlica* s napomenom da je *abajlija* tuđica, *potprug* s napomenom da je *kolan* tuđica: ono čime se sedlo veže uz konja, *stremen* (*uzendžija* je tuđica, napominje): ono na čemu jahač drži noge, *ostruga* (*mamuza* je tuđica, napominje: ono gvožđe što jahač ima na peti da obode konja).

3. Ima, međutim, pisaca koji upotrebljavaju relativno malen broj riječi, ali će se one u njihovu izrazu pojaviti u novom osjećajnom preljevu, pa otuda

---

[7] Usp. Zlatko Vince, *Zašto bi nam mjeseci bili bezimeni?* »Jezik«, 1979/1980, br. 1, str. 26-28. Naša narodna imena mjeseci vrlo su stara. Najstarija je potvrda zabilježena u oporuci popa Brajka iz Zadra 1472. Usp. Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, str. 417. Kašić u svom *Ritualu rimskom* iz 1640, donosi također narodna imena mjeseci, u što će se čitalac uskoro moći uvjeriti kada dobijemo pretisak toga značajnog Kašićeva djela.
J. S. Reljković u *Kućniku* 1796. ovako navodi narodna imena mjeseci:
U godini dvanaest měsecih
ima redom, nje ovako reci:
Sěčanj pervi, *Veljača* za njime,
Tretjem pako *Ožujak* je ime,
Za njim *Travanj*, zatim *Svibanj* krasni,
Šesti *Lipanj* dugodnevni jasni.
Iza njega omanjkujuć dane,
Žeteocem i *Serpanj* osvane,
Ovog slědi pak *Kolovoz* prašni,
Često munjom a i grādom strašni
Rujan vrěme i vrućinu tiši,
Kadšto znade sav biti u kiši,
I kad tako razžali berače,
Eto veće i *Listopad* zače,
Koi kad goru zelenu opusti,
Tad se izda *Studeni* pred usti;
Poslědnji jest *Prosinac* rutavi,
On ćud kaže u kožnoj opravi.
Ti měseci svu godinu čine,
Uz nju zvězde imaju promine.

Takve nazive imaju i drugi pisci, npr. M. Divković, spomenuti B. Kašić. J. Mikalja. Naši ilirci prihvatili su narodne nazive neposredno preko Slavonaca. Usp. i S. Babić, *Jezik starih hrvatskih pisaca u Slavoniji*, Vinkovci, 1968.

Digitized by Google

onda dobivaju nijansu novih značenja, prenesenih, metaforičkih. Tako će pjesnik, majstor pera, Dobrića Cesarić upotrijebi skroman broj riječi[8] da pred nama ostvari prekrasnu čaroliju doživljaja jeseni i, posebno, zime, s onim nenadmašenim stihovima:

Tiho, o tiho govori mi jesen
Šuštanjem lišća i šapatom kiše.
Al' zima srcu govori još tiše.
I kada sniježi a spušta se tama,
U pahuljama tišina je sama.

No, to je stilska osobina piščeva kojom i najdublja osjećanja izražava običnim riječima, ali u svojem posebnom osvjetljenju, stihovima nabijenim doživljenim onomatopejskim prizvucima *(lišće, šuštanje kiše)* da bi se napokon izgubili u bijeloj noćnoj tišini *(tišina je sama)*!

Poznata je činjenica: nema dvije riječi čija bi vrijednost bila potpuno ista. Tko poznaje svoj jezik znade da nema pravih sinonima, davno je poznatu istinu uobličio i Antun Barac. Tu je najprije različit glasovni sustav, a to nije nevažno npr. za pjesnički stil. Onda, sinonimi imaju različito podrijetlo, *tisuća, hiljada, ostruga — mamuza, stremen — uzenđija*, itd. Ako je svejedno koju bismo riječ upotrijebili s obzirom na našu spoznaju, nije to isto s obzirom na osjećanje.[9] Iako pojedina riječ može imati isto leksičko značenje, ipak se može razlikovati u preljevima značenja, svojom ekspresivnošću odnosno time što pripada jednom ili drugom stilskom sloju. Već je davno izrečena i misao kako među riječima i izričajima postoji samo jedna koja je u svemu dobra. Pojedini pisci, i prevodioci, majstori pera tragaju tjednima i mjesecima za jednom adekvatnom riječi koju moraju otkriti i pronaći i koja bi ponajbolje pokrivala osjećaj i smisao što ih imaju u svijesti.

Takvih slučajeva ima u svjetskoj književnosti, muka u traženju i sreće i blaženstva u otkrivanju, u pronalasku najoptimalnije one riječi koja se dugo tražila. Sjećam se jednoga takva golemoga zadovoljstva mojega profesora na Sveučilištu u Zagrebu, dr. M. Kombola, kojega smo pratili do kuće te nam je iznosio takvo jedno svoje ushićenje, na koje je trebalo dugo iščekivati dok je pronašao pomalo već »arhaičnu« riječ (gledajući je iz suvremene perspektive)

---

[8] Pjesmu D. Cesarića obrađivao sam u Slavenskom seminaru u Kielu i u Kölnu sa studentima slavistike koji su bili početnici, već prve godine jer im je pjesma bila razumljiva i leksički i gramatički. Pojedinci su shvatili i njezinu onomatopejsku ljepotu. Na moj prijedlog da nauče polovicu pjesme za tjedan dana, gotovo svi su je naučili čitavu.

[9] Usp. A. Barac, *Veličina malenih*, Zagreb, 1947, str. 134. i S. Babić, *Jezik*, Zagreb, »Panorama«, 1965, str. 232-255.

Digitized by Google

koja je usto nosila u sebi i vrijednost staroga zlata koje je zračilo posebnim sjajem.

4. Kušarovo djelo nije pravi rječnik sinonima, nego je to tek djelomično, uz određene pojmove, u određenim dijelovima, jer je u drugome bliži asocijativnom rječniku, analoškom i rječniku antonima. Već je rečeno da je rječnik koncipiran na svoj, originalan način. Na 219 stranica velikoga oktavformata sadrži 53 ogranka, po unutrašnjim značenjima svakoga od njih. Sabrano blago razvrstava se dakle u »kitice« kako bi se lakše našlo ono što je potrebno za oznaku traženoga pojma.

Neki kritičari hvale takav način razvrstavanja gradiva, no treba reći da takva koncepcija ima, istina, svojih prednosti, ali i ponekih teškoća s obzirom na informaciju koja bi čitatelju bila što prije potrebna. Čitalac koji traži konkretan i brz savjet u svojoj potrebi za adekvatnom riječi bit će možda nestrpljiv, listajući bez prave koncentracije i na krivom mjestu. Stoga čitatelju preporučujemo sabranost i strpljenje u razmatranju pojedinih »kitica«. On treba da najprije pregleda njihov raspored i određene natuknice u knjizi jer će tako lakše naći ono što u njoj traži. Tako će dakle upoznati knjigu u cjelini i proniknuti u ljepotu i jezično bogatstvo koje mu ona nudi. Uostalom, tko jezik ne voli, tko nema ljubavi prema jeziku neće se ni laćati ove knjige.

Već će iz izloženog čitatelju biti jasno da mu Kušarovo djelo neće moći ponuditi odgovor baš na sva pitanja što ih sebi može postaviti moderni pisac i svaki onaj koji dolazi u priliku da što napiše i objavi, naprimjer s obzirom na standardni jezik u svim njegovim raznolikim funkcijama i stilskim razinama. Ne treba od toga rječnika nekritički očekivati da u svemu i uvijek bude brz i praktičan savjetnik onima koji u pisanju već imaju željenu riječ ili izraz »na jeziku« ili »na vrhu pera«, ali je se ne mogu sjetiti jer im upravo nedostaje tražena, adekvatna riječ određene boje i okusa koju baš traži višeslojni stilski izraz. Taj rječnik ipak je pretežno orijentiran na narodne riječi i izraze, povezane narodnim životom i njegovim potrebama i karakteristikama.[10] One neće dati obilje savjeta i informacija u poslovnom, uredskom, stručnom i publicističkom presjeku i stilu.

Tako, naprimjer, nećemo dobiti brz odgovor u dilemi da što nazovemo

---

[10] Usp. bilješku 5. Reymontov roman *Chłopi* njegovo je najveće djelo o životu poljskoga sela, podijeljen na četiri dijela, čime je istaknuta veza seljačkog života i prirodnih sila. Pjesnički opisi prirode motiviraju zbivanja u romanu. Opisuju se seoski poljski radovi, zabave, obredi i sl. Sredina zbivanja je simboličko poljsko selo Lipce, dok je jezik u jelu stilizacija različitih poljskih narječja. Pisac je uspio prikazati cjelokupnost seoskog života. Godine 1924. primio je za taj roman Nobelovu nagradu za književnost. Benešić ga je preveo 1951. pod naslovom *Seljaci I-IV.*

Digitized by Google

odjekom, odsjajem, odsjevom, odrazom, refleksom ili da upotrijebimo atribut *prodoran, pronicav, pronicljiv*, pa i *pronikljiv*.

Jedna Engleskinja tražila je razliku u značenju riječi *zdenac* i *izvor*, što nije bilo teško naći i rastumačiti. Ipak, pri daljoj sinonimici više je podataka dao na jednom mjestu Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskog jezika* iz godine 1901. nego Kušarov. Budući da je to rječnik koji donosi mnoštvo sinonima, gospođa iz Engleske mogla je pod odrednicom *izvor* naći najprije njemačko i latinsko značenje: *der Ursprung eines Flusses, die Quelle, scaturigo*. Slijedi podatak da dolazi od *izvreti, izvirati*, te upućuje na *izvir, izdan, hladenac, vrelo, vrutak* te navodi njihovu upotrebu u pravom značenju, dodajući im još i nazive *studenac* (izvor iz kojega se voda hvata), *podvorak* (mali izvor pod obalom ukraj veće vode), a zatim se nižu primjeri u prenesenom smislu tih riječi. Posebno se navodi i deminutiv *izvorac*, hipokoristik od *izvor, izvorčić* — deminutiv od *izvor*. Mogli bismo citirati i Kaštelana: »Nek poplave vode iz svih *izvora*, iz svih *vrutaka* i *vrela!*«

Da se vratimo *odjeku* i *prodornom* i sličnim riječima što smo ih uzalud tražili u Kušara! Kušarovo djelo pruža katkada mogućnost i za slična rješenja. Nabrojili smo i izraze *utrenik, trvenik* koje upotrebljavamo ne samo u osnovnom njihovu značenju, nego će ga publicist ili pjesnik upotrijebiti i u prenesenom smislu, a takvih će primjera biti mnogo i raznolikih.

5. Pažljivi čitatelj primijetit će na određenim mjestima riječi kojima se hrvatski pisac redovito ne služi, kao npr. *prodavac, proturiti* robu, *vazduh*, a razlučit će i katoličke odnosno pravoslavne blagdane *(časni post, uskrsni post, bijela nedjelja)*. To neće smetati knjizi. Neće nas odbiti ni konstatacija da pred sobom imamo knjigu svojega vremena.

Ponajbolji naš prevodilac, Josip Tabak, ima o tome djelu visoko mišljenje:

»Kušarevo *Narodno blago* vrlo je korisna i potrebna knjiga. Dobro će doći učeniku i nastavniku, književniku i prevodiocu, novinaru i političaru, govorniku i svećeniku i svakome onom tko poštuje i voli svoj jezik.

Kušareva knjiga, danas i ovdje, dolazi kao melem na ranu. Mnogima će obogatiti jezik, oplemeniti izraz, sve ako je u njoj samo mala čest naše jezične infrastrukture, čest iz južnoga dijela Dalmacije. Valjda će se u doglednoj budućnosti naći koji katedratik ili kakva ustanova da pokupi i sustavno poreda i drugo pučko jezično blago, vrh svega ono što se nalazi u djelima dalmatinskih i bosanskih franjevaca i bosansko-hercegovačkih Muslimana.

Bogatstvo je jezika dokaz bogatstva duha. Jezik je najdragocjenije blago jednog naroda, čuvar njegova identiteta i vrijednosti, glas koji ostaje kad svi ostali glasovi utihnu. Jezik je, veli Jakob Grimm, ono najveće i najplemenitije što je čovjek dao i što jedan drugomu predaje u baštinu.

Prigovaraju Kušaru što svoju knjigu nije sastavio kao rječnik. Ali je upravo ovaj njegov raspored, sustavan i pregledan, onaj pravi, i samo takav

Digitized by Google

omogućuje da se u knjizi lako snalazimo i da odmah nađemo što nam treba.«

Kako je Kušarovo djelo nedovoljno u nas poznato, teško je danas do njega doći, opravdano je što se načinio novi pretisak[11] te nesumnjivo vrijedne knjige koja pruža, osobito čitatelju-zanesenjaku i jezičnom sladokuscu, poseban užitak.

Rječnik sinonima[12], po mogućnosti što potpuniji, svestraniji i funkcionalniji, ostat će nam i dalje neispunjen još zadatak kojemu je i ovaj Kušarov rad vrlo dobra priprema i koristan poticatelj.

Pa ni onda, kada dobijemo rječnik sinonima, neće Kušarovo djelo biti odbačeno »savijeno u kitice«, koje će svojim narodnim cvijećem, »svojim slatkim mirisom... razgaliti dušu« i donijeti obilne koristi te probuditi veću pažnju i »mar za naš lijepi bogati jezik« (M. Kušar).

---

[11] Drugo izdanje Kušarove knjige, pretisak (reprint) pojavio se u Izdanju Društva književnih prevodilaca Hrvatske, Zagreb, 1966.

[12] God. 1975. M.S. Lalević pokušao je, s više ili manje uspjeha, ostvariti svoje djelo *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, Leksikon Jugoslavije. Ipak, to nije potpuni moderni rječnik sinonima.

Digitized by Google

Digitized by Google

NARODNO BLAGO

(Riječi, fraze, poredbe, poslovice, pričice, izrazi od mila i od pošte, pozdravi, čestitke, blagoslovi, pohvale, zahvale, molitve, psovke, kletve, zakletve, tužbalice, pitalice, zagonetke).

Složio i objasnio za školsku i privatnu upotrebu

M. KUŠAR

dopisni član Jugoslavenske Akademije

Umni se napredak naroda mjeri po tome kako se ovaj na više ili manje različit i uspješan način služi svojim jezikom, kako je razvio, proživio i dotjerao to vrhovno i osnovno sredstvo prosvjete.

Ferrieri.

PRETISAK

Izdanje Društva Književnih prevodilaca Hrvatske

Zagreb 1966

Digitized by Google

Digitized by Google

NEBO. Da počnemo s nebom. — Nebu kažemo i n e b e s k i s v o d (rđava je kovanica n e b o s k l o n), k a p a n e b e s k a (Nema ništa pod kapom nebeskom), n e b e s k a t v r d i n a (prema lat. *firmamentum*), ali je narodna riječ i (n e b e s k a) p u č i n a, t. j. otvoreno, prostrano nebo (Isporedi: morska pučina, u pučini polja, u pučini ljeta, zatim: puklo polje, puca pogled). Tako se veli: Mjesec brodi po nebeskoj pučini. A u Dalmaciji kad se ukažu vlašići na nebu, reče se: Evo vlašići na pučini! — Jedna narodna zagonetka nazivlje nebo n e m j e r e n i m p o l j e m: Ovce pasu nebrojene širom poljem nemjerenim, a čoban im rogušica[1]. (Odgonetljaj: zvijezde, nebo i mjesec.)

ZVIJEZDE. Pored sunca i mjeseca najviše spominje naš narod zvijezdu Danicu, koju nazivlje i: z o r n j a č a ili j u t r e n j a (kad izlazi ujutro), v e č e r n j a č a ili m j e s e č n a (kad ide spored mjeseca), zatim v o l à r i c a ili v o l a r k a i p r e h o d n i c a. (Djevojka govori: Jarko sunce, ljepša sam od tebe, od sestrice, zvijezde prehodnice, što p r e h o d i preko vedra neba.) Danica s v i ć e na nebu (Danica je o s v a n u l a, danica se r o d i l a, p o m o l i l a j e l i c e). — Od jata zvijezda poznaje naš narod: k u m o v s k u s l a m u[2] (*Via lactea*), kola (*Ursa major* i *minor*), p l u g i v o l o v e (*Ursa major*), v l a š i ć e (*Plejades*), k r s t (osam zvijezda u jatu Labuda), š t a p o v e ili š t a p k e (pojas u jatu Oriona) i G o s p i n o k o l o (jato velikih zvijezda kao gumno). — Kad padne kresnica s neba, kaže: P r o s u s e i l i p r o l i s e z v i j e z d a.

SVJETLOST. V i d j e l o je svjetlost (kao uvjet viđenju) i izvor svjetlosti (t. j. sunce, mjesec, svijeća): Ukloni mi se s vidjela, ne zastupaj mi vidjelo, znači: ukloni mi še sa svjetlosti, ne zastupaj mi svjetlost (eda vidim). Došao je za vidjela, znači: došao je (uvečer) prije mraka (dok se je još vidjelo). Tako je i poznati rijek izaći na vidjelo isto što izaći na svjetlost. (Protivno vidjelu je n e v i d j e l i c a.) I pridjev v i d a n znači, otprilike, što i svijetao, na pr., vidna noć kao dan, vidna soba. Ali se govori i: Dva su vidjela na nebu (t. j. sunce i mjesec). Donesi mi vidjelo

---

[1] R o g u š i c a je mali pedalj, ali i krava velikih rogova. — [2] Priča se da je kum u kuma ukrao breme slame, pa kako ga je nosio, slama ispadala i prosipala se putem, pa to Bog ostavio na nebu za vječni spomen velikoga grijeha.

Digitized by Google

(ili: donesi mi svijeću v i d j e l i c u). — Svjetlosti se kaže i s v i j e t ili z r a k u rjekovima o d s v i j e t a d o v e č e r i i l i o d z r a k a d o m r a k a, t. j. od jutra do večeri. A za svjetlost od svijeće pa i samu svijeću imamo još riječ p o s v j e t, n. pr.: Ne mogu pisati bez posvjeta.

DAN. Pored običnih riječi zora sviće (zora svanu), zora puca čuju se i: zora p r a s k a, zora z o r i (prasnu, c i k n u zora). — Za ranu zoru imamo pregršt riječi: c i k (od) zore (u cik zore), p a m i k zore (U Veliki petak, netom pamik zore, skupe se seljani u crkvi), p r v i p r a s a k zore, p r o z o r j e (u prozorje rane zore), p r a s k ò z o r j e, p r v i s i j e r a k. — Glagoli b i j e l j e t i, p l a v j e t i, r u d j e t i naznačuju tri zasebične zorine boje: zora bijeli, zora plavi, zora rudi (zora je zabijeljela, zaplavjela, zarudjela). — Tri stepena u nastajanju dana izriču i glagoli: p r o s v i t a t i i z a s v a n u t i se (Tek prosviće, tek se zasvanulo) — [o]s v i t a t i i [o]s v a n u t i (Svaki dan sad toplije osviće) — r a s v i t a t i se i r a s v a n u t i se (Rasvanulo se, sad će iskočiti sunce). Prema tim glagolima postale su i imenice: p r o s v i t a n j e, o s v i t[a k] i r a s v i t[a k]. — Mjesto raniti kaže se pojačano i r a n o r a n i t i: Ko r a n o r a n i, d v i j e s r e ć e g r a d i. (Ispor. njem.: *Morgenstunde hat Gold im Munde.*) Prema uraniti, podraniti stvorene su imenice: u r a n a k (Sjećaš li se naših uranaka i veselih sastanaka?) i p o d r a n a k (Što se moma na podranku šeće?). — A prema zora postao je glagol o z o r i t i, t. j. ustati u zoru. — U Boci živi fraza u n o ć n i r a z d v o j (Krenuo je u noćni razdvoj), t. j. rano ujutro (kad se razdvaja noć od dana), tek se počinje p r o z i r a t i (razabirati). — Pored svitati govori se i j u t r i t i s e (Već se jutri); a složeni su glagoli: p o o d j u t r i t i se (Krenućemo tek se malo poodjutri) i o b j u t r i t i (Već je posve objutrilo). — Poslovica: I z j u t r a s e p o z n a j e d a n (koja ima i preneseno značenje) biće postala prema tal.: *Dalla mattina si vede il buon giorno* — dok je druga: S t a r i j e j e j u t r o o d v e č e r i (t. j. čovjek je ujutro bistrije glave i razboritiji) slična, po značenju, latinskoj: *Aurora musis amica.* — Kad se ujutru još ne vidi, reče se: Još se nije dan z a p o z n a o. — Kako je od jutro objutriti, tako je od dan postao glagol o d a n i t i (Još nije odanilo). — Prema prenoćiti ima i predaniti, t. j. preboraviti dan — dok z a d a n i t i znači: naći se gdje ujutru i tu predaniti, a z a n o ć i t i: naći se gdje uvečer i tu prenoćiti (Građani su u selu zanoćili, a seljani u gradu zadanili). — Slično (uže) značenje kako zadaniti i zanoćiti imaju glagoli o s v a n u t i i o m r k n u t i ili p r i m r k n u t i, z a m r k n u t i (trajni osvitati i omrcati, primrcati, zamrcati), t. j. naći se gdje ujutru, naći se gdje uvečer, u rečenicama kao: Živ je sinoć omrkao, a mrtav jutros osvanuo. Zamrknuo, a ne osvanuo! Osvanuli jutros oglasi po gradu. Primrkao sam na putu. Htio bi da mu svako jutro osviću novci ispod glave. — Kad prevali podne, reče se: N a g a o (nagnuo) je dan (ili: sunce je naglo k zapadu).

Digitized by Google

SUNCE. Pored sunčana zraka ili sunčani zrak govori se i sunčana luča; a sùnčanica je sunčana zraka kad je u sobi (Drugo je sunčànica: glavobolja od sunčanog žara). — Sunce se rađa (Sunce se rodilo, sunce je isteklo, iskočilo, sinulo, zdraknulo, sjeknulo). Sunčani rođaj je isto što ogranak sunca, granuće (Zaputili se oko sunčanog rođaja). — Sunce se pokraj gore krade, niz goru lazi. — Kad se ponešto na nebu diglo, reče se: Poiskočilo sunce; a kad se visoko diglo: Otskočilo sunce s koplja, otskočilo sunce dobro koplje. — Kad se pri zapadu ukaže na posve naoblačenom nebu, kličemo: Čiknu sunce! — Zalazeći podgrijava sunce vrhove od gora. — Nebo se žari (nebo se zažarilo), kad se u jutru ili uvečer jako crveni. Zažara je jutarnje ili večernje živo rumenilo oblaka. — Narod govori da suncu ne valja reći zađe niti sjede, nego smiri se, jer kad mu se reče zađe, onda ono reče: Zašao pa ne izašao! kad mu se reče sjede, onda ono reče: Sio pa ne ustao! a kad mu se reče smiri se, onda ono reče: Smirio se i ti! (Ali se kaže i: Sunce je zasjelo, počinulo, mrklo.) U Dalmaciji ima i imenica smiraji za zapad sunca (Došao je u smiraje). — Kad pomrči sunce, naš narod kaže da se sunce hvata, da se sunce uhvatilo. (To isto vrijedi za mjesec.) — U pramčioku znači: okrenut prema suncu (Moja kuća stoji u pramčioku) — čelòpek je strana brda okrenuta prema suncu — prisoje, mjesto okrenuto prema suncu (prisojno mjesto) — župa, zemlja okrenuta prema suncu gdje ili ne pada snijeg ili, ako padne, brzo se rastopi, na pr., obala Jadranskog mora (župna zemlja). — Sunce, kad se u nj gleda, zasjenjuje oči (Zasjenilo mi je sunce oči).

SJENA. Sjena lazi uz polje, uz toranj. — Hlad je sjena koja hladi; tako se zove i vrijeme malo prije i malo poslije sunčanog zalaska (Ide po hladu). — Gustu hladu velimo i debeli hlad. — Zahlađe je mjesto gdje je hlad. Gotovo to isto značenje imaju i riječi osoje ili osojno mjesto, jâpâd (Sjedi u japádi) ili japadno mjesto i táložina.

MRAK. Za sumrak ili suton govore se još riječi: sumračje, primrak, pamrak, prvi mrak, prvi hladovi (Vratio se u prve hladove). Izvedeni glagoli glase: sumračavati se, [po]sumračiti se, posutoniti se, usutoniti se; a ima i sveza: suton zapasao. — Mraku kažemo i mrklica, pomrčina, nevidjelica (U večer u samu mrklicu. Nešto se bjelasa kroz pomrčinu. Nevidjelica je, ne može se ići). — Pored običnih riječi smrkava se, smrklo se, mrak se hvata (ili spušta), mrak se uhvatio (spustio), čuju se i ove: umračuje se, umračilo se, stigao je mrak, pao je mrak na zemlju, snoćalo se, unoćalo se, tamna se noćca unoćala, mrknula je noć. — Kad je velika tama, kaže se: Debeli je (ili

Digitized by Google

mrkli) mrak, gusta je pomrčina, pomrčina kao tijesto, tako je pomrčina da ne vidiš prsta pred očima, tamno kao u rogu, tamna noć, ne vidi se otle dotle. — Glagol skrknuti se znači: zgusnuti se (n. pr. skrkne se tarana u loncu), ali se upotrebljava i u značenju potamnjeti. Tako se reče da se u šumi skrkne kad prolista. — Kad je sredina noći (gluho doba noći), veli se da je noć stisla zube. — Pored stigao ga mrak, stigla ga noć, lijepo se reče: zastao ga mrak, prihvatila ga noć. — Narodna je riječ: Dan je okat, a noć je uhata (t. j. po danu se bolje vidi, po noći bolje čuje).

MJESEC. Mjesečina je mjesečeva svjetlost (Čita pri mjesečini), a zasjenak mjesečeva sjena (Sjedi u zasijenku). — Kad mjesec lijepo svijetli, reče se: Mjesec kao dan; a kad slabo (jer nije pun): Mjesec mrči. Sad već pomrčao mjesec, znači: nema ga više, izlazi tek po ponoći. — Ograda je onaj svijetli kolobar što se kašto napravi oko mjeseca. — Mjesečeve mijene zovu se i sedmaci; a nov mjesec: mijena, mladina, mladak, novljak, prvak, sedmak. Kaže se još da se mjesec mijeni, kad nastaje nov mjesec; da se puni, kad se primiče uštap; da se uštapio ili da ide na manjak, da je na manjku, kad po uštapu stane opadati. Trećak mjesec je posljednja mjesečeva četvrt. — Mjesec se roguši, mjesec je uzvilašen, kad ima oblik srpa. — Mlada nedjelja je svaka prva nedjelja po novu mjesecu.

SVIJEĆA. Svijeći što se tam' amo nosi kaže se svijeća tumàrača. — Kandilo je svjetiljka koja visi (na pr. u crkvi) — žižak: ručna lampa (i noćna svjećica). — Mjesto tuđe duplir (tal. *doppiere*) bolja je domaća buktinja; isto tako mjesto tuđe baklja (njem. *Fackel*, tal. *fiaccola*) domaća zublja. Ova bi se mogla upotrebljavati i u množini (za *Fackelzug*, *fiaccolata*) mjesto dvostruko tuđe bakljada, na pr.: Večeras mu se spremaju zublje, biće mu svirka sa zubljama. — Svijeća prosipa svjetlost (po sobi). — Svijeća mrči, kad slabo svijetli; svjetlòmrcâ, kad svijetli i mrči naizmjence. — Neke se svijeće useknjuju ili ubrisuju (Useknuo sam, ubrisao sam svijeću), t. j. otkida im se onaj dio stijenja što je već izgorio. Svijeće se useknjuju usekačem (a to su kao nekaka kliještica). — Po svoj prilici još iz neznabožačkih vremena, kad se Oganj poštovao kao neko božanstvo, potječu riječi: obeseliti, utješiti, smiriti svijeću (osobito voštanu) u značenju ugasiti.

2

VRIJEME (u vazduhu). Vrijeme je pogodno (n. pr. za sijanje) ili nepogodno (n. pr. za putovanje), meko (t. j. blago, bez vjetra i zime), oštro (kad je zima i vjetar), ćudljivo (promjenljivo), mutno, tmurno, potmulo, sumorno (oblačno), močarno (ki-

Digitized by Google

šljivo), sjeverljivo (burno), ozimno (ponešto studeno), ujedno (kad zimi brije), silno, kršno (Pa je ono pusto kad te po kršnu vremenu uhvati noć na moru), božje (Zateklo nas je na putu božje vrijeme, jedva živi ostali), košljivo (t. j. veoma ružno). — Jugovina je južno vrijeme; bjelòjug, jugo bez kiše; bjelòvedrina, ponešto oblačno vrijeme; ôblačina, oblačno vrijeme (dok je oblàčina augmentativ od oblak); mlakàjica, toplo vrijeme, osobito zimi; suhòvica, suša, suho vrijeme (Zasukala, zategla, udugotežila suhovica, t. j. zaredala); moča, primoča, močarina, mokro, kišovito vrijeme; glibavica, kačkavica, pljuskavica, kad ima blata; nepogoda, zlogodina (Zvone na zlogodinu)[1], smûta vremena, mutljavina, nevrijeme, oluja;ršum, plaha kiša s vjetrom; krupnjak ili gradovina, ružno vrijeme s krupom, gradom; kimpija, silno vrijeme (na pr. velika kiša, snijeg, grad); kijámet, velika oluja, pa smak, konac svijeta (Kuda ćeš po tom kijametu? Ružno vrijeme kao uoči kijameta). — Kaže se da vrijeme mrtvari, kad je tiho (osobito zimi); da vrlja, ševrda, kad je nestalno (vrljivo) vrijeme; da drmi, kad se muti; da se nàtuštilo, nàsumorilo, nàkanjilo, kad se naoblačilo; da se juži, da je objužilo, kad je okrenulo jugo; da je oburilo, kad je nastalo suho, burno vrijeme; da je okišilo, kad se zaoputile kiše; da je okrenulo u led, kad je postalo ledeno. — Kad se vrijeme popravlja, postaje lijepo, kaže se da se vrijeme čisti, raščinja, razgaljuje, da otpušta (da se vrijeme raščinilo, razgalilo, otvorilo, da je otpustilo). — Kad zaređaju lijepa vremena, kaže se da se uvremenilo; kad bude pogodno, da je ugodilo (n. pr. za sjetvu); kad je zima popustila, da je vrijeme omekšalo, oblagodarilo. — Zimi se vrijeme u dlaci (t. j. od časa do časa) promijeni. — Zove se sirôtinjskô ljeto ono kad je u jesen ili zimi lijepo vrijeme.

MAGLA. Uresni pridjev za maglu je sinja: sinja magla. — Sùmaglica je tanka magla; tmûša ili mrâka, crna magla (Prema tmuša ima i glagol tmušiti se). — Magla se dijeli na pramenove (Zapodjede se, t. j. načini se, pramen magle). — Magla se krade, t. j. kao šúmâ, dolinom (Magla se iskrala iz šume); pada na livadu; pritiskuje polje — magla se raščinja, t. j. raspršuje se (Magla se raščinila, razmaglilo se).

OBLACI. Zlogoda oblak nosi oluju, grad; podrošnjak je oblak koji se navuče na noćnu rosu; sušnik, bezvodan oblak; tmòra, crna oblàčina; gušta, guštava, guštavina (ôblâkâ), gusti crni

[1] Sv. Grgur, koji pada na 12. marča, i sv. Benedikt, koji pada na 21. marča, zovu se u Dalmaciji zlogodnjaci, jer je između njih malokad lijepo vrijeme. — Zlogodina postalo je od zla godina, a godina znači u nekim krajevima vrijeme (kaže se: Okrenula je druga godina, t. j. drugo vrijeme).

Digitized by Google

oblaci. — Oblak kao tijesto kaže se gustu oblaku. — Oblaci se navlače na nebo, nadvode se, n. pr., nad selo (Oblaci se navukli, namakli na nebo, nadveli se nad selo). — Oblaci se dijele na bičeve (Otegli se po nebu veliki bičevi oblaka). — Nebo se podmladilo, znači: na vedrini izokola pokazali se mali tanki oblaci; nebo se navunilo: prekrilo se rasijanim oblacima; nebo se nagolúbilo: nabilo se gustih oblaka; zdúšilo se odasvuda: gusti oblaci zastrli sve nebo. — Prolomio se, provalio se oblak, reče se kad se razlije silna kiša. Po tom je prolom, provala oblaka, tal. *nubifragio*, *njem. Wolkenbruch*. — Jâlovê se oblaci, kad mjesto (korisne) kiše siplju na zemlju grad (Oblaci se izjalovili). — Provedrava se, tančaju se oblaci, kad se pomalo gdjegdje vedri (Provedrilo se, progalilo se, vrijeme je probljesnulo, otančali oblaci). Prema tome su postale imenice: provedrica (ili pavedrina), problijeska (Sve je naoblačeno, samo na istoku ima malo problijeske). — Uvedriti znači: postati vedro (Bilo je naoblačeno, sad je već uvedrilo, ali se još nije posve razvedrilo); izvedriti: učiniti da uvedri (Ovaj će vjetar noćas izvedriti). — Narodne su riječi: nebo vedro kao staklo, kao riblje oko, kao pjena; čisto kao umiveno. — Oblak porosi, ali i pokosi.

ROSA. Urosni pridjev za rosu je tiha, medna. — Pored rosa pada govori se i rosa nalazi (nađe rosa), rosom rosi. — Prolazeći kroz rosu, čovjek se rosi (zarosi); a kad od zime izbije rosa iznutra, prozori se orose, zarose (t. j. ovlaže se) i zamagle se (t. j. pomrače se). — Ali su orositi, urositi, zarositi prelazni glagoli (Rosa me je orosila, zarosila). — Rosa se rastupila, reče se kad nestane rose.

KIŠA. Pored kiša poznata je u nas i riječ dažd, prema kojoj je postao glagol daždjeti i složeni: zadaždjeti se (Zadaždjelo se sa zapada, t. j. zaputio se dažd sa zapada), podaždjeti (Samo je malo podaždjelo), nadaždjeti se i izdaždjeti se (Baš se nadaždjelo, t. j. palo je dosta dažda, ali se nije još izdaždjelo, t. j. nije svršilo daždjeti). — Dodolama zove naš narod djevojke koje kad je kiša idu po selima od kuće do kuće te pjevaju da bi udarila kiša (Ako to čine mladići, zovu ih prporuše). — Kad počinje padati kiša, kaže se: Kiša propada, promiče, udešava. — Pored kiša pada, kiša ide čuje se i kiša nalazi ili nahodi (kiša prinalazi ili prinahodi, kaže se kad pada nova kiša); pored udari kiša: gro[h]nu, prosu se kiša. — Kiša ide bez pretrga, ili na povratke. — Sitna se kiša zove: izmaglica (kad je kao magla), pršavica (kad je kao prah), porosica ili kiša rosulja, rosna kiša (kad je kao rosa). — Kad pada sitna kiša, govori se: Rosi, ròsûkâ, pòrâšâ, sípî, šíšî, šišùljâ, romìnjâ, romìzgâ; a kropi, kad pada

Digitized by Google

po koja kap (Nešto malo škro[p]nu kiša). Škropac je ono kad vjetar s planine nanosi po koju kap kiše. — Jakoj kiši kaže se: bujna, grozna, plaha kiša. Pljusak je jaka kiša što padajući pljuska, pljušti (Kaže se i pljuskom daždjeti); pljuštavica: kao povodanj; naljevica: velika kiša što nalijeva, n. pr., bunare; natop: velika kiša što natapa zemlju. — Kad pada velika kiša, reče se: Cijepa kiša, ide kiša izmagao, ide kiša kao iz rukava (kao iz kabla); očepila pusta kiša kao iz kabla; otvori se nebo s kišom kao na točke; otočila pusta kiša, ala ga je ulilo! Udari kiša, jedina ruko Božja! i iz neba i iz zemlje. — Spušta se kiša, znači da nastaje polagana i duga kiša. — Kad pada kiša više sati bez prestanka, veli se: Baš se ukišilo! — a kad traje po više dana i sedmica, reče se: Udugoteže te blažene kiše. — Koje godine urijetko pada kiša, a koje učestaju kiše, t. j. često nakisuje (Nakislo je dobro, može se orati). — Kad gledamo prema suncu, vidimo kako se na zemlju spuštaju muzge (mlazovi) kiše. — Kiša [š]kropi i kvasi čovjeka (Kiša me pokropila, kiša me dobro nakropila); a kad ide s vjetrom, onda ga i mlavi (mlati). — Od velike kiše čovjek opuzne (okisne, pokisne). Govori se: Opuzao kao miš; mokar do kože, do krpe. — Kuća prokisuje, kad kiša prodire kroz nju (Kuća je prokisla, prokapala). — Naš narod ima riječ: Od kuće kapljive i žene karljive slobodi nas, Bože! — Druga je narodna riječ: Kiša pada kapljicama a napada lokvicama, kojoj je po značenju (pravom i prenesenom) jednaka: Kaplja kaplje u kabao i napuni pun kabao. — Poplavice ili s spläke zovu se one male barice što napravi kiša na zemlji ili na putu. — Za ljetnu kišu veli se da je kao i vojska (jaka i silna). — Kiša muze, noge puze, govore djeca kad lije kiša. — Pàtisati, pàti[h]nuti (kad je govor o kiši) znači popuštati, popustiti, na pr.: Ide kiša, ne patiše. Pati[h]nula je kiša, možemo napolje (Neki misle da je tim glagolima korijen u pridjevu tih, ali biće prije istina da su to tuđice). — Mjesto nema više kiše čuje se i ovako: Nema više iz neba.

SNIJEG. Vazduh miriše na snijeg, kaže se zimi kad se nagađa da će skoro snijeg. — Snjegòpad je njem. *Schneefall*, tal. *nevicata* (Prvi je snjegopad ove godine bio obilan); pa je od te imenice postao i pridjev snjegòpadan (snjegopadna godina, snjegopadna zemlja). — Kad počinje padati snijeg, kaže se: Snijeg propada, promiče; kad pomalo i sitan pada: Snijeg sipi (Prosipio je snijeg iz oblaka), truni, prši (Potrunio, popršao, oprašio je stabla); kad ide svesebice: Snijeg nalazi ili nahodi (kad pada nov na stari: Snijeg prinalazi, prinahodi); kad pada krupan snijeg: Snijeg pramìnjâ, lopàtâ; kad ide zdravo: Snijeg kija (Nakijalo je

Digitized by Google

dosta snijega. Ukijao je snijeg u kuću); ide snijeg kako je milom Bogu drago — kad ide uz vjetar: Snijeg vije (zavija sve putove), mete (zameo je brda i doline). — Kaže se još: Urinuo je snijeg (kao udario); oslávio je snijeg (uzeo je maha); obijelio snijeg po brdima; brda se osniježila ili posniježila ili zavila se snijegom, popao je snijeg po stablima, zapao je do koljena; snijeg pada, puti zapadoše (pokriše se). — Sitnom snijegu što oprašuje, n. pr., stabla kaže se: snježana oprašica, snježana oprha, snježani oprašak. Snijeg plastaš, lopatar je onaj koji pada u velikim krpama i najbolje zamete. Sušac je suh snijeg koji, kad se ide, škripi pod nogama; cijelac: cio snijeg po kojem još niko nije išao; ponovac: snijeg koji pada na drugi te ga kao ponovi; kitina: snijeg koji se zaustavlja na stablima. — Snijeg pada u pahuljicama ili pramičcima, koji se zovu i bijele leptirice. Ako su veće, onda se zovu krpe snijega. Lopte snijega zovu se kile ili grude. Smetovi ili nameti su kupovi snijega što nanese vjetar; plazovi ili ûsôvi su veliki smetovi (lavine); urvine od snijega: veliki smetovi što se obrone, survaju s brda. — Pomet, vijavica, salàukovina, ćorava Anđelija, mećava zove se ono kad na velikoj zimi ide zdravo snijeg s vjetrom, da putnik ne vidi putovati. — Snijeg je sipak (t. j. mek kao brašno). — Čovjek gaca ili grca preko snijega (gazi); odgrće ga s puta (uklanja ga) da bi mogao ići; prti (pravi put po njemu); greza (upada) idući po njemu (kašto grezne do koljena). Prt, prtina, kopčalica ili snježanik je put što se napravi po snijegu. — Istresine su posljednji snijeg što u proljeće naposljetku pada, kao da se istrese nebo od njega (Ispor. otresati noge od snijega pored otresati snijeg s nogu). — Sušnježica, [k]lapavica, [a]làuža, slota, bjelòkapac je kiša pomiješana sa snijegom. — Ródînci i lástînci su dani u proljeću kad pada krupan snijeg. — Babini dni, babini jarci (ili b. kozlići), babini pozajmenici, babini ukovi zove se ono vrijeme kad na kraju marča ili na početku aprila udari snijeg ili krupa. — Na planini dugo drži snijeg (t. j. ne topi se), ali se i tu najprije prošara (t. j. gdjegdje se otopi), pak se i s nje makne (t. j. nestane ga sasvim). — Pored snijeg se topi kaže se i snijeg kopni; snijeg je ukopnio (počeo se topiti), snijeg je prokopnio (otopio se malo), okopnio sasvim. Kopnìna je mjesto gdje je bilo snijega, ali ga više nema. — Ljuti se zima, reče se kad od velike zime ne može dobro da sniježi. — U Dalmaciji je riječ: Sveti Luka (18. okt.), snijeg zahuka (ali i: Sveti Luka u ruke huka); zatim druga: Oblaci s mora (sa zapada), snijeg do mora.

GRAD. Grâd zove narod crnom godinom, jer otuče, pobije, ubije vinograde i polja te potre biljke i cvijeće. On misli

Digitized by Google

da ala (nekaka neman) navodi grad na ljetinu. — Gradòbitina ili grȁdobôj je šteta od grada, ili prirod pobijen gradom. — Najgori je suhi grad (t. j. koji nije pomiješan s kišom). — Krupa, solika, sočica, sugradica ili cigani sitan je grad, a sukrupica još sitniji. — Sumuzga je snijeg, kiša i grad ugrušani.

MRAZ. Slana, bjelorosa, prikala je u proljeće i u jesen smrzla rosa, a ínje ili sjëverina zimi smrzla magla; oboje je mraz. — Kaže se: Inje je otrusilo (kao oprašilo) stabla. Slana bije (ubila je) voćke, uzela je travu. Mraz je opalio, oprhao zelje (Zelje oprhlo od mraza pòkljûnî se, t. j. kao objesi se, klone). — Ali mraz znači i led pa i ledeno vrijeme (kao pomrzao ili smrzao), n. pr.: Kud se šećeš po tom mrazu (po toj pomrzli)? — Golòmrazica ili golòmrazina je vrijeme kad je mraz a nema ni kiše ni snijega; poledica, kad se poledi te bude klizavica (Svečera je kiša udarila, a po noći poledica pala). — Čovjek na pomrzli pomrzne (malo), a na smrzli se smrzne (sasvim). — Pričaju da se prije mrzavalo vino u bačvama; sada se više ne mrzne. Studen vjetar zamrzava i rijeke, pa i more se od vjetra zamrzava, a voda se scîpȃ, stane cipom (smrzava se, smrzne se). — Voda se smrzne pa i razmrzne. — Pored topi se led govori se i: Krȃvî se (ili krabi se); zemlja se otkravljuje, raskravljuje (otkrávila se, raskravila se, odmrznula se zemlja). — Veliku komadu leda kaže se plȁsa ili sȃnta; sipina je velik komad leda što se saspe s brda (Ispor. sîp: zemlja što se roni s brda); smrzlútak: smrzla zemljana gruda. — Pored studen govori se mrzao (Mrzlo mi je).

VJETAR. Istočnik se zove i ispodsunčànîk *(subsolanus)*, zapadnik i večèrîn, bura ili sjevernjak i sjevèrîn. Danik duva po danu (pa bi se tako mogao zvati i tako zvani maistral, tal. *maestrale*, ljetni vjetar na Jadranskom moru, jer duva po danu), noćnik duva po noći, posunčar prati sunce od istoka k zapadu; smorac ili odmorac zove se u Dalmaciji vjetar što duva s mora, negdje ga zovu i donjak, t. j. koji duva s donjih strana (sa zapada ili jugozapada), dok gornjak duva s protivne, gornje strane, s planine. Toplik je topao vjetar; suhòburica, bura po vedru nebu; jedrenjak, vjetar povoljan za jedrenje. — Kad vjetar pomalo piri, kaže se da pirka, ćarka, ćarlija, ćûrî, ćûšî, lahori (lavori). Taki vjetrić žubori, romori, žamori, šušti, šapuće; dok vjetrina [h]uji, [h]uči, šumi, fijuče, zavija, urla, tuli, krivi se, cvili (Jugu, kad jako duva, kažu u Dalmaciji ukavac ili krivčina). — Bura na moru: Neka je mukavica u vazduhu, oblak se kîda, sunce zakrvavilo, to ti je bura kao amen (kao da vidiš). Eno već je kraj zategnuo vjetrom (t. j. dunuo je vjetar s kraja) i razvalio morem (t. j. uzburkalo se more). Bura se na-

Digitized by Google

dula, skočila je, sunula. Uždio je vjetar (t. j. osilio je), duva kô iz usta (t. j. živo); živ je plamen bure. — Kad je najveći ponos (kao sila) od bure, more dimi, jer se podižu s njega veliki barjaci posolice (t. j. kao oblaci slane morske prašine). — Bura goni, vrag se ženi, govore naši pomorci kad duva velika bura. — Vjetrovi se nebom gone, naganjaju (Pognali se nebom vjetri). Vihor vije gorom, provija (t. j. promahuje) i pročišćuje sela i gradove, zavire (t. j. uvlači se) u svaku pukotinu, produva stijene i smâhnê (t. j. otrese duvajući) lišće i cvijeće s drveća, prevrće drvlje i kamenje. — Zaušio me vjetar, znači: šinuo me (po obrazu) i zavalio me je na zemlju. — Pored mah vjetra kaže se i bus vjetra (Bura duva na busove; bura je busav vjetar; bura busavica) ili pridrtina vjetra. — Priboj je mjesto na vodi gdje gotovo svagda ima vjetar te pribija uz kraj. — Vjetròmet je mjesto gdje vjetar mete, najjače duva. — Kaže se: na udaru vjetra ili na ponosu vjetra (t. j. gdje vjetar najviše nosi). — Vratnik je vjetrovito brdo, a Senj sjeverljivo mjesto (t. j. na udaru bure). — Zavjetrina ili zatišje je mjesto zaklonjeno od vjetra. — Pošto je duvao, vjetar pada, stišava se (Stišao se, utihnuo je, utolio je, utaložio se, pao je, legao je vjetar). — Kad je velika utiha (tišina), kaže se: Nema vjetru ni ćuha, nema vjetra koliko (ni) u tikvi, ne miče se list na stablu.

MUNJA. Munju ili bljesak zovemo i svjetlica (Meće svjetlica, t. j. sijeva). — Pored sijevati ili bljeskati govori se i laskàtati (Laskata; zalasnulo je, zasijevnulo je). — Što je noćas ova sijavica, ova bljeskavica, ova laskatanja? kaže se kad sijevaju svesebice munje, a grom se ne čuje. — A kad sijeva i grmi bez pretrga, reče se: Munja munju sustiže, a grom gromu ne da odušiti — kad sijevaju munje unakrst, uprijekrst: Ukrstile munje. — Suha munja iliti munja sušnica ljetnja je munja bez kiše.

GROM. Pored grmljavina kaže se i grmljava i grmljatanja. — Od grmjeti ima i složenica pregrmjeti, svršiti grmjeti, n. pr.: Dok ovo pregrmi, opet će lijepo vrijeme (što ima i preneseno značenje). — Grom, trijes[ak], strijela nisu jednačice nego sinonimi: u prvoj riječi preteže značenje zvuka koji prati onaj vazdušni pojav (zato se samo o gromovima kaže da pucaju, ričù, grme, a zemlja od njih tutnji; stoji pucnjava, rika gromova, tutanj neba i planine; puče grom, svi se pusti luzi prolomiše), u drugoj (koja je manje obična) značenje udarca (Tresnuo ga trijes, t. j. udarivši pogodio ga. Svaki grom ne trijeska, t. j. ne udara. Jak kao trijes, kad ruši i obara); u trećoj (koja će biti prijenos od strijele, njem. *Pfeil*, tal. *freccia*) značenje brzine (brz kao strijela; strelimke).

Digitized by Google

3

TOPLINA. Za sunce se kaže, kad jako grije, da prigrijeva, pripiče; da je prigrijalo, pripeklo, prižarilo. (Prigrijala vrućina, voljani Bože! da pogore žeteoci.) Imenice su: (sunčana) žega, prižega, užega, prigrevica, pripeka, upeka (ili upek), plamènjača, (sunčani) žarȍpek, odgor sunca (Uprla ova Božja pripeka, pa sve izgorje. Ubila plamenjača grožđe. Kud se to skitaš po ovom žaropeku?). — Zápara je isto što sparina, omarina, t. j. zadušljiva vrućina. — Sunce opali ili spûrî lišće (i lišće se od sunca spuri, od sunca oprhne), ili opali, preplane, isprži, priprlji, osmagne lice (Da ti, djevo, lice od sunca ne smagne, t. j. da ne pocrni). — S proljeća sunce odolijeva (t. j. uzimlje maha, grije jače). — Zubato je sunce zimsko, kad sije a ne grije. — Narodna je riječ: Bolje da te zmija upekne nego da te marčano sunce ogrije. — Kaže se u šali: Sunce suncu ne udi (a to znači da sunce neće nagrditi lijepo lice). — Jȁra je vrućina od peći (Bije jara iz peći). — Užariti peć znači: ugrijati je tako da se žari; zažariti peć: pošto se hljeb metne u peć, naložiti što da gori pred njim na žaru, da se unutri bolje vidi i da se hljeb bolje peče; ražariti peć: žarilom razgrnuti vatru po svoj peći da se sve dobro ugrije. — Grijalica je zgrada, mjesto za grijanje (Grijalica se nije još ni zagrijala, a kamoli zgrijala, t. j. nije osjetila toplinu.)

OGANJ. Oganj se šibicama pali (zapali) ili zažiže (zažeže, zaždi); loži se (naloži se), kad se u nj drva lože (nalože); izvija se (izvije se), kad se tare drvo o drvo; kreše se (ukreše se ili usiječe se) kresivom ili sjecalom[1]. — Oganj klije ili tlija, t. j. gori bez plamena (Žeravica klije pod pepelom); oganj tinja, t. j. gori slabim plamenom (Oganj tinja dok ne stinja, t. j. dok se tinjajući ne ugasi); oganj plama, plamsa, plamti, t. j. gori plamenom (Oganj se zaplamtio, rasplamsao); oganj bukti, sukće, buknja, t. j. gori jakim plamenom (Buknuo je, uzbuknuo je, suknuo je oganj). — Pored zapaliti ili užeći kuću, šumu kaže se i: zavatriti kuću, zapožariti šumu (Šuma se kašto i sama zapožari). — Drva se na vatru nalažu, slažu, navaljuju (Naložio, složio, navalio sam drva na oganj). Drva se pod kotao podlažu da bolje gore (ili potpaljuje se da bolje gori). Oganj (žeravu, ugarke, glavnje) treba poticati, sticati, jariti, čȁrkati, tarkati (t. j. miješati, pomicati) da se razgori (Potaknuo, staknuo, potstaknuo, pritaknuo, sjario, podjario, čarnuo, star-

[1] Kresivo ili sjecalo je sastavljeno od ognjila (čelika), kojim se kreše, kremena, o koji se kreše eda se iskre izmame, i usjeka ili užega (trûda), na koji iskre skaču, te se oganj primi.

Digitized by Google

nuo, raspalio sam oganj). — U vatru čovjek i piri (duva) da je spiri (upiri, uspiri, potpiri, raspiri); ili čim (n. pr., mahaljkom) maše da vatru umaše. — Vatra se još izgrće (izgrne), n. pr., iz peći, t. j. vadi (izvadi); rastaknu se ugarci, t. j. rastave se da više ne gore; razbrka se žeràva, t. j. kao razbaci se; pòtûlî, utuli, utuši se vatra (ugljen, svijeća), t. j. pokrije se čim da se ugasi (ali i: Potuljen ugljen prli, t. j. žeže); oganj (žerava) se napokon preće (zapreće), t. j. pokriva (pokrije) pepelom i raspreće. Popret (supret, upret, zapret) znači: zapretana vatra (Imam vatre u upretu, t. j. pod pepelom), a u prenesenom smislu: ognjište, kuća (Miči mi se s popreta, t. j. s kuće). — Plamen bije, liže (n. pr., iz peći), a iskre vrcaju, otskaću. — Neka drva dobro drže vatru (t. j. dobro gore), a neka ne mogu da drže. — Zeleno drvo na vatri pišti (Pišti kao crv pod korom. Pišti kao da se djevojka u kući rodila, t. j. žalosno); meso na žeravi ili ulje u tavi, kad je na vatri, cvrči (Cvrči pusti ovan pri žeravi). — Oganj drva to je toliko koliko je dosta da se naloži vatra. — Lomača je hrpa drva (na koju se ko stavlja da se spali), a spalište je mjesto na kojem se spali. — O dimu se govori da suklja, sukće, kulja (provaljuje) iz dimnjaka (Suknuo, posuktao dim iz peći pak nas svih priklopio, t. j. kao obavio). — I za pepeo, kad skoči u vis, veli se da je uvis suknuo. Puhor je pepeo što uvis suklja (a supražica ili prpor je vruć pepeo). — Za kuhinju ima druga narodna riječ: ognjenica. — Oganj koji se izvija (trenjem) zove se živ oganj (ali živ oganj, vatra živa zove se i ona koja dobro gori; ispor. živ ugljen, t. j. užežen, živo vapno, t. j. neugašeno); a koji se sam od sebe rada, oganj samòtvor. — Narodna zagonetka: Sinoć savih, jutros razvih — zlato svejednako (odgoneće se: oganj). — Glagol se gorjeti sastavlja gotovo sa svim prefiksima i svaka složenica ima svoje osobito značenje, koja su veoma poučna: Dogorjeti (dogorijevati) znači: 1. goreći doprijeti do nečega, na pr. Dogorjelo mi je do nokata (koje ima i preneseno značenje, t. j. dogrdjelo mi je); 2. svršiti gorjeti, n. pr.; Svijeća dogorijeva, svijeća je dogorjela. — Izgorjeti, pogorjeti, sagorjeti (sagorijevati) iliti zgorjeti mogu se, istina, i zamjenito upotrebljavati u značenju goreći uništiti se (ili goreći uništiti, jer svatri glagola mogu biti i prelazna i onda znače isto što spaliti), n. pr.: Kuća je sva izgorjela, pogorjela, sagorjela (zgorjela). No svaki glagol ima i svoje posebno značenje: izgorjeti ističe pored uništenja i pojam svršetka gorjenja (n. pr.: Kuća gori, ali nije još izgorjela); pogorjeti ima i umaljeno značenje (n. pr.: Dok svijeće malo pogore, odmah ćemo ih pogasiti); a glagolom se sagorjeti (zgorjeti) izriče, kateksohen, smisao uništavanja, trošenja vatrom (n. pr.: Ova kupina gori, ali ne sagorijeva niti će sagorjeti). U prenesenom smislu govori se: Zgorio ili izgorio mu je želudac od

Digitized by Google

rakije. Pogorjeli ljudi od sunca. — Prema izgorjeti postale su imenice: izgòrjelina, ostatak izgorjele kuće; izgorak, drvo, stijenj koji je dobrim dijelom izgorio (a, u prenesenom značenju, izgorijel, znak na koži gdje se ko opekao); prema pogorjeti imenice: pogor, požar; pogòrjelina, isto što izgorjelina; pogòrelac, čovjek kojemu je kuća pogorjela; pogorijel, šteta od pogora (Ko će nam platiti golemu pogorijel?). — Nagorjeti znači: kao malo uhvatiti ognja, n. pr.: Udaraš na paljevinu, da nisi gdje nagorio?[1] (Slično: da ti nije ko što napalio, nažegao?) — Ogorjeti znači: kao okolo naokolo uhvatiti ognja, n. pr.: Neću da jedem ovaj kraj od kruha, jer je nešto ogorio. — Ogarine su kup ogorjelih predmeta; ogarak, komad drveta što na vatri ogori; ogòrjelina, znak što ostane na čemu kad ogori. — Sitna je razlika u značenju između pregorjeti i progorjeti, n. pr.: Pregorjeli su badnjaci (t. j. izgorjeli s jednog kraja na drugi); pregorjela je dlaka (t. j. predvojila se goreći)[2]; ali: Progorjele su mi gaće, progorjela mi je tava (t. j. prošupila se goreći); a tako bi se i za Vertajmovicu reklo da ne može progorjeti (pa zato bi se mogla zvati i neprogornicom). — Dobro je poznat glagol razgorjeti se (Razgorio se oganj). — U zagorjeti prijedlog za ima značenje štete, zla. Kaže se da je zagorjela hrana, rakija, kad je odviše gorjelo, pa udara na zagorijel; i takoj se rakiji kaže zagorjelica. — Živi i glagol podgorjeti, t. j. potpaliti, na pr.: Podgorio mi je bradu. — Glagol se ugorjeti upotrebljava danas samo u prenesenom smislu: o zemlji kad postoji neko vrijeme uzorana pa se na suncu grije (Zemlja leži na ugaru; zemlja se ugorjela; zemlja ugarnica). Ali se sačuvala imenica ugarak, glavnja koja je na jednom kraju nagorjela, i ugorak (svijeće, cigare), komadićak što ostane prije nego dogori.[3]

STUDEN. Pored stùdên govori se i stud ili stid (Ne mogu podnijeti ovu stud), a za veliku zimu kaže se cič (Pukao je cič, t. j. nastala je velika zima) i brid (Smrznuću se od ovog brida). — Imamo i glagole: studjeti (Studi, ili: vrijeme studi, t. j. studeno je) i bridjeti (Danas pošteno bridi, brije) i pridjev studan, ziman, t. j. studen (Studno, zimno je). Jaka zima striže po obrazu, ujeda, probada poledicom. To je cička, ljuta, kruta zima. — Zima steže čovjeka, t. j. kao napada ga (Stegnula nas zima, a nemamo ogrjeva); sukće, t. j. kao uvlači se, u kuću (Zima je u sobu posuktala). — Kaže se: studen kao led, kao ledenica, kao kamen, kao zmija. — Za onoga

[1] Nagorjeti oganj, svijeću u smislu zapaliti držim da nije štokavački.

[2] Pregorjeti znači (u prenesenom smislu), kako je poznato, i prežaliti.

[3] Oblik garati (dogarati, izgarati, nagarati, pregarati, razgarati se) kao da nije poznat štokavcima, ali korijen gar ima u više štokavačkih riječi, kako gore vidjesmo (pa i u garište).

Digitized by Google

koji podnosi lako zimu reče se da je tvrd od zime; a koji je ne podnosi lako, da je slab od zime, da je zîmomôran, zîmogrôzan, zimogrìžljiv. Smrzlica, ozébličina, zimomórnica kaže se, za porugu, čeljadetu koji je slab od zime. — Govori se: Ne mogu opstati od zime iliti ne mogu otrpjeti zimu; skapaću, svisnuću od zime. — Čovjek od zime cokoće, boboće, brboće zubima (udara zub o zub); nabuhne (kao oteče) u licu; vas se skupi, stegne, zguri, zgrči; svrnu mu se nokti (zalazi mu za nokte); odrvene mu, uštape, skócajû, skočanje, skrepene mu se noge i treba da ih otkravi pri ognju.

4

VODA. Kad nema vode, kaže se da je bezvodica (ili bezvodnica); a zemlja u kojoj nema vode bezvodna je zemlja. — Ima vode tekućice ili žive i ležéćê ili mrtve. Kaže se: Mrtva voda kao oranje (t. j. kao oranica). — Ima još: voda kišnica ili daždevica, snježànica (od snijega), kapavica (od kiše što kaplje), zdenčanica (iz zdenca) i bunarska ili bunar-voda[1] — skorašnjica ili màlopрešnjica (koja je malo prije donesena, zahvaćena), jutrošnjica, sinotnjica — zaljevača (kojom se zalijeva, n. pr., kupus). Zove se nenačeta voda ona od koje niti je ko pio ni na što drugo uzimao otkad je donesena. Pored studena voda kaže se (u pjesmi) i voda studenica. — Voda u kotlu na vatri najprije struji, pak vrî (kipi), napokon ključa krkljajući (t. j. kao šumeći) dok ne prevri (prekipi, prebuji). Ali tim što vri, voda i uvire (t. j. u vrenju hlapi) dok (posve) ne uvri. — Od vode drvo zàbreknê, grah u loncu nàbubrî, kukuruzi nàgreznû (kao napnu se). Kad se kabao rasahne na suncu pa ne može da drži vodu, onda se metne u vodu da zabrekne, samo treba paziti da ne razbrekne (t. j. da se odveć ne napne). — Kad navali velika kiša, biva kašto te se vodòjaže iliti vodòvalje (t. j. jaruge kud teče voda, osobito kišnica ili snježanica) zarone (kao zaspu, začepe), i onda se voda zaguši, pa je valja odgušiti da ne poplavi okolinu. — Kad voda rine (t. j. kad navali povodanj), onda navre, zalije, ureve*îlj zareve (provali) kašto i u kuću, i ova poteče (kaže se kad uz kišu dode u nju odozdo i voda). — Plavna je voda ona koja plâvî (t. j. polijeva) zemlju (a zemlja koju voda plavi vodoplavna je ili podvodna zemlja). Poloj je mjesto kod vode koju ova plavi (zato je polojit, otprilike, isto što plitak). — Voda plaveći zemlju

[1] Pored bunar govori se i čatrnja, ali su obadvije tuđice, a narodna je riječ, i ako manje poznata, nakapnica ili ubao, gen. ubla. (Tako i za tal. *fontana*, njem. *Rohrbrunnen* imamo tuđu česma pored domaće tòčak, gen. točka.)

Digitized by Google

liže, loče, dere je, t. j. odnosi je (Voda je brinu, brijeg podlizala, podlokala, podrovala, putove izlokala, izrovala, gat prolokala, prokopala). Zato se kaže da voda zube ima. — U vodi se čovjek kupa, a patke plâčû, t. j. peru se blječkajući (I more plače obale, voda splače, spira kamenje, djevojka kuhinjsko posude, a domaćica gleda da ga dobro splakne, spere). — Kad voda nije duboka, može čovjek dostati ili oduprijeti (kao doprijeti) nogama. (Kratkim štapom odupire u duboku vodu, ima i preneseno značenje: troši više nego podnose njegove snage.) — Pored utopio se kaže se i našao ga je (tamo) utop.

RIJEKA. Voda znači i: potok, rijeka (Preko tri vode studene, preko tri gore zelene). — Glava rijeke to je mjesto gdje joj je izvor (i vrelo, vrutak je izvor, ali manje vode; a podvorak je izvorčić pod obalom ukraj veće rijeke). — Vrelo je gdje voda vri, bije, šiba, šiklja, kuklja (izlazi skačući), reve, klokoće (izbija uz neki šum) iz zemlje, iz kamena (Voda je iz zemlje provrla, izbila, šiknula, prokukljala, prorevala, buknula, trgla). — Kad voda izlazi pomalo iz zemlje, ali uz neki šum, kaže se da pišti (da je propištala) iz zemlje. Izdan je mjesto gdje voda iz zemlje pišti. Vrulja je pištalina gdje se snijeg, kolik mu drago pao, ne može da uhvati (u vodi i u moru je mjesto gdje voda vri). Ono što izbije kad voda izlazi iz zemlje, zove se ključ (ključevi), klobuk (klobukovi) ili klopac (klopci). — Narodna je zagonetka: Nasred polja lončić, niti ga ko stiče ni potiče, a uvijek vari (Odgonetljaj: vrelo). — Kad je voda izbila, onda stane teći: mîlî (kad polagano i tiho teče), hrli, leti, cijepa (kad brzo teče), savire niz planinu, strmi s visoka, — Brzica, brzak, brskut, slap kaže se mjestu gdje voda teče brzo preko kamenja; svoj: gdje se voda koja stoji udara s brzicom te se kao svija; vrtača, kolovrat, vrtlog, vir: mjesto gdje se voda naokolo vrti (Vir ili zelenac zove se i dubina u rijeci, n. pr.: Stala je voda u virove); padež vode: gdje voda pada; skôk, skókovac, skákavac: gdje voda pada s velike visine; bûk: gdje voda pada bučeći. — Bujici se kaže i vodòtočina, vodòderina, revòtočina; dok je suhopòtočina potok bez vode, t. j. od vode izduben konao. — Vedrac ili vrućac je u vodi ono mjesto gdje se ne može da smrzne. — Voda padajući buči, riče; potok tekući romori, žubori (žuber-voda). — Poslovice: Plitka voda jače reve i Tiha voda brijege dere — imaju i preneseno značenje. — Neki se potoci i rijeke sučU (kao da su konci) od brda do mora sve jednòdržicê (t. j. u istom pravcu), drugi se svijaju, zaokreću, vijugaju, krivudaju, verugaju. Zaokret, okuka, okuč je mjesto gdje se voda (ili put) savija ili krivi (Pristigli smo ga na okúči). — Vode se kašto sastaju i spliju; a mjesto gdje se sastaju zove

Digitized by Google

se sastavak ili sastavci (Na sastavku Save i Korane). — Rijeci koja je jaka vodom kaže se da je povodna; koja je slaba vodom, da je tanka. — Kad su velike kiše, potoci i rijeke uzduše (nabujaju), ustanu (dignu se), voda dolazi (raste), pak plînê, grezne (razlije se) po poljima. Plima je veliki potop, poplava. — Kad se pritok u rijeku izlije, ona objača (postane jača vodom). — Udario je uspor, n. pr., savski, morski znači da je Sava, more tako naraslo da su vode koje u nj utječu udarile natrag. — Voda kako raste, tako i opada, osijeca (Voda je opala, osjekla, oslabila, t. j. postala je slaba vodom); otanji (gotovo se presuši) i stane na gazove, t. j. može se gaziti. Prema tome su imenice opad ili osjeka vode. — Brod je mjesto na vodi gdje se prelazi preko nje gazeći ili vozeći se (Na brodu ljudi brode rijeku); skakalo je kao put preko potoka na kojem se skače od jednog kamena na drugi. — Potoci i rijeke mogu se sami smetnuti (t. j. mogu promijeniti pravac svoga tijeka), ali mogu ih i ljudi odbiti (odvesti) kud na stranu i preložiti (premjestiti, t. j. načiniti im drugi put). — Neke rijeke poniru, uviru u zemlju (rijeke ponornice), odjednom uspredne (izgube se pod zemlju). Ponor zove se to mjesto (Od izvora vode do ponora) ili uvir (Radičević pjeva: Mog života vir je na uviru). — Mjesto gdje se rijeka izlijeva u more zove se (obično) utok, ušće, ali kašto i omak rijeke. — Otoka je grana, rukav rijeke; rastoka: mjesto gdje se rastječe, cijepa (delta). — Korito ili struga rijeke je onaj konao kojim rijeka teče; matica rijeke: srednji dio rijeke (Uzela ga voda na maticu, t. j. zanijela ga jaka voda).

MORE. Uresni pridjev za more je sinji (sinje more), kad se misli na njegovu boju, a pust (pusto more, lat. *vastum mare*), kad se misli na njegovu veličinu i silu. Narod zove more i nevjernim poljem, a ističe nadasve njegovu gipkost, t. j. pomičnost (gipko more). — Pučina morska je veliko, otvoreno more; debelo more je duboko more koje je daleko od kraja (Ukazala se lađa na pučini. Zavezli se na debelo more). — Kad vjetar slabo duva, onda se more samo mreška, mežuri, skorupi, kuželji, t. j. kao nabira (More se namreškalo, namežurilo, zaskorupilo); kad nadme jak vjetar, more se zanjiše, uzbiba, uskoleba, smuti, uzburka, pak uzavri i uzbúčî Navalito more to je uzburkano more koje šumi, uji, [h]ûčê (Zašumjelo, zaujalo, zahukalo je more. Stoji huka mora). — Kaže se da se more usplјuskuje kad udara o obale. Slap je plјusak valova (Polio me slap). — Valovi se na brod izručuju, t. j. kao ispražnjuju, na njemu se jalove, t. j. razlijevaju (Valovi se na brod izručili, na brodu se izjalovili). — Trojak ili splata je velik val — plјuskavica ili valjavina je zapjenjeno more iza vjetra (tal. *maretta*) — bjeljavina, zapjenjeno more od vjetra

Digitized by Google

(Razvalila bjeljavina, t. j. stali se valovi pjeniti). — Kad nema vjetra, more se stiša, utiša, umiri. Kad je posve mirno, veli se: More kao da se ulijepilo, more kao ulje, kao staklo. — Po velikoj tišini more se noću pod veslom iskri (svjetluca).

LAĐE. Lađa brodàrica je prijevozna lađa; l. žitarica: koja prevaža žito; l. duhànica: koja prevaža duhan; l. lončàrica: koja prevaža lonce; l. ribarica: kojom se ide na ribanje; l. svjećàrica: na kojoj se riba pod svijećom. Ladu na jedra zovemo jedrenjača (na dva, tri jedrila iliti jarbola dvojedrica, trojedrica), na paru iliti vatru parna lađa, parobrod, vatrenjača. Troveslice su imale tri reda vesala. — Kad je lađa gotova, ljudi je natisnu, navezu, porinu u vodu. Dosta da je malo potisnu ili da se presijeku konopi kojima je vezana, lađa se sama zaveze, zauji (zaveze se ujeći) u vodu. — Lađom se ljudi navezu u rijeku (kad krenu vozeći), zavezu se na more (kao otisnu se vozeći), uvezu se u luku (kao uđu vozeći). — Zavesti lađu u kraj znači: dovesti je veslajući proti struji, proti vjetru; prikrmiti lađu u kraj znači: dovesti je u kraj vozeći; iskrmiti ili prihvatiti kaže se kad onaj koji čamcem upravlja vodu ili more ispod njega kao izgrće i tako stražnji kraj odbije dalje i prednji obrne na onu stranu. — Premetnuti more znači: prevesti se lađom na protivnu stranu; prebaciti koga lađom: prevesti ga na protivnu stranu. — Vozak, povozit brod (voska, povozita lađa) je onaj koji se dobro vozi. — Brod po moru brazde para. — Kad bude mora ili vode u čamcu, onda se ta voda ispolcem (Ispolac je kao nekakva lopatica) iz čamca pljuska, ispljuskuje (Ispljuskao sam svu vodu iz čamca, t. j. kao izbacio). — Krmilar treba da pazi da lađu gdje ne nasadi, ne nasuka, da mu se lađa gdje ne nasadi, da mu ne nasjedne, da mu je vjetar na prud (gredu) ne nanese gdje bi se mogla razbiti. — Vlaka je mjesto gdje se lađe na suho istežu (kao vlače). — O ladi se kaže da grne kad jedri po dobru vjetru (Jedva je brod od vjetra tud progrnuo); a prognati ladu znači: projedriti na njoj po jaku vjetru (Ne usudujem se prognati ladu kroz te dimove od vjetra). — Kad jedro kao lepeće, jer se nije još nadulo od vjetra, kaže se: Jedro laska. — Mnogi govore da se brod ljulja kad ono skače na navalitom moru, ali to se bolje kaže: Brod vâljâ (tal. *la nave rolla*, njem. *das Schiff rollt*). Kad brod vâljâ, nekima to udi, bùrtâ im se (stužuje). — Za tal. *pescare*, njem. *einsinken* prava je u nas riječ gaziti (Koliko metara gazi taj brod?).

5

ZEMLJA. Narodna je riječ: Zemlja hrani, zemlja sahrani. — Zemlja je: rahla (meka, koja se raspada), paštra (napola suha i orka), orka (koja se lako ore), osušna (koja trpi od

Digitized by Google

suše), podbarna (barovita), bezvodna (oskudna vodom), bezdrvna (oskudna drvima), poljèvita (bogata poljima), stočna (bogata stokom), hljebnica (bogata žitom, žitorodna), òrâćâ (koja je za oranje), pàsâćâ (koja je za pašu). — Zemlja još neorana i nekopana zove se: cjelica, živica, prijelog, preložnica, jer je preležala, t. j. ostala je neorana i nekopana, ali je negda bila orana i kopana (ako nije nigda bila, onda je ledina). — Parati, ugáriti, prváčiti zemlju znači: orati je prvi put; dvojačiti zemlju: orati je drugi put; trojačiti zemlju: orati je treći put. — Neke se zemlje ulježu, t. j. kao povlače se u se (Zemlja se ulegla); druge se provaljuju, t. j. kao otvaraju se (Zemlja se provalila, prosjela, rasjela). Provalija, prosjelina, rasjelina, haluga je velika pukotina u zemlji. — Cijepac je dio povećeg komada zemlje; lapat je dio oranice; brk je ono zemlje što se uvuklo u vodu. — Kaže se: (gruda snijega, ali) grumen ili grum zemlje. — Potkućnica ili podvornica kaže se onom komadu (obrađene) zemlje što je blizu kuće (i koja, budući bolje gledana, više prihoda daje od ostale zemlje; zato i u prenesenom smislu: To mu je podvornica znači: od toga ima velike koristi). — Za livadu imamo više riječi, kao: rudina, trâtina, ûtrina, travnik, zelènica; a lúka je livada uz rijeku (umaljeno: pâlučak). — Lâp je gipka zemlja u ritu (t. j. močvarna zemlja). — Kako je brdanin, goranin ili gorštak stanovnik brda, gore, tako je pripoljac stanovnik ravnice (ženski rod: pripoljka).

STIJENE. Ljuti kamen ili ljutac kamen je tvrd kamen. (Kaže se: tvrd kao ljutac kamen); stanovan ili stanovit kamen, stanac: kamen koji tvrdo, čvrsto stoji; živac kamen: koji je iz zemlje kao iznikao te se ne može pomaknuti. — Stijena se još zove: hridina, krš, litica, ljut, skala, grohot, timor, grič. Gvozd je u planini kamen izrastao u visinu. Velikoj se stijeni kaže: greda, kuk, zaskok. Sklopine su nagomilane stijene. Stjenjak ili kamènjâk je mjesto gdje ima mnogo kamenja. Stijena u moru zove se bâd (gen. bada); ako je od pijeska: prud (pridjev: prudovit, n. pr. prudovito dno), greda, sipina, mrkijenta. — Kad se stijene ruše s brda, kaže se da se brdo orî, roni, urva (da se brdo sorilo, survalo, otsjelo). Ali se govori i: Otisnula se, odvalila se stijena s brda (pa se dolje obronila, odronila, skotrljala). Odvalina je kamen koji se odvalio. — Koji se kamen lako troši, mrvi, tröšâran je kamen.

BRDO. Pored brdo kaže se i kosa (ići uz kosu = uz brdo), ali se ono pruža u šiljak, ova u duž (dok se planina i gora razlikuju od obojega ponajviše tim što pored kamenja imaju i šume, a planina je usto i veća; brijeg je omaleno brdo i zemlja uz rijeku). — Planine se dijele na stabla (gorja), grane i ogranke (Razgranale se

Digitized by Google

planine). — O planini ima naš narod riječ: Planina je hladna i gladna. — Bîlo je kao velika kosa iz koje su manje kosanjice otišle na stranu (Senjsko bilo zove se jedna taka kosa između Velebita i Vratnika). Kako je pobrde kraj što je na brdu i oko njega, tako je pobilje površina bila. — Sklöp je mjesto gdje se brda sklapaju i uopće kao mjesto sklopljeno, zatvoreno odasvud (n. pr. u Kotoru je sklop). — Kaže se: Gora se visoko izvila, uzvila, podigla se nebu pod oblake (stijene se ustrmile, t. j. strmo se digle) — po cijeloj se zemlji osukala (kao protegla) kršovita brda, koja se na više mjesta rastupila (kao otvorila). — Prijelom zove se mjesto gdje se prelama kaka planina pa na drugu stranu ide naniže. — Proplanak je u planini mjesto gdje nema šume; ponikva: u planini među šumom polje; zăravanak, zătavanak ili vláka: u planini malo polje. — Vrhovita je gora koja je puna vrhova. — Kàmivao (gen. kàmivâla) ili presrt (gen. presrti) je najviši vrh od brda; gdje se preko njega prevaljuje. — Pristranak, obronak, okomak i pleć (gen. pleći) je strma strana brda. — Brežuljku kaže se još: izbrežak, obrežak, pobrdica, glavica, oglavak; ledinak je glavica na ledini. — Pored strm govori se i: strmen, strmenit, pak oborit, omčit, ocjedit; a vrletan je strm i kamenit; pobrdit, pribrdit, položit: ponešto strm. Strmo mjesto zove se: strmac, strmenica, komac, prijedor, usjelina. — Za dolinu imamo još ove riječi: prodol, razdolje, udolica, uvala, padina, prosjeka, drâga; dubòdolina ili dumača je duboka dolina; gudura, grotlo, potok, zagonac, presjeka: tijesna dolina između dva brda.

PUT. Trvènîk iliti utrènîk je utrven put (njem. *Heerstrasse*, tal. *strada maestra*); krčânîk: put koji je krčenjem načinjen, put kroz šumu; kolòvoz, konik: put kojim idu kola; čavlenik: put kud potkovani konji idu; prosjek: put prosječen, n. pr., kroz ka i kamenjak; posutak: put nasut zemljom; ohoda: put na okret, na zavojicu; uzgorica (uzbrdica): put uzbrdo, a nizdolica (nizbrdica) ili slaz, slazište: put nizbrdo (Kaže se i u prenesenom smislu: Kolika je uzgorica, tolika je nizdolica); raskrsnica, rasputica, križopuće: put što se odvaja od glavnoga puta (Poći rasputicom ima i preneseno značenje: kao zaći s puta); prječac (ili prijeki, tanki put): najkraći put; krivòputica: krivi put; starenik: zarastao, zapušten put; staròputine: znaci od staroga puta; klizavica: sklizak put; ostrmina: laka uzbrdica, rampa; klanac, zbjeg, klisura, japaga: uzak put između dva brda; tražina, putânja, nogòstup, postopica: staza; progon: staza na polju. — Počivalo zove se ono mjesto po planinama kraj puta gdje su klupe namještene te putnici po-

Digitized by Google

čivaju. — Ogranak puta je ono gdje se put grana, razdvaja (l stube se dijele na ogranke), ökûč (gen. okuči), okuka, savítak, öbavît (gen. obaviti): gdje se put savija. — Čačkovit, gredovit, loman put kaže se nezgodnu, kršovitu putu; zahodan je put onaj koji vodi na stranu; puti nedohodi zovu se oni po kojima se više ne dohodi, n. pr., put mrtvog čovjeka do groba. — Besputan znači: koji nema puta ili putova (n. pr. besputna planina); a bespuće: mjesto gdje nema putova. — Govori se: Ovuda mi je naprèčac, napràvac (t. j. najkraći mi je put); od moje mi je kuće do tvoje nanizbrdo, napodnogu (t. j. slazi put); tvoje mi je selo na zahodu, s puta ili tvoje mi je selo sneputno, nije mi naruku, naručno (t. j. nije mi onuda put). — Pútiti (proputiti) koga znači: pokazivati komu put; zatećì koga znači i: presjeći mu put; zastupiti ili zakrčiti komu put: učiniti da ne može doći do njega; zavaliti, zasjeći put, klanac: zagraditi ga usječenim granama. — Put me nanio (slučajno doveo) pokraj crkve.

6

BILJE. Pored bilje ima u istom značenju i riječ prorašće. — Naš narod priča o nekakom bilju od omraza, kojim možeš omraziti brata sa sestrom, snahu s djeverom, itd.; kako i o nekakvoj travi od pomame, kojom žensko mami momke neženjene.

SJEME. Od biljke izvodimo sjeme, t. j. puštamo biljku da dade sjeme (Izveo sam sjeme od ove glavice kupusa). Izvoda je biljka što se ostavi za sjeme. Kad biljka cvate, onda se isjëmenî (Moj se luk nije još ùsjemenio). — Sjeme usijano najprije klija (isklija, proklija, uklija) iliti klica, t. j. raspukne se i izbije; zatim niče (iznikne, pronikne, trgne, pro[h]míli), t. j. izbija iz zemlje (Pšenica je nikla, uz pšenicu priniknuo je i ljulj. Trava mu je kroz kosti proniknula).

TRAVA. Kad trava bujno raste, kaže se da buji (da je uzbujala); kad brzo naraste: da je buknula; kad raste u visinu: da đîkâ, đîpâ (da je visoko nađíkala, nađípala, šinula, iscìparila). — Trava raste na odvojke (uvojke, zavojke). — Kad se polje pokrije travom, reče se da se polje utravilo (i tako se polje zove travnik); kad se pokrije korovom: da je zaraslo u korov. — Zametaj trave je ono koliko se na ramenu nosi (čim se čovjek zametne). — Omašita je trava, kad narijetko raste. — Trnje bode, a koprive žare (Obo sam se na trn, ožario sam se na koprive).

SIJENO. Sijeno se najprije po njivi pokupi u naviljke (Naviljak sijena to je toliko koliko ga se vilama ujedamput može da zahvati), pa se naviljci snesu na ono mjesto gdje će se sijeno sadjesti ili upla-

Digitized by Google

stiti. Plâst iliti stôg je velika hrpa strpana sijena; bàglja sijena ili slame ili smičak slame je svežanj sijena ili slame; zubatka sijena je toliko koliko živinče ujedamput zubima dohvati. — Sijeno se i slama trînî (mrvi, troši). — Za lijepo se sijeno reče: u njedrima bi ga nosio; za lijepo i meko: sijeno kao vuna.

LIŠĆE. Listu nekih biljaka kaže se pero (n. pr. zelja). Listòpadina je lišće što padne s drveća; šljîg: lišće pomiješano sa zemljom što onako zajedno truhne. — Loćkav je list kao uveo. — List ima lice (a to je gornja strana) i naličje (a to je donja strana). — List na stablu (od vjetra) trepeće. — Poći u list znači: poći kamo brati lišće. — Kad se šuma zaodjene lišćem, kaže se da je (zelenim listom) ulistala; kad ga izgubi: da je izlistala.

CVIJEĆE. Biljka cvjeta (Biljka je bijelim ucvjetala cvijetom), cvijet se razvija. — I latici (od cvijeta) kažemo pero (n. pr. pero od ruže). — Badrljica je onaj dio, n. pr., od ruže što je od zemlje do cvijeta; struk je cijela biljka ili cio cvijet bez korijena (n. pr., struk bosiljka); bokor je struk kake biljke s više pera ili grančica; bûs ili busen je bokor zajedno sa zemljom. — Pored ubrati cvijet reče se i: uzabrati, ukinuti, ukršiti, uskršiti, uščupati cvijet. — Kad biljka prosiplje svoje cvijeće, kaže se da se trijebi od cvijeta; čovjek ili vjetar tresući cvijeće, rûnî ga ili trûnî ga (t. j. čini da mu ispadaju latice) dok ga posve ne obruni, a suho cvijeće krûnî (t. j. čini da se iz njega istrese sjeme) dok ga posve ne okruni (ali se cvijeće i sámo runi i kruni).

ŽITO. Sitno ili meko žito to je pšenica, kukuruz i raž, a str[v]no žito: zob i pir; jaro je žito ono što se sije na proljeće (ječam, proso), zimo žito, što se sije pod zimu (pšenica, raž); ošljivo se zove žito kad je još u klasju; golo, kad nije više u klasju; zgoljno, sve čisto žito (bez primjese); jedro, puno, šturo, prazno; omašito, koje je rijetko izraslo; nedostižno: jedno je visoko, drugo nisko naraslo, jedno zrelo, drugo nedozrelo. — Sunce zori žito (t. j. čini da zri). — Uskušlja se na polju žito, kad polegne pa ne polegne sve na jednu stranu, nego se kao zamrsi; ozrni se žito, kad mu se u klasovima zametne zrnje; žito dođe do ruke, kad je sazrelo pa se može zato brati (a kad nije sazrelo, nije još do žetve); po žetvi se žito trni (ili trni se pljeva sa žita, t. j. skida mu se na gumnu nečist i slama). — Kad pšenica pušta iz sebe klasje ili vlaće, kaže se da pšenica klasa ili vlata (da se izklasala); kad uzraste u bokore ili busove: da se ubokòrila (razbokorila), ùbusâla. — Pšenici koja brzo rod donosi kaže se brzòrodna pšenica; kukuruzu koji brzo raste: brzorast ili brzak. — Za posve čistu pšenicu reče se da je čista, kao da je golub zrno po zrno birao. — Ići u vlat znači: ići po strništu kupiti vlaće. — Kad kukuruzi dobivaju kao

Digitized by Google

nekaku bradu ili svilu, govori se da bradaju ili svilaju (da su ubradali, isvilali); kad tjeraju klipove (kao klasove): da klipaju (da su im osjekli klipovi); kad im posred glavnoga struka rastu manji strukovi, tako zvani tići ili zaperci: da se tiće (da se rastićili). — Neki se kukuruzi otmu (t. j. narastu) i za čovjeka visine. — Kad su kukuruzi sazreli, onda se krhaju (t. j. otkidaju se klipovi s biljke), zatim se kòmê (t. j. ljušti im se košuljica); a kad se zrnje osuši, onda se kukuruzi najprije [o]gruhaju (t. j. otuku se klipovi da zrnje otpane), pak se još [o]krune (t. j. skida se s klipova preostalo zrnje). Okomak (ili okomljen. kukuruz) zove se klip bez zrnja (jer mjesto kruniti govore neki tomu poslu komiti); zelènjâk je zelen klip što se vari ili peče.

VOĆKE. Ove godine voće rano dospijeva (t. j. rano zre).— Trešnja požnjakinja je ona koja kasno dospijeva; uvelak je voćka koja na drvetu svom ne sazre, nego prije vremena uvene i opadne (uveoci su i uvenulo i opalo cvijeće: »Đulići uveoci«); kuvela smokva je prezrela smokva. — Kad voće obilno rodi, kaže se: Rodilo voće kako ko hoće; rodilo kao guba, n. pr., jabuke, šljive; rodile trešnje kao vijenac. Kad previše rodi, kaže se da su se, n. pr., šljive prerodile. — Od velika se roda grane prevjese (t. j. skrive), a stablo može se i podlomiti. — Kaže se utrgnuti voćku (n. pr. jabuku) sa stabla. — Dvojčica je voćka (n. pr. badem) u kojoj su dvije jezgre. — Sredica je, n. pr., u salati ono u srijedi. — Žirò pađa je vrijeme kad pada žir. — Masline su ili branice (što se beru sa stabla) ili kupljenice (što su opale te se kupe po zemlji). — Kaže se da masline dobro izmeću kad daju mnogo ulja. — Uresni pridjevak za vinograd je grozni: grozni vinograd. — Svake godine loza púpî iliti pûpčî (t. j. tjera iz sebe pupoljke), kasnije na njoj potjera grožđe. — Kad loza dobro rodi, kažemo da su vinogradi dobro ponijeli, da su ukrv rodili; kad se loza napuni grozdova: da se loza nagrozdila; kad grožđe počinje crnjeti: da se grožđe rudi (da se zarudjelo, prošaralo); kad se prorijedi od bolesti: da se grožđe izbìserilo; kad se zrnje napunilo: da je grožđe najedralo. — Nabojito je grožđe ono što je puno zrnja, jagoda; rehavo: u kojega je rijetko zrnje; tjelesno: koje je puno mesa (a tako i tjelesne masline); šturo: kojemu su se jagode zgrčile; paštro: nezrelo. — Vinograd stane na rod obično poslije tri godine. Kaže se da vinograd (a tako i voćka, n. pr., šljiva) prùdî kad rađa prvi rod. — U najveći jek od grožđa ili u najveći brč od grožđa znači: u najbolje vrijeme od grožđa, kad se grožđe najbolje razvilo. — Kažemo: obrati vinograd, t. j. potrgati grožđe; ubrati ili ukinuti grozd, t. j. otkinuti ga s loze; izjàgoditi ili okrúniti grozd, t. j. obrati mu zrnje, jagode; ozobati grozd, t. j. pozobati mu grožđe svenaokolo (Ozobina je ozobani grozd); biráčiti, pâbîrčiti,

Digitized by Google

pàljetkovati grožđe, t. j. brati ga opet u vinogradu iza trganja. Pabirak ili paljetak je onaj grozdić što ostane slučajno kad se obere vinograd. — Red loza zove se uzvod.

DRVO. Stabla u proljeću mèzgrajû, t. j. pokazuje se u njih mézgra, sok, i izbijaju, t. j. tjeraju, puštaju pupoljke (Ove godine nisu još prômezgrâla ni izbila). — Stup je glavna grana u drveta; odvoda ili otoka je velika grana; hvoja (hvojka) je grančica; puštènica je grana koja se nisko spušta i smeta prolazniku; grana rodica je ona što je za rod; brst su mlade grančice od bilja i od drveća, a brstina ili brsnata grana je grana puna brsta. — Obezgraniti stablo znači: lišiti ga grana (Obezgranjen hrast); skresati stablo, okresati, oklaštriti: sasjeći stablu grane. — Grane se uzvijaju i s[a]vijaju, odvijaju (Grana se od stabla odvila) i podvijaju (Jela je podvila grane). — Mlàdikovina su mlada stabla. — Kako se životinje broje po glavama, tako se stabla broje po korijenima, n. pr., deset korijena maslina. — Okresine, ovršine, iverje, odljusci to je ono što otpane kad se okreše stablo. — Ići u drva znači ići u šumu nasjeći drva; vratiti se iz drva: vratiti se iz šume s nasječenim drvima — plàviti drva: puštati ih niz rijeku. — Sùhovina su suha drva; sìrovina: zelena (Hajde u drva pa gledaj ne bi li suhovine našao, ne goni uvijek sirovine). Vàljanice su drva koja se valjaju po strmini; zagradnice: drva koja se nose u grad. — Mukljivo drvo je ono što je iznutra vlažno. — Drvalo je na dvoru od kuće mjesto gdje se drva stovaruju i cijepaju; drvljànīk: gomila drva pred kućom (a uređenoj hrpi drva kaže se kladnja drva); drvnik: magaza za drva (kao drvnik isto znači i drvara, drvarnica, samo što su ove i mjesto u kući gdje se drže drva). — Pored slágati veli se i vitlati drva. — Drvariti koga znači: davati komu drva za ogrjev; drvariti se: nabavljati drva za ogrjev (Mene država drvari, a kako se ti drvariš?).

ŠUMA. Za šumu imamo još ove riječi: gaj, gora, lug i dubrava. Posljednje dvije upotrebljavaju se sad gotovo samo u pjesmi; gora je šuma na brdu (i šuma i gora imaju kašto značenje drva: Donesi mi malo gore da spirim vatru. Nakitio je šumom crkvu, t. j. šumnatim, lisnatim granjem); šuma je uopćeno svaki oveći prostor zasađen drvećem, dok je gaj pitoma šuma koja služi, ponajviše, za šetnje i zabave ili za vjerske obrede (sveti gaj). Sitnògorica je sitna šuma, šumica (dok je bjelògorica svijetlo, a crnògorica tamno drveće). Gûšta, guštara, čëšta, čestina je gusta šuma, a mrčava velika gusta šuma gdje se ne vidi sunca. — Kaže se: Guju ne bi za rep izvukao, tako je gusta šuma. — I za grm imamo više riječi: grmen, međa, omeđak, ogumak, džbun (ili žbun), šiprag, ševarik; kukrika.

Digitized by Google

7

ŽIVOTINJE. Kad ne bismo inače znali da su naši pradjedovi, stari Slaveni, prije nego se stanili u svojim današnjim naseljima, provodili dugo vremena skitački (pastirski i lovački) život, da nam to dokaže, dovoljno bi bilo bogatstvo riječi u našem jeziku koje izriču razne pojave iz života domaćih i uopćeno bolje poznatih živina, osobito u svezi sa spolnim nagonom i s njihovim glasovima.

RASPLOĐIVANJE ŽIVOTINJA. Ne pominjući mnogobrojne riječi o spolnom druženju životinja navešćemo ovdje samo ovo: Kako se za ženu reče da je noseća, breda (itd.), tako se i za svaku živinu koja je u tom stanju može reći da je breda, ali se za kučku, lisicu ili druge četveronožne prezirane živine govori mjesto toga i s k o t n a (a take se živine zovu skotovi), zatim za ovcu s j a n j n a, za kozu s k o z n a, za kravu s t e o n a, za krmaču s u p r a s n a, za kobilu s u ž d r e b n a, za mačku s u m a c n a, za kučku s u š t e n a. — Kako se nadalje za ženu reče da rađa, da je rodila djecu, tako se za živine govori da k o t e mlade (kad ih daju žive na svijet) ili da l é g û mlade (kad ih izvode iz jaja ležeći na ovima), da je, n. pr., kučka okotila dva psića, a kokoš izlegla piliće, ali se suviše kaže da se ovca j a g n j i (ili m l a d i) ili da koza [o]kozi [o]jari po jedno ili po više kozladi (jaradi), da se krava t e l i ili da krava [o]teli po jedno ili po više teladi, da se krmača p r a s i ili da krmača [o]prasi po jedno ili po više prasadi, da se kobila ž d r i j e b i ili da kobila [o]ždrijebi po jedno ili po više ždrebadi, da se magarica (ili o g o t i c a) p u l i ili da magarica [o]puli po jedno ili po više magaradi, da se mačka m a c i ili da mačka [o]maci po jedno ili po više mačadi, da se kučka š t e n i ili da kučka [o]šteni po jedno ili po više štenadi. — Životinje se kote, legu (t. j. dolaze na svijet). A to vrijedi i za sitne životinje; tako se kaže da se z a k o t i l i u kući miši, da se krpelj u k o t i o psima u uši, da se djetetu zakotili ili z a l e g l i uši u glavi (a zakotiti i zaleći su prelazni glagoli: Ako se često ne češljaš, zakotićeš, zaleći ćeš uši u glavi), da se i z l e g a o crv, izlegla pčela. — K o t, n a k o t, l e g l o to je ono što životinja okoti, izleže. — Poslovica: O d z l a k o t a (skota) m n o g o n a k o t a (primjenjuje se, s pogrdom, i na ljude). — Mladomu živinčetu kaže se: m l ȁ d e, gen. mladeta, ili m l a d u n č e, gen. mladunčeta (Lavica othrani jedno mlade, i posta lavić), u množini: m l ȃ d (gen. mlâdi) ili m l a d ú n č a d, m l a d i (Lavica doji mlad svoju). — K o t i l o je mjesto gdje se živina okotila (a znači, s pogrdom, i zavičaj), dok je j a g n j i l o mjesto gdje se ovce jagnje. — Ono što se za dijete reče odbiti dijete (od sise), to se za blago veli o d l u č i t i (ili zalučiti) jagnje od ovce, tele od krave, i. t. d. — P r v ò j a g n j e n i c a je ovca koja se prvi put, d r u g ò j a g n j e n i c a, ovca koja se drugi put objagnji; p r v ò k o s k a koza koja se prvi put, d r u g ò k o s k a, koza koja se drugi put okozi.

Digitized by Google

Objanjka je ovca koja se toga vremena objagnjila; mladòvača, krava koja se toga vremena otelila. — Mlijeko brizga, bljuzga, šiklja iz vimena. Brizak ili mlaz mlijeka je ono što ujedamput brizne, bljuzne, šikne. Kaže se: zamusti (zamlaziti) kome mlijeko u oko, t. j. kao uštrcati (uštrcavati). — Kad se kokoš raskvoca (t. j. kad počne kvocati) i razléžê (t. j. kad počne léći), treba je onda naléći, nasaditi, nagnijezditi (t. j. treba joj podmetnuti jaja da ih grije), pa se onda uléžê, useli, ugnijezdi (t. j. legne na jaja) i izvede piliće (t. j. učini da se izlegu). Valjana kokoš naléžê silu pilića, lakoma ne može izvesti nijednoga. — Kad kokoš hoće da snese (jaje), obija (traži mjesto). Pronijeti znači: snijeti prvo jaje (pronos ili pronosak je prvo jaje što kokoš snese); iznijeti se: snijeti posljednje jaje, prestati nositi (iznosak je malo jaje što kokoš snese na posljetku, kad već hoće da prestane nositi). — Pisanica zove se pisano uskršnje jaje.

ŽIVOTINJSKI GLASOVI. Goveda bûčû (goveda su búkala; stoji, stade bûka goveda); vo mûčê (vo je múkao), kad je ranjen, rûčê (stoji rûka ranjenih volova); krava rîčê (stoji rika krava za teladma); tele méčî (tele je mečalo; stoji meka teladi za kravama). — Ovca bleji (stoji blêk ili blëka ovaca)[1]; jagnje meči ili mekeće (jagnje je meketalo; stade meket jagnjadi). — Koza véčî ili vekeće (koza je večala, veketala; stade vêk, veka, veket koza), dréčî (stoji dreka koza, kad jako veči); jarac se drekenja (oko kuće). — Prasac rokće, grokće, guriće, gurîče (prasac je roktao, groktao, guritao, gurikao; ne trpim praščji gurit), kruli, a kašto i skviči (stoji skvika prasaca); údî (kad podveče kao ciči polako ili stenje). — Konj rže (rzao je), a kašto i vrišti (vrisne), višti, hišti, njišti (stade vrîska, njîska, njísak bijesnih hatova). — Magarac reve, njâčê (njákao je). — Pas laje (Pas se razlajao, t. j. stao je jako lajati. Pas se izlajao, t. j. svršio je lajati. Dolajao je pas do mene, t. j. došao je lajući. Da Bog da dolajao! t. j. svršio zauvijek lajati. Pas kako je dolajao, tako je i odlajao, t. j. kako je došao, tako je i pošao lajući; ali nije ništa izlajao, t. j. nije ništa stekao lajući. Stoji lavež ili lâv pasa). Pas i réžî (pas je režao, regnuo; stade rega ljutog pseta). Mladi pas škamuće (kad kao ciči). Pas u lovu kevće (kevtao je), štekće ili štešće (štehtao je), ćevka, ževka[ri]. — Kad psa podrepiš (t. j. udariš nogom pod rep), skviči (skvikne, stoji ga skvika). Pas još cvili, pak tuli, zavija (a kad zubima muhe hvata, veli se da zvôcâ). — Mačka prede, kvrči (kvrčala je), vrči (vrčala je) ili mauče (maukala je), mijauče, krmauče, kašto i jauče (kad mnogo mijauče), i takoj se mački

[1] Reče se: Makar blek ne ostao! a znači: da bi nijedna ovca ne ostala!

Digitized by Google

kaže jaukava mačka. — Vuk vije (da družinu svije, t. j. da skupi vijući), zavija, tuli, urliče. — Lisica (kao i pas) laje ili kevka. — Medvjed mumonji, riče, ruče; mladi medvjed mèči (mečao je), mekne. — Zec se krivi, a kmeči kad ga pritisne pas; mladi zečić kveči (kvečao je; stade kvêk, kvêka mladih zečića). — Vjeverica dreči. — Jazavac skiči (skičao je). — Kuna reži. — Srna i divokoza brekeću (breketale su). — Miš kmeči kad ga mačka pritisne (škrbota, čagrlja kad štogod grize). — Kad ima da svane, pijetli začeste, učestaju, t. j. stanu često (kukurijekati). Kokoš kad hoće da snese, onda se ràkôlî (razrakoli); a kad snese, kákoćê, kokòdâčê (raskokodače se). Ne snese kokoš jaje, a da ga ne okakoće. Kokoš kašto kréčî. Kvočka kvoca, raskvoca se pa se i otkvoca (t. j. svrši kvocati). Pile pijuče (propijuče), pišti (propišti) kad izade iz jajeta (stoji pijuk piladi). — Pure kàučû (kaukale su; stoji kauk pura i purana). — Guska šîčê (šikala je; stoji šîka gusaka). Guska i patka) skríčî i kloca kad je, n. pr., goniš (a boboće kad zagnjuri i po vodi što traži). — Golub guče, guguće (stoji gûk, gugut bijelih goluba). — Grlica grče (grkala je), grguće (grgutala je; stade grgut grlica). — Paun kriješti. — Soko klikće (zakliktao je[1], pišti (zapištao je, pisnuo je), zavrće (stoji zvizga sivoga sokola). — Djetlić klikće, pokliktao je (Kaže se da djetlić s jezika gine, jer ga po kliktanju poznaje lovac). — Svraka kreči (stoji krëka brbljavih svraka). — Kreštalica krešti, kriješti, kreči. — Ždral grče. — Gavran grakće. — Vrana gâčê (gakala je), grâjê, grâčê (grakala je; stade gâka, grâja crnih vrana). — Prepelica pućka, pućpùrîčê (pućpurikala je), potpòdîčê (potpodíkala je). — Jarebica ćirìkâ, četvèrîkâ, čegrće. — Orao štekće (štektao je). — Ćuk ćûčê (ćúkao je). — Kukavica kuka (zakukala zimi kad joj roka nije). — Pupavac púpâ (zapúpao je). — Žunja totrče (kad udara kljunom u šuplje drvo). — Roda (kljunom) zvoca (zvocne). — Lastavica previja. — Vuga podvija. — Ševa žubori. — Češljugar ćiruka. — Kos fićuka, previja. — Trtak potresa. — Vrabac skvrči (skvrčao je), dživdžàrâ. — Slavulj ćiruka, ćurlika, bigliše, gigoće, prebira, izvija, previja, potresa, priželjkuje, pripijeva, poje. — Ptice pjevaju (Moja ptica nije još propjevala, a tvoja je već dopjevala pošto je svu noć prepjevala. Ala se ona ptica živo raspjevala!), poju, cvrkuću, cijuču, žubore, žvrgolje (stoji cvrkut, cijuk, žubor ptica). — Žaba krekeće, kvrkoće, hropiće, kreči (stoji kreket žaba i žabica). — Zmija šiče; kad je u procijepu ili u požaru, onda pišti (Pišti kao u procijepu zmija; stoji pîska u procijepu zmije),

[1] I za vilu se kaže da klikće (da je zakliktala).

Digitized by Google

ćíčî (cičala je), cvili. — (Zmaj brekće, t. j. dišući nadimlje se). — Pčela zuji, zúčî, zuca (stoji zûka pčela); u košnici pčele bruje (brujale su). — Muha brenca (to je muha brenculja), a zvrči (zvrčala je), n. pr., po praznu loncu; velike muhe breče (brečale su). — Cvrčak (krijes) cvrči, kriješti (dok ne pukne). — Crv pišti (pod korom).

KONJ. Bijelac ili bjelaš[1], zekulj, zelenko je bijel konj; vranac, gavran: crn k.; šarac, šârîn: šaren k.; mrkan, mrkalj, mrkov: mrk k.; sivac, sivalj, žerav: siv k.; riđan: riđ, crvenkast k.; kulaš: k. mišje dlake; brnjaš: k. s bijelom biljegom na nosu; putalj ili pûtonogast, čarapast konj: k. s bijelom biljegom na nozi; lisac ili lisast konj: k. s bijelom biljegom na glavi; prûg konj: k. protegljasta tijela; crnogrivac, sivogrivac, zlatogrivac: k. crne, sive, žute grive. Konj hodac je onaj koji može dobro ići (hoditi); k. kasac: koji dobro kasa; k. kretač: koji dobro kreće kola; kazivač konj: koji noću pokazuje put; hoćak konj: koji drage volje što čini; konj prvan: koji u hodu hoće vazda da bude prvi; sedlènîk ili sedleni konj: koji se sedla; k. prtènjâk: na koga se (tovari) prti; vozak k. (gen. voska konja): koji dobro vozi (poteže kola); nejahan k.: koga nije još niko jahao; predljiv, prezav, zvjerav, názorljiv, zázorljiv konj; koji prĕdâ, preza, zvjera, zazire, t. j. koji se plašljivo obzire (Predljiv konj neprestano striže, munja ušima, t. j. neprestano ih pomiče slušajući). Dobru se konju kaže: konj vila, konj vitez, krilat konj. Govori se nadalje: žestok konj kao žeravica; iz nozdrva mu plamen liže, suče; iz nosa mu plamen suklja. A o lošu konju veli se: kao da su ga cigani jahali. — Podignuti konja znači: uzgojiti ga; okonjiti se: steći konja; traviti konja: hraniti ga travom; zobiti konja: hraniti ga zoblju (Uzobio sam konja: othranio sam ga zoblju); namiriti konja: nahraniti ga; izvódati, provódati konja: vodati ga malo na prošetnju; opremiti, opraviti konja: staviti konju opremu, odoru; namaći konja: zauzdati ga; udariti sedlo na konja: osedlati ga; oduzdati konja: skinuti mu uzde; otsedlati konja: skinuti mu sedlo; po[t]pregn'uti konja: svezati mu sedlo po[t]prugom; pritegnuti, prikrutiti po[t]prug: dobro ga stisnuti; uhvatiti konja u kočiju, zapregnuti konja u kola, pod top: kao privezati ga; ispregnuti konja: kao odvezati ga od kola; zažvaliti konja: staviti mu žvala u usta; odžvaliti konja: dignuti mu žvala iz ustiju; posjesti, usjesti, o[p]kročiti, poklopiti konja: pojahati konja, uzjahati na konja; dohvatiti se, mašiti se (metati se) konju na ra-

[1] Isporedi: bijelonja, bijel vo; bjelulja, bijela krava; bjelica, bijela ovca; bjeluga, bijela krmača; bijelka, bijela kokoš; bjelin, bijeli ovan; bjeleča, bijela koza; bjelov, bijel pas.

Digitized by Google

mena: skočiti na konja; obosti konja: podbosti ga ostrugom; pokupiti konju uzde: pritegnuti mu ih; projahati malo konja: rastresti se malo na konju; protjerati konja mimo ljude; projahati, projuriti mimo ljude; prejahati konja preko vode: prijeći vodu na konju (Prejahao sam svu noć: preboravio sam svu noć jašući); pobrziti konja: učiniti da brže ide; istrkati konja: učiniti da trči; zaigrati, razigrati konja: učiniti da igra (pleše); oznojiti, zaznojiti konja, obući konja u bijelu pjenu: jahati tako da se konj oznoji; ujahati, n. pr., u grad: ući jašući; otsjesti, otskočiti, skinuti se, snimiti se, odjahati s'konja, razjahati konja: sjahati (s konja); izhajati konja: jahati toliko da konju naudi; dati konja na razmjenu: razmijeniti, promijeniti s kim konja. — Jezditi je isto što jahati, ali znači i ići (kad je govora o konju): Šarac jezdi po srijedi planine. — Pored jahanje kaže se i jâha: Eto nama dvaju konjanika! Take jahe u svoj Lici nema. — Kâs je obični hod jahaćeg konja (tal. *trotto*, njem. *Traben*), n. pr., konj ide kasom, dobar je na kasu. Glagol je kasati (dokasati, iskasati, prekasati, prokasati: doći, izići, prijeći, proći kasajući). Ali isto što kasati znače i ovi glagoli: četvèrati, trusati, pruskati, dvojèkročkê igrati (Prusac je konj koji dobro kasa). Trupkalica je mali kas; trupkati: ići malim kasom (Trupkalo je konj koji trupka, koji ide malim kasom). Kad konj potrči raskoračivši se, reče se: Potrčao konj uzagrèpcê (t. j. zagrebavši, u skok), upropnice, u propanj, al' se vinu preko polja (kao zvijezda preko vedra neba). — Dobar konj grne (leti) kao morska šajka, odapinje kao vuk, iz kopita mu oganj duva. — Kad se konj digne na stražnje noge, kaže se da se konj propeo; kad skače vrteći se: da skače u vreten, u kolače. — Narodna je riječ: Konja hrani kao brata, a jaši kao krvnika. — Konj uzmahuje uzdama (i pretura pjenu preko sebe). — Izvukli se konji znači: malaksali vukući (kola); zamáhnuli konji: otišli nekud pak se ne mogu da nađu. — Konjska je oprema, oprava, odora ono što stavljamo na konja eda ga uzmognemo posjesti ili upregnuti. Jabuka, obluk ili oblučje je u sedla ono što je ispeto na prednjoj strani. (Nasloni se sedlu na oblučje); podsedlica (abájlija je tuđica): prostirka što se meće pod sedlo (tal. *gualdrappa*, njem. *Schabracke*); po[t]prug (kolan je tuđica): ono čim se sedlo veže za konja; stremen (uzenđija je tuđica): ono (od gvožđa) na čemu jahač drži noge; stremenka: onaj remen koji nosi stremen; oglav: ono što je konju oko vrata (glave); prsina: remen što je konju na prsima; žvalo: ono gvožđe na uzdi što stoji konju u zubima i oko usta; ostruga (mamuza je tuđica): ono gvožđe što jahač ima na peti da obode konja; pokrovac: prostirka, kojom se konj pokriva.

Digitized by Google

STOKA. Blago, živo, marva, stoka to su sinonimi: kod prvih triju riječi istaknut je više pojam živine (kod marve ponajviše i s prezirom) za razliku od čeljadi (zato imaju sve tri i jedninu: blašče, živinče, marvinče); stoka znači upravo bogatstvo u marvi (postanjem od glagola steći). — Sitno blago ili mali zub to su ovce i koze; krupno blago ili veliki zub: goveda. — Marva se broji po glavama ili po grlima (20 grla goveda). — Kaže se obično: stado ovaca, krd goveda, čopor svinja; jaram volova (dva vola za oranje). — Marva za posjek, ovca klanica to je marva, ovca za klanje; dok je pripasna ovca, ovca za tovljenje, a namijenica: prasica što se namijeni da se na Božić zakolje; orni vo: vo za oranje. — Izjaviti, izdignuti ovce (u planinu) ili izdignuti se s ovcama (u planinu) znači: krenuti ovce u planinu; zauzbiti ovce: pognati ih natrag; krenuti blago (kući): pognati ga; ukrditi ovce: skupiti ih u krd; ujarmiti volove: staviti im jaram; izjarmiti volove: skinuti im jaram; namiriti stoku: nahraniti je; unijeti nož u stoku: početi klati zaplijenjenu stoku kad sustigne potjera pa hoće da je otme; izímiti, prekrmiti srećno svoju stoku: prehraniti je kroz zimu; smetnuti stoku: ne držati, ne hraniti je više. — Kaže se: Osule se livade stadima; blago prekrililo polje; ovce se razvalile oko jezera (kao razišle se); pribile se ovce uza zid te planduju (provode podne u zahlađu), trmiže stoka (miče se neprestano); goveda idu pâsom (idu pasući); stoka mu se pridaje (kao napreduje mu); junci mu se već orožili (stekli su rogove); krme se pòtkožilo, podmésilo (ugojilo se, utovilo se, odebljalo se i zasalilo). — Debelo prase kao naljevak, kao naliveno, puno kano šljiva.

DRUGE ŽIVOTINJE. Pas se ceri, kesi, sklibi (kad pokazuje zube), hlapće jezikom vodu (loče), ide u sampas (kad se skita), stoji u priveŽnju (kad je privezan). — NadršKati, napustiti na koga pse znači: kao nadražiti ih na koga. — Kad koga malo ujede pas, veli se da ga je pseto drnulo. — Kučnica je rulja kûčâkâ što trči za kûčkôm. — Poslovica: Čuvaj se pseta koje mučke kolje (ima i preneseno značenje). — Kaže se: Cakli se (nešto) kao mačje oko. Svaka mačka nije dobra lovica, ima ih i kutòlêžâ (koje vole u kutu ležati nego miše loviti). — Poslovice: Što mačka koti, sve miše lovi. Mački je do igre, a mišu do plača. Kada mačka kod kuće nije, onda se miši vesele (imaju sve i preneseno značenje). — Krenuti zeca znači: potjerati ga; juriti zeca: naganjati ga (»ko hrtovi kada zeca jure«). — Ptica prozorkinja ili urankinja je ona što se rano budi; vabac je ona ptica kojom se druge vabe (Svabio je ptice, kokoši: skupio ih je na vab, t. j. vabeći ih). — Ptice se prpoše, prpuškaju u pijesku (kad se u njem valjaju); pîpkolê, pípajû grožđe (kad ga uzimaju tičući); ćûžê (kad idu po zemlji). — Pod krilima je ptica (kad

Digitized by Google

steče već krila); ptice trepte, trepeću, lepeću, kliptaju krilima kad hoće da polete (Stoji trepet sivih sokolova); ptica se izvije, uzvije nebu pod oblake, pak se onda na zemlju s[a]vije; krili se, lebdi u vazduhu; orao po vazduhu šèstârî (leti u krug, kruži); soko pada na drvo, šînè se na zemlju (baci se), sunc se na prepelicu (zagna se da uhvati prepelicu); ptica se kašto odvine (odbije) od jata. — Kaže se zmija prisojkinja ljutoj zmiji koja se često sunča. — Kad ono zmija plazi jezik i njime trza, velimo da palàcâ, palùcâ jezikom. — Kaže se obično: Upekla ga, ujela ga guja, ali i: udarila ga, opila ga guja. — Pčele kuljajù iz košnice, t. j. izlaze vrvom (Pčele su iskuljale iz košnice); kašto se odviju od roja, t. j. odijele se od njega, i kose se, t. j. tuku se među sobom (Iskosile se pčele). Pčele žacaju (bodu). Za pčelu ne kaže da je crkla nego onaj koji se na nju ljuti, inače se govori da se pčela smakla, da je pomrla. — Kako se ovce tako se i pčele smetnu, kad se više ne drže. — Mravi i pčele uče kako se teče. — I komar je muška glava (kaže se u šali, jer nosi, tobož, koplje kojim može upeći). — Kòmârnîk je ona mreža koja nas štiti od komaraca. — Svilena se buba svilajući (t. j. ispuštajući iz sebe svilu) savije, upređe u čahuru, kožuricu, smotku. — Crv ne puzi (već to čini dijete kad ide na nogama i na rukama), nego g[a]miže ili mîlî (gmili, hmili). G[a]miže i zmija. Zato se zmije i crvi nazivlju gamad (a s pogrdom se tako nazivlju i djeca). — A mili i buha (po košulji); pak i rak izmili iz torbe — U rani crv kopîrâ iliti kòporê (koporao je) iliti kamti, t. j. vrvi, premeće se (Kaže se kad se neko kao premeće: Kopore kao pregalj* u siru). — Muha, buha, stjenica, uš, komarac itd. grizu, jedu, pecaju, kolju čovjeka (Ugrizla me buha; ujeo komarac; upekla me muha). Zato se tako dosadne živinice nazivlju pojedica. — Šklöpac je ono što izide čovjeku po tijelu gdje ga ugrizla pojedica (osobito buha ili stjenica). — Krpelj se upije u meso (kad uđe u nj pijući mu krv). — Riba se u moru mîgoljî, mëškoljî, t. j. miče se tam'amo (Izmigoljila mi se riba iz ruke); neke ribe u moru glàvajû, t. j. dižu iz mora glave; kad je baciš na suho, onda se riba praća, praćka, praćaka ili lepeće, t. j. kao trese se, îrèpâ se, t. j. drma repom. — Riba se često rasplati prije nego se ispeče (raspori se po dužini). — Na dar se nosi oborita riba (obrana, dobra za jelo).

8

VRIJEME. Dokolica je vrijeme slobodno (od posla). — Mjesto u dokolici kaže se i prîpâdom, n. pr.: Učiniću to pripadom (t. j. kad budem imao kad, kad zagrabim vremena). — Prema dokolica

* Sirni crv.

Digitized by Google

ima i glagol dokòljeti (Ako dokolim, t. j. ako dospijem), prilog kolje (Komu je putovati, nije mu kolje spavati, t. j. nema kad spavati, nije mu lasno) i pridjev dok o[l a]n (Nisam nigda dokon, lastan, t. j. bez posla). A prema dokon jedan je pisac zgodno skovao imenicu dokonica prozvavši dokonicama svoje pripovijesti, čim je htio reći da ih je napisao kad bijaše dokon (Isporedi: Lulica moja zaludnica, t. j. koju pušim kad stojim zaludu, bez posla). — Hòra je tuđa riječ, ali se kod nas odomaćila: doći u horu (t. j. u pravo vrijeme) ili ùhoriti. — Jêk znači vrijeme čemu najbolje, kad čega ima najviše, kad je što došlo do najveće visine u svom razviću (U najveći jek od voća. Izbori su sada u punom jeku). — Kad je u koga običaj doći kamo u posljednji čas, za toga se kaže da dolazi kao Stojan u posljednje (Ispor. tal.: *al fumo delle candele*). — Kad ko sumnja da li će se ispuniti čije obećanje ili nagadanje ili se boji da će se kasno ispuniti, reći će: Biće gaće, ali kad će?* — Kad[li] tad[li] znači: prije ili poslije (Osvetiću se kad li tad li). — Ovda onda je bolje nego od vremena do vremena (tal. *da tempo in tempo*, njem. *von Zeit zu Zeit*): I k nama se svrati koji stranac ovda onda. — Bez prekida, bez pretrga isto je što zasebice. Mogu da radim osam sati bez pretrga (i da pijem bukaru vina bez predaha, t. j. da ne predahnem). A protivno je tomu: na prekide (Govori na prekide), na opočinke (Mogu još kopati, ali na opočinke), na povratke (Čitam na povratke), na pripust (Na pripust je svaka stvar slada). — Pored isprva, isprvice, spočetka veli se i: iz prvoga kraja, iznajprije (Tako sam mislio iznajprije, iz prvoga kraja). — Pored odavna govore se u istom značenju još ove riječi: odvajkada, odiskona, odzamànde, od Kulina bana (i dobrih dana), od bába zemána i cara Stjepana; pored oduvijek još ove riječi: od nastanja svijeta, od svijeta i vijeka, otkako je gavran pocrnio. — Pojam uvijek izriče se još ovako: od vijeka do suda Božjega, dokle je vijeka i svijeta, dok je sunca i mjeseca, dok

* »Ženo!« govorio je muž ženi, »gaće su mi izderane.« — »Biće gaće,« reći će žena. — »Ne znam kadu?« pita čovjek. — »Poori njivu da posijemo lan. Ja ću ga oplijeviti od korova, moliću Boga da padne kiša i zalije, da ga rosa umiva, da nam lijepo i bujno uzraste; pa kad zazre i dođe do ruke, mi ćemo ga počupati, u snopove povezati likovim uzicama, ukvasiti u vodu, izvaditi iz vode, prostrijeti na kućice da se osuši, skupiti sve na stučke u snopove, poslije ugrijati na podnevnom suncu, stupkom otući, trlicom otrti, grebenima ogrecati, tepaljom otepati, češaljom očešljati na povjesma. Povjesmo ću po povjesmo privezivati na preslicu dok sve opredem u pređu. Pređu ću s vretena na rašak u pasma odmotati. Pasma ću olužiti i obijeliti. Obijeljenu ću pređu na čekrk smotati na kalame (mosure); s kalama osnovaću natru na snovače. Natru ću naviti na vratilo, uvesti u niti i u brdo, otkaću tkanje, obijeliti, otegnuti, skrojiću ti gaće, rasplesti ih i lozičati, sušiti i svitnjak u njih uvući — pak ćeš imati nove gaće.«

Digitized by Google

teče dana, dok teče sunca i mjeseca — a pojam nikada ovako: nikad nidovijeka (Neću to učiniti nikad nidovijeka) ili samo dovijeka (Pomozi ili sada ili dovijeka), zatim: o kukovu dne (ili na kukovo ljeto), o škripovu dne, o Đurinu petku, o prohinoj žetvi, kad vrba grožđem rodi, kad na vrbi svirala rodi, kad nestane petka u godini. — Za odmah, u isti čas imamo i ove riječi: jedanak, ončas, uput, u jedan tren (u tren oka), u jedan hip, u tili (tinji) čas, u koji mah (U koji mah on reče, žito se upali), ne počasivši časa, dok bi dlan o dlan udario. (Dok bi dlan o dlan udario, a vjeverice nestade), ne budi lijen (A on ne budi lijen, izvadi sablju i otsiječe mu glavu), ni pet ni devet (Ni pet ni devet uze batinu pa po njemu). — Prilozi negdje i nekako, zatim [ov]amo i tamo označuju kašto i vrijeme, n. pr.: To je bilo negdje (nekako) oko Božića; nije bilo u nas snijega od 50 godina ovamo; od Uskrsa tamo do Spasova. — Kao trajati slično znače i glagoli povlačiti se, potezati se: Povlači se bolest, običaj u onome selu. Poteže se spomen u narodu — kao zadržati se gdje glagoli zatrajati se, začamati (Zatrajao se, začamao je tamo sve do noći) — kao odgađati (odgoditi) glagoli odlagati (odložiti), razgađati, odmicati, zatim razvlačiti (razvući), rastezati (rastegnuti): Bio je odložen otvor škole. Odmiče (rasteže) odluku od danas do sutra (Nema više odmaka, odlaganja). Ti gledaš samo da rastegneš vrijeme. Ko razgađa, ne pogađa (Ispor. njem. *Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen*). — Kao navršiti se, proći slično znače i glagoli: napuniti se (Napunila se evo godina od njegove smrti), zaminuti (Nije još zaminulo određeno vrijeme), izići (Čim izađe rok), prevaliti (Prevalilo je pola zime). — O nečemu što je prošlo bez traga reče se: Minulo kao jutrnja zora; prošlo kao lanjski snijeg (Ne govori o lanjskom snijegu); bilo i prošlo (a što će biti, i to će proći); bilo pa nije; onda bilo, sad se spominjalo; top je pukao, a bajram je prošao; što bi, bi *(Factum infectum fieri non potest)*.

GODINA. Godina je (pogledom na ljetinu): rodna (kad rodi svega), žitòrodna, vinòrodna, žirovna, medna (kad rodi žito, vino, žir, med), mjestava (kad svud jednako ne rodi), dobra ili sita (isto što rodna), zla, gladna, potrebna, oskudna, tijesna (kad slabo rodi). — O dobroj se godini kaže da je ponijela (dobro je ponijelo, ako godina ne òmâhnê, t. j. ako ne izda). — Kad je zla godina, tješi se narod: Iza gladne godine dode i sita. Zla se godina može na štapu preskočiti (t. j. ne traje dugo), ali on ima i ovu riječ: Oteglo se kao gladna godina. — Mjesto bilo je to godine te i te može se reći: Brojila se onda godina ta i ta (brojilo se onda godine te i te). —

Digitized by Google

Mjesto od godine do godine reče se kraće odgod dogod (Nema svaki seljak hrane odgod dogod). — Godinjak je deminutiv od godina (kao, n. pr., stotinjak od stotina): Biće godinjak kako se to dogodilo (t. j. biće otprilike godina) — godišnjak se zove onaj koji ide u crkvu samo odgod dogod, t. j. godišnji gost (U nekim mjestima samo na drugi dan Uskrsa idu godišnjaci u crkvu). — Mjesto godišnjica kaže se i obljetnica ili ishodni dan (sutra je ishodni dan njegove smrti). — Godinovati (progodinovati) znači provoditi (provesti) godinu (Što se spremaš tako kao da ćeš tamo godinovati); pregodištiti: ostati od jedne godine do druge (Bolje je vino što pregodišti).

GODIŠNJA DOBA I MJESECI. Prvi početak proljeća zove se cik proljeća (u cik proljeća); sredina ljeta, kad je najvruće: pučina ljeta (sv. Ilija je u pučini ljeta, sv. Ilija pučina ljeta); kasna jesen: mrtva jesen (u mrtvu jesen); sredina zime, kad je najstudenije: jek od zime (u najveći jek od zime). — Sredòzîmci se zovu dani početkom februara; a sam februar sredozimni mjesec. — Za jesen imamo i riječ podzim[ak]. — Kad nastaje ljeto, velimo da se ljeti (Oljetilo je); kad nastaje jesen, da se jesènî. Prema prezimiti ima i glagol preljetiti (provesti ljeto) — dok zaljetiti i zazimiti znači: biti gdje zatečen od ljeta, od zime i tu ostati (Ispor. zadaniti i zanoćiti). — Još se nije zima izjalovila, znači da nije još prošla (t. j. još bi moglo zastudjeti). — Sad ne mrkne, nego sviće, kaže se kad prevali zima, pak se primiče proljeće. — Evo još rukovet narodnih riječi: Dobro se proljeće izrana poznaje. — Ljeto ljetom, a zima zimom (razumije se: neka bude, t. j. ljeto neka bude vruće, a zima studena). — Jesen je bogata, a zima rogata. — Ide zima kao oštra sablja (kad se prikučuje zima — tim se potiču ljudi da priprave hranu za stoku i ostalo što treba). — Nema glada do Đurđeva dana; nema zime dok Božić ne mine. Do Božića med, od Božića snijeg i led. — Veljača prevrtača (ili: Veljača vrljača, t. j. u veljači se vrijeme lako promijeni). — Lažak (ožujak) laže: snijegom maže, ispod snijega travu kaže. — Vodokršte zimi oko pršte (Bogojavljenje izbija zimi jedno oko, t. j. 6. januara pola zime prošlo). — Blagovijest, pripovijest (25. marča zima već pripada u prošlost, o njoj se može pripovijedati). — Zima ako ustima ne ujede, ošine repom (t. j. ako ne zastudi početkom, a ono će pri koncu zime). Slično znači poslovica: Kad Velje ne veljuje, Mare opakuje (t. j. kad je lijepo u februaru, ružno je u marču).

DAN I NOĆ. Kaže se: božji (svaki bogovetni) dan, vas dragovetni dan, dugi dugovetni dan; dug dan kao časni post, kao careva godina; duga noć kao uoči Božića. — Dani duljaju i kraćaju (Oduljao je dan, okraćala je, prikratila je noć); do Maloga Božića odulja dan koliko bi pijevac s praga skočio. — Pored provesti noć kaže se i prenijeti noć (kad je pri

Digitized by Google

tom što trpjeti): Muka je prenijeti zimsku noć u planini. — Prema noćište imamo i imenicu d a n i š t e (ili d a n i k): I tu p a d e na danište. — R e d je vrijeme od 24 sata (dan i noć), č e l o od 12 sati (Došao sam od Risna do Korjenića za jedno čelo, a tamo i ovamo za dva čela ili jedan red). K o n a k puta kaže se za jedan dan i jednu noć puta (Od Beograda do Carigrada ima deset konaka). — V a z d a n i c a ili v a z d a n a k je cio dan (Srećan ti uranak, a još bolji vazdanak! Proveo sam u polju ljetnu vazdanicu). O b d a n i c a je rad koji samo obdan traje (Idem u grad na obdanicu). — Mjesto od dana do dana kaže se i i z d a n u d a n (Njemu ide gore izdan udan. Živimo izdan udan, *in diem vivimus*), mjesto svaki dan i: s v e d n e v i c e (U nas novine izlaze svednevice). — Za dan prije, večer prije imamo riječi: j u č è r a n j d â n, j u č è r a n j v e č ê (To nije bilo u sam dan, u samu večer njegove smrti, nego jučeranjdan, jučeranjveče); a za dan kasnije, večer kasnije: sutradan (ili sutridan) i sutraveče (Kao večeras bio je zdrav zdravcit, a sutraveče već mrtav). U familijarnom govoru čuje se još p a o n d a n za prekosutra, t. j. od danas do dva dana; ć a o n d a n (ili t a o n d a n): danas do tri dana; š a o n d a n ili š a l a p a o n d a n: danas do četiri dana (Hoće li to biti gotovo do paondan? Teško do paondan, ali hoće do ćaondan ili, najdalje, do šalapaondan). — Mjesto dan prije (osobito koga sveca) kaže se i u o č i (uoči Božića); dok je l i c e m: u sam dan (licem u petak, licem na Božić, t. j. u sam petak, na sam Božić). N á v e č j e je večer uoči sveca kakova, n. pr., krsnog imena (Dobar večer i čestito ti navečje! ovako se čestita kad se uoči krsnog imena dolazi na večeru). — U d a n a š n j i d a n znači: od danas do osam dana (Danas — utorak — plaćam ja, a u današnji dan — t. j. u ovaj drugi utorak — platićeš ti). — Narod označuje vrijeme u danu po kretanju stoke, a u noći po pjevanju pjetala. Stoka ide n a u r a n k u (ujutro rano) na p o p a s a k (t. j. na malu pašu), odakle u p o p a s n o d o b a, u r u č a n o d o b a, o k o v e l i k e r u č a n i c e (t. j. oko 9 sati) dolazi kući da se muze, pa onda istom ide na pasište gdje ostane do noći. Kad je s r e d n e v i c a (vrijeme oko podne), blago ide ljeti u hlad da planduje. Vraća se kući dva sata prije noći, i to se vrijeme zove p o v r a c i* ili z a r a n c i (Stigao sam u selo oko povrataka, oko zaranaka, kad sunce bješe već naglo na zaranke. U zarancima se blago kući vraća). — U g l u h o d o b a noći to je tako od ponoći do dva sata; u p r v e p i j e t l e: tako od dva do tri sata po ponoći; u d r u g e p i j e t l e: tako u tri sata po ponoći; u t r e ć e p i j e t l e: u zoru (Ustao sam danas u druge pijetle).

BLAGDANI. Koledar je tuđa riječ (postala prema lat. *calendae*); naša je s v e č a n i k ili s v e č a n i c a (t. j. knjiga koja kaže kad padaju pojedini sveci preko godine). — Blagdani se dijele na v e l i k e

* Negdje se povraci zovu doba oko tri sata po podne kad se, ljeti, pomuzena stoka vraća s paše.

Digitized by Google

blagdane i blagdanice (ili blagdanike), t. j. male blagdane. — Pored mesojede govori se i mrsojede. Posljednji četvrtak mesojeda zove se zadušni četvrtak; posljednja se nedjelja zove (kod pravoslavnih) bijela nedjelja; posljednja tri dana, nedjelja, ponedjeljak i utorak (kod katolika) poklade ili pokladi (pokladovati: provoditi poklade), a posljednji utorak završnje poklade. — Korizma je tuđa riječ (postala od tal. *quaresima*, lat. *quadragesima*); naša je četrdesetnica (časni post ili uskršnji post). Prvi se dan četrdesetnice zove (u katolika) čista srijeda ili srijeda pepelnica (jer se taj dan vjernici u crkvi pèpeljê, t. j. posiplju se pepelom); prva nedjelja: čista, druga: pačista, treća: bezimena; četvrta: sredoposna ili sredopošće, sebična, pretila, trapava, trapavica, uši, ušibuši, ušibušina; peta: zadušna ili gluha; šesta: bijela, cvjetna, cvjetnica, cvijeti; sedma: velika. — Svijetla nedjelja i svijetli ponedjeljak zove se prvi i drugi dan Uskrsa; a prva nedjelja po Uskrsu zove se mladi Uskrs. — Pokorizmićima zovu (katolici) dane između Uskrsa i Đurđeva dne (Koliko ima ove godine pokorizmića?). — Mèđudnevica su one tri sedmice između Velike (15. avg.) i Male (8. sept.) Gospe (Ljutit kao zmija između Gospoda, t. j. uz međudnevicu). — Trice su po tri sedmice od Velike Gospe do Božića*. — Brojanice zove se ono 12 dana što ima od sv. Luce (13. dec.) do Božića. — Trećoj nedjelji pred Božić kaže se djetinjci, drugoj materice, prvoj ocevi. — Carica nedjelja je prva po Ilijndanu. — Krsno ime zove se i Sveti ili Sveto (Svu gospodu zove na Svetoga, zove na Sveto). Ustavci zove se prvi dan po krsnom imenu, pojutarje ili praustavci drugi, deliustavci treći (Ne mogu ti doći na ustavke).

9

ŽIVOT. Život traje od povoja do pokrova (t. j. od poroda do smrti). — Prava su braća vjerna od postanja (t. j. otkad se rodili) i taka ostaju dok ih motika ne razdvoji (t. j. dok ih ne razdvoji smrt). — Životu se kaže i vijek, a kašto i dan (Vidio sam svašta u mom vijeku, za moga dana); mjesto živjeti može se reći: vijek vjekovati ili trajati dane (U žalosti vjekujem vijek, trajem dane svoje); mjesto doći na kraj svoga života: dovjekovati, doplti svoju čašu, pojesti svoj kruh; mjesto svršiti svoj život,

* U Konavlima broje vrijeme od 15. avgusta do Božića služeći se mjerom od tri sedmice. To zovu trice. Računa se ovako: Od Gospe Velike do Gospe Male tri (t. j. sedmice); od Gospe Male do Miholja (29. sept.) tri; od Miholja do Lučina (18. okt.) tri; od Lučina do Martinja (11. nov.) tri; od Martinja do Nikolja (6. dec.) tri; od Nikolja do Božića tri. Kad se neko hoće da razabere kad je koji dan ili svetac, upitaće: Jesu li se počele brojiti trice?

Digitized by Google

umrijeti: izvjekovati ili izviti svoj vijek. — Život je ne samo ono vrijeme što ide od poroda do smrti nego i ono stanje što je protivno smrti (a kašto se upotrebljava i za tijelo, n. pr.: Boli me život; ùlâžê mu u život, t. j. radi mu o glavi), n. pr.: Grli život; t. j. grčevito uza nj prianja. Uduljio ti Bog život! — Kad je komu život u pogibli, kaže se da mu život visi o dlaci. — Neprelazni su glagoli: živjeti, oživjeti, poživjeti (mirno provesti: Adam poživi 130 godina), proživjeti — prelazni: oživiti, poživiti, proživiti (povratiti u život: Zapovjedi da i njemu otsijeku glavu i da ga djevojka živom vodom proživi). Osim toga imamo povratni glagol živjeti se (Kako se živiš? t. j. kako ti je? Ja se dobro živim. Oni se između sebe zlo žive, t. j. žive kao nepríjatelji, u svadi). — Kad ko dobro živi, t. j. kad ima svega na pretek, reče se da živi kao beg, da živi kao bubreg u loju; kad živi bez briga: da živi s glavom u torbi; kad živi loše: da živi abeno, da živi s nategom, da živari, životari, živuca, da natеže, tavori (Protavorio je nekako ovu godinu), komrači, kuburi (Kuburi kao davo u paklu. Prokuburili smo lanjsku zimu, ali ne znam kako ćemo iz ove iskotrljati), da se konoba, koprca (Koprca se, bijedan, kako može, ali se neće iskoprcati), da veže liko na uzicu, da ne može da sastavi kraj s krajem, ne može da premetne godinu preko godine. — Mjesto živjeti, biti u životu reče se kašto i teći: Borićemo se dok jednoga teče (a poslovica: Kud god sunce teče, svud se hljebac peče, znači da ljudi žive po svoj zemlji). — Krušiti se s kim znači: dijeliti s kim kruh, t. j. živjeti zajedno (Kako ga ne bih poznavao kad se s njim krušim!); nanositi se glave stoji u pjesmi mjesto naživjeti se (Nećeš se nanositi glave). — Kad ko pita koga za čije godine a ovaj ih ne zna ili neće da kaže, odgovara obično: Nisam mu bio na babinama (da znam koliko mu je godina). — Za godine živinčeta (n. pr. vola, konja), a kašto i djeteta pita se: Koliko godina pásê (n. pr. dijete)? — Kažemo obično: Navršio sam 50 godina ili navršuje mi se pedeseta, ali taj pojam izriču i mnogi drugi glagoli: preživio, prevalio, prebacio, napunio, namirio, prisukao sam 50 godina, napunjuje, namiruje mi se, nastala mi je pedeseta godina, mašio sam se pedesete, stupio, nagazio sam u pedesetu. — Sastaviti nekoliko godina zajedno znači: provesti ih zajedno (Ne sastaviše dvije godine dana zajedno, t. j. rastaše se prije toga roka). — Kad se hoće da kaže koliko bi kome godina bilo, da je živ, upotrebljava se riječ naprazno (Sutra će biti mom (pokojnom) sinu naprazno 20 godina, t. j. bilo bi mu, da je živ). — Jednògodišnjîci se zovu oni koji su se rodili jedne (iste) godine; jednomjèsečići: braća i sestre rođeni istoga mjeseca (a različnih, dakako, godina). — Sijeda (kaže narod sjednici, ali) znači i provođenje života sjedeći; od te imenice postao je glagol sjetkariti: često

Digitized by Google

sjedjeti (Činovnici su prinuđeni da sjetkare, a duga sijeda škodi zdravlju). — Poslovice: Lete danci kao sanci, a godišta kao ništa. — Dan po dan dok i smrt za vrat. — Čovjek je kao kap na listu. Ljudski je život kao rosa do sunca. — Onaki nam je život kao mjesec: časom pun, a časom prazan.

MLADOST. Mjesto od djetinjstva kaže se i: izmalena, od nejaka, od malih noga, od šake djeteta (Prijatelji smo od nejaka). — Muškić i ženskica tako do 4. godine života zovu se djetešce, nejako dijete (čedo); od 4. do 6. ili 7. dijete. Od 6. do 10. godine muško je dječak, a žensko djevòjčica, curica, pricurak, momica; od 10. do 15. muško je momčić, momčuljak, a žensko tako od 10. do 12. odráslica, podráslica, do 16. djevojče. Od 15. do 20. je muškarac mladić, a od 20. dok se ne oženi momak, kad se oženi, postaje čovjek. Ženska je tako od 16. do 24. godine djevojka, moma, a iza 24. do 30., ako se ne uda, zovu je (za porugu) djevojčura. — Mladoj ženi kojoj ne znamo imena rečemo: snaša, sredoviječnoj: strina (Koja hoće da je još mlada pa se uvrijedila što si je prozvao strinom, odgovoriće ti: Strigli te đavoli!), staroj: baka. — U hrvatskoj Podravini žensko je čeljade najprije Dŏrica, Jănica, Kătica itd., onda Dóra, Jána, Káta itd., poslije (otprilike do 30. godine) Dorèna, Janèna, Katena itd., najposlije Dòruša, Jànuša, Kàtuša itd. — Mladu se čovjeku (pored mladić) kaže i: mladac, mlađenac; mladoj ženskoj (pored djevojka) mladica, mlađenka; mladim ljudima i ženskima (pored mladež i mladost: današnja mladost): omladina, omladak, podmladak i (nešto s porugom) mlađarija, mlađešina, mladunčad. — Mladina je isto što mladost (kao apstrakna imenica): Moja mlada mlădino! — Govori se: mlad kao kaplja, kao voće nezrelo (mlad i zelen). Mladovit znači: mlade dobi, a mladolik: mlada obličja. — Mjesto provoditi mladost kaže se i trajati mladost (Traje, istrajao je mladost u neradosti), a mjesto veselo provesti mladost: namladovati se mladosti (Mladosti se namladovao, života se naužívao!) — Za dijete koje je naraslo reče se da je potskočilo životom; za momka koji je stekao snagu, da je stao na snagu, da se dohvatio snage, da se opasao snagom, da je u naponu svoje snage; za djevojku koja je uzrasla: buknula djevojka; koja je puna mladenačke obijesti: na bijes djevojka. A koja ženska nije postala još djevojka, za nju se kaže da se nije još zadjevojčila. — Mladiti se (ili mladinjati se) znači: graditi se mlad; stariti se: graditi se star; momčiti se: graditi se momak; djevojčiti se: graditi se djevojka. Pobij zube pa lezi ukolijevku, kaže se onomu koji tvrdi da je mlađi nego što jest. — Poslovice: Mladost, ludost. Mladost, plahost. Mladost, radost. Mlada ljeta, nada svijeta.

Digitized by Google

STAROST. Godine u čovjeka odmiču, otimlju naočice, najahuje starost (kao dolazi jašući). — Za čovjeka koji je odmakao u godinama kaže se da je poskočio na godine, da su ga godine osvojile, preklopile; za djevojku koja je odmakla u godinama: da je prevalila, utegla u godinama, da ju je prošla vâr (t. j. mladenački žar); za čovjeka koji je posve ostario: da je pao godinama, da je gronuo od starosti, da je upao u staru, sijedu, gnjilu starost. — Čovjek je najprije mlad, pak srëdovječan, zatim zreo ili stâman (Nije star, nego staman), onda vremešan ili vremenit, napokon star ili starovremešan, oklepan star (veoma star), kosovski (On je kosovski, t. j. tako star kao da je još od boja na Kosovu), grob neopojan (star čovjek koji je jedva živ), stogodac (čovjek komu je već 100 godina). — Zapekla se duša u njemu, reče se za onoga koji dugo živi. — Nit' se šije ni pârâ, govori se za čovjeka koji ne stara, nego se drži jednako. — Od starosti se čovjek pokuči (poguri) i zgrči, neki ishlape ili izduhovjetre (kao pohenave), mnogomu starost dotešča (istešta), mnogima od nje otežaju oči. Svak ćuti križe godina (t. j. nelagod starosti), jer zemlja zemlju priteže. — Poslovice: Jedno se goloj, a drugo sijedoj bradi pristoji. Ko se prije rodi, prije mu se drobi. Poredom se u vodenici melje. — Čovjek za to ima kliješta da ruke ne žeže (t. j. mlađi su za to da starije u tešku poslu zamijene). — Neka starog panja! Bez starog panja sirotno ognjište. Tanka šuma oganj užeže, a debela ga uzdrži. — Staro je sunce, ali je toplo. — Zna mnogo vrag, jer je star. — I stara ovca so liže (i starci ljube veselje). — Stari vuk za igru ne mari. — Stari ljudi pogotova djeca. — Stari vuk pasja igra. — Staru vreću mučno je zakrpiti.

10

ČOVJEK. Ej, ljubavniče! (ej, dobri čovječe!) tako dozivljemo onoga koga ne poznajemo. — Neznanović je čeljade nepoznato; nenadović: čeljade neočekivano; dobrodošlić: čeljade dobro došlo (Okrene se prema vratima da vidi koji će mu dobrodošlić ili nenadović doći). — Kost se upotrebljava kašto u značenju čeljade: Namjerila se na rdavu kost (t. j. na zla muža). Imam u kući dva crna groba, dvije stare kosti (n. pr. svekra i vekrvu). Nikoga ne boli duša za njim (n. pr. za bolesnim slugom), kao (da je) tuda kost. — Mjesto muškarac kaže se i muška glava, mjesto muškarci i muškinje (zbirna imenica); mjesto ženska i ženska glava, ženska strana (Ženski stranu lasnu je prevariti), mjesto ženske i ženskinje (Vjerujem više muškinju nego ženskinju), žensko uho (Nema je u ženskom uhu, t. j. među ženama). — Odljud ili ljudište, nečovjek, raščovjek,

Digitized by Google

ništa-čovjek moralna je ništica, izrod ljudski; čovjek ì pô, žena ipo: pravi čovjek, prava žena *(comme il faut)*; čovjek s glave: koji zna što radi *(uomo di proposito, ein zweckbewusster Mensch)*; samoživac ili samoživ čovjek: koji živi o sebi, ne brine se za druge, egoist (Sinonim je sebeznao čovjek, t. j. koji zna samo za sebe, ne pomaže drugima — sebeznalost: egoizam); koljèvčâr: čovjek koji nije junak, nego čuva ženu i kolijevku (kaže se za porugu); čovjek na Božju: priprost *(sans façon)*; odljudan: surov, divlji; nastran, svrhsobit: čudan, mimo druge ljude; oseban, osebit: koji živi o sebi, uklanja se drugima, mizantrop; umjetan, umiješan: koji umije svašta učiniti i izmisliti *(ingeniosus)*; vrijednik: vrijedan čovjek. — Poslovice: Zlato se u vatri, a čovjek u muci poznaje. — Od čovjeka se ništa nije otelo (t. j. živ je čovjek jak učiniti koji mu drago posao). — Čovjek kao i novac (t. j. ide po svijetu kao i novac od ruke do ruke). Čovjek ide po svijetu kao pčela po cvijetu. — Mijenja se mjesec na nebu, a ne bi čovjek na zemlji. — Bolje je biti jedan dan pijevac nego godinu dana kokoš.

ŽENA. Osobnica je žena koja nije nikomu podložna; samòhranica (ili samòhrana žena): koja nikoga nema, nego sama radi te se hrani; vrijednica: vrijedna žena; čistunica: čista žena; ovijana žena: čista i uredna u svemu; ručna ili rukata: koja umije rukama svašta uraditi (I rukatija sam i ruhom bogatija); suhoruka: koja je nevješta ručnom poslu. — Poslovice: Žena i junake rada. — Žene su Eve, ali ih ima i adamskoga koljena (t. j. ima i dobrih). — Vrla žena zlata vrijedi. — Na zemlji i na ženi kuća stoji. — Žena kuću stječe i rastječe. — Ženske suze mačji kašalj (t. j. brzo produ). — Ne vjeruj ženi, jer se kao mjesec mijeni. — Oganj, žena i more, ne znaš što je gore. — Pitali kadiju: Bojiš li se žene? Na što će on: Pa koga se zla ne boji? — Nekaki seljak pitao kadiju: Valja li ženu slušati? Kadija odgovori: Ne valja. Onda seljak rekne: Moja žena navalila da ti ponesem lonac masla, dakle sam ja dobro učinio što je nisam poslušao? Na to će kadija: Dobro je kašto i pametnu ženu poslušati.

MOMAK. Kaže se: četa momaka, kita djevojaka. — Mládenac ili djevstvenik je muškarac koji se nije još pomiješao sa ženskom stranom (mládenaštvo: stanje onoga koji je mladenac), neženjak ili neženja: čovjek koji momkuje, neće da se ženi (beženstvo, momkovanje: stanje onoga koji neće da se ženi, koji momkuje). — Poslovice: Sam čovjek nije pristao ni na jelu (Ispor. *Vae soli!*). Čovjek je bez žene kao kuća bez stijene. Kuća bez sljemena (t. j. čovjek bez žene). Čovjek ne može biti čovjek dok ga žena ne krsti (t. j. ne može da dobije pridjevak čovjek-muž, ali i ne može da bude pravi čovjek dok se ne oženi). — Ženi čovjeka da ne plahuje (vraguje). — Lasno se je ženiti, ali teško raženiti.

Digitized by Google

DJEVOJKA. Djëva ili djevica je neobljubljena ženska (*virgo*), dok se djéva kaže od mila djevojci (djevičanstvo ili djevojaštvo je stanje one koja je djevica, koja djevuje, *virginitas*). — Govori se: prispjeti na udaju, dorasti do udaje, stati na udadbu, djevojka na udaju, do udadbe, na polici, udavača, ùdadbenica, t. j. djevojka koja se udaje (Udadbenica ili vjenčanica zove se i udadbena, vjenčana košulja). — Kad se djevojka ne uda, kažemo da se usjela, da je ostala sústalica, usìdjelica. — Metnuti djevojci granu na put, znači: smesti je, da se ne može udati. — Poslovice: Kud je djevojka sama pristala! Nema ženstva bez čovještva (t. j. nema za ženu pravoga života, ako se ne uda). Teško travi koja rose nema, a djevojci koja dike (t. j. vjerenika) nema. — Majka kćerku udaje. Gledaj konja je l' debela vrata, a djevojku kaka joj je majka. — Sestra sestru udaje, a bačva bačvu prodaje. — Svakoj su djevojci vrata otvorena (t. j. svaka se može prositi). — Bolja je djevojka čuvena nego viđena (t. j. dobra glasa nego lijepa). Ušima, a ne očima valja se oženiti. — Ako je vrijedna djevom, biće i nevom (nevjestom). Što dikla (djevojka) navikla, to nevjesta ne odviče. — Svaka je dobra djevom, no da je vidimo nevom. — Djevom vila, nevom gnjila. — Na putu ružica, a kod kuće tužica (tako se kaže kad je koja na putu nakićena i vesela, a kod kuće lijena i žalosna). — Od pitomog zelja glava ne boli (Ispor. *Donne e buoi dai paesi tuoi*). Presađenica nikad kao usađenica (t. j. djevojka iz tuđine nije nikada kao domaća). — Prodi se jedinice u majke. Jedina u majke razbludnica. — Nametkinja kućna razmetkinja. — Bolje zlato napola derato nego srebro iznova kovato (bolja vrijedna udovica nego djevojka ne tako vrijedna). — Izbirač nađe otirač (ko mnogo izbira koju li će djevojku uzeti, ne dobije često nijedne). — Grehota je djevojci sreću ukinuti. Od Boga je velika grehota djevojačku sreću zatomiti. — Cura koja čeka, iščeka. — Radljivoj djevojci ubrzo svatovi. — Djevojci nikoja haljina ne stoji bolje od stida. — Djevojačkog sela nigdje nema (po selima gotovo svaka djevojka nađe muža). — Prerasloj djevojci premrli svatovi. — Udala se moma, da je nije doma (tako se reče za djevojku koja se uda za koga mu drago, samo da ne ostane sustalica). — Lasno se je udati, ali teško razudati. — Djevojke su iskop, ali i čast kući (zatiru kuću troškovima za svoju udaju, ali se njima steku i prijatelji kojima se čovjek diči).

11

LJUBOVANJE. Djevojke se izvode na ugled ili na zagled (t. j. da ih momci vide i u njih se zagledaju). Zagledač je onaj koji ide djevojci na zagled (t. j. da je vidi pa poslije da je prosi, ako mu bude po volji), dok su ugledači ili ùgledani oni koji idu su strane dje-

Digitized by Google

vojačke da pregledaju momačku kuću. — Momci pridvaraju* djevojkama, takmače se i otimlju, grabe se i pregone oko njih. — Momak baca oko na djevojku, njemu se otimlju, omiču mu, zamiču mu oči za njom (na nju), njemu je djevojka pregrabila, zamutila oči. — Djevojka upne oko u momka, povuče oči na nj, očima ga strijelja, pije, zoblje. — Momak onda zagleda, zapazi, zamjeri, zamiluje djevojku, t. j. zavoli je (zagleda se, zàdrâžî se, uljubi se, t. j. zaljubi se u nju), njemu se djevojka smili, t. j. omili mu; momak se i djevojka zagledaju, zapaze, zamile, smiluju, a kašto se i smrtno (strastveno) zaljube. Kad se momak tako zaljubi, onda mu djevojka zanosi i popije pamet, ponese mu živo srce, srce ga za njom boli, oči bi joj ispio od ljubavi, jer je miluje preko načina. I momak i djevojka mogu se upaliti od ljubavi, onda gore od ljubavi, gore im oči od ljubavi (Upaljenik je muško, upaljenica žensko upaljeno od ljubavi). — Dvoje što se ljube, to je milo i drago, što se ne ljube, nemilo i nedrago: Bog ubio Omerovu majku, što rastavi i milo i drago, a sastavi nemilo nedrago! — Za djevojku koja ne gleda preda se, nego naokolo kojekuda, kažemo da je vižlasta djevojka, da je vijoglava; koja se povija, t. j. kao premeće, kad ide: da je povijuša; koja momcima namiguje, prižimlje očima: da je namiguša, prižimuša; koja mami momke (zamamnim očima, tal. *occhi ladri*, *occhi assassini*): da je namamnica; koja obija kuće da se sastane s momcima: da je stokuća; koja po noći kasa, po noći se skita: da je noćna kasalica; koja sama dođe za momka: da je samòdošlica, dobjeglica, uskočnica; koja se s tuđim čovjekom drži: da je mùžatica. Za koju se djevojku kaže da se voda s momcima, da se proskitala, ta je već krenula s pravoga puta. — Narodne su riječi i: obljubiti djevojku (ili obljubiti djevojci lice); zatim zlostáviti djevojku (kao trajni glagol), t. j. silovati. — Poslovice: Nije sile nad ljuvenom. — Ništa slađe nema do djevojke. Nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je srcu drago. — Draga je mravu mravica kao kralju kraljica. — Prva ljubav mač i munja (Ispor. *On n'aime qu'une foi*). — Očima se ljubav kuje (*Oculi sunt in amore duces*). — Ljubav je lijepa, ali je slijepa. — Ljubav je puna meda i jeda. — Ko ljubi, izdaleka vidi. — Što omilje, ne omrznu (*Alte Liebe rostet nie*). — Što je drago, može omrznuti; što je mrsko, može odrágati. — Velika ljubav, brza omraza. — Dok s očiju, odmah i sa srca (*Lontan dagli occhi, lontan dal cuore*). — Milovanje ljudsko nije trajno. — Zakletve ljubavne nisu postojane. — Ko se silom ljubi, usta ga bole. — Ko staro ljubi, danke gubi. Mlado ljubi, ne dangubi. — Stari panj kad se raspali, niko ugasit' ne može. — Mlado po-

* Pridvarati je narodna riječ i znači najprije vrzati se kuda, onda njem. *hofieren*, tal. *far la corte*, franc. *courtiser*, *faire sa cour*.

Digitized by Google

ljubiti i bogato zakinuti (prevariti) nije grehota (kaže se u šali). — Momak je jedro da jedri, a djevojka sidro da stoji. Sokolu je da lovi, a prepelici da se čuva.

ZARUKE. Pored prosac kaže se i uprosnik, umolnik. — Prosci se sami nature na djevojku (t. j. podu da je prose), ili ih ko navede na djevojku (t. j. navrati ih da prose djevojku); a momku nasoči ko djevojku (t. j. posvjetuje ga ko da je uzme); kašto prosci udare natrag od prošenja (t. j. odustanu). — I prošenu djevojku može momak zaprositi, t. j. može djevojku preprositi. (Da se moja draga preprosila: da za koga, ni po jada moga, već u selo za mog pobratima.) — Pošto su prosci isprosili djevojku (i utvrdivši ispros popili rakiju), onda idu da je prstenuju i da ugovore kad će je voditi, pa joj nose na dar i jabuku, i oni primaju kolače; tako se kaže da su prosci otišli na prsten, na ugovor, na jabuku, a kako se pritom dariva, zalaže riječ i rukuje, reče se i: prosci otišli na zaruke, na vjeru, otišli da daruju, rukuju, zaruče, vjere djevojku (Jabučari su prosci koji otiđu na jabuku i na kolače). — Djevojka može i više godina stajati pod vjerom (t. j. ostati vjerena), a može se i razvjeriti (t. j. može raščiniti, razbiti vjeru, vjeridbu).

SVADBA. Poslije zaruka dolazi svadba ili pir, svatovi, veselje (Sutra idem u svatove, na veselje). — Svadba se najprije glavi (Svadbu glavi za godinu dana, svadbu je uglavio, ugovorio, ugodio), t. j. određuje se rok kad će se svádbovati, piròvati. Onda se svadba čini, provodi. — Pirova majka zovu domaćicu u kući u kojoj se piruje. Pirnik i pirnica zovu se gost i gošća na piru. — Svatovi imaju osobitu službu kod svadbe (Ko je nema, tomu kažu u šali pustosvatica). Mjesto silni svatovi, kićeni svatovi govori se, u pjesmi, ponajviše: sila i svatovi, kita i svatovi. — Svatovac je napjev neke pjesme što se pjeva na svadbi. — Svádbarina je plata što se daje (popu) za svadbu.

VJENČANJE. Momak se oženi djevojkom ili s djevojkom (uzme djevojku za ženu), a djevojka se uda za momka (pođe, otiđe za njega), oboje se (svečano) vjenčaju, t. j. vjenča se momak s djevojkom i ova s njim ili oni se uzmu (Ja sam Milić, mamin djetić, uzmimo se mi? — Ja sam rada i vesela, tek ak' hoćeš ti). Nije dobro reći (po njemačku): Momak je oženio djevojku; ali se može reći: Momak je vjenčao ili privjenčao djevojku (ili vjenčao, n. pr., Maru sebi za ženu) i djevojka je momka vjenčala. Otac i majka mogu oženiti sina, poženiti sinove (ili mogu uzeti djevojku za sina), isto tako mogu udati kćer, poudati ili razudati (t. j. poudati kojekuda) kćeri (ili mogu dati za momka svoju kćer). — Kad se čovjek oženi, onda se i okući (t. j. ženidbom steče svoju kuću); a djevojka kad se uda, onda se

Digitized by Google

udomi (ako se preseli u muževljev dom). — Koji se je čovjek rdavo oženio, za toga se ne kaže da se je oženio, nego da se je oledio ili okovao; a koja se je djevojka rdavo udala, za nju se kaže da se nije udala, nego zarobila. — Vjenčati se udovici znači: vjenčavši udovicu ući u njezinu kuću. — Dohodnica zove se žena koja pođe stanovati u muževljevu kuću; dohodac, uljez, pripuz, domàzet: čovjek koji se u žene okući (otići u domazetstvo: ući ženi u kuću). — Djevojku treba opremiti u tudu kuću, t. j. treba joj dati potrebno u ruhu i drugome kad ide za muža. Oprema je ruho i nakit što roditelji kćeri dadu (tal. *corredo*, njem. *Ausstattung*); a opremak je djelo kojim se (djevojka) oprema (Čuje se ovako govoriti: Ko ne zna što je opremak cure u tudu kuću, taj se ne zna Bogu moliti). Žènînstvo ili donos je sve ono što ženska donese svomu mužu (prćija i miraz su tuđe riječi). O donosu veli se ovo: Ženski donos prazni ponos. Ženski donos priložak od mesa; a o udavanju kćeri evo ovo: Jedna (kći) kao nijedna, dvije kao jedna, tri — misli ti kako ćeš ih razudati.

BRAK. Mjesto brak se reče i vijenci. (U tri godine vijenaca nisu još imali poroda). — Žena koja poštuje svoga muža, spominjući ga, reći će svagda: Moj svijetli muž (kad ne kaže: Moj vjenčani drug, moj vojno); a muž koji voli svoju ženu zove je: Moja vjerna ljuba. — Narodna je riječ zglöb (gen. zglòba) za muža i ženu (njem. *Ehepaar*): Lijep zglob! Da ružna zgloba! — Kao dva osječena panja, kaže se za zglob koji nema djece. — Nevjesta ili mlada zove se žena do druge godine po vjenčanju; udata je djevojka kući i kućanima odakle se udala odíva. — Prvòženac, drugòženac, it. d. je onaj koji se prvi, drugi, it. d. put oženi; jednomùžatica je žena koja je imala jednoga muža (lat. *univira*). — Bjegùnica je žena koja od muža pobjegne; puštenica: koju je muž pustio; povràtuša: koja se u rod povrati. — Ženidba se može i pokvariti (t. j. razvrći). Čovjek se može razvjenčati, raspustiti sa svojom ženom, a i žena može doći na raspust sa svojim mužem; oni učine onda raspusno pismo. — Umre li čovjeku žena, on ostane udov čovjek ili udovac (Bijelim udovcem zovu onoga komu je žena samo nekud pošla pa je ostao sam, njem. *Strohwitwer*); umre li ženi muž, ona ostane udova žena ili udovica (Bijelom udovicom zovu onu kojoj je muž samo nekud pošao pa je ostala sama, njem. *Strohwitwe*). — Kaže se još da je žena obezglavila kad joj je umr'o muž, da je bezglavna žena. — Samica je žena koja nema ni muža ni djece. — Umre li čovjeku žena, pa se on opet oženi, to je nova njegova žena pokojnoj inoča (a u muhamedovaca koji imaju po više žena inoča je ona koja nije prva, glavna). — Poslovice: Žena je za onim koji joj je muž (t. j. drži se svoga muža). —

Digitized by Google

Bolje je s mužem od gumna do gumna (t. j. prositi milostinju) nego samoj od sina do sina. — Žena muža nosi na licu, a muž ženu na košulji (t. j. ako je muž ženi dobar, ona je zdrava i vesela; ako li je žena vrijedna, muž čisto i lijepo rublje nosi). — Ženu, pušku i konja može čovjek pokazati, ali u naruč (zajam) ne dati.

12

TRUDNOĆA. Pojam zatrudnjeti u pojedinim krajevima naše domovine označuje se još ovim riječima: zanijeti ili ponijeti, zateščati, zadjetinjiti, zabredati (ovaj se glagol upotrebljava i kao prelazan: zabredati ženu), zaći u breme, osjetiti se (trudna), ostati trudna ili teška; a pojam trudna još svim ovim riječima: bređa, bremenita (ili s bremenom), djetinja, nejaka, noseća, prisobna, punana, sadružna, tegotna, teška, zbabna, zdjetna. Trudnica ili prisobnica je trudna, prisobna žena; a trudnoća, bremenitost stanje u kojem se nalazi trudna, bremenita, prisobna žena. — Kad se ženi primiče deveti mjesec, reče se da je sasvim pripregla; a biti na tom doba znači: biti gotova na porodaj (Bijaše trudna i na tom doba).

PORODAJ. Kad se žena porada, onda cvili i vrišti, jer je popadaju bolovi, trudovi (trudi se), popaci (vrišti od popadaka), prinosi, hipovi (tal. *doglie di parto*, njem. *Geburtswehen*). — Kaže se obično da je žena rodila, ali pored toga čuje se još: žena se porodila ili oporodila, žena se pòbabila ili ôbabinjâla, žena se rastala, razdvojila, oprostila s djetetom, žena je pòmašila dijete (Vikom vrisnu i pomaši dijete), povila dijete (n. pr. povila je curicu). — Zaroditi se znači: početi rađati djecu (Kad se žena zarodi, onda je mužu teže pustiti je); prirođiti: roditi suviše (Što nam nisi, majko, brata prirodila?); narađati: roditi dosta djece (Naradala je mnogo sinova, caru vojnika). — Nerotkinja je nerodna žena; bezdjetkinja: žena bez djece. — Mjesto roditi se može se reći i: imati se (Nemade se jedno dijete, no se imade jedna zmija ljuta), naći se (U njega se muško čedo nađe), pobaciti se ili povrći se (Povrglo mu se noćas dijete), pasti (Kao da nije od čovjeka pao) i pasti čelom na zemlju (Niko ne zna gdje je on pao čelom na zemlju). — Pridalo mu se dijete, kaže se kad se komu koji ima djece rodi opeta dijete. — Imamo više riječi i za pometnuti dijete, kao: izbiti ili iznebiti, izvrći, pobaciti dijete (Poslije šest mjeseci iznebila je mrtvo dijete). Pometkinja je žena koja lako pomeće; ima i pridjev pometljiv (Podaj im, Bože, utrobu pometljivu i dojke usahle!). — Strošiti ili utrošiti dijete znači: na umjetan način (hotimice) dati na svijet dijete prije vremena. — Iznositi dijete

Digitized by Google

znači: poroditi ga u pravo vrijeme, t. j. poslije devet mjeseci (Pometkinja rijetko kad iznosi dijete). — Porodilji reče se i: rodilica, babìnjara; a babica je ona koja [o]babi ili babiči ženu (t. j. koja kad se dijete porodi odreže mu pupak, okupa ga i povije, dakle primalja). — Babine su vrijeme što porodilja ostane u postelji (Kod Srba traju babine obično sedam dana. Za to vrijeme dolaze žene danju na babine i donose čast, a noću dodu susjede te čuvaju babine, t. j. sjede svu noć kod porodilje, osobito treću i sedmu*). — Žena doji dijete ili sama, ako je mljekulja (t. j. ako ima dosta mlijeka), ili ga dâ na dojilje. — Ali i dojilja može obezmliječiti (t. j. izgubiti mlijeko). — Kad dijete predugo (više godina) sisa, reče se da se dokasna ugrizlo u sisu; a kad žena nanovo zatrudni a još dijete nije odbila od sise, reče se da je dijete zasisalo.

DJECA. Malom se djetetu kaže: čedo, nejako ili ludo dijete, a dok nije kršteno, grješno dijete. — Donošče je dijete rođeno u svoje vrijeme; nedonošče: dijete rođeno prije vremena; prenošče: dijete rođeno poslije vremena. — Djetetu koje još sisa kaže se napršče ili priprsno dijete. — Posmrče je dijete koje se rodilo poslije očine smrti. — Prvoròđenac ili prvenac je sin koji se prvi rodi (prvenica: kći koja se prva rodi); drugorođenac: sin koji se drugi rodi; mezimac ili poskupak: sin koji se posljednji rodi (mezimica ili poskupica: kći koja se posljednja rodi). — Posopci su sinovi koji se zasobice rodili, a posobice kćeri koje se zasobice rodile (Rodi majka sedam posobaka i četiri posobice); podjèvojčâr je jedini sin pored više kćeri. — Istac kažu negdje zakonitom djetetu; kopile je nezakonito: kopilan muško, a kopilača žensko (kopilača ili kopilica kaže se, od pogrde, i ženi koja izvan braka ostane trudna). — Polùtân, sustrimak ili melez je muško dijete od pomiješane rase, n. pr., od oca Evropljanina i majke crnke (sustrmica je žensko tako dijete). — Udovičić je udovičin sin. — Ako se udovac oženi a ima djece pa uzme udovicu s djecom, a ova opet s njim rodi, zovu se ona djeca koja je ona zastala u njegovoj kući ili onaj u njezinoj zatečena, njezina ili njegova koja su došla privedena ili dovedena (dovočad), koja se sada rodila rođena. — Zatečena i privedena braća među sobom su inobraća, rođena su obojima (i ova njima) polubraća (i polusestre). — Braća koja se nisu rodila od iste majke zovu se još nerođena, a koja je rodila ista majka, rođena ili jednoutrobna. — Porod ili porod od srca je rođeno dijete (Nema od srca poroda), ali i djeca (To je sve moj porod). Porodica je osim djece još unučad, praunučad i t. d. Ostatak je po čijoj smrti porod što mu ostao. Trag, natraga,

* Nije sedmu noć dočuvan govore obično za onoga koji je malo suludast.

Digitized by Google

natražje, omladak, podmladak je isto što potomstvo (Zatr'o mu se trag. Nema čeda ni podmlatka). — Kaže se čopor ili krdo djece (Samohrana žena na krdu djece). Pilež je mnogo male djece (Kud ću s ovo pileži?); a nejač su nejaka, slaba djeca (Po muževljevoj smrti ostade joj to nejači). — Ko nema svoje djece, uzme kašto tuđe dijete pod svoje, t. j. posvoji tuđe dijete, posini ili prisini muškića, koji mu postane tako posinak, a pokćeri ženskicu, koja mu postane tako pokćerka. A taka djeca uzmu toga čovjeka onda mjesto oca, a njegovu ženu mjesto majke, pòočê ili pòočimê ga (t. j. on im postane poočim), a nju pòmaterê (t. j. ona im postane pomati ili pomajka). Ako li muž i žena posvoje tuđu djecu imajući svoju, onda se njihova djeca s posvojenom pobrate ili pobratime i posestre ili posestrime i postanu između sebe pobratimi i posestrime*. — Očimiti, materiti, siniti, bratiti, sestrimiti znači: zvati ocem, materom, sinom, sestrom (O, Ivane, i oče i majko! — jedna očimi, a druga mâterî). — Hranjenik je muško dijete od koga othranjeno; hranjenica, náhrânka ili náhrânkinja žensko tako dijete. — Za koga se ne zna čiji je sin, tomu se kaže neznalović ili (za pogrdu) nikogović (Ničiji sine!). — Kad ko ima mnogo djece, onda se kaže da su ga djeca popala, obasula, poduzela, da su mu se djeca prosula (Kad se prospu djeca, onda su, bane, ljute rane). — Djeca se meću (t. j. postaju nalik) na roditelje. Očević ili bábović zove se sin koji se metnuo, umetnuo, turio, vrgao na oca (osobito junaka); materić: sin koji se metnuo na mater (a ne na oca, pa nije junak). — Djedinić je djedov ljubimac i nasljednik. — Dijete tek rođeno ne može da ide, već ga nosaju na rukama ili drže u naručju. Održati dijete znači: nosati ga na rukama dok nije prohodilo, dok se nije noga dokopalo. — Kad prohodi dijete, u početku oprezno postupa (ide); ali prije toga puzi neko vrijeme ili ide pobaučke (t. j. na nogama i rukama). — Kad su u koga djeca tako gusta da su sva gotovo jednake visine, za taku djecu kaže se da je jedno drugomu do uha; a kada čija djeca brzo rastu i razvijaju se, za taku djecu reče se da bukte kao kvasni kruh. — Čuje se često riječ nestašno dijete ili mali nestaško, koja znači nemirno i obijesno dijete. Isto značenje, ali u uvećanoj mjeri, ima riječ propasno dijete (a kaže se i za djevojku i nestašna i propasna). Reče se još kao žîva za oštro i nemirno dijete. Za svoje nevaljalo dijete reče mati: Bolje (bi bilo) da sam rodila klupko (nego njega), ali reći će često i ovo: Ako je i zmija, od srca je. — Za siročad se kaže da su pustorasta (jer rastu bez nadgleda i njege). — Kad u kojoj kući nema muškoga poroda, veli se

* Pobratim i posestrima imaju, kako je poznato, i drugo značenje.

Digitized by Google

da se u toj kući ugasla svijeća. — Rasiniti koga znači: oteti mu, ubiti mu sve sinove; obezbratiti: izgubiti braću (Otac mi je obesinio, a ja sam, jadna, obezbratila). — Poslovice: Teško travi koja rose nema i djetetu bez majčina krila. — Mekano je krilo materino. Svrh sunca nije svjetlosti, a svrh majke nije milosti. Nad majkom nema milosrđa. — Svakom svoja majka mila. Majka bila, majka mila (t. j. mila je, i kad bije). Kuda majka bije, tuda koža tije*, a kud tudin bije, tuda koža gnije. — Tuđa majka rane ne zavija (ili: rane povređuje). Što majka ne rodi, za tim srce ne boli. Maćeha zla utjeha. — Svaka krava svoje tele liže. Svaka kvočka svojù pilad voda. — Srećan se rodi koga prava majka rodi. — Mila majčice, bijela crkvice! Majku i Bog ima (zato je majka prava svetinja). — Sirotinjska suza lemeš probija. — Djeca su suhi grad (t. j. velika briga za roditelje). — Kratke glavnje, gotovi ugarci (pozna djeca gotove su sirote). — Dobro se ljeto s proljeća vidi (tako i dobar čovjek od djetinjstva i mladosti). — Što odašta palo (porod je kao onaj koji ga je rodio). Kud će iver od klade? Iver ne pada daleko od klade (Ispor. *Il frutto non cade lontan dall'albero*). Od šta je kotao, od tog i ručica. Od šta potka, od toga osnova. Kaka mamica, taka Zlatica. Kako zvono, taki glas; kako žito, taki klas; kako drvo, taki klin; kaki otac, taki sin. — Što kokoš izleže, zemlju čeprka. Što mačka koti, sve miše lovi. Od loze grozd, a od trna kupina biva. Vrba grožđem ne rodi. Gdje je sova izlegla sokola! Nikada košuta nije lava okotila. — I u vrtu iznikne što vrtar ne posije. Nisu svi prsti jednaki (tako nisu ni u roditelja sva djeca jednaka). — U svakoj pšenici ima snijeti. Nema žita bez kukolja, niti roda bez ukora. — Bolja je istraga nego rđava natraga (t. j. bolje je da se istraži, zatre kuća, nego da ostane loše potomstvo). Od zla roda nek' nije poroda. Od zla pseta nek' nije šteneta.

13

RODBINA. Ja sam Petru (Petar je meni) rod (u rodu), srodnik, svoje, bližika; i Marija mi je rodica (u rodu), svoje, bližika; mi smo rodbina (u rodu), srodnici, svoji, bližike (tal. *congiunti*, njem. *Verwandte*). — U kojem ti pasu ili koljenu padaju rod? Petar mi je dva pasa bliže nego Marija (n. pr. on mi pada prvi rođak, ona treća rođakinja); on mi je bližnjak (bližnji rod), ona daljnik (daljni rod). — I Marko mi je surodica (t. j. nešto malo u rodu), Milan mi je odrodica (t. j. stari su nam bili u rodu, mi više nismo). — A što ti je Mirko? Devete pećke žarilo; deveta voda kisela (jedva nešto u rodu) — snijela voda šušanj pa načinila krš (u rodu, ali ne zna se kako) — moja baba i njegova baba dvije rođene babe; moja mati i

* Titi (tijem) znači: debljati (od toga je i tijelo).

Digitized by Google

njegova mati na jednoj su vodi pređu prele (nikaki rod) — ni rod ni pomozbog (niti smo u rodu niti smo znanci da se pozdravljamo). — S Đurom sam se nedavno srodio (t. j. postali smo srodnici, rođaci).

A. ROD PO KRVI

(Srodnici po ocu ili po majci).

Ja i Dušan rod smo po muškoj krvi, muškoj lozi, muškom koljenu (t. j. po ocevima); ja i Stjepan po ženskoj krvi, ženskoj lozi, ženskom koljenu (t. j. po materama). Nikola mi je rod po očinoj ili debeloj krvi (po ocu mi, t. j. moj otac i njegov to su braća, ili moj otac i njegova majka brat i sestra); Andrija po materinoj ili tankoj krvi, po mlijeku (po materi mi, t. j. moja majka i njegova to su sestre, ili moja majka i njegov otac sestra i brat).

a) Upravna loza.

Uzlazna: roditelji (otac i majka) — djed i baba — pradjed i prababa — prapradjed i praprababa — šukumdjed i šukumbaba — prašukumdjed, prašukumbaba.

Silazna: djeca (sinovi i kćeri) — unučad (unuci i unuke) — praunučad — prapraunučad (ili bijele pčele).

b) Pobočna loza.

Brat je moga oca meni, mojoj braći i mojim sestrama stric (a njegova žena strina), dok smo ja i moja braća njemu sinovci, moje sestre sinovkinje ili sinovice. (Stric moga oca ili moje majke nama je prastric, žena mu prastrina, a mi njemu prasinovci i prasinovkinje.)

Brat je moje majke meni, mojoj braći i mojim sestrama ujak ili ujac (a njegova žena ujna), dok smo ja i moja braća njemu nećaci (ili neputi), a moje sestre nećake, nećakinje (ili nepuče). (Ujak moga oca ili moje majke nama je praujak, žena mu praujna, a mi njemu pranećaci i pranećake).

Sestra i moga oca i moje majke meni, mojoj braći i mojim sestrama je tetka (a njezin muž tetak), dok smo ja i moja braća tetki po ocu bratići ili bratanići, tetki po majci sestrići ili sestričići, a moje sestre onoj bratične ili bratanične, ovoj sestrične. (Tetka moga oca ili moje majke nama je pratetka, muž joj pratetak*), dok smo ja i moja braća njoj prabratići ili prasestrići, a moje sestre prabratične ili prasestrične).

---

* Strina i prastrina, ujna i praujna, tetak i pratetak nisu rod po krvi, nego samo svojta.

Digitized by Google

Sin moga strica meni je, mojoj braći i mojim sestrama bratučed ili stričević, a njegova kći bratučeda ili stričićna (a tako i mi njima).

Sin moga ujaka meni je, mojoj braći i mojim sestrama rođak ili ujčević, njegova kći rođakinja, rodica ili ujčićna (a mi njima rođaci ili tetkići, rođakinje ili tetišne).

Sin moje tetke (koliko po ocu toliko po majci) meni je, mojoj braći i mojim sestrama rođak ili tetkić, a njezina kći rođakinja, rodica ili tetišna (dok smo mi djeci tetke po ocu rođaci ili ujčevići i rođakinje ili ujčićne, a djeci tetke po majci ono što ona nama).

Prvi bratučedi ili prvobratučedi i prve bratučede ili prvobratučede to su od dva brata djeca, drugi bratučedi ili drugobratučedi i druge bratučede ili drugobratučede to su djeca prvih bratučeda između sebe, i t. d. To isto vrijedi, *mutatis mutandis*, za prve, druge i t. d. rođake i prve, druge, i t. d. rođakinje. — Stričan je očin bratučed. — Porođačiti se s kim znači: postati mu rođak.

B. SVOJTA (SVOJAD, SVOJBINA).

(Srodnici po ženidbi ili udadbi.)

Moj je otac mojoj ženi svekar, moja mati svekrva, dok je moja žena njima snaha ili nevjesta. (Moj je djed mojoj ženi prasvekar, moja baba prasvekrva.) — Otišla u svekrbinu znači: u svekrovu kuću.

Otac moje žene meni je tast (ili punac), a mati punica (ili tašta), dok sam ja njima zet* (Djed moje žene meni je pratast, a baba prapunica). — Otišao u tazbinu, znači: u tastovu kuću.

Prijatelj znači ne samo *amicus* nego i *propinquus*, i to obično su prijatelji tastu i punici zetovi roditelji (zetova oca zovu i prazetom), a svekru i svekrvi snašini roditelji i ostali rod. — Oprijateljiti se znači postati prijatelj (svojta), n. pr., oprijateljio sam se s Milićem znači: ili se moj sin oženio s Milićevom kćeri, ili se Milićev oženio s mojom. — (Kad ko ide u prijatelje, valja da ponese i kolač, pa kad se iz prijatelja povraća, opet odonuda valja taki kolač da mu opreme.) —

Ja sam ženi svoga brata (kako je moj brat ženi mojoj) djever, dok je žena moga brata meni (kako je moja žena bratu mojemu) snaha ili nevjesta. Moja i moga brata žena među sobom su jetrve. —

---

* Poluzet ili suzetica je kao zet za kojim nije kći nego onako kaka nazovirodica.

Digitized by Google

(Moja su djeca mome bratu, kako i njegova meni, po onome što je prije kazano, sinovci i sinovkinje; ali moja djeca ženi moga brata, kako djeca moga brata mojoj ženi: djeveričići i djeverične ili jetrvne.) — (I za snašinu sestru ima riječ: svâća; za muževljeg rođaka: brajo.)

Primjer. Dušan i Uroš su braća. Dušanova je žena Mara, Uroševa Stana. Dušan je Stani djever, ona njemu snaha ili nevjesta; isto tako Uroš Mari i ona njemu. Mara i Stana između sebe su jetrve.

Ja sam sestri svoje žene (kako je muž sestre moje žene ovoj) svâk ili svojak, dok je sestra moje žene meni (kako je moja žena mužu svoje sestre) svastika ili svast. Ja i muž moje svasti između sebe smo pašánci ili pašènozi. — Svojákati ili svojáčiti: zvati svojakom; svastìkati: zvati svastikom. — (Moja su djeca mojoj svasti, kako i djeca moje svasti mojoj ženi, po onom što je prije kazano, sestrići i sestrične, ali djeca moje svasti meni, kako i moja djeca mome pašancu: svastičići i svastične).

Primjer. Zorka i Milka su sestre. Zorkin je muž Mladen, Milkin Vuk. Zorka je Vuku svast ili svastika, on njoj svak ili svojak; isto tako Milka Mladenu i on njoj. Mladen i Vuk između sebe su pašanci ili pašenozi.

Ja sam mužu svoje sestre šurjak ili šura, a on meni zet (dakle zet je i kćerin muž i sestrin muž bratu), dok je moja žena mojoj sestri snaha (dakle je snaha i sinovlja žena i bratova žena bratu i sestri), a moja sestra mojoj ženi zaova. Kako sam ja svome zetu (mužu svoje sestre) šurjak, tako mu je moja žena šurjakinja, šurnaja, šurnjaja; dok za muža muževlje sestre mislim da nema osobita imena (nego zaovin muž ili zet moga muža). — (Moja su djeca mojoj sestri, kako je kazano prije, bratići i bratične; ali mužu moje sestre: šurićići i šurične. Djeca moje sestre meni su, kako je kazano prije, nećaci i nećake; ali mojoj ženi: zaovičići i zaovične.)

Primjer. Vid i Jelka su brat i sestra. Vidova je žena Neda, Jelkin je muž Ćiro. Vid je Ćiru šurjak ili šura. Neda šurjakinja (šurnjaja), ovaj njemu zet. Neda je Jelki snaha, a ova njoj zaova.

Dodadu li se još očuh i maćeha, pastorak i pastorka, držim da su ovdje navedeni svi nazivci rodbinskih veza što žive u ustima našega naroda. Kako se vidi, broj njihov i razlikovanje tih veza toliko je koliko ni u kojeg drugog poznatog naroda. To je bogatstvo postalo, kako se općeno misli, od običaja našega naroda da oženjeni ljudi (otac i sinovi) žive ponajviše u istoj kući u nekoj zajednici, koja se zove zadruga i u kojoj je ono razlikovanje potrebno. Dokaz tomu je činjenica da u onim krajevima gdje se zadruga još drži ili se dulje održala i ti su nazivci bolje sačuvani.

Digitized by Google

14

DOM I DOMOVINA. Kuća ima ponajviše materijalno značenje zgrade u kojoj se stanuje, rjeđe obitelji (n. pr., g l a s n a k u ć a, t. j. obitelj na glasu, kraljevska kuća); a d o m naznačuje vazda domaću čeljad zajedno s kućom u kojoj stanuju. Zato, ja mogu imati više svojih kuća, ali imam (kao član obitelji) samo jedan dom (Radi tog časnijeg značenja riječi dom kažemo n a r o d n i d o m kući u kojoj se sakupljaju članovi istoga naroda, B o ž j i d o m crkvi, v j e č n i d o m grobu). Često znači dom uglednu obitelj (n. pr., moma o d d o m a). — Od riječi kuća postale su: k u ć n i k, k u ć a n i k ili k u ć e v n i čovjek (t. j. brižljiv za kuću — ali k u ć n i k znači i čovjek od dobre, stare kuće kao k o l j e n o v i ć i p l e m i ć); k u ć n i c a, k u ć a n i c a, k u ć n a žena (t. j. brižljiva za kuću); k u ć i t i kuću (t. j. brinuti se za nju i za njezin napredak); z a k u ć i t i kome kuću (t. j. opremiti je svim potrebnim, n. pr.: Nije mu samo dao nego i zakućio kuću); r a s k u ć i t i kuću (t. j. zatrti kuću i obitelj, n. pr.: Srbin kako ode u hajduke, već je svoju kuću raskućio). — Kako je o g n j i š t e jedan od najvažnijih dijelova kuće ili doma, to se, figurativno, upotrebljava često mjesto kuća, ono ili koji njegov dio. Tako se, n. pr., kaže: N e n a b i j a j m i o g n j i š t e (t. j. ne dosađuj mi čestim pohodima u moju kuću). Miči mi se s u p r e t a (t. j. idi od moje kuće). Bolje da obište s v o j a n j e d r a (t. j. da traži kod svojih), pa bi našla krvnicu na očinu p r i j e k l a d u (t. j. u očinoj kući). — Kućna se čeljad zovu i v o j s k a (Koliko imaš vojske u kući?) — K a d p a d n e s l j e m e n a t j e m e, znači: kad padne kućna briga na glavu (n. pr., po očinoj smrti). — K a o p t i c a n a g r a n i, reče se za onoga koji nema ni kuće ni kućišta. — — Zavičaj je mjesto gdje se ko rodio i gdje je odrastao, gdje je k o n i k ' o i o b i k ' o (dok je rodno mjesto ono gdje se ko rodio, bez obzira na to koliko je tu živio), ako je kršovito, zove se i k a m e n (Otišao je na svoj kamen. Neće da ostavi svoga kamena). Postojbina je mjesto gdje se ko (pojedinac ili narod) nastanio i gdje živi a, možebit, da se tu nije rodio. Domovina razlikuje se od zavičaja što je od njega veća (kraj, zemlja gdje se ko rodio i uzgojio). Otadžbina ima najšire značenje (njem. *Vaterland*, tal. *patria*), identifikuje se s državom u kojoj živi jedan isti narod (Otadžbenik je patriot). — Poslovice: Gdje ko niče, tu i običe. — Sve teži na svoj zavičaj. — Svugdje je dobro, ali doma najbolje. — Blago sinu na majčinu krilu, a narodu na ognjištu milom. — Kućni je prag najveća planina (t. j. teško se je čovjeku otisnuti od svoje kuće, kao da ima planinu prevaliti). — Moja kućica moja slobodica (rekao je jež došavši do jedne klade i uvukavši se pod nju u bukovo lišće pa protegnuvši se kolik je dug). — Svaka kvočka na svom gnijezdu jaka.

ROD I NAROD. Koji u kući živi sam sa ženom i djecom svojom bez braće i drugoga roda (dakle koji ne živi u z a d r u z i), taj je i n ò -

Digitized by Google

kosan čovjek ili jednòglavac. Inokoština je stanje onoga koji je inokosan. Poslovica kaže: Bolja je složna inokoština nego nesložna množina. — Rod je u najužem značenju ono isto što rodbina. Studen sleda kaže se za onoga koji nema jaka, moćna taka roda. Bezrotkinja ili bezrodnica je žensko koje nema svoga roda, svoje rođbine. — Ali rod ima i šire značenje naroda (štaviše, kaže se i rod ljudski mjesto ljudstvo). Veli se: činiti što (n. pr., koje junačko djelo) rodu na glas, sebi na čast (a ovdje rod znači i narod). Razroditi koga znači: odmetnuti ga od svog roda ili naroda (Neprijatelji nas razrodiše); odroditi se: odreći se svoga roda ili naroda; izroditi se: postati gori od svoga roda ili naroda. — Od naše gore list znači: član našega roda, našega naroda (a i naš sumišlenik). — I riječ kapa je kašto obilježje narodnosti (Turskoj kapi tu ime poginu, t. j. Turcima). — Loza naznačuje kontinuitet roda u vremenu (zato se kaže vući od koga lozu), a koljeno i pâs njegovo obnavljanje (zato se reče: drugo, treće i t. d. koljeno): Tako čudo da će pas pasu kazivati. — Članovi istoga roda, kad ih ima mnogo, sastavljaju pleme (pa se zovu plemenici, suplemenici, a kad je pleme slavno, plemići). — Ali i pleme ima još druga šira značenja. Tako se narodi dijele na plemena (zato i mi obično kažemo da smo jedan narod a tri plemena: Srbi, Hrvati i Slovenci), štaviše pleme može biti tako veliko kako narod (a i veće, kad odgovara tuđoj riječi rasa, n. pr., crnačko pleme): narod se razlikuje od plemena što je onaj prosvijetljen, ima svoju književnost i svoju otadžbinu, a ovo je još barbarsko s promjenljivom postojbinom (Zato, govoreći, n. pr., o starim Slavenima, kažemo slavenska plemena, a govoreći o današnjim, slavenski narodi). — Bratstvo zovu se (u Crnoj Gori) svi oni koji imaju jednò prezime i slave jedno krsno ime te su kao od jednoga roda. — Poslovice: Nema ljeta bez Đurđeva danka, niti brata što ne rodi majka. — Brat je mio, koje vjere bio. — Brat brata i nad jamu vodi, ali ga u nju ne tiska. — Krv nije voda (t. j. zavađena braća lako se opet pomire). — Ako nemaš zlotvora, majka će ti ga roditi. Nije krvnika bez brata srodnika. Brat bratu najdublje oči vadi. Poturica gori od Turčina.

SVOJE I TUĐE. Svojtljiv je onaj koji mari za svoje; nesvojtljiv: koji ne mari. — Poslovice: Bliža je košulja nego haljina (srodnik nego tuđin). — Svaka ptica k svome jatu (leti). — U svoje voće kad ko hoće. — Teško svuda bez svojega. — Kud će suza neg' na oko? (t. j. komu da se u nevolji obratimo nego svojima?) — Kojoj ovci svoje runo smeta, ondje nije ni ovce ni runa (čovjek koji se svoga roda stidi i odvraća, ne vrijedi ništa). — Ko nada se pljuje, na obraz mu pada (ko svoje ocrnjuje, ocrnjuje sebe). — Svakomu svoje. — Svak sebi voli. Bog je najprije sebi bradu stvorio. — Svak na svoju vodenicu (na svoj mlin) vodu navraća. Svaka baba pod svoj kotao puše. Svaki ciganin svoga konja hvali. Kad grmi, svak se sebi (za sebe) boji. — Svačiju slušaj, svoju sviđaj (čini). —

Digitized by Google

Uzdaj se u se i u svoje kljuse (a ne u me, mili moj kume!) — Tuđim rukama lako je žeravu grtati. — Po tuđim leđima sto štapova ne boli. — Tuđa koza puna loja. Slatka smokva preko plota *(Was eines andern ist, darnach trägt man Gelüst).* — Jedne oči druge vide, a sebe ne vide. U tuđem oku vidi slamku, u svojem grede ne vidi. — Nemoj se kititi tuđim perjem (kao čavka da bude ljepša). — Gledaj da ne zabrazdiš (zakosiš) u tuđu njivu. — Oš grivo*, to nije tvoje mlivo *(Non è farina dal tuo sacco).* — Tuđe poštuj, a svojim se diči. — Tuđinu se hvali, a svojemu se požali. — Ne budi tuđa podloga. — Tuđa ruka ne spori (t. j. ne čini napredovati). Od tuđe se svijeće ne vidi. Ko se grije na tuđem ognju, brzo se ostudi. Tuđa ljuba bregovito stere (postelju). Jaoh onomu koji se tuđom britvom brije! Teško loncu iz sela začine čekajući (t. j. siromahu koji čeka pomoći od tuđih)! Tuđa volja, svoja nevolja. — Ko neće brata za brata, taj će tuđina za gospodara.

JEDNAKO I SLIČNO. Kad je ko komu posve jednak, reče se da je čîtî, pûkî, sûštî, istovetni, upisni on, da je njegov upis, t. j. kao njegova fotografija (upisni vojnik, kao: pravi pravcati vojnik). Kaže se nadalje: Puki su kao jabuka razrezana ili kao da si jabuku raspolovio, jednaki su kao linjaci**. Slično kao jaje jajetu. — On nije njegova vrsta, njegova suvrst, nije mu prilika, to znači da mu nije drug, par, da mu nije ravan — našla slika priliku: drug druga (osobito u zlu) — ja sam ti se junak oženio udovicom, mojom neprilikom: koja nije prema meni, t. j. ne slaže se sa mnom, jer, n. pr., starija od mene. — Sličnost nekaku izriču i glagoli: nanositi (Nije kao ono, ali nanosi malo, t. j. nalik je) i nanijeti (Nije ni nanijelo, t. j. nije nimalo nalik), zanositi (Kad govori srpski, zanosi malo na bugarski, t. j. jezik mu je srpski nalik na bugarski, navlast u izgovoru i akcentu) izanositi se, zanijeti se (Poljičani donji zanose se, zanijeli se za Splićanima — t. j. kao povode se, poveli se — pa nose odijelo po njihovu kroju). — Od pridjeva jednak postao je glagol jednačiti, t. j. činiti da bude jednako (ujednačiti, n. pr., lađu, t. j. natovariti je jednako na obadva kraja, da ne preteže na jednu stranu; razjednačiti, n. pr., vojske, t. j. učiniti da ne budu jednake) i jednačiti se s kim, t. j. kao držati se jednakim. — Obradovala se rđa gvožđu, kaže se kad jednak (navlast zao čovjek) nađe jednakoga — loj i ckvara jedna mast: jedno kao i drugo — prošće*** kao i drugo kolje, t. j. bije se i jednim i drugim (Ovo je odgovor onomu koji reče »prosti« pošto te udari, opsuje, uvrijedi ili ti uopće što na žao učini).

---

* Grivo, nekaki pas. — ** Linjak, nekaka riba. — *** Prôšće je zbirna imenica prema prôštac (= kolac) kao kolje prema kolac.

Digitized by Google

15

SAMOĆA I DRUŠTVO. Zamjenica sam može se složiti s rednim brojnicima: sàmdrugî (ili samòdrug), sàmtrećî i t. d., sàmôsmî (dalje nema), t. j. (on) i još jedan samo, i još dvojica samo, i t. d., i još sedam samo. Samòsâm je sam bez drugoga (Otiđe samosam da nekoga ubije). — Od sam izbile su mnoge druge riječi: osama razlikuje se od samoća (ili samota) što ona ima više konkretno značenje (t. j. osamljeno mjesto, n. pr.: Živi u osami), ova apstraktno; samotan (njem. *einsam*, tal. *solitario*), samotnik i samotnica; samovati (biti sam, živjeti sam, n. pr.: Bolje samovati neg' s opakim drugovati) i samotovati (živjeti samotan). Kao osamiti se (tal. *isolarsi*) slično značenje ima pristraniti se (tal. *appartarsi*). — Pridjevi družljiv, družben znače: onaj koji se (rado) druži (n. pr.: Mravi i pčele su družljive, družbene životinje) — druževan: koji ljubi društvo, u njem se zabavlja i druge zabavlja — društven: koji lijepo pristaje u koje mu drago (i finije) društvo (društven čovjek ili društvenjak, tal. *uomo di società*) — zadružan: koji živi u zadruzi (n. pr., zadružan čovjek, t. j. koji nije inokosan, jedin). — Zajednica ili zâjedîn je stanje u kojem ono što je jednoga to je i drugoga (n. pr., živjeti u zajednici ili u zajedíni; zajednica interesa), a u konkretnom smislu obuhvata ljude koji su u tome stanju (n. pr., obitelj je nekaka zajednica*) pa i stvari (n. pr., sve je to još zajednica — t. j. zajedničko dobro — osim kuća koje su već podijeljene). Od imenice zajednica (pored zajednički) izveden je pridjev zajedničan i imenica zajedničar (koji živi u zajednici i komu je mila zajednica, po tom komunist; a zajedničarstvo: komunizam**). — Za nerazdružive drugove kaže se da su uvijek zajedno kao Božić i Badnji dan, kao petak i subota, kao more i žal. — Kaže se: zametnuti, uglaviti s kim društvo ilil zauzeti se s kim (Zauzeo se s njim pa otišao u svijet), pristati s kim (združiti se u mislima i djelima); a protivno tome je: razmetnuti, razvrći, raskinuti društvo. Ràzvrzigra zove se onaj koji ima običaj razvrći igru, veselo društvo. Ja nisam s raskide, znači: nisam nakan raskinuti društvo, evo i mene s vama, gdje svi Turci, tu i Uzo mali (tu i ćelavi Mujo). — Poslovice: Teško samu i u kraljevu dvoru. Teško slavulju bez luga i drugu bez druga. — Vuk ne vije, što je mesa gladan, nego vije da družinu svije (tako i ljudi traže društvo da im je veselije i breme lakše). — Ko se ljudi krije, bolje da ga nije. — Drug druga i u crkvi nađe. Traži slika

* I u vjerskom smislu bolja mi se čini riječ zajednica nego općina, općinstvo (koje imadu drugo značenje), n. pr., izrajilska zajednica (mjesto izrajilska općina), zajednica svetih (mjesto općinstvo svetih). — ** Daničić prevodi i lat. *particeps* imenicom zajedničar (dionik, učesnik), n. pr., zejadničari zvanja nebeskoga, *vocationis coelestis participes*.

Digitized by Google

priliku. Poznaje rđa gvožđe. S kim si, takvi si. — Ne druži se s onim s kojim se ne možeš počupati (jer je jači, mogućniji od tebe). — Gdje velika zvona zvone, tu se malena ne čuju. Pade Pliva u Vrbas i izgubi svoj glas (t. j. kad se slabiji udruži s jačim od sebe, izgubi se pored njega). — Bolje je s mudrim plakati nego s ludim pjevati. — Bolje se s junakom biti nego s rđom cjelivati. — Ne pjeva slavulj u svakom grmu (t. j. ne ide pošten čovjek u svako društvo). — Ko ide u mlin, taj se òmûčî *(Chi va al mulino, s' infarina. Wer Pech angreift, besudelt sich).* Ugljen ako ne ožeže, a ono ògarî (= omrči). Ko se s rđavim druži, vazda jadi i tuži. — Prije ćeš se odužiti duga neg' rđava razdružiti druga.

SLOGA I NESLOGA. Govori se: složni k a o m e d i m a s l o, k a o n o k a t i m e s o. — Nesloga upotrebljava se često pleonastički zajedno s razdor, n. pr., m e t n u t i razdor i neslogu medu ljude. — Mjesto složan kaže se i p o d j e d n a k, mjesto nesložan i n e j e d i n, n. pr.: Podjednaka družina jede mesa i na veliki petak, nejedina ni na pretili četvrtak. — Druge su poslovice: Sadružena pčela med nosi. Svaka voda s potocima jaka. — Ne ujedini, Bože, Vlaha! (Turci se mole.) — Bez drveta sjekira drvo ne siječe. Slaba ti je voda svaka što se u više dijeli traka. Račvast (= rascijepljen) kolac ne ide u zemlju. — Slogom rastu i male stvari, a nesloga sve pokvari *(Concordia etiam parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur).* — U svakoj kući ima dima. Gdje je pčela, tu je i zuke. I crijeva se u trbuhu pokaraju. I jezik se sa zubima prerìječi, kamoli neće čovjek s čovjekom (t. j. pomanje se razmirice ne mogu u društvu ukloniti). — Gdje je razuma, lako je doći do sporazuma.

ZAPOVIJED I POSLUH. Kako u drugim, tako je i u našem jeziku velik broj riječi sa značenjem »starješine, vladara« postao od riječi glava (glava, glavar, poglavar, poglavica). B e z g l a v n o carstvo znači: bez glave, t. j. bez vladara; carstvo je o b e z g l a v i l o: izgubilo je vladara. D o g l a v n i k je onaj koji je prvi do glave, do vladara, caru d o k o l j e n a. — Pored glave od drugih dijelova tijela naš narod cijeni i čelo, pak brkove kod ljudi. Od čelo izvedene su (pored načelnik) riječi č e o n i k i č e l o v o d a, t. j. glava, osobito u vojsci, stranci i t. d.; od brk: b r č n i k (ili p e r j a n i c a, kao prvak, dostojanstvenik) i b r k a š (ovo se kaže u šali). — Za onoga koji ima vlast u ruci pa dijeli dobro i zlo reče se: O n v e d r i i o b l a č i; a koji radi i upravlja po svojoj volji: O n p a l i, o n ž a r i. — Z a j a h a t i k o m u n a v r a t, j a h a t i k o m u n a v r a t u, znači: skučiti ga pod svoju vlast, imati ga u svojoj vlasti. — Z a p r é d a t i upotrebljava se osobito kad je govor o starješinama koje preoštro s t a r j e š u j u ištući mnogo od svojih podložnika. — Mjesto slušati jedan drugoga reče se kraće s l u š a t i se (pa i č u t i se), n. pr.: Kad smo se skupili, da se slušamo (da se čujemo)! — Od poslušan napravljene su imenice p o s l u š n i k i p o s l u š n i c a (n e p o s l u š n i k, n e p o s l u š n i c a). — Kad je ko komu veoma poslušan i odan, za nj se

Digitized by Google

reče: Grnuo bi vatru rukama, da mu kažeš; on bi za njim i u vodu; kako ja okom, a on skokom. — Poznat je glagol oglušiti se (n. pr., pozivu, zapovijedi), koji je postao i pravnički nazivak, kako i imenica ogluha (tal. *contumacia*, njem. *Kontumaz*). Ali narod zna i za imenicu oglušak (kao neposluh), koju upotrebljava osobito u frazi: Kûpî ogluške (gradi se gluhim i neće da čini odmah kako mu se rekne, nego mu valja više puta kazati). — Uzgoran ili uzgorit znači: ohol, neposlušan — kočopériti se: biti neposlušan protiveći se — otpáditi: navesti na neposluh (Otpadio je moga sina od mene). — Poslovice: Bolje je jedan dan biti pijevac (= glavar) nego godinu dana kokoš (= podložnik). — Ko okusi meda od vladanja, žeđa njime sve do smrti. — Razvrlji pa pričvrlji! (rastavi pa pritisni. — *Divide et impera!*) — U koga je pogača, u toga je nož (pa dijeli kako hoće). — Pop se ne bira po glavi, nego po pameti. — Pamet kućom vlada. — Gospodareve oči konja goje. — Gdje zlato gospoduje, razlog se ne čuje. — Zaludu je začina, kada nije načina (zaludu čovjek što ima, ako ne umije tim upravljati). — Veća glava, veće glavobolje. — U više stablo prije grom udara. — Komu Bog, tomu i svi sveci. Ko pod dubom planduje, dobro ga sjen pokrije. Ko je blizu peći, bolje se grije. Ko je bliže vrelu, bolje se napije (ko je bliži glavaru, taj lakše postigne ono na što teži). — Teško nogama pod ludom glavom. — Čim glava klone, ni noge ne ostaju čvrste. — S glave riba smrdi. Na vrelu se voda muti (t. j. ako je u kući, u državi, i t. d. zlo, kriv je nadasve starješina, glava). — Gdje mačka nema, ondje miši kolo vode. — Sam Bog nema gospodara. — Gdje se stariji ne čuju, tu Bog ne pomaže. — Žile se korijena drže. Gdje je orao, tu je i perje. — Kako svirac svira, onako valja igrati. — U mlađega pogovora nema. Ako je prosto volu bukati, nije ovci blejati. Što smije pop, ne smije đak (*Quod licet bovi, non licet ovi*). — Koja ruka može posjeći, valja je cjelivati (*Contra potentes noli ostendere dentes*).

SLUŽBA. Služiti sastavlja se s raznim prijedlozima: naslužiti, navršiti službu (Nisam još naslužio pogođeno vrijeme), islužiti, steći služeći (Toliko služi da je već kuću islužio), otslužiti, platiti služeći (Bio sam mu mnogo dužan, ali sam mu u deset godina što u njega služim dug otslužio). — Služari su oni ljudi koji na sajmovima, crkvenim slavama gotove jela i poslužuju. — Pogoditi koga znači: uzeti ga u službu (Pogodio sam drugoga poslužnika); uhljebiti koga: dati komu zarade (hljeba). — Poslovica: Služba nije družba — odgovarala bi onoj njemačkoj: *Dienst ist Dienst.*

16

MNOGO I DOSTA. Neuređeno mnoštvo zove se grga, grotulja, grovača, gromila, gomila, rulja (n. pr., ljudi). — Naloga, navala, tiska ili tišma, vreva, trpanac, saboj, zboj sinonimi su (Danas

Digitized by Google

je na sajmu velika tišma, tiska, jagma na voću. Htjeli bismo se šetati, ali nam ne da saboj, navala, naloga od svijeta. Trpanac u sobi, ne može se čovjek okrenuti. Ovce se od straha zbijaju u zbojeve). — Jednako su sinonimi i glagoli: zgrnuti se, zbiti se, sleći se (Slegao se svijet), sjatiti se, skrhati se (Skrhali se svi u jednu sobu), nagrnuti, nabiti se (Sve se nabi svijeta, da krknuti ne može), naleći ili naleći se (Nalegla svjetina, naleglo se svijeta), najatiti se (Najatilo se djece oko cigana), navrvjeti, načetiti se (Vas se svijet ondje načetio), nakupiti se (Nakupili se ljudi kao na čudo), nagrcati se, nasuti se (Nagrcala se, nasula se puna kuća ljudi), natrpati se (Natrpaše se, nagrcaše se toliki ljudi u kuću). — Kaže se: Sve vrvom vrvi ili sve kamti od svijeta; ljudi izašli vrvom (izvrvjeli, provrvjeli) iz grada. — Zgodni su glagoli: smamiti, svikati, svabiti, svijati, svitlati ili spratiti, koji znače: mameći, vičući, vabeći, vijući, vitlajući ili tjerajući sakupljati. — Kaže se: Vojska (svjetina) je sve polje pritisnula, preklopila, prekrilila (prekrila); zamrežilo se polje (t. j. prekrilo ga silno mnoštvo, vojska). — Načičkati znači kao napuniti, nabiti (načičkati krunu biserom, bedeme topovima, nebo zvjezdama); zaručiti (bure, vreću, lonac): kao napuniti (a izručiti, isprazniti). — Govori se: pun udušen naroda (t. j. pun puncat), puna kuća kano sat meda, pun kao šipak (n. pr., trg), puno kao oko (n. pr., vode, vina), puno nabijeno, (sud) zaliven (t. j. pun) novaca ili novcima; zaručne su mi ruke (t. j. nisu mi slobodne, pune su mi posla); natučena je baba priča (t. j. zna ih mnogo). — Kaže se: Ima ljudi tûšta i tama (vrlo mnogo). — Podigla se kuka i motika (t. j. svi seljaci listom). Podigla se pljeva i mrav (veliko mnoštvo); bilo ih je pljeva i mrav; ima kao pljeve (n. pr., ribe u moru, cvijeća na polju). — Ima nas dobre, t. j. dobrahno, podosta; ima do sela još dobre puta; zadosta nam je (= dosta) kruha do Božića; ima unatrč (dosta) na tržištu trešanja; ima svega do[mile] volje. — Sinonimi su: dostajati ili zadostajati (Dostajem držati konja na uzdi. Dostaje mi ili nedostaje mi snage da obuzdam konja. Ako mi dostane vremena, doći ću. Zadostalo mi je nešto vina), dotjecati (Ne dotječu mi novci. Daću ti, ako mi što doteče), smagati (Ne smaže nam kamenja za kuću. Vino mi je smoglo i premoglo; t. j. bilo mi ga je dosta i previše). — Nadostačiti znači: dosta namaknuti (izjelici i popilici): Ne možeš mu nadostačiti (jer mnogo jede ili pije).

MALO I NIŠTA. Mjesto malo govori se i: slabo, poredno, trošno, mrvce (mrvice), mrvičak ili mrav, zeru ili zerice, liječak, iskru: Bilo je slabo vina, slabo kao svračji mozak. Nema nego poredno nešto večere (ima i pridjev poredan, n. pr., poredna ili brčna večera, t. j. oskudna, lat. *frugalis*). Daj mi

Digitized by Google

trošice ili kap vode, mrvce, mrvičak ili mrav kruha, zeru ili zerice, iskru papra. Spavao sam liječak. — Mjesto i malo i koliko govori se i: iole, išno (Ne bi on tako govorio, da je iole pametan. Ima li išno soli?). — Koliko toliko ili to toliko znače kao barem štogod (Treba se i na to osvrnuti koliko toliko. Dâ mu nešto hrane to toliko da ne umre od gladi). — Pojam malo, malenost izriče se često i imenicom dlaka (Dlaka me drži da ne rečem. Život mu visi o dlaci. Ne popuštaj ni za dlaku. Za dlaku da nije u more pao. O maloj dlaci ne udari u bespuće, t. j. za malo da ne udari). — Maloj, neznatnoj stvari kaže se još: besposlice, pošurice, potrkušice, trice, trice i kučine, putice i rutice, suša i grmuša, mačji kašalj. (To su besposlice, trice i kučine, nije to suša ni grmuša, nije to mačji kašalj). — Sad je veliki stisak na poslenicima, znači: ne mogu se naći, ima ih malo. — Onu tal. *da una mosca un cavallo*, njem. *aus einer Maus einen Elephanten* mi kažemo: (činiti) od muhe mededa. — Poslovice: Od male iskre velik oganj postaje. Malo ognja veliku peć ražeže. — Kaže se: Nema (ništa) ni mrvice, ni trûna, ni zere, ni trînê, ni iskre, ni skramice, ni za lijek, ni od lijeka. Ima kao u žabe dlaka, kao u kukavice gnijezdo (t. j. nema). Dao bih ti koji novčić, ali nemam kod sebe ni piličnoga, ni prokletoga, nemam vragu toga. — Stvari koja ništa ne vrijedi, koja nije nizašto kaže se mućak (Daću ti mućak, t. j. ništa. Glas do neba, a kad dobro pogledaš, a ono mućak), šipak (Hoćeš šipak? Daću ti šipak, t. j. ništa), gola kost (To je gola kost, t. j. nije ništa, nema nikake vrijednosti), lanjski snijeg (Ta se ne broji koliko ni lanjski snijeg), ni prebijena para, ni šuplji bob, ni lula duhana (Ne bih za to dao ni prebijene pare, ni šupljeg boba, ni lule duhana) — čovjeku koji ništa ne vrijedi, nije ni za što potreban reče se: peti točak u kolima, deveti u plugu (Ostao je peti točak u kolima, deveti u plugu). — Druge su narodne riječi: To je na vrbi svirala (t. j. nije ništa, puste nade, prazna obećanja). Smućaj pa prolij (Nema od toga ništa). Pala muha na mededa (to nije ništa, ne može ništa da naudi). Nisam uzeo ni koliko bi muha na peru ponijela (t. j. ništa). Ne zna ništa živo.

17

LJUBAV. Ljubav nije samo jedan tjelesni nagon nego i plemenito jedno čuvstvo. Takoj ljubavi kaže se i milost ili milošta (dar od milosti, od milošte pobratimi). — Pored ljubiti govori se i milovati (Miluje ga kao brata svoga) ili navidjeti (Jetrve se rijetko kada navide), zatim ćutjeti i voljeti (ali su ova dva provincijalizmi), napokon paziti (Paze osobito roditelji svoju djecu). — Kaže se: Pazi

Digitized by Google

ga kao svoje oči, pazi ga kao oči u glavi, ili: drži ga kao malo vode na dlanu; na rukama ga nosi; dao bi oko za njega, dao bi mu košulju svoju; da može, metnuo bi ga u njedra (toliko ga ljubi). — Ljube se, kao da su na jedno srce spali, znači: ljube se kao braća. — Umiljavati se ili primiljavati se komu ili oko koga znači: nastojati postati kome mio; umiliti se, primiliti se, udrážati se: postati kome mio, drag umiljavajući se oko njega (Umiljavao se sve dotle dok mu se nije umilio). — Kad se ko komu umili, onda ovaj onoga zamiluje, priljubi* (zavoli), ili se obojica zamiluju, smile, t. j. postanu mili jedan drugome, i jedan drugoga mîl, t. j. jedan drugome kazuje: „Mili!“ „Dragi!“ — Riječi ili imena od mila, od miline, od milinja, od milošte, od dragosti to su one ili ona što se govore milim, dragim licima, n. pr., zlato, sunce (kad mati govori svome djetetu), ili Pero, Mare, braco, sele (mjesto Petar, Marija, brat, sestra). — Kaže se: kao košuta mila, kao srna ljupka. — Poslovice: Gdje je ljubav, tamo je i Bog. Ko ljubav sije, ljubav i žanje.

PRIJATELJSTVO. Kršan prijatelj je isto što dobar, odan; desni prijatelj isto što pouzdan, vrijedan**. — Kako se kaže sprijateljiti se s kim ili učiniti, uglaviti s kim prijateljstvo, tako se (u protivnom smislu) reče: rasprijateljiti se s kim ili razglaviti, pokvariti prijateljstvo. — Običaj je narodni da se gostu za znak prijateljstva daje jesti so i hljeb, zato jesti so i hljeb znači prijateljovati s kim, a sòlhljebnîk je prijatelj (koji s kim jede so i hljeb). — Polágati se (pòlâžêm se) s kim znači: zalagati se istom ožicom; a u prenesenom smislu: prijateljski, familijarno s kim postupati. — Poznat je dobro naš narodni običaj pobratimstva i posestrimstva koji je posvećen od crkve; ali ima i drugo pobratimstvo koje se s kim pije, t. j. koje se čini pri gozbi, pri čaši vina (i traje dok traje gozba). Ti se pobratimi zovu pobratimi od gozbe. — Poslovice: Bolje je bez novaca nego bez prijatelja. — Mrzna narav prijatelja ne steče. — Drž' se nova puta i stara prijatelja. — Dok je čorbe, dosta čorboloka *(Donec eris felix, multos numerabis amicos).* — Dajte meni plačidruga, pjevidruga lako naći. — Zlato se u vatri probira, a čovjek u nesreći. — Ko je svakomu prijatelj, il' je odveć bogat, il' predrta fukara (prepukli siromah). — Preprijatelj, neprijatelj (ko prijatelju previše ugađa, ne kori ga ni kad zlo čini, nije prijatelj nego neprijatelj njegov). — Prijatelja karaj, al' mu ne domaraj (ne dosaduj). — Dobromu prijatelju valja nešto i progledati (t. j. kroz prste gledati, oprostiti). — Prijateljski grijeh

* Po Vuku priljubiti kaže se samo za ovcu kad joj se tuđe jagnje dâ da je sisa (Ovca je priljubila tuđe jagnje), ali se, barem u Dalmaciji, upotrebljava i za čeljad u značenju njem. *liebgewinnen*, tal. *affezionarsi*. ** Narodne su riječi: prijatelji do zdjele, do po zdjele, do preko zdjele.

Digitized by Google

pronosi ko ga ne podnosi. — Tijelo i duša najdraži su prijatelji (t. j. čovjek samom sebi).

POŠTOVANJE. Prema tal. riječima *onore*, *stima*, *rispetto*, *riverenza*, *venerazione*, njem. *Ehre*, *Achtung*, *Hochachtung*, *Ehrfurcht*, *Verehrung* mi, kao demokratski narod, imamo u našem jeziku samo čast (čast i poštenje) ili počast i poštovanje ili p o š t a, a prema tome glagole: častiti i poštovati (i klanjati se Bogu), kojima se može dodati još p r i b i r a t i (pribrati), dočekivati (dočekati) s poštom (Svuda ga pribiraju, to je pribran čovjek. Z v a n p r i b r a n, t. j. uzvanik se dočekuje s poštom), a pridjeve častan i poštovan prema tal. *onorevole*, *stimato*, *rispettabile*, *venerabile*, nem. *achtungswert*, *geachtet*, *ehrwürdig*, *verehrt*. — Poštovanje se čovjeku iskazuje p r i s t u p a j u ć i m u k r u c i (t. j. mašajući se da ga poljubiš u ruku), a samo iz doba ropstva (pod Turcima) može da potječe običaj da čovjek čovjeku ljubi (iz poštovanja) s k u t e i r u k a v e, da mu se k l a n j a ili s v i j a d o c r n e z e m l j e.

IZRAZI OD MILA I OD POŠTE. Djevojka govori svome dragome: (Ej, Stojane!) moje milovanje! moja živa željo! moje uzdisanje! moj dragi draganе! prvo dobro moje! mila sreću moja! moje jarko sunce! moje sunce od istoka! sjajna zvijezdo moja! moje čisto zlato! moj bisere! siv-zeleni sokole! sreću vesela! i srce i dušo! moja rano ljuta! (kad joj je što trpjeti radi njega). — Momak govori svojoj dragoj: (Oj, djevojko!) moja slatka dušo! dušo moje duše! srce iz njedara! milje moje! milje i omilje! mamo i pomamo! moja ružo rumena! dušice, pitoma ružice! plava peruniko! sitna ljubičice! slatka jagodo! — Majka govori svome čedu (sinu): Moje čedo drago! moja slatka dušo! srce moje! jagnje moje! siv-sokole moj! golube moj! ranko moj! bisere moj! zlato materino! mazo materina! brigo materina! zero materina! zerice moja! ustaj hrano! ustaj srce! ustaj dušo! tugo i nevoljo! (ovo kaže djetetu koje joj zadaje tugu, ali koje joj je svejednako milo i drago). — Sin govori svojoj majci: Moja slatka! moja milostiva majko! stara majko, moja milosnice! oj, ti majko, milo dobro moje! mila majčice, bijela crkvice! (jer je majka sveta kao crkva). — Sestra govori bratu: Ljubazni, milosni brate! slatki brale! rođeni moj brale dragiću! brate Vuko, zelena jabuko! — Brat govori sestri: Slatka seko! draga sejo od oca i majke! sele sestrice, zvijezdo danice! — Djever govori snasi: Snaho moja, od zlata jabuko! snaho moja, zelena livado! snaho Jelo, nenošeno zlato! (kojoj je muž prerano umr'o). — Državljanin govori vladaru i vladarici: Svijetli care, ogrijalo sunce! svijetli care, kruno pozlaćena! svijetla kruno, care gospodine! care gospodare! sjajna zvijezdo pod nebom na zemlji! svijetli i čestiti kralju! (kneže!) čestita carice! kraljice banice! kraljice, prevedra danice! — A ovo su pridijevci što narod pridijeva Bogu: blagi, dragi, mili, milostivi, jaki, svemožni, svesilni, samosazdani Bože! slatki Bogo! — a zove ga još nebeskim carem, Bogorodicu nebeskom caricom.

Digitized by Google

18

TIJELO. Tijelo je raspadljiva tvar od koje smo sazdani (dok je duša neraspadljiva). U živine se obično ne spominje (nego se kaže, n. pr., mjesto: Lijepa li tijela u toga konja! samo: Lijepa li konja!) — jedino za mrtvu živinu imaju riječi strvina, mrcina ili leš. — Treba reći truplo ili mrtvo tijelo (za lat. *cadaver*), a ne leš, kad se radi o čovjeku. — Stas, rast (podrast, uzrast), struk, građa, kov sinonimi su: stas izriče razvitak tijela u visinu (na pr., lijepa, visoka stasa; djevojka ošibita stasa, t. j. ravna kao šiba; a stasit je visok i čvrst, kaže se i o sljemenu: sljeme na zidu stasito); rast se tiče i visine i širine (n. pr., čovjek tanka i visoka rasta; uzrast joj je kao palma); struk (tal. *taglio*) odnosi se ne samo na visinu i na širinu nego i na lik i oblik i nacrt, uopće na sve dimensije tijela i na razmjerje pojedinih dijelova, naznačuje dakle više ljepotu negoli jakost (kako stas i rast), zato se govori o struku ponajviše u ženske (n. pr., djevojka lijepa struka); građa pokazuje na razviće kostiju (njem. *Körperbau*), n. pr.: čovjek čvrste građe (dok se kov upotrebljava ponajviše samo u ovakom spoju: čovjek staroga kova, t. j. jak i zdrav kao nekadašnji ljudi). — Govoreći o tijelu slično značenje imaju pridjevi: debeo, gojan, pretio, krupan, kršan, krut, krosnat, otresit, sjenit, snopit, trsnat: pretio znači pun sala, debeo i gojan pun mesa i sala, krupan uopće velik tijelom, a svi ostali naznačuju pored širine i snagu tijela. — Okošt je jakih kostiju; zdépast, stepen: ponizak a krupan; gromoradan: veoma velik te nespretan. — Kaže se: Raste kao iz vode (t. j. brzo) — otegao se (protegao se) do neba (t. j. veoma visoko) ili nadotegao se kao prestupna godina. — Prema debeo postali su glagoli: odebljati, udebljati i razdebljati se; prema gojan: ugojiti se i razgojiti se; prema zdepast: zdépati se; prema krupan: raskrupnati se (s kojim se u značenju pududaraju razrasti se i razgraditi se: Pa se klet ugojio i razgradio kao dub na naplovu). — Gromula je gromoradan čovjek; kipina: krupan č. (Ala je kipina!); ljûde, ljudina, ljudeskara: krupan i snažan č.; alòsija: čovjek tako krupan da već njegova krupnoća prelazi u rugobu (Prava je alosija od čovjeka); klipan (zavrzan): velik a nespretan čovjek; mekna kaže se debeloj, oblica obloj i debeloj ženskoj, a usukanica je, naprotiv, žensko dugo, ali mršavo. — Drobnjak, izmetak, maljenica, starmali, trčuljak i patuljak imaju isto značenje: čovjek malena rasta; tako i šuša (šušica), žgeba, žura (ili žurav čovjek), šaku jada: mršav i slab čovjek (Stao se s njim rugati videći ga šaku jada).

GLAVA. Zatiljak je stražnji dio glave, u nekim krajevima zovu ga i cîk (Udario ga po ciku). — Svez na glavi zove se šav na lubanji. — Glavonja je čovjek velike glave. — Ukositi, ukriviti,

Digitized by Google

naheriti glavu znači: namjestiti je na stranu; odnositi glavu: držati je na stranu; izvrtati glavu: okretati je sad na jednu sad na drugu stranu; uzbacivati glavu, uzmahivati glavom: mahati njom uzgor; pregnuti ili prekloniti glavu: nagnuti je naprijed — poklópiti se, polúnjiti se, pokunjiti se: spustiti glavu, n. pr., od žalosti, od stida — podnimiti se, potsloniti se na ruke: nasloniti glavu na ruke. — Jednako značenje imaju kosa i kose ili vlasi; jedinica od toga je vlas ili dlaka. Od vlas postao je pridjev vlasat (vlasata glava) i imenica vlasulja (perika); od kosa glagol zakòsatiti (napuniti se vlasi). — Duga kosa (u ženske) zove se vijenac (Rasprela je svoj vijenac) — bič, čupa, pramen kose to je toliko koliko se prstima može da uhvati — ćaporak, splet: spletena kosa, pletenica — kovrčica, rudica, vitica, uvojak: pramen uvijene kose. — Razdjeljak je ono mjesto na glavi gdje češljajući se dijelimo kosu (tal. *scrima*, njem. *Haarscheide*). — U nekim mjestima djevojke idu pod kosom ili u kosi (t. j. ne pokrivaju ničim glavu). — Kad čovjek pusti da mu duga naraste kosa, onda se kaže da ga je kosa popala (do koljena). — Ženska [ras]prosiplje svoju kosu, pak je onda goji ili redi: savija je i razvija, raspravljačem ili pletenim (rijetkim) je češljem raspravlja, a poglacem (pogladac je gusti češalj) je gladi; ako joj je veoma zamršena, ona je prstima odmrsuje. Onda se uplete (učini pletenicu), oplete kosu. — Koja nema od prirode kovrčastu, rudastu, kudravu kosu, ona je i kovrči, rudi. — Neke ženske prahaju kosu (t. j. posiplju je prahom), druge je maste ili boje (Turkinje čine to nekim mastilom koje zovu knä). No i gdjekoji muškarci ližu i glade kosu (a bome i maste) pa se zato zovu zalìzani; drugi je (iz obijesti) brkaju, kušljaju, mute, mrse. — Nečešlja je onaj koji se (obično) ne češlja, pa je u njega kosa čupava, kušljava, razbarušena. Za onoga koji je neočešljan i čupav kaže se još da je raskukoren, da bi poplašio krd goveda. — Ušljivci se vivaju (zabadaju često prste u glavu) i kose ramenima. — Kad čovjeku kosa poodraste, treba da je kida, sijeće, striže ili da je barem potkine, potkrati, t. j. ponešto skrati. — S godinama kosa sijedi i ćelavi. Kličav ili prosijed je onaj komu se progrušala (komu je počela sijedjeti) kosa. Ko je ima posve sijedu, za toga se reče da je bijel kao ovca. — Čelu reku u nekim krajevima i zvijezda (Udario ga po zvijezdi). — Koji je široka čela, taj je čelat. — Na čelu se najbolje vide mrske, mrštine, mrežotine, vraske, bore (nabori na koži). Od mrska se koža smrska, smežura (nameżura), sroza (naroza); a čelo se namršti ili namrdi, čovjek se onda natmuri, natmuši, nakanji (namrgodi). — Kaže se lice ili obraz, ali obraz je, običnije, samo desni ili lijevi dio lica; tako čeljade ima jedno lice, a

Digitized by Google

dva obraza (Udario ga rukom uz obraze). — Jagode, jagodice, lanite zove se u obraza gornji dio ispod oka koji je obično rumeniji; jarmenice su dvije izbočene kosti ispod jagoda (tal. *zigomi*, njem. *Jochbeine*). — Čeljadetu debelih obraza kaže se da je bucmasto; a naduvena lica: burlavo. — Za tal. riječ *ciera*, njem. *Aussehen* ima u Lici i Dalmaciji riječ kob: Čovjek lijepe kobi. — Lice crveni i blijedi. Kaže se: Pocrvenio je kao vampir (n. pr., od srdžbe); zacrvenio se kao pred kišu istočno nebo (n. pr., od stida, pak hoće gotovo da proplače); plamen mu se uz obraz zapali; poblijedio je kao sljepačka tikva uz berbu (t. j. vrlo se zarumenio). — Znoj popada lice, probija, oblijeva čovjeka (Znoj mi je lice popao; probio, propanuo, oblio me je znoj), muzge znoja teku niz lice. — Oči stoje u očnicama (očnim šupljinama). — Iznad očiju su obrve ili vjede, koje se mogu uzvijati (Oj, djevojko, ne uzvijaj obrvama, ne zadaji jad momcima). Djevojke kašto navlače (maste) crnilom obrve (Navukla je tanane obrve da bi ljepša bila). Povije zove se onaj prostor, više nosa, gdje se obrve sastavljaju (Puče puška, pogodi ga u povije medu oči). — Kapci (sing. kapak) ili kanje su one kožice što zaklapaju oči (Narodna ih zagonetka zove zaklopčici: Dva lončića, a četiri zaklopčića). Na kapcima su trepavice: one dlačice kojima trepćemo, krešemo (I očima možemo ustreptati, trenuti, kresnuti). — Podočici su oni modri kolobari što se naprave kašto ispod očiju. — Od strasti ili pijanstva oči igraju (kao skaču), žagre se (iskre se, sijevaju) ili se mute: Igraju mu oči od požude. Igraju mu oči kao uhajduka. Rakija mu okom zaigrala. Od radosti žagre mu se oči, zažagrio očima. Razmutio oči od gnjeva. — Od sna otežaju oči, pak ih onda svedemo, zažmemo (sklopimo). — Kad nas ko udari po očima, polijeću nam blijeske, bliješnjaci, svijetnjaci, svitaljke, svici (sing. svitak), krijesnice ispred njih. — Kome oko nije zdravo, cijelo, za toga se reče da je hiljav, vrljav, vrljook. Kad gleda, on nahiljuje na jedno oko (Zahiljiti je isto što zaškiljiti, zažmiriti ili zažmuriti, t. j. pogledati pola zatvorenim očima). — Uhat ili ušat (ušonja kaže se za pogrdu) je onaj u koga su (velike) uši — ćulav: u koga su male — ćubrast: u koga nema ušiju (tomu se reče i krnjo) — klepo ili kleponja: u koga su uši klempave (obješene) pa klepeću (vise nizdoli). — Mi naćulimo ili narogušimo uši (kao podignemo), ili naherimo ih (obrnemo ih na stranu) da bolje čujemo. — Ženske buše svoje uši da mogu na njih objesiti naušnjake, ali im se kašto uho promakne, predre, onda ne drži više. — Nos može biti tubast, zatubast (plosan, sploštен), pokučast (kao kuka), presedlast (kao sedlo). Nosat je isto što dugonos. — Nos ima čelo ili vršiku (vrh od nosa), dva krila i mrždavicu (nosnu kost); izmedu krila i mržda-

Digitized by Google

vice stoje nozdre ili nozdrve. — Čovjek zaprči, napne nos (kad se rasrdi pa se kao nadme); skljûnî ga, òsmôljî ga (kad je tužan pak se kao pokunji). Smoljo kaže se onomu koji kao pokunji nos. — Kad je nos šmrkav, valja ga ubrisati, useknuti. — Gornja se usna zove i brčište (jer tu rastu brkovi). Prolisine se zove ona jamica ispod nosa na brčištu. — Usnat je onaj u koga su usne povelike — hrnjav: u koga su raspukle ili narezane (Hrnjo je hrnjav čovjek). — Prćiti (naprćiti, oprćiti) usne: spustiti ih da vise kao tobolac — uspijati usnama: kao stiskivati ih da budu manje. — Za lat. *maxilla* imamo tri riječi: laloka (koja je ponešto prostačka), čeljust (koja u množini znači i žvalo, ždrijelo, n. pr.: Izvadi mu kost iz čeljusti) i vilica. — Raščepiti kome vilice, rašče[h]nuti ili razglaviti vilice, razvaliti usta znači: širom otvoriti usta, zinuti (Zinuo kao riba) — zúriti: stajati otvorenih ustiju, zjati; prizjavati: s otvorenim ustima besposlen gledati u što, osobito više sebe ili prema sebi — bekéljiti se ili beljiti se (izbeljiti se) na koga: usta kriviti rugajući mu se. — Od dlaka što rastu na licu, obratku (gornjoj strani brade) i podbratku (donjoj strani brade), pored brkova, brade ili bradice, poznati su i: zabrci ili zabrčnjaci, zalisci (gen. zalizaka), tal. *baffi*, njem. *Backenbart*. — Prve dlake što izađu na licu zovu se malje (*lanugo*) — one što izađu prve na brčištu: naustice ili nausnice. — Govori se: Naustica mu jedva trgla, ponijela (brci mu jedva stali probijati); zàgarila mu nausnica (počeli mu brkovi crnjeti); obuzeli ga brkovi (obrkatio je); zavilišio brkove (zasukao ih je da mu stoje uzgor kao vile); zasjekao brkove kao na trupici (t. j. ravno, kao što sijeku mesari nožem na kladi). — Kad su u koga brkovi dugi i čupavi, reče se: Brci su mu kao dva ometa (dvije metlice). — Šišobrk (imen.) je onaj koji šiša (potsijeca) brkove — golòbrkat (pridj.): koji nema brkova — golòbrače, golòbradica ili bezbradica, ćoso (turska riječ): koji nema brade. — Brada se brije brijàćicôm (brijaćom britvom). Ova se oštri na gladilici, pak se još navlači na remenu. — Brijač čovjeka najprije probrije (otsiječe mu britvom samo ovlas dlake), pa ga onda pobrije ili izbrije (a to je drugo korenitije brijanje); obrije mu obradak i podbrije podbradak, pak mu najzad zbrije i ono malo tankih dlačica što su mu straga na vratu. — Ružan je čovjek kad zaneobrijani (kad ostane neobrijan duže vremena) kao pustinik. — Kad djetetu niču ili probijaju zubi, kaže se da dijete zúbî; kad su mu već iznikli: da je ozubilo; a kad čovjek izgubi zube: da je obezubio. — Prvi se zubi u djeteta, koji mu kasnije poispadaju da ustupe mjesto drugima, zovu mliječnjaci. U odrasloga se čeljadeta prednji zubi zovu prednjaci ili sjekutići; kutnji kutnjaci, a između jednih i drugih su očnjaci ili podočnjaci.

Digitized by Google

P r i z u b a k je zub što se kašto na drugi nametne izvan pravoga mjesta; a š k r b i n a, k r n j a d a k od zuba to je komad. — Z u b a n je muškarac koji ima velike zube, osobito prednjake; z ú b a je ženska s velikim zubima. — Nekima su zubi tako svijetli da se uprav s r e b r e. — Č a č k a l i c o m se zubi č k a j u, č a č k a j u, g r g a j u (čiste). — U koga su zubi šuplji, taj ide k zubaru, da mu ih z a č k a, n a č k a (plombira), na pr., zlatom. — Kaže se o živinama, ali i o ljudima, da zube kese (Iskesio zube k a o l i s i c a n a š i p a k). K è s i z ûb je onaj koji se jednako kesi. — Od boli čovjek š k r i p l j e, š k r g u ć e zubima (stoji ga škrgut zubi). — Zubima se orasi, lješnici i t. d. k r c a j u, h r s k a j u (kad se razbijaju). — Starcima zubi k l a m i ć u (miču se) — od udarca mogu se zubi p o m j e r i t i (pomaknuti s mjesta) — a možeš, n. pr., šakom, zube komu i z b i t i ili u grlo s a s u t i. — D ê s n i ili z u b e r i n a zove se meso oko zuba. — Kraj od jezika što se plazi zove se p l a z i l o. — J e z i č a t i se znači: stavljati jezik u tuda usta (milujući). — U širem smislu grlo je isto što vrat (n. pr., nositi zapis oko grla), a u užem je grlo samo prednji dio vrata u kojem su d u š n j a c i i j e d n j a k. U širem smislu grlu kažemo još: grkljan, g u š a ili g r o t l̥ o. — Š i j a se zove vrat u nekih životinja. — Oko vrata se s k l a p a j u ili s a v i j a j u ruke. — Kaže se: duga vrata k a o g u s k a. — T u g a l j i v (škakljiv) sam oko vrata (rekao je Ciganin kad su ga osudili na vješala).

TRUP. Trupu reče se i l u b i n a: Udario ga batinom uz lubinu (t. j. po leđima ili po rebrima ili po trbuhu). — Rame je viši dio pleća, kako se vidi po riječima objesiti o rame i zametnuti (naprtiti) breme na rame. — S l e ć i, s m a ć i, s a ž e t i, s m i g n u t i ramenima, t. j. kao uzdignuti ih (osobito kad se neće upravo da odgovori); k o s i t i ramenima, t. j. kao dizati ih. — N a r a m a k, t. j. toliko koliko se može na rame naprtiti. — Pleće je u užem smislu samo l o p a t i c a (tal. *spatola*, njem. *Schulterblatt*), ali u širem obuhvata rame, lopaticu i ključanicu (tal. *clavicola*, njem. *Schlüsselbein*), kako se vidi i po rječima: okrenuti pleća, udariti koga s pleća (t. j. straga). — Razmak od jedne do druge ključanice, t. j. kost koja veže prsi s plećima, zove se j a r a m. — Prsa (prsi) ili grudi su obično samo vanjska prednja površina prsnog k o š a, a leđa, hrbat ili g r b a č a stražnja. — Grudi je ponajviše stajaća (pjesnička) riječ. — Prsima zovu u nekim krajevima i dojke; odakle glagol o p r s a t i t i (Djevojka je oprsatila, t. j. narasle su joj dojke). — P r s a t je onaj koji je širokih prsa. — P r s i t i se znači: tući se po prsima — i s p r s i t i s e: učiniti da iskoče prsa te tako stajati ili hoditi (ponajviše junačeći se). — Dojke su samo u ženske, sise u muškarca i u životinja (u nekih su životinja v i m e n a, n. pr., u krave, krmače). — O dojkama se kaže: Dojke joj n a p ú p i š e — t r e p t a j u joj dojke u njedrima — ima dojke k a o g r o z d o v e. — V i t a su rebra najniža, tanka. — Hrptenica (hrptenjača) sastavljena je od k r a l i j e š a ili o č e n a š a. — Dio

Digitized by Google

hrptenice do pregiba (gdje se leđa pregiblju) zove se povor. — Nositi koga na uprt ili na krkače znači: nositi ga uprtivši ga na leđa — zaći kome isprijeka: zaći za leđa — grbati se: klanjati se tako da leđa budu grba. — Ispod rebara sprijeda stoji želudac (Srbijanci zovu ga stomak, koju su riječ uzeli iz grčkog jezika, kako i Talijanci *stomaco*) s ožičicom (tal. *bocca dello stomaco*, njem. *Magenmund*); niže želuca trbuh, kojemu se prostije kaže i drob ili, pogrdno, kulje (ali je drob ponajviše ono što je u trbuhu, t. j. crijeva — kako utroba, samo što ova obuhvata u ženske i matericu, kako se vidi i po primjeru iz Zdravemarije: Plod utrobe tvoje). — U koga je velik trbuh, tomu se kaže da je trbušat, pupav ili kuljav; da je trbonja; da je òpupavio, òkuljavio; da mu je drob kao badanj. — Kad crijeva kao žamore u trbuhu (na pr., od gladi), veli se: Nešto mi trbuh mršti, krči (od mrštati, krčati); krûlê mi, burljaju mi, kukljaju mi, karaju mi se crijeva. — Pojas (pas) je i onaj dio tijela gdje se pašemo (Tanka je u pojasu). — S desne i s lijeve strane su bokovi. — Meso pod bokovima zovemo slabine, slabobočine, pobočine (Udario me u slabine), a slabine, prepone ili dimnje su i one dvije nešto niže jamice (ispod trbuha). — Prostor od pojasa do koljena (kad čeljade sjedi) zove se krilo (Zaspalo mi je dijete na krilu) ili naručje (ali naručje držim da je krilo kad su po njem položene ruke koje tako nekoga ili nešto drže). — Potrbušina je komad kože što je po trbuhu, poleđina ili pohrptina komad kože po leđima, hrptu. — Kosti što vire ispod jednoga i drugoga boka zovu se kukovi, a budući da se dalje šire kao kake lopate, zovu se i lopatice (kako one u plećima). — Narod poznaje još u trupu tanku kost ili trtenjak ili razmet, a to je produžak hrptenice (tal. *coccige*, njem. *Steissbein*).

RUKE I NOGE. Ruka je sastavljena od miške ili mišice (tal. *braccio*, njem. *Arm*) i ruke u užem smislu. — Gdje se miška pregiblje, tu je lakat; zato se gornji dio miške zove nadlaktica, donji podlaktica. — Mišica, kako je poznato, znači i tal. *muscolo*, njem. *Muskel*, ali za ovaj pojam imamo i riječ gušter i (u nadlaktice) ribić. — One dvije duge kosti u podlaktice (*radius* i *ulna*) zovu se cijepci. — Gdje se miška sastavlja s rukom, to je gležanj ili članak. — U ruke je s jedne strane dlan, s protivne ljesica. — Gdje se prsti pregiblju, to su pregibi, zglavci, zglobovi od prsta. — Pedalj ili ped je dužina odvrh palca dovrh malog prsta kad se rastegnu — mala ped, rogušica, čepérak: dužina odvrh palca dovrh kažiputa kad se rastegnu — podlanica: širina ruke (n. pr., rub oko jedne podlanice; debela slanina s podlanice), — naručaj: ono što se u jedan put na rukama donese — pregršti: obje šake sastavljene da što prime ili nose — šaka (dlan, n. pr., udri se šakom u čelo, i): puna ruka (n.

Digitized by Google

pr., šaku brašna) — pest ili pésnica ili stîsak: stisnuta ruka. — U nokta vrh kojim se grebe zove se šipilo. — Noktilj se zovu one kožne niti oko nokata. — Noktljiv je onaj koji je dugih nokata. — Kraj od prsta s protivne strane nokta kojim se pipa, škaklje, zove se (prsna) jagodica ili škak. — Mlatati rukama znači: udarati rukama (Mlata rukama kao kobila repom — kaže se osobito kad se ko ružno krsti rukom) — komati: rukom turati — kršiti ruke: lomiti ih — ručiti ruke: pružati ih (Ruke ruče, u lice se ljube) — odmáhnuti rukom: pokazati kome rukom da ide — uklépati, uklopiti, utaknuti, tûšnuti ili tûtnuti kome što u ruku: kao kradom metnuti — ulaktiti ruke: svezati po laktovima ruke naopako. — Kaže se: sjeći, zakidati, srezati, obrezati nokte — zaguliti, zaljuštiti nokat: malo ga otkinuti. — Noga je sastavljena od kraka (kost i meso od kuka do stopala) i stopala ili noge u užem smislu. — Gornji dio kraka je stegno ili bedra ili bedro*. — Onda dolazi koljeno s čašicom, iverom ili koljenicom (to je kost u koljenu). — U donjem dijelu kraka ono meso straga (tal. *polpaccio*, njem. *Wade*) zove se list (plur. listovi), a velika kost (tal. *tibia*, njem. *Schienbein*) golijen (ž. rod), gnjat ili cijep, cjevanica, cijepac u noge. — Kako u ruke, gdje se sastavlja miška s rukom, tako i u noge, gdje se sastavlja krak sa stopalom, to je gležanj ili članak. — U stopala se gornja strana zove ljesica (kao u ruke), grana ili splet, donja poplat ili taban (ova je tuđa), stražnja peta. — Prsti u noge zovu se: palac, uspalac, srednjak, usrednjak, mali ili krajni prst. — Koljènati znači: tući, gnječiti koljenima — prekloniti koljena: pregnuti, saviti ih — batrgati se nogama: bacakati se, ritati se (Batrga se nogama kao udovac u kolu) — raskrečiti noge ili raskrečiti se, raskoračiti se, stati u raskorak: raširiti noge (Raskrečio se kao žaba na močilu, kaže se kad ko sjedne raširenih nogu te mnogo mjesta zauzme) — uskàkâvčiti noge: legavši na leđa skupiti malo noge, da se koljena izdignu kao u skakavca kad stoji. — Noge se omiču (kao puze), spleću ili spućuju (da čovjek pane). — U koga su krive noge, za nj reku da su mu noge kao svirale, da je iskrivio noge kao tele nedonošče. — Štrkljast je dugonog — golokrak: golih golijeni (Skočio je u koprive bos i golokrak). — U narodu se najviše govori za glavu: izmiti, izmivati; za ruke i za obraz kaže se: umiti, umivati; za noge: prati, oprati (a to bi se i za ruke i za obraz moglo reći); za sve tijelo: kupati, okupati.

---

* Bedra ili bedro upotrebljava se kašto i mjesto bok, pak onda se tako zove i kost s kojom je sastavljeno stegno gornjim krajem svojim.

Digitized by Google

TJELESNA LJEPOTA. Tjelesnu ljepotu u čovjeka (n. pr., visok stas, lijepo lice, duge, guste brkove i t. d.) naš narod zove prirodnim darom. — Za lijepo dijete kaže da je kao zlatna jabuka; i rodila kao jabuku sina. — Lijepa (pristala, zgodna, prikladna) mu je ženska (djevojka) ona u koje je visok stas (visoka kao topola; sve je kolo glavom nathvatila), ravan uzrast (ravna kao preslica; rasla je zelen bor gledajući ili jablan, drvo plemenito), vitak i tanak struk (vita kao jela, tanka kao konopljika, u pasu tankovita), bijela put i rumeno lice, svilena kosa, svijetle (crne) oči (iz očiju vedar biser truni; crne joj se oči kao dvije trnjine), guste obrve i duge trepavice (trepavice, krila lastavice), mala usta i usne (kao da su joj usta dinarom prorezana), bijeli sjajni zubi, umiljat glas i smijeh, mekane ruke (ruke, pamuk mekani), tanke noge i kratka stopala (ima noge kao u košute), ponosit hod. — Priča pripovijeda: Bila je nekakva djevojka koja nije rođena od oca i majke, nego je načinile vile od snijega izvađena iz jame bezdanje prema suncu ilijnskome, vjetar je oživio, rosa je podojila, gora lišćem obukla i livada cvijećem nakitila i uresila. Ona je bila bjelja od snijega, rumenija od ružice, sjajnija od sunca, da se take u svijetu rađalo nije niti će se rađati. — Pjesma pjeva: Čudo ljudi za djevojku kažu: tanka struka a visoka stasa; kosa joj kita imbrišima; oči su joj dva draga kamena; obrvice, s mora pijavice; sred obraza rumena ružica; zubi su joj dva niza bisera; usta su joj kutija šećera; kad govori, kô da golub guče; kad se smije, kô da biser sije (kao da sunce grije); kad pogleda, kako soko sivi; kad se šeće, kao paunica. — Grdulja reče se ružnoj, grdnoj ženskoj; a kad je posve ružna: kao da ju je vrana na prudu izbljuvala. — Poslovice: Ljepota je svakomu mila. — Ljepota ako nije mila, nije izvrsna. — Bolje i malo slijepa neg' premnogo lijepa. — Gizdavoj nevi ne možeš ovrlj (povezaču) oko glave omotati (lijepoj i taštoj djevojci teško je ugoditi). — Što je zmija ljepša, to je i žešća. — Lijepo sine pa i mine. — Lijepo donekle, dobro dovijeka.

19

VID. Kako je vid najplemenitije osjetilo, to je naš narod stvorio mnoštvo riječi i izraza za pojam gledanja i videnja. Tako kao gledati slično značenje imaju glagoli: motriti (gledati potanko), paziti (gledati pomnjivo), viriti (gledati, ali tako da se gledaocu ne vidi cijelo tijelo, nego ponajviše samo jedno ili obadvije oči, n. pr., viriti kroz prozor, iza vrata, kao miš iz trica, kao spuž iz ljuske), piljiti, pižditi ili gviriti (gledati uprtim očima, ne skidati oka s čega, n. pr.,

Digitized by Google

piljiti ili gviriti u knjigu, piždriti kao štrk u jaje), buljiti (gledati rastvorenim očima), zijati, zúriti ili blejati (gledati otvorenih ustiju ne znajući što je ili ne misleći — zijati kao lonac za bijelom nedjeljom, blejati kao june), blënuti (gledati bez svijesti od čuda ili straha), béčiti se ili priječati se na koga (krivo ili poprijeko, navrlje koga gledati — bečiti se kao krava na izjalovče, priječati se kao vlaška nevjesta), vrebati ili prežati (na) koga ili (na) što (gledati u zasjedi da koga zatečeš ili uhvatiš, n. pr., vrebati na miša, prežati zgodu), prèzati ili prezati se (trzati se i plašljivo se ogledati). — Od složenih da navedemo najprije glagole istoga značenja: sagledati, namotriti, smotriti, zazreti, zamjeriti, upaziti, uočiti koga ili što, t. j. ugledati. — Drugi su složeni glagoli: dogledati, koji znači i ugledati što nadaleko dokle se može vidjeti (Daleko je, ne mogu dogledati) i svršiti gledati (Cijelo jutro gledam slike, a nisam ih još dogledao. Još malo će gledati pak će dogledati, t. j. svršiće zauvijeke gledati, umrijeće) — izglédati ili pogledati: očekivati gledajući (Već nam oči iščilješe izgledajući pomoć uzaludnu. Izgleda kao ozebao sunce. Pogleda kao seka svatove)* — zglédati se: poglédati jedan drugoga (Svi se stadoše u strahu zgledati) — zàgledati u što: baciti u što pogled (Zagledaj u kovčeg da nije što u njemu) i zaglédati ili smatrati koga ili što: motriti (Zàglêdâ, smatra ga sa svih strana) — progledati: pogledati kroza što (Staklo je orošeno, ne može se progledati), pak steći vid (Slijepci progledaše), onda malo pogledati (Daj mi knjigu da je progledam) — nazreti ili pripaziti: kao slabo vidjeti (Nazreo, pripazio sam ga u mraku. Nazirem nešto, ali ne bih znao reći što je) — prizirati se ili prividati se komu što: pričinjati se komu da vidi što (U tim zidinama kažu da se koješta prizire, priviđa) — zapaziti: ugledati i zapamtiti (Dobro sam ga zapazio). — Prema glagolu dogledati postale su imenice: dogled (Na dogled grada, t. j. odakle se grad može vidjeti) i nedogled (Polje se pruža u nedogled, t. j. da mu ne vidiš kraja) i pridjevi dogledan (u dogledno vrijeme) i nedogledan (nedogledne daljine) — prema pogledati postale su riječi: pogled, t. j. vidik (Kuća mu je s puta na poglédu), pogledan (Kuća mu je na poglednu mjestu, t. j. na mjestu koje i s kojega se vidi), poglednik (Amo, braćo, na ovaj poglednik, t. j. mjesto odakle se pruža lijep pogled), pogledalo (Ne stoj mi sprijeda, ostavi mi malo pogledala da pogledam ko se putom šeće, t. j. malo vidjela); a prema progledati: progledalo (Ne zatvaraj mi prozora, ostavi mi malo progledala da progledam dolje na ulicu, t. j. malo prostora kroz koji mogu da vidim) — prema opaziti

* Glagol izgledati u značenju koje ima u rečenicama kao: Danas loše izgledaš. Kako izgleda ta tvoja stvar? Izgleda da će kišiti — nije narodan, ali se već prilično odomaćio.

Digitized by Google

postala je imenica opaz i pridjev opazan, koji slično znače kao oprez, oprezan (Budi na opázu. Na oprezu kao zec. Budi opazan, oprezan, da ne nastradaš), i pridjev opažljiv (koji svašta lako opazi) — prema ugledati postala je imenica ugled, koja ima i značenje vidjela (Iznijeti što na ugled, t. j. da se vidi. Stajati na uglédu, tal. *in mostra*, njem. *ausgestellt*) — prema nazreti postao je prilog nazorce ili nazorice (Slijediti koga nazorce, t. j. izdaleka, ali nazirući ga) i nazor (u frazi: Budi nazor, t. j. pazi) — glagol gledati nalazi se i u: mrkogleđa (koji mrko gleda), strmogleđa (koji strmo preda se gleda), zlopòglêđa (koji ljuto pogleda), nëboglêd (koji naheri glavu i u nebo gleda). — Pojam gledanja i viđenja izriče se još ovako: metnuti, turiti; okomiti, upeti oči u koga; zaprijeti očima sad u jednoga sad u drugoga (kao baciti, uprijeti) — mjeriti ili prebírati koga očima (gledati ga svega) odglave dopete — strijeljati, šibati* (ošinuti) koga očima — zobati koga očima (od požude ili ljubavi) — izbúčiti, izbuljiti, iskliještiti, iskolačiti, istreštiti, izvaliti, razrogačiti (rastvoriti) oči na koga — ispopriječiti, upopriječiti oči u koga ili prevaliti očima na koga (koga poprijeko pogledati) — prenijeti koga okom ili priprijetiti komu (zaprijetiti komu okom) — osvojiti pogledom, n. pr., sav kraj; domašiti, dosegnuti okom, n. pr., do najveće daljine (Prema tome na očnji domah, na očnji doseg, t. j. dokle oko može domašiti, doseći) — strići, vitlati očima (obrtati ih naokolo), vjetriti očima kojekuda (gledati kao uplašen, kao iznebušen) — podvlačiti (podvući) oči (gledati okolo ispod oka) — pàriti (ńapariti) oči (nasladivati se gledajući što). — Oči nam još lutaju, vrljaju kojekuda (kad bacamo pogled tam'amo); zamiču nam, otimlju nam se za kim ili za čim; zapinju nam na kome (Zapeše mu oči na njoj). — Utekoše mu oči da pogleda na nju ili dade mu se na nju pogledati, znači: pogleda je slučajno. — Ovamo idu i glagoli: izmoliti (izmalati ili izmilati) u značenju izviriti (Izmolio se iza brda. Ne izmalaj iza jele glave), namoliti se (Iz magle se junak namolio), pomoliti se (Prema kojemu je postao prilog nàpomôl ili na pòmôlku, n. pr., napomol gradu ili gradu na pomolku, t. j. kad se grad pomolio, kao nadòmak, blizu grada), promoliti (Promoli glavu kroz prozor). — Vid je ne samo osjetilo viđenja (očinji vid) nego znači još otprilike ono što izričemo književnom riječju pojava, tal. *aspetto*, njem. *Erscheinung*: Čovjek lijepa ili ružna vida (što se može reći i: lijep ili ružan na oči ili na očima). Ukazao mu se anđeo pod vidom prosjaka. — Od na oči postao je pridjev naočit, koji znači lijep, lijep na očí (Naočita djevojka, zgodna, lijepa), ali i ono što kažu Nijemci

* Zagonetka: Dvije šibe do neba šibaju. — Odgonetljaj: Oči.

Digitized by Google

pridjevom *auffallend*, a mi po njemačku upadan (Nisam vidio naočitije sličnosti što je između njih dvoje); zatim prilozi naočice ili naočiglècê (Nestaje tijela njegova naočice, naočiglece, t. j. tako da se vidi). — Poslovica: Oči su varalice — odgovara onoj tal. *L'apparenza inganna*, a njem. *Der Schein trügt.*

SLUH. Glagol čuti je trajan i trenutačan, ali ima i samo trajni glagol čujati ili čujavati (kako prema jednako trajnom i trenutačnom glagolu vidjeti ima samo trajni glagol viđati). Tako jedna poslovica glasi: I glušac čujava kad mu se dava. — Od čuti ima i složenica počuti, koja se upotrebljava samo pleonastički u imperativu: Čujte i počujte! — Prema nazreti ima načuti (Nešto sam samo načuo, t. j. čuo sam po koju riječ, ali nisam čuo dobro), prema prividjeti se komu ima pričuti se komu (Pričulo mi se da neko zove, t. j. učinilo mi se da čujem); osim toga ima i prečuti, t. j. krivo čuti (prema kojemu se samo u Hrvatskoj govori previdjeti ili pregledati, krivo vidjeti). — Kao pročuti se (u značenju: pukao je glas) to isto kaže i glagol proušiti se (Proušilo se da je junak poginuo.) Inače ušati znači: pristavljati uho na što da bi se (bolje) čulo (Slušaj, al' ne ušaj). — Kako prema slušati postadoše deminutivi: nasluškivati, osluškivati, prisluškivati, tako prema čuti deminutivi: čujkati ili ćukati (ćuknuti) i čujkati se ili ćukati se (proćuknuti se), kao glasati se. — Posluh ne znači samo poslušnost (Posluh je otac krepostima) nego i slušanje onoga što drugi govore (U posluh ljudi! t. j. poslušajte! čujte. Hvala vam na poslúhu, t. j. što ste me slušali dok sam govorio). — Za onoga koji dobro čuje reče se da je vedrih ušiju; a koji je veoma gluh, da je gluh kao panj, kao top. — Veli se: proglušiti koga, zaglušiti (trajni glagol zaglušati) komu čim: kao napuniti komu uši (Proglušićete me, zaglušićete mi tom vašom vikom). Prema zaglušati stvorena je imenica zaglúšalo (dosadnik, koji zagluša kome) i pridjev zaglušan (zaglušna vika). — Poslovice: Od čuvena do viđena daleko je. — Bolje je vjerovati svojim očima nego tuđim ušima.

20

MIROVANJE. Mir se upotrebljava ponajviše u opreci s ratom, bunom, svadom, ali i s gibanjem u pravom smislu riječi (Sjedi s mirom. Nemaš živa mira), kako i s uzbuđenosti (duševni mir — protivno: nemir duše). A to vrijedi i za druge riječi izvedene od te imenice. Da iznesem samo par glagola: Kvočka voćka piliće, a neće ni na jednom mjestu da se smiri (t. j. da ostane mirna). Primíri! (tako govori mati nemirnom djetetu, t. j. budi mirno!) Moje se dijete, Bogu hvala! od nekog vremena već sasvim primirilo (t. j. promijenilo je svoju nemirnu

Digitized by Google

ćud). — Pokoj je ponajviše onaj (tjelesni i duševni) duboki mir koji vlada iza smrti (pokoj vječni, upokoj duše, upokojiti se, t. j. umrijeti, pokojni), ali se kaže i za bolesnika kojega bolest jednako kinji da nema pokoja, da ne može naći pokoja, i za čovjeka koji se dan i noć muči u borbi života i glavu razbija, da nema nikad mira ni pokoja (A spokojan je čovjek, koji je mirne duše; spokojno spava i spokojno umre, kad mu je savjest čista). — Narodne su riječi: Ne stanio se do mora! (t. j. ne stao mir[illegible]). Ni u kojem se mjestu, zanatu nije skrasio (t. j. sve mijenja). Drži ga u škripcu (t. j. ne da mu se maknuti po volji). Zapekao se u kući (t. j. nikad iz nje ne izlazi).

STAJANJE, SJEĐENJE I LEŽANJE. Stati dupke ili dúbiti znači: stajati upravno — stajati raste ili človiti: stajati na glavi i na rukama dignuvši noge u vis (kao što čine djeca igrajući se) — stajati položke: kad nešto ne stoji uspravno, nego baš protivno, t. j. kad kao da leži (knjiga stoji u knjižnici uspravno, na stolu pološke) — stupčiti: stajati kao stup; upanjiti se: ostati kao panj (Upanjio se kao stari dub u lazini). — Leći i ležati može čovjek: nâuznak, nàuznačicê, nalèđaškê, nalèćkê, t. j. na leđa; potrbušice, potrbuške, t. j. na trbuh; porebàrkê, t. j. na bok (kao na rebra); sùmiticê, t. j. tako da je glava jednoga do nogu drugoga. — Ležinjati, leškati, leškariti znači: za kratko vrijeme (po više puta na dan) ležati (kad ko pobolijeva); poleškivati: često lijegati pa ustajati (pobolijevajući); logom ležati: ležati (tako bolestan) da ne možeš ustati — tîliti u postelji: lijeno ležati (tal. *poltrire*) — izvaliti se, zavaliti se: leći nepristojno kao valjajući se (Izvalio se kao pas) — ispopriječiti se: leći poprijeko (Što si se ispopriječio, da se ne može proći?). — Čovjek sjedi i na konju, kad jaše (Sjedi na konju kao da je vîlama posaden).* — Postàjati, posjediti, poležati znači: ostati malo stojeći, sjedeći, ležeći (Do sada si sjedio, sad postoj malo da ja sjednem. Ja sam dosta stajao, pravo je da malo posjedim sada. Kad sam umoran, ja bome i u polju legnem i tu poležim malo) zastàjati se, zàsjedati, zaležati se: ostati zadugo (preko načina) stojeći, sjedeći, ležeći (Ne mogu poslati sluškinju van kuće, jer mi se svukud zastoji, a gdje može i zasjeda. Ležao si toliko sati pa si se zaležao i zato si sada tako trom) — nastàjati se, nasjediti se, naležati se: ostati dosta (do sitosti) stojeći, sjedeći, ležeći (Ala si se nastajao, nasjedio, naležao!) — prestàjati, presjediti, preležati: preboraviti stojeći, sjedeći, ležeći (Prestajao sam dan, a presjedio noć kod bolesnikove postelje. Bolesnik je cijeli mjesec preležao u toj postelji) — otstàjati, otsjediti, odležati:

* Sjediti znači i stanovati (Ovdje ima jedan grad i u njemu car sjedi. Sjedi kao spuž u ljusci).

Digitized by Google

ostati do kraja stojeći, sjedeći, ležeći (da se tim izvrši nekaka dužnost, kazna), n. pr.: Otstajao je cijelu leturgiju. Otsjedio je pet sati zatvora (zatvor od pet sati) na školskim klupama. Odležao je tri godine u tamnici grijehe svoje. — Stojalo je onaj koji rado stoji — lèžâk: muško koje rado (od lijenosti) leži, ležakinja: žensko (Bog pomaže ležaku kao i težaku) — astajalac: koji stoji; sjedilac: koji sjedi (U teatru u parteru jedno je mjesto za stajaoce, drugo za sjedioce) — docnolegalac: koji kasno legne (Ranoranilac i docnolegalac kuću teče). — Prema glagolu stajati (stojim) postala je imenica stojnica, prema sjediti: sjednica (i sijede, f. pl.), prema ležati: loga, koje znače, otprilike, ono što i glagolske imenice stajanje, sjeđenje, ležanje, ali ih narod sve tri upotrebljava samo ograničeno: Prodi se stojnice! (govori se kad ko stoji i ne miče se, a znači: Što stojiš tu? ta idi odatle). Nema od sjednice ništa, t. j. nije kud sjediti (Dobre vam sijede! ovako se pozdravljaju ljudi što sjede). Logom ležati. — Od glagolskih priloga stojeći, sjedeći, ležeći stvorili se prilozi: stojećke (ili stojke), sjedećke, ležećke (Rimljani su ručali ležećke, mi ručamo sjedećke, ali se može i stojećke). — Glagoli ustati i ustajati, sjesti i sjedati, leći i lijegati mogu se upotrebljavati i kao prelazni glagoli: Moja me majka uvečer rano lijegaše, a ujutro kasno ustajaše (Maćeha me sad kasno legne, a rano ustane). Domaćin sjeda (posjeda) goste uz trpezu, a brata sjede (posadi) uza sebe.

SPAVANJE. Pored spavati živi još glagol spati, osobito složen: zaspati, naspati se, prespati (Neprespane noći), obaspati (Kaže se: obaspati zoru, t. j. probuditi se kasnije). — Od spati postala je imenica nespalo, t. j. nespavanje (Boli me glava od nespala. — Drugo je besanica). — Evo svih složenica glagola spavati u primjerima: Čekaj da (malo) pospavam, prospavam. Bio sam umoran pa sam se nešto prospavao (t. j. kao bio sam nadvladan malo od sna). Kad se dijete raspava, neće se tako lako probuditi (t. j. kad počne dobro spavati). Ala si se naspavao! A jesi li se baš i ispavao? (t. j. spavao si dosta, ali ne znam da l' ti nije još potreba). Čovjek prespava (preboravi spavajući) prve svoje godine života i ispava (steče spavajući) zdravlje i snagu. Ono što sam noćas bdio, treba sad da otspavam (t. j. da nadoknadim spavajući). — Prije nego će zaspati, spopane čovjeka zijehavica, rastezavica, klimavica i drijem (ež) — oteža ju mu oči — lomi ga i mori san — pada mu san na oči — pa ga obrva, osvoji, preuzme, pritegne, ukrade, sklopi, i on usne. — U prvi dušak malo je ko tvrda sna. Ali ima i tvrdosane čeljadi, koji odmah kruto zaspe i spavaju kao okupani, kao zaklani, kao top (t. j. tvrdo) — otkinu u jednom komadu sve do zore (t. j. otkad pođu spavati sve do zore ni jednom se ne probude) — naspavaju se (siti) na obadva uha.

Digitized by Google

— Ja ne spavam nikad k a o n i v j e š t i c a — spavam l i j e č a k (malo), s p a v n e m (malo pospavam), z a t l j a m (napola zaspim), t r e n e m (zatvorim oči i za čas zaspim) pa se odmah p r e n e m (stresem se i probudim) — spavam k a o z e c (lako se budim) — ležem i poslije objeda, t o l i k o d a p r e n e s e m s a n p r e k o o č i j u (t. j. da malo prospavam) i najmanji žamor r a z b i j e mi san — ali iza sna nisam nikad b u n o v a n, t r ă p o v i j e s a n (kaže se za onoga koji se iza sna nije dobro razabrao), već se odmah r a s a n i m, r a z d r i j e m a m, razbudim. — D r i j e m a l o, p o s p á n a c je onaj komu se često drijemlje, koji je često pospan — s p a v u š a: žensko koje mnogo spava — s p a v a č, s p a v à č i c a: muško, žensko koje spava (Priča o sedam spavača) — s p a v a ć e, n. pr., haljine: u kojima se spava — s p a v à č i v: koji spava (Teško je zmaja spavaćiva naći). — Č m a v a t i znači: spavati od lijenosti — k u n j a t i: spavati od bolesti (Što kunjaš ti tu te ne ideš spavati? — reku s pogrdom i djetetu kad drijemlje). — Pjesničke su riječi: b o r a v i t i san, boraviti sladak san; s a n a k s n i t i, s a n s a s n i t i; pa i z a v e s t i se (zavezem se), z a n i j e t i se, u l j u l j a t i se u san (zaspati). — S n á t r i t i ili s a n j a r i t i znači sanjati na javi, maštati (Ti si s a n j a r, imaš s a n j a r s k e oči).

POSTELJA. Ložnica, postelja, krevet i odar imaju u našem jeziku po više značenja, ali će najbolje biti ovako ih upotrebljavati: Ložnica je spavaća soba. Krevet (ili odar) je sprava od drveta ili od kovi na kojoj se leži i spava. Ali da bi se na krevetu moglo ležati, treba još na nj u d a r i t p o s t e l j i n u, t. j. m o d r a c e ili d u š e k e*, uzglavlja ili j a s t u k e i pokrivače ili p o k r i v a l a. Krevet s posteljinom zove se postelja. — Prije nego čovjek legne, postelja mu se n a m j e s t i, p r o s t r e; a kad ustane, onda mu se postelja r a z m e t n e ili r a s p r e m i, a pokrivači se o d a s t r u (kao otkriju) te iznesu na otvoreno da ih vjetar p r o m a h n e. — Krevet je sastavljen od četiri komada: dva č e l a, gornjeg (uz glavu) i donjeg (uz noge), i dva b o k a. Tomu dodaj p r i j e č n i c e, daščice kojima se i s p r i j e č a j u bokovi (t. j. koje se polože poprijeko na bokove). — Na priječnice se n a v a l e modraci, a ovi se n a s t r u p o n j a v a m a (p l a h t a m a), pak g u b e r i m a, b i j e l j i m a, p u s t i n a m a (odebljim pokrivačima, obično od vune) ili j o r g a n o m, p o p l u n o m (prošivenim pokrivačem koji je naložen pamukom) ili p e r i n o m (dugim jastukom naloženim perjem koji se lako n a b u š i, t. j.

* I modrac i dušek su tuđe riječi: ova je turska, a ona je postala pučkom etimologijom prema njem. *Matratze* (a ova je internacionalna, ispor. tal. *materassa*, franc. *matelot*, i postanjem je iz arapskog jezika). Domaće riječi za Matratze nemamo nego za pojedine vrste: s l a m n j a č a (s l a m n i c a), modrac od slame, s t r u n j a č a, modrac od konjskih struna (u Gundulića p e r n i c a, modrac od perja). — Nemamo, dakako, domaće riječi ni za *Springfedermatratze*, *materasso coll'elastico*, koje neki rječnici prevode modrac ili dušek n a p o s k o k, n a p e r a (a bilo bi možebit jasnije: d u š e k n a ž i c e).

Digitized by Google

kao nadme) i napokon bijelom ili šarenom (ponajviše vezenom ili pletenom) p r o s t i r k o m. — Uzglavlje je sastavljeno od jedne kao vrećice, koja se zove p o v l a k a, i od vune ili perja čim se povlaka napuni; na taku vrećicu n a v u č e se druga kao vrećica, koja se skida i pere da bude uvijek čista, a ta se zove n a v l a k a. — Neke su postelje natkrivene n e b n i c o m, a ljeti k o m a r n i c o m (kao mrežom za obranu od komaraca). — Zimi se pokrivačima dobro z a v i j e m o i u k r i j e m o (dobro se p o k r i j e m o). — Druge su sprave za udobno ležanje ili sjeđenje: p o č i v a l j k a (otomanka), razne n a s l o n j a č e i s j e d i l j k e sa z a s t o l j e m (naslonom za leđa).

21

GIBANJE. Sinonimi su glagoli: micati(se), gibati(se) i kretati(se). Prvi se upotrebljava ponajviše uz manje stvari i za manje promjene položaja (Čovjek miče oči, miče usnama; mrtvac se ne miče), drugi uz veće stvari i za veće promjene položaja (Čovjek se giblje tijelom. Majka giblje gibanicu. More se giblje od vjetra, zemlja od potresa), treći za promjenu mjesta (Konj kreće kola, t. j. miče s mjesta — a drugo je: miče kola, t. j. kao trese kola, ili giblje kola, t. j. kao ljulja ih).* — Prema (micati) maknuti postala je imenica m a k a c (Ni makac naprijed!) — prema gibati imenica g i b (Kad se u pregibli kost pomakne sa svoga mjesta, čovjek nema giba). — Od gibati trenutačni glagol g a n u t i u pravom smislu malo se više čuje. Kaže se još, n. pr.: Nije ni ganuo tijelom; nije se ni ganuo. — Da navedem neke složenice od micati, maknuti: p o d m i c a t i, p o d m a k n u t i, t. j. kao podmetati, podmetnuti (Podmakni mi sjedalicu da sjednem) i i s p o d m i c a t i, i s p o d m a k n u t i, t. j. ispod koga odmicati, odmaknuti (Mjesto da podmakne, on ispodmiče ispod druga sjedalicu da padne) — od kretati se: p r e k r e t a t i se (Djeca se prekreću, kad se metnuvši — u igri — dasku ili gredu preko grede, stojeći ili sjedeći, jedno uvis diže dok drugo dolje pada). — Mjesto maknuti se kaže se i š e n u t i s o b o m, v e s n u t i se (Ne može ni šenuti sobom, ni vesnuti se). — Drugi su glagoli micanja: v r c a t i se ili v r c k a t i se, t. j. micati se brzo tamo i amo (Vrca, vrcka, vrcne se, n. pr., riba, kad izađe navrh vode) — g i c a t i se, t. j. bacati se nogama, n. pr., sjedeći ili ležeći — k o p r c a t i se, t. j. micati se cijelim tijelom, osobito nogama — v r p o l j i t i se, t. j. ne stajati ili ne sjediti mirno, već se jednako okretati (uzvrpoljiti se ili u z v r t j e t i se: kao uznemiriti se) — m e š k o l j i t i se, k r m i j e š i t i se, t. j. micati se u postelji (Dijete se krmiješi prije nego će se probuditi). — Narodne su riječi: miran k a o j a r e, t. j. nemiran — k a o ž i v a: nikada miran — k a o d a m u s t o š i l j a k a p o d

* U nekim krajevima kretati (krenuti) znači isto što ticati (taknuti). — Nije dobro reći da (parna) lađa tiče ta i ta mjesta, već treba reći da se svraća (da se svratila) u ta i ta mjesta.

Digitized by Google

kožu uđe (tako je nemiran) — žustar (živ, okretan) kao vatra — živ i čěperan (brz) da bi se na igli vrtio — okreće se kao mlin (ali okretan kao donji žrvanj znači neokretan, trom, jer se donji žrvanj ne okreće) — vrti se kao na ražnju — mota se kao zmija u procijepu — ne stoji nigdje kao ni pasji rep — stoji kao u rešetu voda — kao babini zubi (kaže se za ono što nije čvrsto pa se drma).

SKAKANJE. Kaže se lijepo: Okrene skakati, t. j. počne, stane. — Raskakati se znači: početi dobro skakati (Od veselja se raskakao). — Skočiti može čovjek trupačke (iz mjesta) ili zagonačke (iz zatrke). — Kao skakati slično značenje imaju glagoli: đĭpati, đilàsati, klísati (t. j. skakati uvis); kao skočiti: đĭpiti (Već on đipi na noge junačke), đilasnuti, klísiti; kao iskočiti: ispasti (Iz jame ispadoše vuci). — Reče se: Skače kao vjeverica (brzo) — kao bijesan — kao sapet (kao da su mu noge spućene) — đipa kao pomaman — đilasa kao vuk preko njiva — đipila na njega i hala i vrana (svi skočili na nj).

PADANJE I OBARANJE. Pali su kokoške (kaže se kad se dvojica rvu pa padnu obadva na rebra, da se ne zna ko je koga oborio). — Bubnuti, bŭšiti, gruhnuti, hrdnuti, ljosnuti, ljusnuti znači: pasti s lupom (Bubnuo, bušio je na tle. Gruhnuo je na zemlju kao mrtvo tijelo. Ljosnuo je koliko je dug i širok) — soriti se, stropoštati se, strovaliti se, survati se: pasti, skotrljati se s visoka i s lupom (Sorio se zid. Stropoštao se niza stube. Strovalio se, survao se u propast) — strmeknuti, sunovratiti se: strmoglaviti se — skrhati se, zgruhati se: pasti udarivši se (Skrhao se s konja. Zgruhao se s tavana). — Prŭćiti se, šĭnuti se, n. pr., na tle znači: kao baciti se — brĕčiti, tresnuti, trŭćiti znači: baciti tako da zvekne — oriti (soriti), urvati (survati): bacati (baciti), da se valja i da lupa (Mačka je nešto sorila. Urvaju, ore na nj stijene s brda). — Kad ko mnogo što obori, reče se da je oborio drvlje i kamenje.

HOD. Govori se: Navalio je da ide (kao žuri mu se ići) — idi s Bogom, idi do bijesa; idi mi s očiju; idi bez traga, kud te oči vode i noge nose — ide u prošetnju, u skitnju, u prošnju, na doprat mrtvoga tijela, ide na preteč ili na prijetoč da ga ubije (t. j. ide kraćim putem da ga preteče i ubije); ide za njim u pogonju, u potragu, u potoč (u potjeru); ide po svijetu kao pčela po cvijetu; ide trbuhom za kruhom; išao bi za nj do na kraj svijeta; ide kao (muha) bez glave, kao kolo bez naplatka* (t. j. kao lud); ide u nesvijest (sljepački);

* Naplatak ili gobelja je četvrti dio kola.

Digitized by Google

ide nasùmcê (na sreću, ne znajući kuda); ide kao puž (sporo); da ga čovjek pošlje po smrt, mogao bi se naživjeti (tako tromo ide); ide kao da jaja nosi (sporo i oprezno); sporo ide, ali stameno (čvrsto); ide ožimice (dobrim korakom); ide šumke (na prstima od noga), kradom; ide stramputice; ide sustopice ili s noge na nogu (po njegovim stopama) — ide u goste, u svatove, u vojnike, u popove, u hajduke, u cigane; ide u rod (u kuću svojih roditelja), u prijatelje (u kuću zetovih ili snahinih roditelja); ide u jagode, u smokve, u list, u vlat, u drva (t. j. da bere jagode, smokvé, lišće, da kupi vlaće po strnjici, da nasiječe drva); ide na ribe, na lisice (t. j. da lovi ribe, lisice); ide na more (da putuje kao mornar po moru). — Značenje glagola ići imaju kašto glagoli: držati (Kad dođeš tamo, drži desno), primati se (Ko se ono uz planinu prima?) i pristajati za kim (Niko više za njim ne pristajaše). — Slično značenje kao ići imaju glagoli klatariti se ili klatiti se, sijevati, skitati se, tepsti se, poturati se: ići kojekuda (Tepe se po svijetu. Sijeva od kuće do kuće. Potura se kao zao novac po kesi) — lomiti se, pobijati se, prebijati se, biti se i prebijati se, tući se, potucati se, vratolomnjati: ići kojekuda s naporom (Lomi se po vrletima. Vratolomnja od ulice do ulice. Bije se i prebija od nemila do nedraga. Te se tuci od jele do jele) — basati ili bazati, bavrljati, bluditi, glavrnjati, lutati, mlitati, šmitati, trapati, trljati, tumarati, vrljati: ići ne gledajući kuda — potezati se, povlačiti se, privlačiti se, smucati se, šuljati se, úlati se, vucinjati se, vući se: ići sporo kao da te potežu (Kud se to potežeš? Povlači se kao bolest. Privlači se od grma do grma, t. j. kao prilazi vukući se) — krasti se, šunjati se, verati se: ići potajno (Šunja se kao pas iz grožđa) — obijati, obilaziti, savijati se, vrtjeti se, vrtljati se, vrzati se: ići oko čega, od mjesta do mjesta (Obija kao prosulja u bijelu nedjelju. Obio je Bunu i Bunicu, t. j. svukud je išao. Obilazi kao mačak oko vruće kaše, kao vuk oko tora, kao lisica oko grožđa. Obišao kuća kao miš kuka — reče se za skitnicu. Vrza se oko kuće, t. j. hoće da ide od kuće pa mu se ne da te sve obilazi oko nje ogledavajući se i oklijevajući) — bádati: ići polagano — váditi: ići polako i oprezno — šumati se: ići na prstima (od noga) — bahtati (bašćem): ići s bahatom, s treskom — tabati, tapkati, toptati: ići s topotom (t. j. udarajući nogama) — gégati se: ići lijeno ljuljajući se — nabádati, šepeljiti, ševeljiti, ševrdati, vrdati: ići naginjući se sad na desno, sad na lijevo (kao malo šepajući) — kudécati, šemùcati: ići teturajući — đûsati: ići nezgrapno tresući se svim tijelom — lúnjati ili lunjati se: ići poniknute glave — vrludati, klipati: ići kao bo-

Digitized by Google

lestan (Klipa kao na smrt) — krivudati: ići krivim putem — stramputičiti: ići stramputice — blatati: ići po blatu. — Slično značenje kao poći, otići imaju kašto glagoli: dignuti se ili podignuti se (Podignuo se da potraži brata. Podigao se na put), obrnuti ili okrenuti (Kuda ćemo s četom obrnuti? Okrenu svojim putem), udariti (Udari preko livade. Udare po svom carstvu tražiti lijeka) — máhnuti se (Pa se mahnu preko polja kako zvijezda preko neba — podijevati se: poći, sakriti se (Kud se podijevaše toliki ljudi?) — povrzmati se: poći jedan za drugim (Povrzmaše se ljudi, čitava povorka), pogmiliti: kao povrzmati se (Pogmiliše kao jagnjad) — odvrvjeti: otići vrvom (Ljudi odvrvješe nekud) — otpíriti, odmagliti: otići krišom — otseliti* (Otselio nekud daleko) — izdignuti (Izdigao iz sela. Izdignuo s ovcama u planinu) — prtljati, šikati, vući se, kinuti se, očistiti se (Prtljaj, šikaj, vuci se, otkud si došao. Kini mi se, očisti mi se s očiju) — otisnuti se, odbiti se, proturiti se, zaturiti se, zabaciti se, stepsti se nekud u svijet: kao poći; štuknuti, zagrepsti nekuda: poći, izgubiti se — zbode pa ode: ode ujedamput — uzeti svijet na glavu: otići u svijet; uzeti noć na glavu: otići na put po noći; uzeti put pod noge: krenuti (se) na put. — Krenuti koga znači i: prinuditi ga da pođe (Krenuli smo neprijatelja iz zemlje, zeca iz jame). — Mjesto svrnuti s puta veli se i šenuti s puta. — Poslovica: Šuplje je ispod neba, znači: ima se kud u svijet otići. — Slično kao doći znače kašto glagoli: pasti i dopasti (Dolete dva gavrana te padnu na jedno drvo. Pade vojska pod grad. Pade me reč da čitam, ili: pade me da čitam. Dopadoše tužni glasovi) — dobatati, doplesti se: doći s mukom, kao kad je čovjek umoran, bolestan (Jedva sam dovle dobatao, jedva sam se dovle dopleo) — dokrasti se ili prikrasti se: doći kradom (Dokrade se do kuće, prikrade se pod jabuku, u oko neprijateljski) — dobaviti se čega: doći do čega i kao posvojiti što (Dobavio se lijepa konja. Dobavio se šume i tako se spase). — Slično značenje kao sači imaju glagoli skinuti se, snimiti se (Skinuo se s brda; snimio se s krova) — kao prijeći glagol preminuti (Preminuli smo gore i doline) i predrijeti (Predr'o je preko doline, t. j. kao silom je prešao). — Slično značenje kao proći imaju glagoli promaknuti (Promakoše kroz vrata; promače među stijene u svoj tabor) — prokrasti se: proći kradom (Prokrade se srećno kroz neprijatelje) — prolupati se: proći tiskajući se (protisnuti se) i lupajući (Prolupao se kroz svjetinu)

* Od seliti ima i deminutiv seljakati (često se seliti). A slično znači i pretresati se (seliti se od jednog mjesta na drugo i tim osiromašavati) i u prenesenom smislu premetati se, n. pr., u poslovici: Koji se kamen premeće, neće mahovinom obrasti (t. j. koji se često seli, neće obogatjeti).

Digitized by Google

— prozujati mimo koga: proći besposleno — uminuti, zaminuti što (Uminuše poljane pa i sela i gore zaminuše); uminuti koga: proći mimo koga ne vidjevši ga (Trčao je za mnom da me natuče; ali me srećom uminuo, pa me tako i zlo uminulo); a razminuti se, razmimoići se: proći jedan mimo drugoga ne vidjevši se (Razminuli smo se usred noći. I naša se pisma razmimoišla). — Slično značenje kako zaći imaju glagoli zamaći, zaminuti (Zamakli, zaminuli su za brdo) — obrediti što redom, zarediti što: zaći redom od jednoga do drugoga (Zaredio po selu kao bolest. Zašao od kuće do kuće kao vodičar*. Zašao kao zijev po čeljadma. Sve planine obredismo redom). — Kaže se: Izašao na sunce kao (zlatna) mara u proljeće. — Slično značenje kao izaći imaju glagoli isukati se: izaći redom (Kad se povorka isukala, bilo nas je više tisuća) — iskrasti se ili ukrasti se: izaći krišom (Iskrao se iz crkve. Ukrao se između svega naroda; ukrao se svima iz očiju). — Još da navedemo ovdje ove glagole: uspregnuti, ustegnuti, ustupiti, ustuknuti: uzmaknuti — rasijati se, rasturiti se, razmetnuti se, ili dati se u razmet, pomutiti se, razići se, raspršati se (Raspršali se kao razbijena vojska. Pomutili se ljudi kao ždrali u mutnoj oblačini) — umamiti koga, n. pr., u kuću: mameći navesti ga da uđe — upustiti koga, n. pr., u grad: pustiti ga da uđe; propustiti koga, n. pr., kroz zemlju: pustiti ga da prođe — uvratiti se (uvrnuti se), n. pr., u čiju kuću: navratiti se (navrnuti se), svratiti se (svrnuti se).

BRZINA. Kaže se: Brz kao zec, kao pas, kao ptica, kao lastavica, brži od srne; hitar kao munja, kao misao; brz na plijen, hitar na grabež — brzotrk momak, brzolov pas, brzorast kukuruz, brzoreka žena. — Slično značenje kao brz, hitar imaju i pridjevi: hitan ili žuran, t. j. koji se ne smije razvlačiti (Hitan ili žuran posao. Hitna pomoć; hitna zapovijed. Hitna pošta) — pospješan: koji brzo napreduje (Pospješan posao. Pospješan čovjek) — prijeki: kao najbrži (Prijeki put, najkraći i po tom najbrži. Prijeka smrt, nenadna. Prijeki lijek, koji odmah djeluje. Prijeka potreba, kojoj se odmah mora udovoljiti. Prijeki sud, koji odmah postupa). — Brzac, brzić, lakac je čovjek koji brzo, lako postupa (ide); hitnik: koji se žuri, hiti (putnik hitnik); žurnik: koji se u poslu žuri. — Za njem. *Eile*, tal. *fretta*, imamo tri riječi: hitnja (Ako je hitnja, nije sudnji dan — ovo se kaže kad ko hoće previše da hiti), žurba (U žurbi zaboravio sam koješta), dotuga (Nije mi dotuge, t. j. kao nije mi dotužilo); pa taj pojam izričemo i glagolima: hiti mi se, žuri mi se i navaliti (Navalio da ide; navalio da mu se plati, tal. *fa*

* Vodičar je onaj koji nosi (posvećenu) vodicu.

Digitized by Google

fretta, fa premura). — Prenaglica je prevelika hitnja (Bog ubio prenaglicu!). — Brzinu izriču glagoli: brzati i ubrzati, koji su neprelazni (Kud brzaš? kud si tako ubrzao? t. j. kud ideš tako brzo? Govori polagano, nemoj brzati, t. j. nemoj brzo govoriti); brziti i ubrziti, koji su prelazni (Brzi, ubrzi konja, t. j. čini, učini da ide brzo. Ubrzićuja tebe! reče se lijenom djetetu) — hitati i ushitati se (Kud hitaš? kud si se to ushitao? t. j. kud ideš tako brzo?); hitjeti i pohitjeti (Pohitio kao koka na sjedalo) — pričvrstiti ili [pri]dati nogama maha (Pričvrsti, daj nogama maha da stignemo za vidjela, t. j. idi brže) — unagliti (Nije dobro rastezati, ali nije dobro ni unagliti, t. j. učiniti što naglo) — spješiti i pospješiti, hitriti (kaže se osobito o poslu: Nemoj spješiti, hitriti, sve ćeš pokvariti, t. j. nemoj brzo raditi) — potegnuti (Od žive želje potegao u svoj zavičaj), zapaliti (Zapalio pješice ća u drugo selo, t. j. pošao je brzim korakom).

TRKA. Kaže se: Trči na vrat na nos; trči kao goran, kao ovca na solilo; ni hat ga se ne bi mašio (kako trči); dotrčao kao bez duše; natrkuje kao zima nagola čovjeka — leti kao vjedogonja, kao mahnit, kao smušen, kao munja; poletio kao sirota na svadbu; prolijeta kao pas kad izgubi gospodara. - Od glagola koji su po značenju slični glagolu trčati (potrčati) da napomenemo (pored letjeti): grnuti i ugrnuti (Kao obijestan grne naprijed. Ugrnuo kao lud kroz svjetinu) — odapinjati (Odapinje kao vuk) — srljati (Srlja u propast, t. j. srće, nesmotreno trči) — navaliti (Navale svi da gledaju galiju, t. j. kao potrče), nagnuti (Skoči zec pa nagne preko polja), naklopiti (Kud si naklopio, a nisi puta ugodio?) i naklopiti se, natisnuti se, nametnuti se, naturiti se za kim (Naklopio se za njim u Primorje, t. j. potrčao je za njim koji bježi) — ustumarati se (Ustumarali se po sobi, t. j. potrčali tam'amo. Ustumarao se kao kučka po mlječari*; užurbati se (Kad je došao general, sve se u kasarni užurbalo, t. j. sve potrčalo tam'amo žureći se); uspropadati se (Straža opazi gdje se na prvi hitac mnoštvo uzbunilo i uspropadalo, t. j. gdje je potrčalo na sve strane kao u strahu) — zakrmiti: potrčati bez pameti (Kud si ti to zakrmio?) — tumáriti, n. pr., u kuću: nahrupiti, banuti, ući naglo (ne zakucavši na vrata); izmahnitati, n. pr., iz kuće, kroz vrata: istrčati kao mahnit (Izmahnitao iz kuće, kao da ga svi vragovi nose), munuti, n. pr., u kuću, iz kuće: ući, izaći naglo.

BIJEG. Mjesto počne, stane veli se običnije nagne bježati; ali se govori i: okine bježati, uzaždio (kao navalio) da bježi. — Slično

* Mlječara je klijet (sobica) u kojoj se drži mlijeko.

Digitized by Google

značenje kako bježati imaju glagoli izdirati ili nadirati: bježati bezobzirke (Izdire, nadire poljem, preko polja) — slično kako pobjeći, uteći, glagoli izadrijeti ili nadrijeti (Jedva je izadr'o. Nadrije u potok), nàdati (Nadade preko polja), dati pleća (Turci daše pleća. Pleći dadu a bjegati stadu), podbrusiti pete, udariti nokat (Udario nokat kroz šumu), uzeti utrenik ili uzeti sugreb (Uzeo utrenik) — strúgnuti, šmúgnuti: pobjeći da se ne zna kud; šmígnuti: pobjeći kradom. — Evo nekoliko narodnih fraza: Nokat u ledinu (t. j. odlazi, bježi!); šuma ti mati! (t. j. bježi u šumu, spasi se!) — bježi (s) glavom bez obzira; bježi kao od kuge, kao vrag od krsta; bježi od ljudi kao divlje pače — pobježe u prhlu zemlju (t. j. u svijet, da se ne zna kamo); utekao glavom u bestrv (t. j. da ga ne mogu više naći); otide ispod žita (t. j. uteče preko noći); pobjegoše kud koji (t. j. na sve strane). — Pamtimo još ove dvije imenice: izmak (Smrti nema izmaka, t. j. ne može joj čovjek umaći) i ispust (Marva nema ispusta, t. j. nema mjesta kamo bi se mogla ispustiti da pase. Dao mu ispust, t. j. dao mu prilike da pobjegne, kao ispustio ga).

22

POSAO I RADNJA. Posao ima šire značenje nego radnja, jer se tako zove sve ono što se čini ili se ima učiniti, a čini se i ono što ne iziskuje osobitu potrebu snage, kao što iziskuje radnja (a još više trud). Ali se i radnji može reći posao, n. pr., ići na posao je isto što ići na radnju. Mjesto posao govori se u nekim krajevima i rabota (Koja je to rabota? To nije čista rabota. Da Bog dâ da ti raste i napreduje svaka tvoja rabota kako voda o Božiću a list i trava o Đurđevu dne!), a može se kašto reći i stvar (To nisu tvoje stvari. Ne miješaj se u tude stvari, t. j. u tude poslove). — Potrkušica ili mačji kašalj je malen, neznatan posao (Nije to mačji kašalj) — brkaonica: zbrkan, smeten posao — tandara mandara: posao koji nije učinjen kako treba — pogrijevci: posao koji se po drugi put počinje (Pogrijevci nigda nisu dobri). — Za ženski se posao reče da je priložak od mesa (t. j. prema muškome ništa) — kad je kaki posao sasvim zamršen, za taj se posao veli da nema ni kraja ni konca — kad hoćemo koga ukoriti, jer je učinio što nije imao učiniti, kaže mu se: Ne valja ti posao. — Posao može biti: krut (velik, težak), debeo (znatan), mrdan (koji se ne da brzo, lasno učiniti), unakrstan (kad se s drugim ukrštava), škakljiv (kao opasan, jer bi mogao imati zlih posljedica), dangubaN (koji uzrokuje dangubu), jalov (beskoristan, uzaludan), zanovijetan (kao dosadan), čist (kao pošten), šaren ili šarovit (koji nije čist kako bi trebalo), prljav, nečist (kao nepošten), traljav, žut (loš, na-

Digitized by Google

opak). — I svršen posao, i mirna Bosna, i mirna Bačka: i gotovo, i dosta o tom (Ja hoću tako, i svršen posao, i mirna Bosna.) — Pored ruke na posao! kaže se i ruke na muke!

Ono što izriče glagol dati se na posao ili dati se za poslom (n. pr.: Dao se na pisanje knjiga. Dao se za igrom), to se može reći još ovim glagolima: naklopiti se, nametnuti se, nastaviti se na posao (Naklopio se na jelo, na plijen. Nametnuo se na knjigu), udariti u posao (Danas je sve udarilo u trgovinu); prionuti za posao (Prionuo je za knjigu) — ubrazditi, ugaziti, ili uprtiti se, uvaliti se u kakav (mučan) posao. — Rečenica: Svak neka ide za svojim poslom kaže se (eliptički) i ovako: Ko za čim (n. pr., kad zvono zove radnike na posao, reče se: Zvono kuca; ko za čim, ko za čim!). — Uzeti posao za glavu znači: svojski ga se primiti — ići s rešetom na vodu, sa šilom u goru, s golim grlom u jagode (t. j. poći u šumu brati jagode ne ponijevši nikaka suda): ići na posao bez potrebnog oruđa, nespremljen ili slabo spremljen. — Kaže se još: Ljudi su udarili, navalili na me silne posle — priklopili me silni posli; imam pune ruke posla, imam posla preko glave (t. j. veoma mnogo). — Plesti s kim praću znači: imati s kim posla (On s gospodom praću plete). — Pored miješati se, umiješati se u (tuđe) posle govori se i: plesti se, uplesti se (Plete se, upleo se u posao koji ne razumije. Upleće se kao šiše* pred rudu, ili: Nameće se kao šiše na rudu, kaže se kad se ko upleće i trči naprijed gdje mu nije mjesto) — unositi se među tuđe poslove, metati prste među tuđa vrata (Unosi se rado među tuđe poslove. Nisam nikada gazio u take poslove ni prsta metao među tuđa vrata); zabadati nos, zabosti nosom (Zabada svuda svoj nos, mora svuda nosom zabosti) — usijati se, uplákati se, utrčati se u posao: umiješati se nepozvan, bez nevolje. — Nemam u tom (poslu) nikake mješavine, znači: nisam u tome umiješan. — Veli se: baviti se čim i o čemu (Svak se bavi o svome, t. j. o svojem poslu) — mjesto zabaviti se poslom reče se i zabuniti se poslom ili oko posla (Zabunio sam se oko čitanja, a imao sam toliko drugih posala) — desiti se gdje poslom: imati gdje slučajno posla (Desio sam se tamo svojim poslom kad se to dogodilo) — nastajati (nastajem) za poslom ili nastojati nad poslom ili oko posla: marljivo se baviti poslom (Videći Solomun mladića da nastaje za poslom, postavi ga nad svim dancima. Postaviše Levite da nastoje nad poslom oko doma Gospodnjega). — Pristajati u posao znači: kao slagati se s poslom, biti prikladno za koji posao (To mi drvo lijepo pristaje u moj posao. I poslovice pristaju u ovaj moj rječnik) — prikladovati: ići od ruke (Prikladuje mu svaki posao kojega se primi). —

* Šiša je ždrijebe kojemu su ošišali grivu.

Digitized by Google

Nije togović znači: nije za taj posao. — Poslovi se čine (Ko svoj posao čini, ruke ne brlja), trse (Nisam još otrsio posao), opremaju, o[t]pravljaju, smiruju, sreduju (Jesi li smirio, sredio sve svoje posle?), svidaju (Svačiju slušaj, a svoju svidaj, t. j. slušaj štogod ko o kakom poslu misli i govori, ali najposlije radi kako sam nadeš da je najbolje) -- poslovi se prebiraju, raspredaju, raspravljaju: pretresuju. — Ràskrpiti, ràsprtiti koji (mučni, zamršeni) posao ili doći glave kojem (mučnom, zamršenom) poslu znači: kao svladati ga (Ko će to sad raskrpiti! Ni sjekira neće moći to raskrtiti. Ne znam hoću li tom poslu doći glave). — Činiti uzaludan ili bespametan posao: bunar ukraj rijeke kopati; drva u šumu nositi (*in silvam ligna ferre*); soliti more; maglu zbijati u mjehove; vjetar kapom tjerati; po vjetru perušine kûpiti; praznu slamu mlatiti; pijesak u more sipati (da ga tobože zaspeš); grliti sjenu. — Baviti se besposlicama i budalaštinama: kopati trice (Ne kopaj trica!); istraživati Markove konake (t. j. istraživati mjesta u kojima je konačio Kraljević Marko). — Razvrzao* ko lisica vojsku, znači: počeo je mnogo poslova, a nijedan nije svršio — rastali se kao i dva na putu: ne opravivši ništa — na pragu sustao: ostavio posao kad je već gotovo svršen — u repu nož slomio: na svršetku posla učinio štetu — jednim klipom dva oraha omlatio: idući za jednim poslom svršio i drugi. — Ne da mu se, ne može mu kolač na ruku da naide, znači: ne ide mu posao — ide mu posao kao čarapin početak: ružno, teško — babine je sreće: ide mu posao unazadak. — Poslovice: Ne budi svakomu loncu zaklopac (ne miješaj se u svaki posao). Ne niči gdje te ne siju (ne prti se gdje nisi pozvan). — Svak neka gleda za se (a u tuđe neka se ne miješa). — Svak ispred svoje kuće neka mete. — Ko svojih posala nema, tuđe prebira. — Ko svoj posao gleda, tuđ zaboravlja. — Hiljadu osniva, a nijedne ne potkiva (koješta započinje, a ništa ne svrši). — Šta se mrči kada kovat' nećeš? Ili kuj ili ne mrči gaća (što si započeo kad ne misliš svršiti? ili svrši ili nemoj ni početi!) Bolje ne početi nego ne dočeti. — Ko hoće samljeti, treba zasuti. Što se ne počne, to se ne dospije (treba svakako da počne ko hoće da svrši). — Grad se plijeni, a baba se češlja (kad se ko zabavlja kakim besposlicama, a trebalo bi što mnogo preče da radi. Ispor. *Roma deliberante, Saguntum periit.*)

Kaže se: Obrnuo je raditi, uložio je kopati, t. j. počeo, stao (Udri pope, grom te ubio! što ne uložiš, nego sve kaniš?). — Složenice glagola raditi: proraditi se, t. j. postati radljiv (Moj se sin, Bogu hvala, proradio i provrijedio, t. j. postao je radljiv i vrijedan) — po-

* Razvrsti (razvrzem), razmotati, razrediti.

Digitized by Google

raditi, t. j. kao uraditi (Poradivši Bog će dati) — proraditi što na debelo t. j. kao sastaviti u krupnim crtama — priraditi, t. j. izraditi ili steći preko onoga što se ima (Nešto sam jučer izradio, a nešto danas priradio) — zaraditi (zamučiti, zapatiti): steći što radom (mukom); a zarada (zamuka, zapatak, krvoločina) je ono što se steklo radom (mukom) — odraditi (odmučiti), t. j. platiti svojim radom (svojom mukom), n. pr.: Ja ću svoj dug lako odraditi (odmučiti); a odradivati znači i: kvariti posao (Jedno radi, a drugo odrađuje) — doraditi, t. j. svršiti raditi; a doradak, svršetak radnje (Na doratku smo). — Raditi na obdanicu znači: raditi tako da se u jutro počne, a u večer svrši — raditi napolice: raditi tako da polovica (priroda) bude za onoga koji radi, a polovica za vlasnika (a napoličiti: naimati što napolice; napolica: ugovor kad se komu da što da radi, a dobitak se dijeli napola; napoličar ili polovnik: koji radi napolice) — nadničiti: raditi na nadnicu — grehòvati: raditi na praznik (protivno je praznovati: ne raditi na praznik — crvoljiti: sitno što raditi (n. pr., sitno što vesti ili plesti) — prljkati, šuškati, švrljati, šášoljiti: raditi koješta (Što šuškaš, prljaš, švrljaš, šašoljiš vazdan po kući?) — mrdati, šèprtljiti: nevješto raditi (a mrdalo ili šeprtlja je onaj koji nevješto radi) — upoloviti ili upolovačiti: napola što svršiti (Nisam ni upolovio, a kamoli svršio) — sklepati, slupati, zbubati: načiniti što kojekako — skalabúriti: smiješati stvari koje ne idu zajedno (Sasma je mnogo skalaburio; ne znam kako će rasklasti, t. j. raspraviti) — raditi ni sebi ni svome: loše — tùtoljiti: raditi krijući — kako je derano, nije ni posve krvavo: kako je (loše) rađeno, moglo se i gore svršiti — otpáditi se od posla: odmetnuti se (Hajduci se otpade od kućevnoga posla pa kad se povrate kući, neće da rade) — oblazniti se: ostaviti posao i besposličiti — kovati brunde*: stajati besposlen; zujati (prozujati): provoditi (provesti) vrijeme besposlen (Dali se u besposlicu i prozujali su nekoliko dana); prodavati zjala**: hodati besposlen. — Povukuša je onaj koji se povukao od posla — zaludnik: čovjek koji zaludan, besposlen stoji; zaludnica: žensko koje zaludno stoji. — Govori se da besposlen pop i jariće krsti (t. j. besposlen čovjek bavi se i tricama), a to isto se kaže i ovako: Baba babi grebla lan, da joj zaman prođe dan. — Kad ko željaka i ovo i ono, a sam se ne trudi kako bi to postigao, o tome se reče: Da je vina, i strina bi pila. — Pod noć tikve cvjetaju, kažu za onoga koji pod starost počne raditi. — Veli se: biti lijen na što

* Brunde li drombulje, njem. *Maultrommel*, tal. *spassapensiere*. — ** Zjalo, kao sprava za zijanje.

Digitized by Google

(Lijen sam na pisanje) — u šali: Kad se lijen nakani (na posao), sav svijet popali — tranjav, tutljav čovjek: lijen u poslu. — Neku čeljad mrzi raditi, zubna im je bol (muka im je) raditi. Od tih ćeš čuti riječ: Volio bih pilićima vodu sjecati (t. j. na sitne komade sjeći) nego to raditi. — Kad ko polagano radi, za njega se kaže da je prionuo kao čičak za jaje (Tipav je čovjek koji polagano i smeteno radi) — a kad ko prebrzo radi pa pokvari koji posao, tomu se reče: Brže sedlo nego konj. — Nagliti nije dobro, jer ko odveć hita, brzo sustane, dok polako hodeći prije se doma dođe (ispor.: *Chi va a piano, va sano e va lontano. Eile mit Weile. Festina lente*), a nepovrat kola lomi (kad čovjek neće da se povraća, nego hoće ujedamput da ponese, razbije brzo kola).

Kaže se: poslen kao pčela, radišan kao mrav — radi bez potiha, kao crv za korom (t. j. neprestano, neumorno) — radi, kao da vatru pali (t. j. hitro, okretno); za poslom je kako igla (brz) — ima zlatne ruke (t. j. radi vješto) — radi smrtimice (t. j. iz sve snage, iz petnih žila) ili smrtan je radiša. — Ujariti se u radnji znači: prionuti živo — kiniti se (iskiniti se, prokiniti se) ili kinjiti se, izdirati: mučiti se (Kinjim se i mučim: Iskinio sam se danas u drvima kako nigda. Izdire kao revka* na uvratinama** — namicati, natezati se, vojštiti, imati napor: napirati se, truditi se (Namiče kao mati s jedinčetom. Vojšti, nateže se majka sa svojom djecom. Veliki sam napor imao dok sam to učinio) — krvòločiti se ili krvòtežiti se: mučiti se preko načina, mučiti se živih muka, mučiti se kao vrag u plitkoj vodi (Tako ti sav svijet živi: neko se krvoloči, neko se muči, a neko pjeva); a kostòlomiti: mučiti koga preko načina (Nemoj ga kostolomiti takim poslom). — Čovjek se kida od posla i truda, lomi se i davi pod bremenom i mukom; predre se, prekine se, pretrgne se ili utrgne se od posla (silno se izmuči, ispenje mu se od napora proder) — iskapaju mu oči radnjom — odrone mu se pleća pod težinom (t. j. iznemogne) — spadne ili smetne s nogu, t. j. smalakše s mnogoga hoda. — Poslovice: Za muku smo sazdani. — Nema jela bez djela. Bez krčevine nema očevine. Bez dobitka nema napitka. Ne ima raka bez mokrih gaća. Ko se dima ne nadimi, taj se ognja ne nagrije. Ako ne pokuči (t. j. ako ne pruži ruku), ne dokuči. Ležećemu nema izora***. O trudu žito rodi, o muci grozdovi vise. Ko hoće časno, ne može lasno. — Blebetanje posla ne opravlja. — Misliti i željeti još nije osoliti. — Gdje se trud ulaže, tu i Bog pomaže. Ded se posla lati, pak će i Bog dati. Radišu Bog pomaže *(Chi si ajuta, Dio l'ajuta)*. Mahni i ti rukama,

* Revka, crvenkast vo. — ** Uvratine su u njive na kraju ono što ostane neuzorano. — *** Izor je plata što se da onomu koji ore.

Digitized by Google

mahni! (kazao je sv. Nikola čovjeku koji je bio pao u vodu pa samo vikao: Pomoz' sv. Nikola! a nije gledao da pliva ili od vode da se otme). Ti radi, a Bog će prigledati. — Ko radi, izradi. Ko se muči, taj i izmuči. Ko tvrdo veže, lasnije driješi. U kovača mrke ruke, a bijela pogača. — Od čovjeka se nije ništa otelo (živ će čovjek svojim radom sve postići. *Volere e potere.*) — Jaoh onomu koga sunce budi! — Ranoranilac (ustalac) i docnolegalac kuću teče. Ko rano rani, dva posla opravi; a ko kasno ustaje, obojak mu nestaje. Ko prije sedla, prije jaše. Ko prije u mlin, prije samelje. — Ko ljeti hladuje, zimi gladuje. Prva last, potonja muka. Ko u mladosti stenje, u starosti sjede. — Kaka sjetva, onaka žetva. Kako prostreš, onako ćeš i ležati. — Nije dosadnice do dangubice. — Besposlica vražja uzglavnica. Vrag ni ore ni kopa, već o zlu misli. Potragljivu* ovcu najprije vuk izjede. — Mnogi čovjek nije nazadan Bogom nego sobom. — Postrada s nerada. Rđa gvožđe grize (a lijenost čovjeka). Lijen gotov plijen. Lijenost ide polako da je može siromaštvo dostignuti. — Ne gori obraz od sunca nego od poštenih ljudi (nije sramota raditi nego zlo činiti). Lemeš što više ore, to je svjetliji. — Po otkosu** se kosac poznaje, a po hljebu kuharica mlada. — Upri u se i u svoje kljuse. — Radi, kao da ćeš sto godina živjeti, a moli se Bogu, kao da ćeš sutra umrijeti. — U radiše svega biše (= bješe), u štediše jošte više. — Ne hasni rad gdje nije red.

23

HRANA. Hrana se zove svako jelo i piće što krijepi i uzdržava tijelo ljudsko.*** — P r i j e h r a n a k je hrana što se prehrani preko zime. — D o h r a n i t i znači: do kraja hraniti (Ko će tebe hljebom dohraniti?) — nahraniti koga: dati mu dovoljno hrane (Pa nas nisi nikad s i t e nahranio), a z a h r a n i t i koga: dati mu hrane samo toliko da ne umre od gladi (U vrijeme gladi čovjek se samo zahranjuje. Zahranio se, al' se nije nahranio). — Jelo je ono što se jede, ali i djelo kojim se jede (Taj plod nije za jelo. N a j e l u k a k o n a d j e l u). — Jelu se kaže u obadva značenja i j e d e n j e, a samo u konkretnom značenju i: j e d i v o (Imate li pića i jediva?), j e đ a (K a k a j e đ a, taka m e đ a), j e s t í v a pl. neut. (Ne će pića ni jestiva), j e š a (Umr'o je od ješe), j e s t v i n a ili j e z b i n a (Ima li koja nova jezbina, jestvina?) Jestiva odgovara najbolje pojmu jedive stvari, njem. *Esswaren*, tal. *commestibili* (Prodavaonica jestiva); jestvina pojmu vrsta jela (kao p r o m j e n a), njem. *Gang*, tal. *portata* (Koliko je na ručku bilo jestvina, promjena?) — P o j e d a k je jelo što se uzimlje izvan obroka. — Kaže se: Jede mi se (volja me je jesti)

---

* Potragljiva ovca, koja ne ide u društvu sa ostalima, nego zaostaje za njima te ih slijedi kao po tragu. — ** Otkos, onoliko sijena koliko se ujedamput otkosi. — *** Pića je hrana, osobito za stoku.

Digitized by Google

ili r a č i mi se jesti — p r o r a č i l o, r a z r a č i l o mi se jesti ili) p r o j e l o mi se, t. j. prohtjelo mi se jesti (Nije mi se jelo, al' mi se projelo kad sam vidio hranu) — protivno od projesti znači d o j e s t i se (kad se kaka hrana često jede, onda se nerijetko dojede, t. j. ne jede se više rado, n. pr.: Dojela mi se riba) — d o j e s t i znači: svršiti jedenje (Čekaj dok sve dojedem); svršiti jedenje zauvijek, umrijeti (Jeo, jeo, pak i dojeo) — o d j e s t i: uzeti n. pr., od puna suda i pojesti (Lonac je bio pun, ko je to sve odjeo?) i naplatiti se jedući (Odjeo sam mu već pola duga, t. j. naplatio sam jedući u njega) — o b j e s t i se (je više nego najesti se, a manje nego prejesti se, t. j.): dobro se najesti (O Božiću se objesti ne drži naš narod nikakom sramotom). — Č a s t je jelo, osobito, što kum kumu, prijatelj prijatelju donese ili pošlje — n a s e l j e: čast što daje domaćin kad se preseli u novu kuću — p o n u d e: jelo kojim se bolesnik ponuda. — V a r i v o je svako jelo kuhano na ognju — o m r s a k: svako jelo od mesa — o ž i t a k: svako jelo od žita. — Hrana je o g o d n a, kad je ima malo (u kući), da će jedva sastaviti s novom a, suviše, (za prodaju) neće biti ništa — t a n k a ili p o r e d n a, kad je imade malo (na ručku) pa ne nasiti čovjeka. — Hrana se t r o š i i p r e m i č e t. j. biva je manje. U početku proljeća u kući se svašta p r e m a k n e (p r e t i r g n e, p r i b e r e, t. j. svaka je hrana na o m a k u). — O hranama koje su odveć masne, tako da se na njih gdjeko gadi, govori se da su o t u ž n e, p r i j e t r a n e ili u s o v n e (n. pr., jegulje). — N a k l o p i t i se (na jelo) znači: kao dati se s pohlepom (Kad dođe ručak, on se naklopi te pojede sve) — n a v r a t i t i se (na koje jelo): uzeti (nešto) jela iznovice (Ako me bude volja, navratiću se). — Jesti n a o b r o k e znači: jesti u određeno vrijeme (n. pr. na objed i na večeru); jesti b e z o b r o k a: kad mu drago — jesti n a r a z m a k: odjelito jedni od drugih — jesti s v e s e b i c e: ne birajući (protivno je p r o b i r a t i hranu) — izjesti (sve) u m e đ e n k u s: slatko. — Narodne su riječi: K a o d a j e i z g l a d i u t e k a o (tako naglo jede) — pojeli sve k a o s k a k a v c i — najeo se k a o s i r o č e n a z a d u š n i c a m a — k a o d a t u đ i m u s t i m a žvaće (kaže se kad ko polako jede) — ždere k a o h a l a (naglo) — liže k a o m a č k a, a ždere k a o v u k (kaže se kad ko, osobito kako žensko, jedući hoće da se stidi, a jede za dvojicu) — probira k a o m e d v j e d g n j i l e j a b u k e. — Žvatati ili z u b a t i znači: hranu zubima i slinom mečiti (od žvatati ima i deminutiv ž v a t u k a t i) — m l j e s k a t i (mlješčem): jedući udarati usnama, da se od toga čuje glas — p r e m i z g i v a t i: kao premetati jezikom hranu po ustima, jesti bez volje — z a g r c n u t i se (Zagrcne se čovjek, kad jedući ili pijući zapadne mu što u grlo i prisjedne). — Neka nam jela s l a d e, t. j. slatka su nam (Jedno mu se jelo toliko usladi da je u tri maha tražio da ga njim posluže), a na druga se g r s t i m o (gadimo), druga nam se g u v e. — Kašto nam se o d b i j e kus (t. j. izgubimo apetit) ili nam se samo koje jelo o d b i j e. — O b l a-

Digitized by Google

por ili oblaporno čeljade je ono koje je pohlepno na dobra jela *(gourmand)* — izješa, pojedljivac, proždor ili ješan, izješan, pojedljiv čovjek: izjelica, koji rado i mnogo jede — slatkohrano čeljade: koje slatko jede, ne probira jelo — izbirač (obirač, prebirač, probirač) u jelu ili prebirljiv, gadljiv čovjek: koji probira jelo. — Zalágati i založiti što ili zalagati i založiti se čim: jesti i pojesti (Zalaže se bijelim hljebom. Danas se nije još založio, t. j. nije nikake hrane metnuo u usta, ništa uzeo u se). Zalagati, kaže se, i koga čim, onda znači: davati komu u usta, kako zakusivati (zakusiti), pîtati (nàpitati)* koga čim. — Prema trajnom glagolu kušati ima trenutačni okusiti ili ogledati jelo; a okusak je djelo kojim se kuša (Radim od rana jutra bez okuska, t. j. da nisam ništa okusio). — Zakúsiti što znači: pojesti malo što (Daj da zakusim što. Zakusi malo da te želja mine); a zakusak ili zagrizak je što zakušeno ili zagrizeno (Što će meni zakusak, zagrizak, hoću cijelu jabuku) — kúsati: pohlepno jesti, unositi u usta punu ožicu, gutati cijele komade; nakusati se: sit se najesti (Nakusao sam se hljeba). — Jetkati je deminutiv od jesti: jesti polagano duže naslade radi (Oblapori obično jetkaju) — gùmati: jesti naglo i na velike zalogaje — potpòučiti se: malo što pojesti dok ručak dospije (kao čalabrknuti). — Blagovati znači: jesti za stolom, gostiti se — jednòničiti ili jednòuditi: jesti jedan put na dan; dvojáčiti: jesti dvaput na dan (Kad odrasli ljudi ili žene hoće da se pričeste, svagda valja nedjelju dana da jednoniče. Je li tvoja kuća počela već dvojačiti?) — suhotovati: postiti iz nevolje — mrsiti se (omrsiti se), ribiti se (oribiti se), zeljiti se (ozeljiti se), krušiti se (zakrušiti se), žititi se (ožititi se), krmetiti se (okrmetiti se): jesti (pojesti) mesa, ribe, zelja, kruha, žita, krmetine (Mi se svaki drugi dan ribimo. Ove zime nismo se još zakrušili. Turčin se ne smije okrmetiti). — Mi jedemo četiri do pet puta na dan: u jutro primamo doručak ili predručak, zajutrak (gen. zajutarka), doručkujemo ili zajutarkujemo; u po dana dobivamo ručak ili objed, ručamo ili objedujemo (Sjedi malo da poručamo; a ti čekaj dok doručamo i dok se siti naručamo); popodne dobivamo užinu, užinamo, ili paužinu (malu užinu), u večer večeru, večeramo, a kad kasno liježemo, i pavečeru ili povèčerak, povečeramo. — Ne dadu prednjaci, kaže onaj koji ne može na obroke da jede, jer je prije što jeo — okratili mu rukave, znači: došao je kasno na ručak pa nije našao ništa (Isp. *Tarde venientibus ossa*). — Čast znači i: gozba (Kaže se: zazivati koga na čast — dati čast u zajam, t. j. ugostiti koga očekujući da će vratiti milo za drago) — dovršánica je završni objed kad se završe neki poljski poslovi.

* Pita se, obično, samo dijete.

Digitized by Google

Jelo se jede prijesno ili priređeno (soljeno, ukiseljeno, sušeno i t. d.), sirovo ili na vatri ugotovljeno (vareno, pečeno ili prženo). — Vari se jelo ponajviše na vodi u loncu ili u kotlu (kotlači, kotluši, kotlenici), prži se na masti ili ulju u tavi, njem. *Pfanne*, tal. *padella* (Prosulja se razlikuje od tave što ima dug držak), peče se pravo na ognju (bez suda i bez vode ili masti) pod crijepnjom, pod pepelom, u peći, na ražnju. Samo se za rakiju i za kavu (mjesto variti) kaže peći (Ispek je ono što se plati kad ti ko da u naruč kazan za pečenje rakije). — Kava se peče u kavniku ili ibriku (pošto se kaveno zrnje popržilo u pržionici i samljelo u mlincu), a kad se (dignuvši kavnik s vatre) ohladi, onda se prijari (t. j. pristavi se k vatri da se zgrije). — Kad se jelo gotovi u zaklopljenoj tavi na vodi i masti i stoji na vatri dok ne omekša a voda ne ishlapi, onda se za tako gotovljenje kaže: kuhinjati, podušiti, njem. *dämpfen*, tal. *stufare* (podušiti meso: *far lo stufato*; podušiti oriz: *far il risotto*, podušen oriz: *risotto*). — Lijepa je riječ skuha ili svar, djelo kojim se što skuha, svari (Imamo zelja samo za jednu skuhu, za jedan svar, t. j. koliko se može u jedan put skuhati, svariti). — Mjesto svariti može se reći i uvariti (ukuhati) — obariti (obarivati) znači: politi (polijevati) vrelom vodom ili malo prokuhati u vreloj vodi (Obari mi jaje na umak) — podvariti: svariti podmećući vatru (Daj drva da podvarimo mlijeko) — navariti se (nakuhati se): vareći narasti u opsegu (Oriz se navario, ima ga sad dvostruko) — uvreti (ukuhati se), upeći se: kuhajući (se), pekući se smanjiti se (Juha je uvrela do polovice. Zelje se ukuhalo, nije ga sad za jedan put u usta. U dva kila mesa po se kila upeklo). — Pripeći, n. pr., jagnje, prase znači: pristaviti ga k vatri da se peče. — Zapržiti jelo to je njem. *einbrennen*, tal. *abbrustolire* (Danas sam imao za ručak zapržene juhe); a zaprška ili potprig je ono čim se jelo zaprži, t. j. brašno i mast.

Ako je ručak gotov, postavi, namjesti, prestri (trpezu, sofru) da ručamo. Postavljeno, namješteno je za desetero (njem. *die Tafel besteht aus zehn Gedecken*, tal. *vi sono dieci coperti*). — Domaći posjedali sami za trpezu (za ručak), a gosta je starješina zasio (posadio). Ovaj je sio u začelje (u pročelje, u čelo) trpeze (gornji dio), a gost prema njemu u zasjedu (u zastavu, udno) trpeze. — Trpeza je prestrta stolnjakom (tal. *tovaglia*, njem. *Tischtuch*), a koji sjede za njom imaju još po jedan otarak (tal. *tovagliuolo*, njem. *Serviette*) da mogu otrti usta i ruke, koji se zove i pokoljenik, jer se drži često po koljenima. — Na stolu je namješteno (stolno) posuđe: tanjiri (tanjuri) ili pladnji plitki i duboki, i zdjele, staklenke ili boce, gostare (oveće boce), kondiri ili pehari (vrčevi) za vodu i vino, čaše i čašice, gostarica (karafina) s uljenkom (slanicom) i paprenicom (bibérnjačôm); cukrenjača, košičić s kruhom

Digitized by Google

i dr.; tu su ožice (u ožice je držak i kusalo: ovo je onaj dio što se u usta meće), kojima se jelo zahvata (grabi)*, vilice ili bode, kojima se ovo pribada, i noževi, kojima se ovo kida i isitnjuje (Sjecalice su oveći noževi, kojima se meso i povrće sjeca). — Jela se donose na sto na pliticama (ove su plitke) i u zdjelama, juha u jušnjaku. Kava se iz kavnika sipa u čašice (zdjelice), a ove se nose na podnosu ili služavniku (njem. *Kaffeebrett*, tal. *guantiera*). — Po ručku trpeza se pribere, raspremi. — Poslovice: Sunca i hljeba svakomu treba. Svak se pase svojim pasom. Pomozi Bože, kako se može (svak jede ono što ima, hrani se kako može). — Što je masnije, to je časnije (t. j. što je obilnija gozba). — Što manje, to slađe. — Kratka večera, dug život. Više je ljudi pomrlo od jela i od pića nego od glada i od žeđe. — Narodne pitalice i pričice: Upitali Ciganina hoće li mlijeka ili kruha. Odgovori: Ja bih udrobio. — Upitali Ciganina hoće li kave ili rakije. Odgovori: Prvo jedno pa drugo, jer se dva dobra nikad ne pobiše. — Pržio bih, gospodaru, odgovori gladan i ozebao Ciganin kad su ga pitali da li voli jesti ili se grijati. — Pripovijeda se da je rekla nekaka Ciganka: Da imamo masla, kako nemamo brašna, pa bismo posudili u selu tepsiju** te bismo načinili pitu. Onda jedno Ciganče rekne: Ja bih je odnio u peć da se ispeče, a drugo (mičući rukom, kao da što naglo ispred sebe uzima i trpa u usta): A ja bih je ovako na jeo. Nato Ciganin razmahne šakom te dijete po glavi govoreći: Polako, vrag ti materi! Šta si navalio? zar hoćeš ti sam sve da pojedeš?

ŽITO I HLJEB. Žito se zove svaki usjev od kojega se obično melje brašno (mlivo, múka) i mijesi (kuha) hljeb ili kruh. I napolica ili napolac je žito (pšenica i ozimica, t. j. raž pomiješane zajedno za hljeb). — Prekrúpiti žito znači: samljeti ga na krupno — previjati žito: samljeti ga na posve sitno. — Ako je žito posve krupno samljeveno, kaže se da je krupno kao žir — ako je posve sitno, da je sitno kao pjena (Najsitnije pšenično brašno zove se cvijet od brašna). — Mljevenjem se žito umelje (t. j. brašna bude manje). — Brašno se sije: osijevci (osjevaka) zove se ono što ostane u gustom situ kad se brašno na nj malo prosije — isijevci: ono brašno što se po drugi put isijeva na rjede sito iz mekinja. — Evo dva dana nisam okusio krušnoga napora (t. j. hljeba); daj da umijesimo (ukuhamo) malo kruha. Imam brašna za jedan mješaj (za jednu miješnju). — Hljeb se mijesi u kopanji (Veli se: jedna kopanja hljeba, t. j. toliko koliko ga se u jednoj kopanji može umijesiti) ili u naćvama.

* Naši ljudi u nekim krajevima nose o pojasu dvije ožice (posnu i mrsnu) koje se sklope jedna u drugu. Zato ih zovu sklopnice. — ** Tepsija je nekaka kao plitica od mjedi.

Digitized by Google

Saspe se brašno u naćve, razgrne se malo i učini se posred njega kao nekaka jamica, u koju se pomalo lijeva vrele vode. U vodi raskašićeš najprije kvas pak ćeš onda početi pomalo zamješivati (t. j. miješati brašno s vodom), dobro gnječeći prstima tijesto da ti se ne ulopta (ugruda) i podasipljući poda nj brašna da se za naćve ne prilijepi, ne mareći što će ti od toga biti tjestavne ili tještane ruke (t. j. što ti je za njih prionulo tijesta). Kad sve brašno zamijesiš (vodom ili mašću i jajima), pokrićeš tijesto pokrivačem i ostaviti da se uskisne. Kad tijesto nabuji (razbuji) i hljeb dođe za rukom (t. j. kad uskisne), treba ga još dobro natrti, t. j. prignječiti šakama ili osobitom drvenom spravom (natrenik je dobro natrveni, čvrsti hljeb), pa se onda razmijesi (raskuha) ili rastvori (t. j. kao razdijeli da bi se vidjelo koliko će biti hljebaca ili glava kruha). — Kolači se često [na]rozaju (t. j. štipalicom štiplju). — Tijesto se i razvija (razvalja, tâčê) takalom (nekim drvenim valjkom), a komad razvijena tijesta zove se list ili takavica tijesta. — Kovrtač je nekaki kolutić kojim se listovi (tijesta) sijeku kad se čine, n. pr., neke poslastice (a kovrtanj je kao kolačić. — Otrgni mi kovrtanj, kaže dijete majci). — Kad hljeb nagrezne (naraste), prije nego se raspline (prije nego prekisne i spadne), treba ga odmah upećati (staviti ga u hljebnu užarenu peć). — Hljeb je omuren, kad je napola pečen — nedopečen: kad nije dosta pečen — potpečen: kad se kao odozgo ispekao. — Podlupi se hljeb, kad mu se u pečenju gornja kora odljusne, odvoji od sredine.

Badnjača je hljeb koji se mijesi na badnji dan, česnica ili vesèlica: hljeb koji se mijesi za Božić — beskvasnica ili prijesnac: hljeb koji nije u kvas, nego u prijesno; pokvasnica: hljeb koji je u kvas — hladnjača: kukuruznica miješana hladnom vodom; oparuša: kukuruznica miješana vrelom vodom. — Tânka (tanak hljeb), krivak ili rogalj (njem. *Kipfel*) — pecivo (pečen hljeb, osobito sitan) — spor hljeb (koji se sporo troši pa zadugo traje), nespor hljeb (koji se brzo troši); mecav ili gnjecav hljeb (koji nije dobro umiješen te se lijepi), buhav hljeb (koji kad se pritisne, opet se nadigne). — Hljeb se rukom (lomi) odlomi, okrne (Odlomi, okrni mi komad hljeba), ili zalomi (kad se odlomi samo kraj). — Sredina u hljeba je ono što je unutri meko — okrajika: kraj od hljeba. — Hljeb se nožem reže ili križa (Potkrižati hljeba pod kako jelo: nasjeći u sud najprije hljeba pa onda jelo usuti na nj). Nareznica, ukrižak, kriška hljeba to je odrezani komad — móča: komad hljeba zamočena u što — kvašenica: kriška hljeba zamočena u mast s jajima — pržen ica: komad pržena hljeba. — Hljeb se rukama gnjeca, mulja (smulja), t. j. meči — hljeb se trînî (istrini), krti (iskrti), troši, t. j. mrvi. Trîna, troha (trošica)

Digitized by Google

hljeba: mrva. — Zemlja hljebnica je zemlja bogata hljebom — kuća krušna i rušna: kuća, koja ima (dosta) i kruha i ruha, što treba u se i na se — beskrušnica: oskudica kruha. — Dokrušiti znači: doteći, istrajati s jednim kruhom do drugoga (Ličani kažu: Pusti goveda na sijeno i čeljad na vruć kruh, pa niti ćeš dokrmiti niti dokrušiti. U Dalmaciji kad Zagorac dokruši, kaže se da je bogat). Kako dokrušiti slično znači ishljebiti se (Pitao aga raju: Kako ti s ljetinom? Odgovorio raja: Slabo ago, da se mogu izduhaniti, lako bih se ishljebio).

MESO I JUHA. Meso je krto, kad je sámo, bez pretiline (krto meso ili krtina) — preljetno (n. pr. preljetna slanina), kad je preljetilo, prevalilo ljeto. — Dimnica je meso sušeno na dimu. — Kad je meso malo pečeno, daje sirovinom, od neke divljači (n. pr., od divokoze) zadaje divinom, od jarca udara na prčevinu. — Meso se ûdî (komada, rastavlja na dijelove). Nareznica, réžanj, izrezak mesa to je odrezani komad — obrèzotina: komad mesa ili sala što se obrezuje od udova svinjskih — vješalica: komad osušena mesa — údo mesa: komad mesa što se u dim vješa — popečak mesa: komad mesa za pečenje (dok je zaoblica bravče cijelo s glavom ispečeno ili samo odrto za pečenje) — lokva mesa: komad kuhana mesa — krpa, skala slanine: velik komad. — Kaže se: navrnuti (navratiti) na ražanj pecivo (ili pečenje, pečenku — a pečenica je božićno pecivo, kao i božura); nanizati meso na ražanj — smaknuti (smicati) pecivo s ražnja — proizbádati pecivo slaninom za pečenje — obrašniti ili obrašnaviti meso za prženje (t. j. obasuti ga brašnom) — zatopiti meso mašću (kao obliti ga) — očímkati (čimkati) meso s kosti (t. j. očupati) — opípati (pipati) meso s kosti (t. j. kao tičući uzeti) — stući meso na stučke (tal. *polpette*). — Nadjev je ono čim se nadijeva, n. pr., pecivo, tikvice (tal. *ripieno*, njem. *Füllsell*), a djevo ono čim se nadijevaju djevenice ili kobasice — prijetop je ona mast što kaplje s mesa kad se peče. — Pečenka mălopreśnjica: koja je malo prije ispečena. — Tanka je juha slaba — luda: neslana. — Skvara zove se ona pretilina što pliva na jusi — splăviti juhu znači: dignuti joj skvaru. — Često se juha podmétê brašnom (kao promiješa). — Tjestenina što se u čorbi vari: valjúšci, valjušaka (tal. *gnocchi*, njem. *Knödel*); rezánci (tal. *tagliatelli*, njem. *Nudeln*), trgánci (strgano tijesto); surlice (tal. *maccheroni*).

ZAČINA. Smok ili prismok zove se sve ono što se s kruhom jede. Tako bijeli je smok sir, skorup i maslo. Osmočiti se znači: pojesti što s kruhom, prismočiti što s kruhom (Budući da smočiti znači, upravo, učiniti da bude što mokro, mislim da bi se lijepo moglo reći i: prismočiti što s mesom ili s ribom, i po tom bi prismok bila zgodna riječ

Digitized by Google

i za *Sauce, salsa*, ponajviše mokro ili pretilo jelo koje se zalaže s mesom.* — Smok ili zasmočak je i začina. Zasmočiti (zasmakati): začiniti (začinjati); smočan: ukusan, slastan, jer dobro začinjen (protivno: sûhopâran ili näopâran, koji nije dobro začinjen); smočnica: sprema za smokove. — Začinja se jelo ponajviše mašću i maslom, ali može se i čim drugim: uljem, kvasinom, šećerom, medom, vinom pa i paprom, lukom, orasima, i to se kaže: uljiti (obuljiti), octiti (oboctiti, zaoctiti), šećeriti (zašećeriti), mediti (zamediti), viniti (zaviniti), papriti (zapapriti), lûčiti (zàlučiti), orasiti jelo. — Ali od začina najpotrebnija je so. Gdje se solite? znači: gdje nabavljate (potrebnu) so? Osoliti se: nabaviti (potrebnu) so (Moja se kuća nije još osolila) i založiti što soljeno, n. pr., soljena mesa (Ove se zime nisam još osolio); a osoliti: začiniti solju (Danas nisam juhu osolio). Osoljaj soli to je toliko soli da se njom osoli što. — Grumen, krupica, krušac soli: kao mrva. Govori se: tukni malo soli (t. j. utuci); uzgruši ili skruši ovu so (t. j. utuci je, n. pr., tucalom, tučkom, ali da ne bude vrlo sitna); potrusi jelo solju (pospi malo). — Jelo je ludo ili bljutavo kad nema soli (bljutavo kao trava). — Bęsolica je oskudica soli. Besolnik, besolnica: muško, žensko koje nema soli (Ja sam jadna bezmlivnica i besolnica, t. j. nemam ni mliva ni soli). — I sirom se, n. pr., juha začinja: istruže se (ili natre se) sir strgačom, pa se njim potrusi (pospe) jelo. — Zavarčiti, n. pr., kvasinom divljač znači: Staviti je u kvasinu (prije nego se na ognju priredi). — Usta od papra buče (gore).

MLIJEKO I JAJA. Mlijeko se muze ili mlazi (Dobro sam ga namlazio). Muzga ili mlaz mlijeka: koliko ga ujedamput brizne (Mlijeko brizga iz vimena). — Stočno je mlijeko ovčje ili kozje. Večerina je uvečer, jutrina ujutro muzeno mlijeko. Metenica, mlaćenica: mlijeko iz kojega se izvadilo maslo. Povlaka, vrhnje: skorup (Skorup se plâvi, t. j. skida se s mlijeka). Provara: tal. *ricotta*, njem. *Molkenküse*. — Kad se skorup razbija, bućka, mete, t. j. kao miješa (frčkom, t. j. nekakim kolom s drškom, u stupu, t. j. u nekakom osobitom sudu), izlazi maslo, koje se zove mlado maslo ili maslac dok nije još topljeno. — Mlijeko se razblaži, kad mu se doda cukra. — U jajeta zaošiljati vrh zove se vršika, zatubastija strana tušika. — Prije nego se upotrebi, jaje se oljušti (t. j. olupi mu se kora), a oljuštine ili olupine mu se odbace. — Često se jaje razmuti ili promućka (t. j. pomiješa se bjelance i žumance zajedno) i razbrka s brašnom i s maslom. — Uljevuša je ono kad se jaja razmute i uliju na vrelu mast

* Neki upotrebljavaju za tu riječ omaka ili umaka, ali je ova zgodnija za tal. *intingolo*, njem. *Ragout* (riblja umaka, tal. *brodetto*).

Digitized by Google

(prigana jaja) — raspara: kad se jaja razbiju na vrelo mlijeko — jaje rovito ili jaje naumak: obareno ili ugrušano (t. j. samo malo prokuhano) jaje.

POVRĆE, VOĆE I SLATKIŠI. U sočivo (tal. *legumi*, njem. *Hülsenfrüchte*), koje se zove i varivo, pripada: bob, grah (tal. *fagiuolo*, njem. *Fisole*), grašak (tal. *pisello*, njem. *Erbse*), leća i dr. — Svako sočivo ima mahune (kao nekake tobolce) koje se u boba zovu i božanje, u graha mohune. — Sjecavac je isjecan kupus — badnjevo zelje: kiseo kupus u glavicama. — Kupus se često istruže na strugu i zbije sa solju u kupusaru (kupusnu kacu). — Krumpir kad je pečen, raskalja se (razreže), a kaljotine se umoče u so prije nego se pojedu. — Neki su krumpiri brašnavi, t. j. kad su kuhani, rasiplju se kao brašno. — Česnu, češnjaku kaže se i bijeli luk — crvencu, kapuli i crni luk. Govore da je bijeli luk zdraviji kad se ne ljušti nego onako s ljuskom kad se jede. — Svaka glavica bijeloga luka (kako i naranče) sastavljena je od nekoliko rebarica (tal. *spicchio*, njem. *Schnitz*). — Luk se plete u vijence. Lukovica zove se ono što ostane kad se skinu glavice s vijenca. — Pored oljuštiti jabuku, krušku, naranču i t. d. veli se i obijeliti. — Jabuke, lubenice i t. d. se križaju (križka jabuke, lubenice). — Orasi se vrtaju (razlamaju nožem) ili krhaju (osobitom spravom, krhalom), olupine se odbace, a kokoška (čitava jezgra) se još komuša (ljušti), pak se pojede. — Neko se voće meca (da bude mekše); a drugo je tako meko da se u ustima prosiplje kao brašno (rastvara se kao cukar, topi kao snijeg). — Ima voća slatka kao med (kao duša djevojačka). — Đakonija je gospodsko jelo, delikatesa — privoljak ili privoljica: poslastica (upravo, jelo koje je kome pri volji). — Pite su jela od brašna, ponajviše slatke i pržene u masti. — Ima ih više vrsta: gužvara ili savijača *(Strudel)*, bundevara (gužvara s bundevama), povitica *(sfogliata)*, sabirača ili zalistača (nekaka pita u kojoj se listovi saberu, *torta*), gibanica (pita od sira ili skorupa), masnica (pita od svinjske masti), makovača (pita od maka), jajuša (pita od jaja i, ponajviše, kukuruznog brašna), zeljanica (pita od zelja). — Ima i slatkih kolača: medenjaci i paprenjaci; kako i drugih slatkiša (slatkarija): uštipci ili priganice *(fritelle)*, hrskavci *(crostoli)*; pituljice *(Krapfen)*. — Daj pite, voća ili mlijeka da zasladimo malo (Zaslada je lijepa riječ za tuđu *dessert*).

PIĆE. Piću se kaže i pîlo, napitak ili pivo (Ovo je bolje upotrebljavati samo za njem. *Bier*, tal. *birra*); ali je piće i djelo kojim se pije (n. pr., voda za piće). — Ima li ovdje napitka? (t. j. ima li što piti?). — Nema nego vode skorašnjice, donijela ju je vodàrica ovaj čas. — Ja nisam vodopija, nego vinopija. — A jesi li jak

Digitized by Google

piti vino? (t. j. možeš li piti mnogo vina, da se ne opiješ?) — Ja pijem u glavu (umjereno), nisam kao oni koji bi više popili nego bi biskup blagoslovio. — Požegla me slana riba (t. j. ožednio sam od toga što sam je jeo), presvojila me žeđa, daj kapac vina da utulim, utušim (ugasim) žeđu. — Evo naslužiću ti jednu čašu vinom (t. j. napuniću ti). — Priniče (priniknuo je) da se napije (t. j. prinosi čašu k ustima) — prignu iz kondira piti (t. j. prignu kondir da pije) — pripija vino uz jelo (t. j. jede i pomalo pije) — prisrkuje, n. pr., kavu (t. j. pije srčak po srčak) — istjerao, istrusio, ocijedio, osušio, krnuo je čašu (t. j. ispio je) — popio je čašu na iskap ili iskapio je čašu (t. j. popio je sve do kapi); popio je čašu obličke (t. j. sasuo je piće u usta i progutao ujedamput); popio je čašu bez predušk a ili na dušak (da nije predušio, predahnuo). — Kako kome napiješ, onako će ti i otpiti, t. j. onako će ti na napitnicu odgovoriti (Ovo ima i preneseno značenje). — Bio mi je mnogo dužan, ali sam mu već polovicu duga otpio, t. j., naplatio sam se pijući u njega. — Najprije se zapio (t. j. stao kradimice ići da pije), pak se propio (t. j. postao je pijanac) i propio (t. j. rasuo u piću) sve svoje blago. — Danas ga niko ne može natpiti (t. j. nadvladati u pijenju). — Ali tako pijući, brzo će dopiti (t. j. svršiće piti, umrijeće). — Sutrusan ili mamuran je onaj koji se nije još dobro otrijeznio od pića. — Nije pijan, već je samo pripit — ta pijan je kao čep, kao sjekira, kao zemlja, pijan trešten — udario ga Vinko Lozić u glavu — zakrlještio očima — nakitio se vina, iskitio se vinom, nakvasio se vina — ala se ukrasio (opio)! — Sudovno je vino ono koje zaudara na sud — resko: koje rezi (t. j. koje kao malo reže u ustima) — vino bez kreposti: bez snage. — Rastvoriti, raščiniti, razblažiti vino vodom isto je što razvodniti ga. — Polovnik je vino razvodnjeno. — U sudu (bačvi) vino se uvijek nešto sasuši. Sasušak je vino što se sasuši i bude manje — doljevak (gen. dolijevka): vino što se dolijeva da bačva bude uvijek puna. — Istanča vino, kad ga ima još malo (u kući) — pretrgne se, kad ga ponestane. — Izvijačem se vadi čep iz staklenke kad je dobro zatisnut, ali se kašto čep zalomi, a zalomak ostane u gostari. — Rakija je silovito (alkoholično) piće. Tanka rakija: slaba — crkavica: vrlo jaka rakija. — Dobrodošnica: čaša vina ili rakije što se daje onomu koji je dobro došao — neumivènica: čaša rakije koja se popije ujutro dok se čovjek nije još umio. — Rakija travarica: koja je pečena zajedno s nekim mirisnim travama. — Rakijati se znači: (imati običaj) piti rakiju (Svako se jutro rakijamo). — Poslovice: Vino cijelo grije tijelo. — Vino

Digitized by Google

i starca zaigra. — Vino ne muči, nego buči (kad je u čovjeku). — Lozova juha tobolac opuha.

DUHAN. Duhanite (pušite) li? — Palimo, pijemo (pušimo) režijski duhan. (Popijemo na dan po deset lula duhana, ispalimo po dvadeset cigara i cigareta). — Koje cigarete volite s grlićem ili bez grlića? — Ja najvolim sam uviti (smotati) cigaretu i pušiti je u cigaruši. Popušim tako vrguljak (omot) duhana na dan. — A šmrkate li (burmut). — Samo kad sam nazebao, uzmem kašto šmrk, štip (štipak), čupak burmuta.

GOSTI. Prema gost ima i ženski rod gošća — gostinica je mnoštvo gostiju ili dolaženje gostiju (Dodijala nam mnoga gostinica). — Kaže se: poći u goste — biti u gostima. — Koji goste rado dočekuje i časti, taj je dočekljiv, čazben (gostoljubiv). — Zvanik, uzvanik ili zvanica je pozvan gost, osobito na krsno ime — polaznik ili polažajnik: prvi koji dode kome u pohode na Božić. — Namjernik: čovjek koga namjer (slučaj) nanese kuda (u koju kuću), koji se gdje namjeri (Putnici i namjernici navraćali se često u moju kuću). — Evo nekoliko poslovica o gostima: Najmilijeg gosta tri dana dosta. — Nuđenu gostu brojeni zalogaji. — Nezvanu gostu mjesto za vratima.

24

ODIJELO I OBUĆA. Odijelo je od sukna ili svite (Sukno je ponajviše kod kuće radeno, a svita ili čoha se kupuje), od svile, od platna, i t. d. — Nosko je sukno ono što se lijepo i jednako nosi i dere, što se dosta dugo nosi i jednako se svagdje dere — sukno ili platno na iznos, na izder: koje se lako ne dere pa se može nositi zadugo i u svakakim prilikama (osobito kad se radi). — Bez je tako opredeno i otkano platno da čisto žubori (tako žene vele), bez je tanak kao mahovina (prijesan je bez, kad nije još ubijeljen). — Svila se toči (odvija) s čahurica. Dvolična je svila jednaka s obje strane (s lica i s naličja). — Krpa platna to je komad od 20 lakata — truba platna: oveći komad čvrsto smotan. — Sukno se od vethosti (starosti) ili nošenja buca, cijepa, grize, haba, kosi, krza, t. j. dere se, troši (Sukno se iskosilo, iscijepalo, izlizalo), a kad ga izjedu grinje, moljci, grizlice, onda zagrinja, stare se (Sukno je zagrinjalo, strlo se, izgrizle ga grizlice); boja sukna po vremenu plavi ili linja, t. j. blijedi (Sukno je isplavjelo, sukno se obnijelo). I platno i svila se nošenjem bucaju, krzaju (Platno se iskrzalo, svila se istrcala, izglabala, t. j. izjela). — Tkivo je isto što tkanina, tkanje — predivo: lan, vuna (dok je pređa konac) — pletivo: građa za pletenje, t. j. konac — vezivo: vez, vezak (Sitan vezak

Digitized by Google

vezla, tanku pređu plela) — šivo: ono što se šije, što je šveno. — Lijepo je tkati kad je tkanje otko (t. j. kad se lasno če). — Kroz plot tkato, koncem zbijato (reče se za rijetko platno). — Evo kako naše tkalje tkaju: metnu na razboj ili stan (a to je sprava za tkanje) više žica uzduž jednu pored druge (i te su žice osnova, a ta radnja zove se osnovati), a drugih opet ovoliko poprijeko (i te su druge žice potka ili poutka, a ta druga radnja zove se potkati), pa se te žice isprepleću jedne s drugima. — Jednožično sukno ili jedinica rijetko je sukno koje se če u jednu žicu; ali ima i dvožično, dvonitno ili dvocjepno i četveronitno sukno i platno. — Prede se kudjeljom ili preslicom i kolovratom (njem. *Spinnrad*, tal. *filatoio*). — Motovilo je ono na što se pređa namata. — Čisaonica zove se broj od tri žice u pređi — malo pasmo ima 20, veliko 40 čisaonica — motovilo pređe ima 7 pasama — smotak pređe je klupko; a kokoška nije okrugla (kao klupko), nego je dugoljasta, a u srijedu malo šuplja. — Razmetati pređu znači: u navijanju namještati svilu, zlato, i t. d. — Kod nas je običaj da se prelje sastaju gdje da zajedno predu razgovarajući se, i ti se sastanci zovu prela. — Cmíljiti znači: vrlo tanko presti. — Pletu se čarape, rukavice, košulje i dr. pletićim iglama. Ali se iglom i šije, i veze, i čipka: prva se zove šivatka ili šivatica, šivaća ili šića igla; akoli je velika, kojom se prošivaju dušeci, zove se prošivaljka; druga se zove vezetka ili, ako se veze zlatom, biljorka; treća se zove čipkaća igla. — Koje čarape nisu na poplet (t. j. nisu pletene), one su na igle (šivaće). — Kad se bječva rasplete, kažemo da se bječva osula, da ju je neko osuo. — Igle šivatice imaju uši. (Poznata je ona rečenica iz Sv. Pisma: Lakše je kamili provući se kroz iglene uši negoli bogatome u carstvu Božje) ili ušice. Konac se kroz njih udijeva ili uvrazi u iglu; ali ko ne vidi dobro, neće odmah udjenuti, uvrsti, već promaša (tura pogrešno konac) mimo iglene uši. Konac se i izdijeva iz igle ili igla se izdijeva (Izdjenuo sam konac iz igle, igla mi se izdjenula). Mogu se uši na igli i ištetiti, predrijeti, onda se reče da je neko obušio ili obeušio iglu, da se igla obušila ili proušila (Obušica je igla bez ušiju). — O igli se kaže: Iglica jadnica. Iglica tanka nadnica. Iglica gladnica (a to znači da se od igle, t. j. od krojačkog zanata slabo živi — ili se barem nekada slabo živjelo kad ne bijaše još poznato šivalo, šivaća mašina). — Mjesto šiti govori se i premetati iglom (Zna već dobro premetati iglom). — Ujamčiti znači: u razdaleko prihvatiti robu koncem da bi se ravnije moglo šiti, tal. *imbastire*, njem. *heften* (Ujamak je taj konac kad se izvuče) — ivičiti: načinjati ivicu (a ivica ili krajac je kraj na suknu ili platnu), t. j. rubiti, savijati malo kraj i šiti ga da se ne izvuku konci (Tvoj rubac nije ivičen,

Digitized by Google

pa mu se izvlače konci) — opšivati (opšiti), optakati (optočiti), okolomaćivati (okolomatiti): kao obrubljivati (Opšav, optok, kolomat: kao obrub) — gajtaniti (ogajtaniti), n. pr., haljinu: našivati gajtane, vrpce (tal. *incordellare*, njem. *schnüren*) — pervaziti (opervaziti), n. pr., haljinu: opšivati pervazom (tal. *lista*, njem. *Bräme*). — Isprešivati: sve redom prešiti, t. j. šijući jedno zahvatiti iglom sve redom i drugo (Izprešivala mi je svu robu što je na meni) — isprišivati: sve redom prišiti (Ko ti je na haljini sve te repove isprišivao?) — isprošivati: sve redom prošiti (Ja sam sama sve te jorgane isprošivala) — privaljivati (privaliti) zakrpu na što: krpiti što kad se prodre. — Skrojka: kad se kroji, n. pr., sukno, svaki iz njega skrojeni komad (tal. *telo*, njem. *Schnitt*) — strîza ili ustrižak: što ostane iza kakve robe kad se skroji (tal. *ritaglio*, njem. *Tuchschnitzel*). — Vunica je konac od vune — građevina: konac obojene vune — ibrišim: konac od svile — navodnica: konac koji se u platnu navede (navoditi platno: iglom uvlačiti pređu gdje se u tkanju od osnove žica prekinula pa ostalo kao rijetko) — navezak je konac koji se naveže na drugi — naperak: onaj tanki konac koji se nastavi na deblji. — Konci se kidaju (kidljiv je konac koji se lako kida), zakidaju (otkidaju); konci se zamrsuju i odmrsuju. — Uperak je u debela konca ili druge kakove vrpce tanji kraj koji se uvrazi u iglu. — Rastegljaj konca: dužina rastegnutih ruka — zaveŽljaj konca: dug konac da se njim može što zavezati. — Končati (iskončati) znači: vesti koncem (n. pr., končati čarape). — Konac se usukuje ili zasukuje: onda postaju konopci (Ovi su usukani, uzice opletene, a vrpce ponajviše tkane). — Đerđef zove se onaj okvir na kome se rasteže tkanje što se hoće vesti (tal. *telaio*, njem. *Rahmen*). Kaže se: po đerđefu ili za đerđefom vesti.

Sinonimi su: haljine, oblaka, odijelo, odjeća, odora, oprava, ruho i roba. Od ovih najšire značenje ima roba koja naznačuje i tvar od koje su koje haljine postale — zatim haljine koje naznačuju, pored onoga čim se oblačimo, i posteljnu robu, t. j., pokrivače (odrene haljine), pak ruho, kojim razumijevamo sve ono što nosimo na sebi osim obuće, dakle i nakite (crkveno je ruho ono kojim se svećenik u crkvi oblači; bijelo ruho: rublje; djevojka rušna ili rukata: bogata ruhom; a zgodne su i kovanice rušnik, t. j. rušni ormar, rušnica, t. j. rušna roba, gardroba, s kojom se posljednjom slaže prilično po značenju riznica, t. j. soba u kojoj se drži blago i skupocjene haljine) — odijelo, odjeća, odora, oprava riječi su za vanjske haljine, i to prve dvije za muške i ženske, oprava osobito za ženske, a odora ponajviše za vojničke i za uniformu uopće (oprava i odora, kako i oprema, zove se i ono što ima konj na sebi) — oblaka ili obuka ima značenje glagolske imenice, n. pr., imam rublja za jednu oblaku, t. j. za jedno oblačenje (a

Digitized by Google

preoblaka ili preoblačilo: haljine za preoblačenje, n. pr., zgnusio je haljine, a nema druge preoblake). — Imamo riječ i za njem. *Kleidungsstück*, tal. *capo di vestito*, a to je haljetak (Potrošila je deset tisuća dinara za sama tri haljetka: suknju, dolamu i koret). — Sebične haljine zovu se one koje se nose svaki dan, a ne samo nedjeljom i svecem (usebičiti haljine znači po tom: namijeniti ih za svakidašnju potrebu) — stajaće haljine: kao svečano odijelo što je za nedjelju i blagdane (ako su lijepe i bogate, onda im se kaže i odijelo od dike: Obukao odijelo od dike, sve kadifu i žeženo zlato) — trajašne, držeće ili vječne haljine: koje dugo traju — polovne haljine: napola istrošene — aljkave haljine: istrošene — traijave haljine: loše — omrtvina: haljine koje iza mrtvoga ostanu. — Između oblačiti se i odijevati se razlika je ta da ovo znači (kako i opraviti se): pristojno se oblačiti (Zato se reče, n. pr.: On je odjeveniji nego ja, t. j. ljepše obučen. Odio se kao cvijet, kao kaćun, kao pelivan. Odjela se kao dodola. Zaodjenula se gora listom. Opravila se kao lipa u proljeće); a nositi se znači: biti obično obučen (Kako se kod vas ljudi nose?). — Prema nositi se i odijevati se postale su imenice: nošnja, nošaj, nošivo i odijevo, koje imaju isto značenje (n. pr., narodno nošivo ili odijevo). — Kaže se: udario, metnuo (turio, vrgao) na se haljine — navukao se haljina: obukao mnogo haljina — ponovio se: obukao nove haljine — vrgao se u devetnaest: ukočio se u novim haljinama — izrastao je iz haljina (reče se kad komu haljine postanu prekratke za oblačenje) — obapele mu se haljine: tijesne su mu. — Haljine se ogrću (prigrću) i odgrću, t. j. kao zatvaraju i otvaraju; one se čim sapinju i odapinju ili razapinju, t. j. kao vezuju i odvezuju (Ja držim uvijek zapete, a on razapete haljine); seljani ih često zapetljavaju sapetljačom (Sapetljača su konci kojima se sapinje, n. pr., košulja napravljajući petlju, tal. *laccio*, njem. *Schlinge*) i otpetljavaju ili raspetljavaju, ili ih kovčama (Ženske su kovče, a muške kovčari, tal. *asola*, njem. *Heftel*) zakovčavaju i otkovčavaju ili raskovčavaju; a građani, koji imaju puca na haljinama i zapučke (Zapučak je onaj raspor na haljinama u koji ulazi puce, tal. *occhiello*, njem. *Knopfloch*), oni ih zapučavaju ili spučavaju i otpučavaju ili raspučavaju. — Haljine se kupe, t. j. kao stiskaju se (Sakupile, okupile, zbjegle su ti se haljine) — haljine se mežuraju ili rozaju, kad dobiju mrske, gibe (Namežurale, srozale su ti se haljine) — haljine se gužvaju ili gužveljaju (kad se, n. pr., rukama gnjave) — haljine se sabiraju i razabiraju (t. j. skupljaju i razvijaju im se bore) — borne su haljine one koje imaju bore: saborite one kojima su sabrane bore, razborite one kojima su bore razabrane (Ko ti skroji bornu suknju, u skutovima raz-

Digitized by Google

boritu, u pojasu saboritu?). — Haljine se često n a l a ž u (t. j. postavljaju), n. pr., pamukom (Naložio sam haljine da me bolje grije). N a s t a v a je vanjska, a p o s t a v a nutarnja roba u haljina. — Ali se haljine nošenjem i p r o l i ž u (izjedu), p o c i j e p a j u (poderu) i o t r c a j u, otparaju (Kad se proližu, vide im se p r o l i z i n e). — Ako je ko poderan, kaže mu se da je k a o g r a b a n c i j a š. — Haljine se kroje o čeljadetu komu su namijenjene (p o k r o j e se ili p o r e ž u se na nj), o nj se o m j e r e (omjeru uzme krojač). — Idući na zabave, ženske se često u g o l o r u č e i u g o l o v r a t e (dekoltiraju); a po kući su često r a s p o j a s e (*en deshabillé*, upravo: raspasane). — Da podoji dijete, mora žena r a z d r l j i t i prsi (razgoliti). — Pamtite poslovicu: H a l j i n e i o b r a z p r o s v i j e t l e.

A sad da pregledamo potanko sve što je na nama od glave do pete. — Na glavi nam je klobuk (šešir, škriljak) ili kapa (pod kojom neki nose i p o t k a p a k*), a djeca idu često g o l o g l a v k e. Neke ženske povezuju glavu nekakim kao rupcem što ga zovu p o v e z a č a, p o k r i v a č a, o g l a v l j e i l i r u b; druge se p r e v j e š a j u p r i j e v j e s o m, prekrivaju p r e k r i v a l o m (t. j. dugom koprenom). Klobuk ima sad veći sad manji o b o d (krila), koji se može o k l o p i t i, t. j. spustiti na niže. Kapa (šešir) se na glavu n a t i č e (Nataknuo, u s t a k n u o, n a t u r i o je kapu na glavu), do obrva n a b i j a (Nabio, n a t u k a o je kapu do obrva), na oči n a m i č e (Namakao je kalpak na oči); mladi je ljudi, iz obijesti, često n a h e r e (nakrive). — Oko vrata mnoge ženske nose o v r a t a k ili maramu, druge o g r ć u, p r i g r ć u vrat i pleća o g r t a č e m (šalom) ili p l a š t e m (mantelom koja ima o v r a t n i k). — Muško je vanjsko odijelo sastavljeno obično od h a l j i n e (koja pokriva osobito gornji dio tijela i ima rukave), p r š n j a k a ili g r u d n j a k a (Bolje nego p r s l u k) i gaća ili hlaća. — Haljina ima više vrsta: h á l j a k ili h a l j í n a k (kratka haljinica do pasa ili malo niže, jaka, bluza), s u r i n a ili s u r k a (koja, budući nalik na onaj haljetak što Nijemci zovu *Schlussrock* ili *Salonrock*, mogla bi se zgodno upotrebljavati i u tom značenju), k a b a n ili k a b a n i c a (ili k a p u t), pak b u n d a, š u b a ili k o ž u h (zimska kabanica postavljena krznom). — Ženske mjesto gaća nose s u k n j e: gornju obično obojenu, donje bijele (koje nose gaće, te se zovu g a ć a n k e), mjesto pršnjaka nose često z o b u n. Neke gospođe u t e ž u (stežu) svoje tijelo u t e g o m (u t e g a, tal. *corsaletto*, njem. *Mieder*) da budu tanje. — Kad dijete počne nositi gaće, kaže se da se u g a ć i l o; a kad svučemo gaće pak ostanemo u gaćicama, mi smo se onda r a z g a ć i l i. G a ć n i k je uzica kojom se gaće vežu (a može biti i remen kojim se utežu oko pasa da ne bi spale) — p o r a m e n i c e: ono u gaća (ali i u ženske košulje ili u ženske haljine) što se metne po

* N a g l a v a k je kapa kakvu meću svećeniki na glavu u crkvi.

Digitized by Google

ramenima te ih drži da ne spadnu — potpetak ono ispod noge u čizmi što se zapne da se gaće bolje zategnu. Dostegnice su kratke gaće, n. pr., u djece (a dokoljenice ono, obično od sukna, što pokriva noge od članka do koljena, tal. *ghette*, *gambali*, njem. *Gamaschen*). — Donje su haljine: košulja, gaćice ili svitice i bječve ili čarape. Košulja se zove, prema tome čemu je namijenjena: stajaćica (stajaća, svetačna košulja), vjenčanica ili udadbenica (vjenčana, udadbena košulja), ukopnica (ukopna, mrtvačka košulja). Pletenjača je pletena košulja (tal. *maglia*, njem. *Unterhemd*). — Ogrlica ili oždrijelje je u košulje onaj dio što stoji oko grla — poramak: ono po ramenu od ogrlice do rukava — oplećak: prednja izvezena strana ženske košulje — skuti: donji kraj košulje, osobito ženske — prevratak, naručka ili kapak: u rukava kod ruke onaj dio što se može spučiti i što se prevraća, ako nije spučeno (oko toga gospoda nose još oškrobljene ručinčiće koji nisu prišiveni za košulju, tal. *polsini*, njem. *Manschetten*; a zimi neki nose tu zašake koje su od vune obično obojene). — Košulja se može i potplatiti (postaviti). — Ona se navlači i svlači. Rukavi, skuti, košulja, gaće mogu se suvratiti, zavratiti (zavrnuti), prevratiti, saviti, zasukati, zagrnuti ili zapregnuti (Zavratio uz ruke rukave. Zagrnuo košulju pa zagazio u vodu), a ruke i noge zagaliti. — Obućom se razumijevaju, obično, same postole, rjede i bječve. Ali obuti se znači: staviti na noge i bječve i postole, a izuti se: ostati bos; bječve se (kao cipele) na noge obuvaju ili nazuvaju i s noge izuvaju, ali i navlače i svlače. Srozati bječve znači: svući ih savijajući. — Bječve se još podvezuju podvezom, potkoljenicom da ne spadnu. — Grlić ili nazuvak je gornja strana bječve — priglavak: donja strana koja pokriva stopalo. — Obùvača je obuvaća vrpca, vrpca kojom se vežu postole — zalistak (na postoli): kao jezičac kojim se pokriva gornji dio postole pod obuvačom da se ne vidi bječva. — Naplata: gornji dio postole; potplat (tal. *suola*, njem. *Sohle*) i potpetnjak ili petnjak (tal. *tacco*, njem. *Absatz*): donji dio — brk (u postole): vrh, rt, gdje su prsti od noge. — Kad se postole poderu, mogu se popraviti. Udariti postolama potplate ili potkrpe i potpetnjake znači: promijeniti im donji dio — naglaviti, zaoglaviti, potšiti postole, udariti na postole naglavak, naplatu, potšav: promijeniti im gornji dio (tal. *rimontare*, njem. *vorschuhen*). — Postole pristaju lijepo na nogu kad nisu ni široke ni tijesne — ne mogu da naiđu na nogu kada su tijesne — klapaju (kao klamiću s nekakvim žamorom) kad su preširoke. — Nazuvnik je ono oruđe (obično od roga ili od kovi) kojim se lakše nazuvaju postole — izuvač: ona sprava (od drveta) kojom se lakše izuvaju (osobito visoke čizme). — Papuče se zovu i štopele, a prstarice su papuče bez peta (po-

Digitized by Google

krivaju same prste). — Ovdje da navedemo još ove riječi: ubrus ili ubrusac: rubac kojim ubrisujemo nos, čelo* (U ubrus može se zavezati što, n. pr., novci; zato je zavezak što zavezano, n. pr., novci, uzao na ubrusu da se čega sjetiš) — opršnjak: komadić krpe koji se maloj djeci meće ispod brade (kojim se mala djeca podbrade) da ne zgnuse robu sprijeda kad jedu ili piju — rukavice parice: koje čine par — kolčak (tuđa riječ) ili micica: kao rukav od vune ili krzna u kojem gospođe drže zimi ruke kad su na putu (tal. *manichino*, njem. *Muff*) — mahač ili mahalica (bolja je riječ nego tude lepeza i moskar, jer je narodna) — hladnik: štit od sunca.

NAKIT. Naprava je sve ono čim se haljine kite (tal. *guarnizione*, njem. *Putz*), n. pr., potkite, rese, rojte (tal. *frangie*, njem. *Fransen*), čipke i dr. — Graditi se znači: kititi se (Nije lijepa, ali se gradi) — ličiti se (uličiti se): kao kititi se, činiti (sebi) toaletu, mazati se čim po licu, oko očiju (ličilo, tal. *belletto*, njem. *Schminke*) — napravljati se ili načinjati se: kao kititi se (Načinila se kao dodola — reku ženskoj koja se mnogo nakitila po glavi) — uljuditi se: nakititi se, uljepšati se (Pošlji ga da se malo uljudi) — kaćúniti se: gizdati se, kititi se — kîcošiti se ili vrkočiti se: nakićen hoditi, ponosito hoditi — kinđúriti se (nakinduriti se): kao kititi se. — Kaćipera ili kàćiperka, kićenka ili gízda je žensko koje se mnogo kiti — kîcoš, fićfirić: gizdelin. — Kaže se još: pobiti što zlatom, biserom (kao obasuti); potkititi biserom (Grivu ću ti izmiješati zlatom i potkititi sitnim biserom — govori Marko svomu Šarcu); obnizati glavu ili kapu biserom: obasuti je mrežom od bisera. — Predmeti za nakit: ukosnik (igla ili drugi nakit pletenice; vilica kojom ženske pritvrđuju pletenice da se ne razaspu) — kolačara (igla koja ima na glavi kao kolačić te se nosi na kapama, klobučićima) — trepčanica ili trepčana igla (igla što trepeće) — pribodača (oveća igla kojom se što pribada, n. pr., rubac što se nosi oko vrata, ali koja služi i za nakit — dok je bočka, bačenka, babljača ili čioda manja i ne služi za nakit) — ukovica (na kovnoj žici ukovani novci koji se nose na glavi nakita radi) — upletak, upletnik ili upletnjak (vrpca što se uplete u kosu) — obodac (ušnjak kao kolut) — grivna (verižice koje se meću na ruke kao narukvice, zatim oko vrata kao đerdan i oko glave kao vijenac) — đinđuhe (biser od stakla) — ošvice (zlatne vrpce koje ženske omotavaju oko vrata) — vitica (prsten bez kamena

* Ubrus znači i ono čim se za ručka prekriva sto, ubrusac i ono čim otiremo usta sjedeći za stolom, a jedna i druga riječ znače i ono čim sušimo lice i ruke kad se umijemo. Ali ja mislim da bi najbolje bilo zvati ono prvo samo stolnjak, drugo samo otirač ili otarak, treće samo ličnjak ili ručnik, a zadržati gornje dvije riječi za tal. *fazzoletto*, njem. *Schnupftuch* (jer se rubac nosi i oko vrata i na glavi).

Digitized by Google

i glave) — predica, pregljica ili gvozdac (tal. *fibbia*, njem. *Schalle*). — Za đerdane (ogrlice) se kaže: Zapučila đerdan pod grlo. Zveka sitnih ili drobnih đerdana. Đerdan zvekće, srce jekće. Teško zlatu na debelu platnu i đerdanu na garavu vratu. — Prsten se na prst natiče, s prsta smiče, skida (Jedan je prsten natakla, drugi smakla) — priljubi se prsten na ruku: kad lijepo pristaje. — Raspraviti se znači: skinuti sa sebe nakite (U čas se napravila, u čas se raspravila). — Gizda je i luksus (To nisu predmeti od potrebe, nego od gizde). — Poslovice: Gizda lomi, a glad mori. Ko se puno gizda, sreća ga najzad izda.

25

JEZIK. Jezik se dijeli na narječja, ova na govore. — Govorni je jezik onaj što se govori (za razliku od pismenoga ili književnoga, t. j. onoga što se piše ili što se upotrebljava u književnosti; tako, n. pr., u Srba govorni je jezik do Vuka bio različit od pismenoga ili književnoga) — običajni jezik: koji je gdje u običaju (njem. *Umgangssprache*, tal. *lingua d'uso*) — njemušti jezik: što ga, tobože, životinje govore. — Govoriti poslovički, gegavački ili kozarski znači: govoriti umećući iza ili prije svakog sloga po jedan novi slog (n. pr., mjesto narod: naparopod ili panaporod) — zanositi: govoriti drugim akcentom i izgovorom (Kad govori srpski, zanosi na bugarski; govori srpski sa zanosom bugarskim). — Neki su jezici spali samo na nekolicinu ljudi, ali smo mi jezikom jaki (ima nas mnogo istoga jezika). — Neki su naši (narodni) govori kao suza čisti; drugi su natrunjeni, oskvrnjeni (a truni se, skvrni se jezik kad se u nj useli mnogo tuđica, t. j. tuđih ili donošnjih riječi, ili kad se na nj navrne tuđi duh). I naši književnici okreću (kao mijenjaju) jezik, svaki po svome znanju; osobito neki krpe i natežu u jeziku protiv zdravoga razuma, prekrajaju poznate riječi i kroje (kuju) nove, i to ne po narodnom nego po tuđinskom kroju (duhu). — Od toga kukolja (od tih nespretnih kovanica) treba da otrijebimo, pretresemo naš lijepi jezik, te šarene konce treba da poiskidamo iz divnoga platna našega jezika.

RIJEČI I GOVOR. Besjeda upotrebljava se u narodu često mjesto riječ ili pored nje (Voljan budi care na besjedi, t. j. izvoli koju reći), u književnom jeziku ima još samo značenje svečana govora (n. pr., besjeda pretsjednika kakve akademije, pogrebna besjeda). — A riječ ili rijek znači i način govora: što no riječ ili što no rijek, t. j. kako ono narod kaže. — Izraz i njegove izvedenice nisu narodne riječi, ali se u književnom jeziku ukorijenile, pa bi ih sad teško bilo iščupati (a s druge strane, ako se mjesto izraziti i izrazivati može svagda dobro reći izreći i izricati, mjesto izraz ako nije neobično kazati izričaj kad se radi o

Digitized by Google

govoru, ali bilo bi svakako neobično kad se radi o licu, t. j. n. pr., izričaj lica mjesto izraz ili izražaj lica, lice bez izričaja mjesto bez izražaja. A kako bismo zamijenili riječi izraziti se i izrazivati se? zatim izrazit i izrazitost?). — Riječ se združuje s raznim pridjevima: živa riječ, t. j. koju čovjek izreče (Jače djeluje živa riječ nego mrtvo slovo); suha riječ, kao suhoparna (Ova je knjiga puna suhih riječi); prazne riječi: bez sadržaja, nepotrebne; puste riječi: kakvih ko mnogo izreče, pak se tomu kao čudimo (Ala pustih riječi u njega!); mudra riječ: aforizam, poslovica; visoka riječ: uzvišena; slatka riječ ili blaga: ugodna, mila; okorna riječ: kojom se ko prekorava (Ne smije mu čovjek okorne riječi reći); prijeka ili oštra riječ: kao uvredljiva (On djevojci prijeke riječi kaže: Kučko jedna, a ne kćeri moja!). Kaže se i bijela, i crna riječ (Nije mu odgovorio ni bijele ni crne, t. j., ni povoljne ni nepovoljne riječi. Ne razumije ni bijele turski, t. j. ni jedne riječi). — Uzrječica je ono što se uz riječ kaže (n. pr., kad se pripovijeda kako se koje zlo dogodilo, reče se uz riječ: Ne stoj davole! Kad se pominje koji mili pokojnik, kaže se uz riječ: Rajna mu duša!). — Prekorječica: poslovica — krilatica je književna riječ (danas mnogo u običaju) koja je postala prema (već internacionalnom) uresnom pridjevu za riječ krilata (krilata riječ), a znači: riječ (rečenica) koja se pusti (da poleti) u svijet i da se tako raširi misao koju sadržava. — Govornik je muško čeljade koje govori ili koje vješto govori; govornica: žensko tako čeljade (a i mjesto odakle se govori) — govorljivac ili govorko: muško čeljade koje rado govori; govorljivica ili govoruša: žensko tako čeljade (pridjev je govorljiv) — ljeporječica: žensko koje lijepo govori (ljeporek: koji lijepo, t. j. uvjerljivo i zanosno govori, tal. *eloquente*, njem. *beredt* — rječit: koji lako i prijatno govori — razgovoran: koji se rado ili vješto razgovara).

Zaustiti znači: otvoriti usta da se što reče (Zausti da reče pa opet ne htje. Da ne bi prednjih zubi, ode preko devet brda — kaže se kad ko što zausti da reče pa se premisli i ućuti) — izustiti, t. j. kao isturiti riječ iz usta (To izusti i dušicu pusti). — Zametnuti jezikom ili zametnuti riječ, pomoliti zube, krknuti, pisnuti, žugnuti: kao progovoriti (Otkad je ovdje, nije još zametnuo jezikom, nije još zametnuo riječ. Kad je učitelj u razredu, ne smije niko ni krknuti, ni pisnuti, ni žugnuti. Ne da mu bijela zuba pomoliti) — proprtiti: s nategom progovoriti (Poslije dugog mučanja proprti). — Pored poče, stade, uze govoriti, započe govor razgovor, kaže se i: otrže (otrgnu) govoriti, zametnu, povede, razveza, rasprede govor o tom, svrnu, n. pr., u prazne govore, razvede, otvori razgovor, n. pr., o ratu, o miru, zadjede zbor (Oko svašta zbora zadjedoše), povede riječ, uđe, uljeze ili uvali u riječ (Kad smo ušli u riječ, da ti kažem. Uljegao, uvalio u

Digitized by Google

krupne riječi), (u prenesenom smislu) zasuo u mlin (Oprosti, ja sam prvi u mlin zasuo, t. j. prvi sam počeo govoriti, pa pusti me da ja moje žito prvi sameljem, t. j. da prvi svršim svoj govor). — Mjesto govoriti reče se i: biti u riječi (Dok su oni u riječi bili, al' eto ti odnekuda glasnika. Kaži mu sve dok si još u riječi, t. j. dok još možeš govoriti), u tu riječ (U tu riječ bane neko u skupštinu, t. j. dok su to govorili) — izvaliti riječ: izreći što nepristojno (Krupnu je izvalio). — Za onoga koji mučno izgovara riječi kaže se da muca, trta, da zapleće jezikom, da mu se jezik puti (da je mucav, mucavac) — ako samo pojedina slova loše ili drukčije izgovara (kako mala djeca), onda se kaže da tepa, da je tepav, tepavac, tepavica (ali tepati znači i mucati) — ako izgovara riječi nekakvim štucanjem, onda se reče da jeca (da je jecalo, jecavo dijete). Ali ima i drugih mana u izgovoru: šušljikati ili šušljetati, t. j. govoriti kvarnim zubima kao šušteći — gundati, t. j. govoriti kroza zube i u njedra da je teško razumjeti — hunjkati ili šunjati, t. j. govoriti kroz nos — mrndžati, t. j. nerazumljivo govoriti, kao dijete kad tepa ili kao onaj koji govori tuđim jezikom nerazumljivim — mrmljati ili vrnčati, t. j. govoriti potiho, da se ne razumije, od nezadovoljstva i srditosti (Nešto je smrmljao, ko bi to razumio) — gnjevetati, t. j. polagano i nejasno govoriti — brgljati, t. j. govoriti brzo, da se ne može razumjeti — govoriti valom, t. j. rastežući riječi, ili áčiti se, t. j. govoriti razvlačeći riječi kao ludeći se — natúcati, t. j. (s teškom mukom čitati ili) nesklapno, kao s pretrgom, koji jezik govoriti ne znajući ga dobro (Natuca njemački) — sricati, t. j. izgovarati riječi sastavljajući slova ili slogove. — Kaže se još: govori kao bez vilica — govori kao da mu je grlo vratilom* prorezano — govori kao da nije sinoć večerao — čisto namješta (t. j. slaže, stavlja u red riječi) u govoru. — Kad ko govori zamršeno i nerazumljivo, reče mu se: Što kriješ u kučine? — Čovjek može tanko i krupno govoriti (t. j. tankim i krupnim glasom), tiho (ispod glasa) i gromko, gromotno (iza glasa, iza svega glasa). — Dati se u šapak znači: dati se u tih razgovor, u šaptanje; žubor učiniti: tiho se porazgovoriti (Dali se u šapak; medu sobom žubor učiniše kako će iz busije na njih navaliti) — žùborkati, gukati, zucati (zuknuti komu): govoriti potiho jedan drugomu, šaptati tajne (Žene po gradu nešto guču, zucaju. Nemam kad s tobom žuborkati. On joj nešto zuknu). — Grájati znači: govoriti s vikom (drugo je gràjati), a grája: govor s vikom (Zagrajaše ljudi. Stade graja iza gaja) — gâgoljiti ili žâgoriti: govoriti glasno i strastveno, a gagolj ili žagor: glasan i

* Vratilo je nekako drvo na razboju (tkalačkom stanu).

Digitized by Google

strastven govor (Što vi žene vazda gagoljite? U onoj se kući čuje neki žagor). — Ko mnogo govori, za toga se kaže: Nigda mu jezik ne stoji kao ni vodenično kolo ili: mlati jezikom kao pliska* repom ili: ne može njega niko ispreskakati (nadgovoriti) ili: pun je riječi kao šipak zrnja. — Ko govori mnogo vičući, za toga se kaže: Ne bi ga nadlajalo devetero pasa ili: razvalio vilice kao bijesan pas — a ko mnogo i brzo govori, kaže se: siplje riječi kao iz rukava ili: siplju iz njega riječi kao iz ulišta pčele. — Kad ko zapovrne, t. j. uvijek isto govori, reče se da sveder istu pjesmu poje, da uvijek na tome jaše, da govori sve o tome kako kukavica kuku; da je zaintačio govoriti, n. pr., njemački (t. j. da je stao sve samo njemački govoriti). — Ko lijepo, slatko govori, za toga se kaže da guče kao golubica, da ima medna ili medena usta — i kamen bi riječima podigao (tako lijepo ili žalostivo govori) — lijepo zviždiš, tek da hoće ovce za tobom (kaže se onomu koji ljude na što lijepo nagovara, ali oni neće da slušaju). — Svirati znači: govoriti nepristojno, sramotno (Idi otale! što sviraš?); graktati: zlo govoriti, rđave riječi govoriti (Grakće kao gavran); rđogrízati: govoriti koješta, ponajviše loše (Šuti, ne rđogrizaj). — Jezik se oštri ili brusi (Naoštrio ili nabrusio je svoj jezik, znači da se ko spravlja da vrijeđa ili psuje). — Otresti komu što ili okresati komu sve u oči znači: reći komu što otvoreno i oštro (Otresit čovjek ili čovjek oštra zuba: koji umije odgovoriti kako treba) — lijepo komu priklopiti, odudariti ili namajstoriti koga: odgovoriti zgodno, majstorski. — Tesati znači: govoriti brzo i lako (Čuj samo kako teše) — besjediti kao skonja: govoriti brzo i oštro — govoriti otržito: jasno i lako — okrájati ili òkrâjčiti: kao okolišiti (Kaži stvar upravo, kao što jest, a nemoj okrajati, reci bobu: bob, a popu: pop) — ševrdati: govoriti sad ovo, sad ono (Istina ne treba ševrdanja; oblo se razlog kaže) — otsjeći kao na panju: kazati upravo, da se razumije što se hoće; odgovoriti kratko i otsječito — bubnjati: govoriti javno, govoriti na sva usta (Bubnjaju ljudi) — priklapati: govoriti koješta šaljivo (Uvijek nešto priklapa). — Kad ko navraća govor na ono što je za nj povoljno, reče se da navraća vodu na svoj mlin, da navija na svoju ruku. — Nagovijestiti, nasjeći, nahrciti, natuknuti što: kao napomenuti što, t. j. kazati o čemu malo riječi (Nešto je o tom nagovijestio, nasjekao, ali ja nisam dobro razumio); nagovijest: kao napomena (Pametnomu dosta je nagovijest: *Intelligenti pauca*) — Ubrzati znači: početi brzo govoriti (Gospodaru — ubrza Marko — evo me odmah s

* Govedarka (ptica).

Digitized by Google

Vama) — smekšati: početi prijaznije (mekše) govoriti (Kad vidi da se ne šalim, odjednom smekša) — drobiti: potanko kazivati (Kazuj, ali nemoj drobiti) — duljiti i kazivati (A što ću Vam duljiti i kazivati, t. j. što ću Vam nadugo kazivati?) — Unijeti riječ među ljude znači: umiješati se riječima, kazati svoju (Ko se smije među njih, kad se svađaju, unijeti riječ? t. j. ko smije pokušati da ih miri?) — uteći komu u riječ: presjeći komu govor i uzeti sam riječ (Ne zabudi* na kojoj si, kaže se utječući komu u riječ, a znači: ne zaboravi gdje si sa svojim govorom ostao). — Kad kome uteče riječ, t. j. kad reče nešto što nije htio, reče se da se je izrekao, da se je zatrčao — kad ko pogriješi u govoru, reče što nije dobro, kaže se da se je zarekao, da se je istrčao — kad ko započne govor o jednome pa ne dovršivši ga svrne (navrne) ga na drugo, veli se da se je prerekao (Govori dalje, što si se opet prerekao? Brbljave se žene uvijek preriču). — Odreći znači: odbiti što riječima, kazati »ne« (Nadam se da mi nećeš odreći pomoć za koju te molim. Bezbožni Arije odricaše božanstvo Isusu Kristu); a poreći ili pòbašiti: kazati da nije za što se prije reklo da jest (Rekao i porekao. Pobašio je sve svoje predašnje izjave. Carska se ne poriče); udariti u bah: zanijekati, reći da nije (Bolje u bah nego u tamnicu, t. j. bolje u bah udariti, zanijekati istinu nego u tamnicu poći — nije moralno načelo) — zanećati koga: nagnati ga da kaže »neću« (Petar ponudi Pavla jabukom, a Andrija reče da Pavao neće jabuka pa ovim riječima prinudi Pavla da i on sam kaže da neće; tako Andrija zaneća Pavla. Nemoj, Andrijo, nećati Pavla) — iskrenuti, izvrnuti, izvratiti čije riječi: iskriviti ih (Ti iskrećeš moje riječi, izvrnuo si im smisao). — Izrijekom (kazati što) ima u književnom jeziku ponajviše značenje tal. *espressamente*, njem. *ausdrücklich*, ali u narodnom govoru znači: (kazati što) pravom riječi ne mareći da li je to nepristojno ili komu neugodno (Što sam dosad okolišio, ovdje ću izrijekom da kažem: da se u svemu narodu našemu nigdje ne govori srpski tako ružno kako u Srijemu, u Bačkoj i Banatu) — bez zamjerke rečeno (kaže onaj koji se boji da bi njegovu govoru slušalac mogao što zamjeriti) — učiti, znati što napamet; kazivati, znati što naizust (Pročitaj mi tu pjesmu. Kazaću ti je naizust, jer je znam napamet. Naučio sam je napamet, pak je znam naizust); naustice: usmeno (Neću da ti pišem; kad dođem tamo, kazaću ti sve naustice) — napamet znači još: koliko se sjećam (Biće nas bilo, napamet, oko 50 drugova), a slično značenje ima i izraz iz svoje glave (Sve je narodne pjesme kazivao ili pisao iz svoje glave, t. j. kako se spominjao da ih narod pjeva). — Kazalica znači: kao pripovijedanje (Kazuj samo,

* Zabiti kaže se i danas u nekim govorima mjesto zaboraviti.

Digitized by Google

meni su mile tvoje kazalice) — nepomenuše su stvari kojih nije, tobože, dobro poimence pominjati, n. pr., kuga, već treba reći kuma da je kao umilostiviš. — Ima ljudi koji ne znaju pripovijedati, ako ne zapašu nadaleko, ako ne počnu od Kulina bana (t. j. od prvog početka) i ne kažu sve od igle do konca (t. j. svaku potankost): ovo bilo, ono se svilo (t. j. ovo ovako, ono onako). Uzalud im kažeš da počnu s debelog kraja (t. j. od glavne stvari) i da gone kraju (t. j. da svrše), oni ne slušaju. Drugi počnu kao lisica vojsku (t. j. počnu pa ne svrše). — Kome su god usta prorezana govori (n. pr., da si ti tomu kriv), t. j. svi to govore. — Kako brbljati, tako su i blebetati, ćeretati, (jezikom) landati ili landarati, prtljati ili vrndati onomatopejične riječi (kao tal. *cianciare*, *ciarlare*, *cicalare*, *chiaccherare*, njem. *plaudern*, *plappern*, *schwatzen*) t. j. svojim glasovima podražavaju onomu žamoru što se čuje kad se brzo, mnogo i koješta govori. Kao ovi slično značenje imaju i glagoli: banati, benetati i zanovijetati, t. j. govoriti koješta dosađujući drugima, pak narádati: govoriti koješta, kao gatati, naklapati: govoriti kao izvan sebe (Naklapa kao baba u groznici), buncati, bulazniti, trabuniti, tlapiti: govoriti kao u snu ili u groznici (Pokrij ga, teto, da ne trabuni — rekla nekakva žena kad je bolestan čovjek kazivao za nju nekaku istinu koja joj ne bijaše po ćudi). — Zapopasti koga znači: kao zaokupiti, saletjeti koga brbljanjem (Zapopao me po vražju). — Baljezgati, blutiti koješta ili trice kopati: govoriti besposlice, ludosti, ludo govoriti (Baljezgalo ili blutiš: koji baljezga, bluti). — Kaže se još: Govori bez razloga (t. j. kao bez pameti, ne razmišljajući) ili: to su nezrele riječi — govori nesputno, nesročno (t. j. ne veže misli, zastranjuje u govoru — a protivno tomu je: govori sputno, sročno, t. j. kao logično) — kako preko bundeva (ovo se kaže kad ko što govori bez slike, t. j. nevezano, bez pravoga reda, tal. *saltar da palo in frasca*) — govori u bespuću ili obrnu u bespuće (t. j. sašao je s puta pa ne govori kako treba) — govori kao Bog s nama (t. j. tako ludo kao da nije pri sebi te mu treba reći: Bog s tobom!) — govori što mu na usta naleti (Neslan je čovjek onaj koji govori što mu na usta dođe; brzorek: koji brzo govori ne misleći šta pa rekne što rđavo) — govori u bestrv (t. j. da ne zna šta) — govori nasumce (t. j. ne znajući zašto) — sva mu je pamet na jeziku (t. j. uvijek govori a ne zna mudro šutjeti) — kaka (je) duplja, još dobre pčele izlijeću (budući da je prazna tikva, još pametno govori). — A ko pametno, mudro zbori, za toga se reče: Svaka mu riječ zlata vrijedi; svaka mu je prava kao po koncu; iz ustiju mudrost prosiplje. — Poslovice: Hrom se ne može nahoditi, a tepavac nagovoriti. — Hitar budi što čuti, a tih govoriti. Prazna tikva

Digitized by Google

na vjetru svira (čovjek prazne glave obično mnogo koješta govori). — Što na um dode, ono i na usta (na jezik). — Jedno mu je na srcu, a drugo na jeziku. — Lijepo bleji, a zlo doji (lijepo govori, a zlo radi). — Dobra ovca mnogo ne bleji, ali mnogo mlijeka daje. — Ne treba kvocati, nego jaja nositi. — Vele skvike, a malo vune. Malo plijeve dosta vjetra (*Viel Lärm um nichts*). Glas do neba, a kad dobro pogledaš, ono mućak (*Parturiunt montes: nascetur ridiculus mus*). — Valja dijete roditi, pa mu ime nadjeti. Skoči pa reci: hop! (tvori pa zbori) — Lasno je snovati (t. j. govoriti), ali teško potkati (t. j. izvesti). Od zbora do tvora ima prostora (*Fra il detto e il fatto vi é un bel tratto*). — Da je steći kao što je reći, svi bi bogati bili. — Među rečenim i stečenim gora je po srijedi. — Riječi su žene, a djela su muške glave. — Kaži i pokaži (govori ne samo nego i radi dobro). — Medena usta gvozdena vrata otvaraju. Lijepa riječ zlatna otvara vrata. — Reci gori lijepo, i gora će ti odgovoriti (lijepo). — U jeziku je med i led. — Ispeci (t. j. razmisli) pa reci. — Govoriti a ne misliti isto što pucati a ne omjeriti. — Jednu, ali jedru (govori malo, ali pametno). — Riječi treba mjeriti, a ne brojiti. — Svak na svoju vodenicu vodu navraća (tako i govor na ono što je za nj povoljno). — Ko o čemu, a baba o uštipcima (svak govori ono o čemu najvoli ili o čemu najbolje zna govoriti). — Ni svagdje ni svašta (valja govoriti). — Riječ je hodilica (letjelica). Što prode preko devet zuba, ode preko devet brda. Kam iz ruke, riječ iz usta. Koja izleti, ne uleti (*Et semel emissum volat irrevocabile verbum*).

MUĆANJE. Isto znače glagoli mučati, ć u t a t i (ili ćutjeti) i šutjeti; ipak je: Muči! pristojnije nego: Šuti! — Prelazni su glagoli m u č k a t i (umučkati, umučkavati), ć u t k a t i (ućutkati, ućutkavati), š u t k a t i (ušutkati, ušutkavati) koga. — M u č a l a c, š u t l j i v a c, ć u t a l i c a je onaj koji (uvijek) muči. — Govori se i: m u k o m mučati ili mučati m r a m o r k o m e, m u k o m s e z a m u ć i (Muči, vilo, mukom se zamukla!) — O b n i j e m j e t i je postati nijem — p o n i j e m i t i se: učiniti se nijemim i gluhim. — Ima u narodu i riječ š u t, koja se upotrebljava, n. pr., u rečenicama: A dijete da ne rasrdi mater, u kut i u šut. Udari ti njega prutom, pa će šutom. — Muk i tišina mogu se p r o l o m i t i. — Kaže se: Ne možeš iz njega riječi i s k r e s a t i, t. j. muči, neće da progovori, da prizna — ušutio se k a o m i š u m u č n j a k u* — ne bi ućutao, da mu s t o u z l o v a n a j e z i k u s v e ž e š — muči k a o k a m e n; k a o d a k a m e n u b e s j e d i š (tako muči, tako ne pomaže); ćuti k a o k u g a, k a o o l o v o m z a l i v e n; šute k a o b r a ć a (jer se misli da braća između sebe u kući najmanje govore). — J e d n u m a n j e! pristojnija je riječ nego: J e z i k z a z u b e! — Poslovice: Mučećega ni Bog ne čuje. Mučećega ni svoja majka ne razumije. Nijemom djetetu ni

* M u č n j a k je u vodenice onaj sanduk što u nj pada brašno ispod kamena.

Digitized by Google

majka ne može pomoći. — Od mučanja glava ne boli. Dobar muk, zlatna besjeda. — Duboka je voda koja muči *(Stille Wässer gründen tief)*. — Ko šuti, taj muti (podmuklica).

26

ZVUK I ŠTROPOT. Zvuk (zvučan, zvučnost, zvučiti) kao da nije narodna riječ, nego samo književna (za njem. *Schall*, tal. *suono*). Narod upotrebljava često i u tom značenju riječ glas, n. pr., svirala izdaje glas; na glas zvona (Koga to glase? koga su to oglasili? pita se kad zvoni mrtvačko zvono i znači: Komu zvoni mrtvačko zvono?) — Zvek ili zveka (zvečati, zveckati) naznačuju ponajviše zvuk kovina, nadasve zvona kad se o nj udara, kao njem. *Klang* (Zvono zveči, ovo zvono ima lijep zvek), zatim oružja i novca (kao i zveket, zveketati) — vêsak je zvuk ili glas koji se čuje osobito izdaleka, pa se ne može razabrati što je i oda šta je — šobot (šobotati, šobonjiti): mukao zvuk ili glas kao iz zemlje ili iz dubine. — Štropot (štropotati) najbolje odgovara njem. *Geräusch*, tal. *rumore* — treska: jak štropot od kojega se stvari tresu — prasak ili praska: štropot osobito puške i praskavih tvari kad pucaju, ali i štropot kola — lupa: štropot od lupanja — škripa ili škripljevina (škripati, škriputati): štropot vrata, kola, zubi — cika ili cilik: štropot prozora, čaša, tanjira kad se razbiju (a kaže se i cika pušaka, kad pucaju) — orljava ili orljavina: štropot kamenja, ledenjaka, kad se s brda ore — lomot, lomljava ili krš, kršnjava: štropot stabala, kopalja, kad se lome, krše — glomot ili gromot: jak štropot, kao kad udara grom — grohot (grohotati, grohitati, grohnuti): štropot kamenja, kostiju, oraha, kad padaju — klopot (klopotati, kloparati): štropot noževa, sabalja, veriga (isto znači i klepet, ali se kaže i klepet klepaka, t. j. ovnujskih zvonaca, klepet papuča) — topot ili tropot: štropot konjskih kopita — bahat (bahtati, baščem): štropot, osobito, obuvenih noga — škrebet (škrebetati, škrabati): štropot, n. pr., novaca u crkvenoj škrabici — čvalik (čvalikati): štropot batina, kad se ljudi biju — škrgut (škrgutati, škrkotati): štropot zubi, kostiju — zvrka (zvrčati) ili zuka (zujati): štropot zvrčke (žvrka, zujače, zujalice), kad se vrti — vrka (vrčati): štropot vretena, kad se vrti — zvizga ili zvižduk kamena iz praće, konopa na brodu pri jaku vjetru — žubor dukata — šuškanje guštera po suhu lišću — žužorenje (žužoriti) popića (žuže) po papiru. — O zvonu se veli i da gudi (Zagudjelo je mrtvačko zvono), da breca ili canjka (Zabrecala zvona na zlogodinu; ili: brecaju, canjkaju ljudi u zvona, t. j. udaraju zvečkom, klatvom, t. j. onim kao čekićem što visi o zvonu. Brecaj ili zabrecaj zvona, tal. *rintocco*), a za mala zvona kažemo da bruje (Zabrujala zvonca). — Zvuk se i

Digitized by Google

glas odliježe ili razliježe, t. j. širi se (Odlegao se, razlegao se glas po brdima) — od jakog zvuka zemlja (brdo, polje) ječi, jekće, odjekuje. (Planina jekom ječi. Zemlja ječi, nebo zvečі. Odzivom brdo uzječalo. Sva zemlja zajekta. Proječale zelene planine.)

GLAS I IME. Mjesto glas, oglasiti se ili glasnuti se kaže se kašto i jav, javiti se ili javnuti se. (Nema mu ni strva ni java, t. j. ni traga ni glasa. Trag ti ne znam, jav ne čujem, jad me čuo! Glasni mi se, javni mi se, Bog te ne ubio! Javio mi se na putu, projavio mi se izmedu društva, t. j. oglasio mi se, pozdravio me). — Ali glas ima, kako je poznato, i značenje vijesti (Puče glas kao iz vedra neba grom. Dopadoše tužni glasovi); zatim značenje slave (Junak na glasu; izići na glas; glasna ili glasita, t. j. čuvena kuća; proglasiti se, na pr., junačkim djelima). — Glasina je neosnovana vijest — proglasje ili priglasje: slaba, slabo pouzdana vijest (Nema o njima glasa ni poglasja, glasa ni priglasja, ili: nema o njima javlja ni pojavlja, t. j. ne čuje se o njima ni mnogo ni malo). — Glasovi i glasine se puštaju, prosiplju, siju, turaju u svijet, u narod (Pustio, prosuo, posijao, rasijao, proturio, rasturio je glas, glasinu u narod) pa, onda, oni lete (Glasina leti kao vjetar). — Glagoli glasiti i [o]glasiti se imaju nekoliko manje poznatih značenja; tako se, n. pr., govori: Od koga i na koga glasi to pismo? Ovo pismo glasi od moje sestre, da se skoro misli udomiti; ono glasi na mene (t. j. piše ga moja sestra i upravlja ga na mene). — Kako u vas vuka glase? (t. j. kako ga zovu). Kako se ti (po imenu) glasiš? (t. j. kako se zoveš?). Hajduci se više ne glase po našemu kraju (kao ne javljaju se). Oglasio se u našem selu lažljiv vrač (kao javio se). — Dobrota se po svijetu glasi (kao šini joj se glas). — U našem su književnom jeziku već jak korijen uhvatili glagoli pretstavljati, pretstaviti koga komu i pretstavljati se, pretstaviti se komu (prema njem. *vorstellen i sich vorstellen*). Ali narod ima za taj pojam riječi kazivati, kazati i kazivati se, kazati se: Kaži me ovim ljudima, jer me ne poznaju. Da te kazujem, nemam ja kad to činiti. Kad dođe na vrata, zapita ga straža ko je i otkuda je, pa pošto se on kaže, propusti ga u kuću. Svaki se na sudu kazivao po imenu svoga oca ili svoje matere. — Ime i nadimak se čovjeku nadijeva, izdijeva ili zakazuje (Kako su ti ime izdjeli, zakazali? Ko je sve te nadimke poizdijevao?). — Nadimci se nadijevaju ne samo posmijeha radi nego i djeci od mila (Tvoje ću mu ime nadjeti, a nadimak: i srce i dušo!) Ime se može i predjenuti, t. j. promijeniti. — I Bog se imenom zove (veli se kad se ko srdi što ga po imenu zovu). — Zagonetka: Bez čega ni Bog ne može biti? (Odgonetljaj: bez imena).

PJEVANJE. Grlo znači i glas, osobito za pjevanje (Ima lijepo grlo, t. j. lijep glas. Izmuklo mu grlo. Ljepše grlo u Miloša negoli u vile. Pjeva iz svega grla, t. j. iz svega glasa, iz puna glasa). — Pored poče,

Digitized by Google

stade pjevati, kaže se i: otisnu pjevati ili samo otisnu, t. j. kao izbaci iz grla glas (Kad otisnu pjevati, sva se soba zatrese. Ded otisni da te čujemo) — otegnu pjevati, t. j. upravo, zapjeva otegnutim glasom; udesi pjevati ili, samo, udesi, t. j. upravo, udesi glas i zapjeva (Jadni vuk počne lisicu nositi, a ona otegnu pjevati... pa opet udesi: Bolan zdravu nosi, bolan zdravu nosi). — Kad se dvojici ili više njih glasovi u pjevanju ili sviranju kao slijevaju, onda se kaže da lijepo slažu, da su lijepo složili (Složili kao guska i prase znači da nisu nimalo složili); a razlagati znači: otezati u pjevanju (Pjeva dobro, samo odviše razlaže). — Glagol pjevati može da primi gotovo sve prefikse: dopjevati (Kad si tako lijepu pjesmu zapjevao, ti je i dopjevaj, t. j. svrši je pjevati. Dugo je u svijetu pjevala i ljude zabavljala, ali je sad već dopjevala, t. j. svršila je zauvijek pjevati. Veseo je kući dopjevao, t. j. došao je pjevajući) — ispjevati i ispjevati se (Pjevao je svu večer, a nije ništa ispjevao, t. j. nije ništa stekao svojim pjevanjem. Pjeva vazdan, baš se napjevala, ali kao da se još nije ispjevala, t. j. pjevala je mnogo, ali još nije sve ispjevala) — otpjevati (Sad je nekud otpjevao, t. j. otišao je pjevajući. Pjevaj dušo, da ti otpjevamo, t. j. da ti pjevajući odgovorimo. Miloš pjeva, a vila mu otpijeva. Orfej je svoju Evridiku otpjevao, t. j. otkupio ju je, izbavio ju je pjevanjem. I dug može pjevač otpjevati, t. j. može ga platiti pjevanjem) — popijevati (Lijepo uz gusle popijeva, već je cijelu pjesmu popjevao, t. j. pomalo pjevajući svršio je već cijelu pjesmu) — pripijevati (Momci djevojkama pjesme pripijevaju, sad su im novu pripjevali, t. j. ispjevali su novu koja je njima namijenjena, koja njih spominje. Dvije je lijepe pjesme ispjevao, svu gospodu redom pripjevao. Neki pripijevaju kod svakog stiha „Le Lelja le!“, t. j. kao nadodavaju pjevajući) — prepjevati (Valja da je sišao s pameti, jer je svu noć prepjevao, t. j. preboravio je noć pjevajući) — propjevati (De propjevaj da ti glasa čujem, t. j. zapjevaj malo. Sad su neki momci mimo moju kuću propjevali, t. j. prošli su pjevajući. Sutra će nam Mara javno propjevati, t. j. debutiraće kao pjevačica. Crkva nam je danas propjevala, t. j. u njoj se je za prvi put zapjevalo) — raspjevati koga i raspjevati se (Kad mi se ne pjeva, neće me niko raspjevati, t. j. kad nisam voljan pjevati, neće niko učiniti da pjevam. Ali si se danas raspjevao!, t. j. ala si se dao u veliko pjevanje) — zapijevati (samo kao trajni glagol) znači: naricati, bugariti. — Gündoriti znači: nerazgovijetno pjevušiti — previjati ili prevrtati glasom: tal. *gorgheggiare*, njem. *trillern* (Jadikuje kano kukavica, a previja kano lastavica). — Pretkućnica je pjesma koju prosjaci pjevaju pred kućom — klanjalica: pjesma koju slijepci pjevaju (klanjajući se prolaznicima).

Digitized by Google

SVIRANJE. S v i r a l j k a je svaka sprava za sviranje (tal. *strumento da fiato*, njem. *Blaseninstrument*), kako bi gudalica mogla biti svaka sprava za gudenje (*strumento d'arco*, *Saiteninstrument*). — G l a z b a za muziku nije baš zgodna kovanica, ali se u književnom jeziku (osobito kod Hrvata) već dobro primila, ne samo nego je i dosta izdanaka potjerala, kao: g l a z b e n, g l a z b a r, g l a z b e n i k, g l a z b a l o, koji su mnogima prijatnije riječi od internacijonalaka pod narodnom kapom: m u z i č k i, m u z i č a r, m u z i č k i i n s t r u m e n t. — G l a s o v i r (kao: sprava iz koje i z v i r e g l a s) nije tako loša kovanica, iako je donošnja riječ i građena, po svoj prilici, po pučkoj etimologiji, prema njem. *Klavier*. — Muzika (glazba) u d a r a ili svira, udaraju i bubnjevi i bubnjići (doboši i talambasi), tambure, cindrica (citara), harfa i glasovir; trublje i trubljice t r u b e, svirale ili frule i s o p i l k e (tal. *flauti*, njem. *Flöten*) s v i r a j u, ć u r l i k a j u ili z v i j u k a j u; gudalice g u d e, a čovjek udara (ili b i j e) u bubanj, u tamburu, u cindrice, u harfu, u glasovir (udarati na glasoviru to je po njemačku: *am Klavier spielen*), trubi u trubu, svira u sviralu (ali ćurlika na svirali, zvijuče sviralom, gudi u gusle). — L u p a u glasovir, ko nevješto u nj udara (tal. *strimpellare*, njem. *klimmern*) — h r e b e ć e glasovir, kad izdaje loš glas (kad su mu žice popustile) — g n j a v i m a č i ć e kaže se za onoga koji ružno svira.

VIKA. Sinonimi su: vikati (vika), kričati (krik, krika), vrištati (vrisak, vriska), pak kriviti se (k r i v n j a v a), derati se (d e r n j a v a), drečati se (dreka), zatim cičati (cika) ili c i k t a t i (Nešto mi se usciktalo dijete), kliktati (klik, p o k l i č), pištati (piska). — G o l j u ž d r i t i se znači: iza glasa vikati ili plakati (Dijete se goljuždri, što ga majka izbila) — r o g o b o r i t i (rogobor): vikati tužeći se (Nije mu pravo, vazda nešto rogobori) — k á k o t a t i ili r á k o l i t i se: karati se i vikati (Kakoće kao kvočka) — č a v r z g a t i komu: zaglušati komu brbljajući i vičući (Krsti me se, ne čavrzgaj mi!) — g a l a m i t i: vikati (osobito kad je mnogo svijeta zajedno) — u r n e b è s a t i: vikati i pomagati (u r n e b e s, u r n e b e s n a vika). — Kaže se i: vikom vikati (vikom viknuti), vriskom vrištati (vriskom vrisnuti ili vikom vrisnuti) — pištati i cičati (Dijete pišti i ciči — k a o g u j a u p r o c j e p u), pisnuti vrisnuti (Pisnu vrisnu Omerova majka), ciknuti viknuti (Ciknu viknu mlado Ture). — Mjesto viče, kriči i t. d. govori se i: stoji ga vika, krika (krivnjava, pomaganja i t. d.); mjesto viknu, kriknu i t. d.: stade ga vika, krika i t. d. (I stade ga vika urnebesna) ili n a p a o je vikati, napao ga vrisak, dade se, udari u vrisak (ili eliptično: A on u plač i u vrisak). — Kaže se još: A zavika š t o m u g r l o d a j e — te podviknu t a n k o g l a s o v i t o — Savić viknu, k o d a s o k o k r i k n u — vrišti k a o p o m a m a n; vrisnu Nenad kao s o k o s i v i — ciknu k a o z m i j a i s p o d k a m e n a — dere se kao h o d ž a u d ž a m i j i — kolika li

Digitized by Google

huka (kao vika) od momaka! — Izvikati znači i: steći vičući (Toliko si vikao, pa nisi ništa izvikao) — odvikati: odgovoriti vičući (Stojan viče, niko ne odviče) — svikati: skupiti vičući (Svojom je vikom sve selo svikao).

27

POKUDA, UKOR, PSOVKA I UVREDA. Prema pokuditi postala je imenica pokuda (veli se i kudnja) i pridjev pokudan (Nije to za pohvalu, nego za pokudu; pokudna je to stvar). — Slično značenje kao pokuditi (koga) imaju i glagoli zabaviti ili zazreti (komu što), t. j. kao zamjeriti (Nema mu se što zabaviti, zazreti; nema mu zabave, zazora) — čangrizati: zabavljati svačemu, dosađivati kudeći ili karajući (čangrizalo ili čangrizalica) — prišivati komu krpice: prigovarati koješta (Svakomu on prišiva krpice). — Sinonimi su: koriti, karati, ružiti, grditi, psovati, huliti, vrijeđati (koga), jer je svima zajedničko značenje: govoriti komu nekom žestinom riječi koje idu za tim da ponize njegovu ličnost. Koreći ponizujemo najmanje čovjeka (jer to činimo, ponajviše, bez uzrujanosti i u dobroj namjeri da mu koristimo, zato se i kaže: Ko kori, ne mori); vrijeđajući ponizujemo ga najviše (jer nam ne samo svrha nije više dobra, nego diramo u njegov ponos i poštenje). Karati je isto što koriti, samo oštrije (Majka Maru i bije i kara gdje je bila od jutra do mraka*; ružiti je više nego karati, jer se pri tomu upotrebljavaju ružne riječi (Mene je prosto pred ljudima i koriо i karao i gotovo ružio); grditi je više nego ružiti, jer su riječi još ružnije, grdnje, pogrde; psovati je više nego grditi, jer su riječi ća nepristojne; a kad su take riječi naperene na Boga i na stvari Božje, onda se to zove huljenje. — Od koriti složenice su pored prekoriti (prekoravati) i ukoriti (ukoravati) još prokoriti, t. j. malo ukoriti (Samo što sam ga prokorio, već se je rasplakao) i iskoriti, t. j. sasvim ukoriti (Iskorio me tako da nisam znao kud oči da svrnem); isto tako od karati pored pokarati ima još prokarati (malo pokarati) i iskarati (sasvim pokarati). — Prema koriti postale su imenice: korba (Nije umrla baba od korbe, već od prazne čorbe) i prijekor ili pokor (Od Boga je velika grehota, a od ljudi pokor i sramota). — Kaže se: pošteno, ljudski, čestito ili zdravo ga je iskarao, izgrdio, ispsovao, ili: iskrpio, iščešljao ga, izmio mu je glavu, trista jada na njemu počinio, malo da ga nije u top bacio, obasuo ga psovkama, sjeknuo je na nj nebesjedama. — Kad se neće da spomenu pogrde i psovke kojima se ko na koga (muško ili žensko) nabacivao, upotrebe se riječi: ovakvik, onakvik, ovakvica, onakvica (I stane ga grditi: Ti ovakviče! onakviče!

* Karati znači i kazniti (Pokarаće te Bog, što si tako zao).

Digitized by Google

Tamo ona ovakvica, onakvica!) — izdirati se, osijecati se, okašati se, nabrekivati, nabahivati, nabusivati na koga znači: vikati na koga psujući ga i ljuteći se na nj — a trenutačni su glagoli prodrijeti se, osjeći se, okositi se ili iskositi se, breknuti, nabahnuti, graknuti, ispopriječiti se, otresnuti se, popasti se na koga, oprčiti se prema komu. — Peckati, sjecati, zajedati koga, zagrizati u koga znači: kao bockati ga, zadirkivati ga — trenutačni glagoli pecnuti, sjeknuti, zajesti, uštinuti koga, zagristi u koga (Sjeknuo kao zmija iz kruga). Prema tomu su postale imenice i pridjevi: peckalo ili peckavo čeljade, zagrizalo ili zagrižljivo, zajedljivo čeljade; peckava, ujedljiva riječ, šala. — Krenuti ili dirnuti komu u živac ili u zjenicu znači: ljuto ga uvrijediti — ubojne riječi: veoma uvredljive (kao da ubijaju čovjeka). — Kaže se: Pala je, prosula se psost, t. j. izrekla se.

KLETVA. Kletva ili kletav (gen. kletvi) kaže se, ponajviše, za kletvene riječi, a prokletstvo, prokletav ili ukletva više je posljedica kletve; a prokletinja: prokleta stvar. — Ukleti znači, upravo, prokleti koga s uspjehom; n. pr.: Tako klela Dunavka djevojka, tako klela i uklela ga, t. j. postigla je da su se njene kletve ispunile. — Koliko me rodio, toliko me ukleo! (kaže onaj koga proklinje koji njemu tuđi čovjek i znači: kako me nisi rodio, tako se ne primile tvoje kletve!) — Svaka mu se steče kao u amin (kaže se kad se komu svaka kletva pouzdano prima). — Uklinjati se kim znači: pominjati koga u kletvi kao nešto zlo (Neprijatelji moji mnome se uklinju) — uklin: što rđavo čim se ljudi uklinju (Ostao je za uklin, n. pr., Arija heretik, t. j. spominje mu se ime u kletvama kao: Tako mi se grob ne prosjeo kao Ariji bezumnome!). — Koga smo prokleli, toga možemo i otkleti, raskleti, t. j. možemo skinuti s njega prokletstvo (Ako je što čuo i kleo, neka zaboravi i otkune. Rasklinje onoga koga je prije kleo) — Klet nije uvijek isto što proklet, već se upotrebljava i u protivnom smislu kao blažen, srećan (kao što se, n. pr., i lopov kaže kašto u dobrom smislu: O ti lopove jedan!): Jak je, klet, kao vjedogonja. Kaka je, kleta, ne može je se čovjek sit nagledati (tako je lijepa). Prema tome i kletnik i kletnica obično je drugo nego prokletnik ili prokletnjak i prokletnica. — Teške li su kletve djevojačke: kad uzdiše, do Boga se čuje; kad zakune, sva se zemlja trese; kad zaplače, i Bogu je žao; kad uzdahne, grm i trava sahne; kada cvili, i Bogu se smili. — Vražekati znači govoriti: Ajde k vragu! ili: Vrag te odnio! (Što to uvijek vražekaš, srami se!) — magarčiti koga: nazivati ga magarcem.

NARODNE PSOVKE. Naš narod mnogo psuje, pa ne psuje samo jedan drugoga nego jedan drugomu i oca i majku, i Boga i svece, i vjeru

Digitized by Google

i dušu, i krst i post i t. d. Ko koga psuje, nazivlje ga nečim ružnim što stoji obično u umnoj vezi s njegovim djelima radi kojih je psovan ili s njegovim tjelesnim ili duševnim nedostacima, nazivlje ga: huljom (T i huljo hulava! Ulo ulava!), lopovom, ugursuzom, ništarijom, nikogovićem, ničijim sinom (Muči ničiji sine!), nijednom vjerom (Nijedna vjero! reče se zlu i nemirnu čovjeku), ili gadom (Ljudski gade!), smradom (Gade i smrade!), nagrdom, nepodobom (Nagrdo, nepodobo jedna!), pogani, sablazni (Idi, pogani jedna! Idi, sablazni jedna!), ili nesrećom, rdom (Nesrećo jedna!* Rđo jedna!), ili hudobom (Hudobo paklenska!), naletom (Idi, nalete jedan!), halom, jadom (Halo nesita! Jade nesiti!), ili skotom (Vražji skote! Pasji skote!), magarcem, svinjom, jarcem, kozom, kravom, kučkom (Kučko jedna, ne jetrvo moja!), benom, kukavicom (Idi, kukavico jedna!), zmijom (Zmijo šarena! reča mati djetetu kad ga žaleći kara).

NARODNE KLETVE. Naš narod mnogo i kune, t. j. jedan drugome izjavljuje da mu želi kakvo zlo. Evo rukovet narodnih kletvi: Što to uradi? da od Boga nađeš! Ko ovo uze? ubio ga živi Bog! Što ne vidiš? Boga ne vidio! Što vjerom Božjom prevrnu? smeo te Bog i Božja vjera! — Porazila te mati Božja! — Duša ti raja ne dopala! — Do đavola! — Do bijesa! — Bijes te skolio! (kletva psetu) — Al (hal ili hala) te našao! — Čudo te našlo! — Rđa te ubila! Rđom kapao dok mu je koljena! — Nesreća ga zatrla! — Bijeda ga popala! — Mänja** te izjela! — Jadi ga ponijeli! Jadi ga zadesili! A kaki je, tri ga jada smela! Koliko hljeba pojela, toliko jada imala! — Na zlo vam bilo! Zlo Vam jutro bilo! Zao ti Božić! Zla ti godina! — Nenadno te grdilo našlo! — Bolest ga jela! — Kuga ga umorila! — Kaplja te zgodila! — Uzma te uzela! — Guba ga gubala! — Poganac ga šinuo! — Bože daj prtnjak*** te raznio! — Sjeta ga ubila! — Krvlju točio! — Ne lišila te sablja! (t. j. od nje poginuo!) — Krv platio na svom domu! (t. j. ubio koga od svojih!) — Oči ti iskapale! Koje oko zaplakalo, ono ispalo! Majka ga u studene oči ljubila! Desno ti oko iskočilo kojim si me, more, namotrio! — Za jezik se ujeo! Presjekao jezik, da Bog da! (Kaže se kad ko što nepovoljno reče). — Skračalo mu se, da Bog da! (kao prisjelo mu!). — Muči, Milice, mukom umuknula! Muči vilo, mukom se zamukla! — Udri, Grujo, usahla ti ruka! Da Bog da ti pilići hljeb sa ruku otimali! — Sile te ubile! (ženska kletva). — Lezi dolje, ulegla se! (kao ne mogla više ustati!). — Vino ti se na rane prolilo! — Namučio se živih muka! — Šuti, okamenio se! Mramorom se mramorila, a kamenom kamenila! Kam ti u srce! Stani, ostanila se kao ljuti kamen! A od kuge nije ni traga ni glasa, u kamen se stanila! — Crvi ga rastočili! — Zmija ga šinula! Udarila ga krilatica

* Ali kad se karajući koga ujedno i žali, onda se mjesto: Nesrećniče jedan! kaže i: Veseliče jedan! — ** Manja (možebit postanjem od manjkati), oskudica. — *** Neki zao čir (kao poganac).

Digitized by Google

(zmija)! — Vuk mu put presjekao! — Izjeli ga vuci! — Ljubila ga medu oči guja, a crna ga zemlja zagrlila! (kletva prevarene djevojke) — Zemlja te progonila, a more te izbacilo! — Ne stanio se do mora! More te progutalo! — Voda ga odnijela! — Potok ga ponio! — Neka sve crna rijeka odnosi! — Ej, Solune, ognjem sagorio! — Ne smirio se ko kolo mlinsko! — Grom te ubio! Ubio te Božji trijes! — Ubio ga suhi grad! — Kijamet* pukao! Kijamet zagrmio! — Sjeme mu se zatrlo! — Jaoh, Turci, kuja vas kotila! — Prokleto mu pleme i koljeno! — Kuća mu se kocem zatvorila! (t. j. ostala mu pusta!) — Ime ti poginulo! — Crn ti obraz! Ovranila ocu obraz! — Stigle te moje kletve! — Ako pravo ne rečeš, sine, da Bog da te moja hrana gubala i na ljute rane izlazila i na ovom svijetu pristupišta ne imao! — A od Vas koji se prvi maši motikom da mrtva Mijata otkopava, prostrijelila ga suha munja iz vedra neba! mrtvu mu zemlja kosti izmetala, a vrane mu ih u pećine prenijele! — Ko izdao, izdalo ga ljeto! bijelo mu žito ne rodilo! stara njega majka ne vidjela! njim se mila sestra ne zaklela! — Od šale su kletve: Da lijepa ti je, jadi je ubili! — Ko je ne bi poljubio, jezik mu se ogulio! — Ne žele zla ni ovakve niječne kletve: Što si to učinio? Bog te ne ubio! — Kaka si, rana ne dopala! — Bog ti staru ne oteo majku koja te je takoga rodila!

28

ČAST, DIKA I SLAVA. Slično značenje imaju riječi: čast (častan, častiti), dika (dičan, dičiti) i slava (slavan, slaviti). Sve tri izriču pojam priznavanja nečijih vrlina ili nečije vrijednosti. Čast je ponajviše odjek moralnih svojstava, osobito poštenja i svetosti (zato se kaže, n. pr., častan život i časna smrt za život i smrt dobra čovjeka, časni krst; časno drijevo, t. j. drvo od križa, časno evanđelje, časna liturgija, časni post, časna haljina, t. j. svećenička); a medu moralna svojstva broji naš narod i dočekljivost (gostoprimstvo), koju zato nazivlje (po časti) i čazbenost. Dika može biti odziv i moralne valjanosti (On je dika rodu svom), ali i vanjskih prirodnih darova kao ljepote (Koliko je divan i ugledan, sve je kolo dikom podičio! Ili, u prenesenom smislu: Divna li je gora brštanova! mirisom je selo podičila!). Slava je nagrada što postižu, zanos i udivljenje što bude najveće vrline, a te su za naš narod vrline junaka (koji se bore »za krst časni i slobodu zlatnu« i za vjeru i dom slavno pogibaju) ili, u prvom redu, vrline Božje i svetaca (zato se najviše govori o slavi Božjoj, slave se Bog i sveci, slava je krsno ime, slavno je ime Isusovo, slaviti znači i zvona zvoniti u slavu Božju ili kojega sveca).

* Velika oluja, smak svijeta.

Digitized by Google

— Časti protivna je sramota (kako se vidi i po poslovici: Ko druge sramoti, sebe ne časti); dici može biti bruka ili rug, a slavi može biti i prezir (tako junake slavimo, a kukavice preziremo). — Ali se čast može upotrebiti i ironički u značenju sramote; to biva u frazi na čast mu! (n. pr., na čast mu laž!), koja znači: ne zavidam, ne hajem za taku čast (koju ja držim za sramotu), pa i u množini čast mijenja svoje značenje, jer dok se čast daje zasluzi, kreposti, časti ili počasti se čine ili iskazuju i visokom položaju ili (što je još gore) bogatstvu. — Sinonimi su: proslaviti se, prodičiti se i proglasiti se (n. pr., junačkim djelima), pokazati se (n. pr., na ispitima, tal. *far buona figura*, njem. *sich gut ausnehmen*), otvoriti sebi poštenje ili osvjetlati sebi obraz (protivno: ocrniti sebi obraz), odvojiti (trajni glagol: odvajati) od drugih, od svih (Mladi knez divno zborom odvajaše kao Obilić oštrom sabljom, t. j. kao natkriljivaše druge zborom. Daleko je od njega odvojio; dobrotom je od svih odvojio, t. j. svih je natkrilio) — Odlikovati koga ili dati komu slavu znači: kao počastiti ga (Da ga odlikuje, stavi ga sebi na desno. Kad mu dođe u pohode, daje mu svaku slavu). — Pored odličan kaže se za isti pojam i: brčan (čovjek); pored ugledan i: gledan, viđen, znatan; pored kuća (porodica) na glasu i: glasna ili glasita kuća. — Za slavu se obično kaže da potamnjuje, kad ide na manje, ili da tanča (Istančala je slava njegova). — A sad evo još nekoliko poslovica o časti, slavi i dobrom glasu: Ko hoće časno, ne može lasno. — Čovjek mjesto časti, a ne mjesto čovjeka (t. j. ne postaje čovjek častan po mjestu što ga zaprema u društvu, nego ovo postaje časno po njemu). — Više valja, domaćine, tvoj pošteni glas nego za pasom zlatni nožić i svileni pas. — Nije plemena (t. j. plemstva) do slavnog imena. — Ne valja svog zvona na tuđeg ovna vezati (t. j. svoju slavu ne valja drugomu davati). — Tašta slava cvjeta, ne ozrnja. — Svjetovna je slava dokle godi, a Božja dovijeka.

HVALA. Veličati koga, koga u zvijezde kovati, podizati čija djela do nebesa znači: koga uvelike hvaliti. — Hvalisati se ili hvastati se znači: sam se (previše) hvaliti — razmetati se (n. pr. znanjem, snagom, gospodstvom): svukud se hvaliti — veličati se: graditi se velik (veličavo čeljade: koje se rado veliča) — prpošiti se: hvaliti se znanjem (prpoša ili prpošan čovjek: mudrijaš) — govoreći o ženi i kakotati može značiti: hvaliti se (Žena svaki posao otkakoće, t. j. kad ga svrši, pohvali se njim, baš kao kokoš što otkakoće jaje kad ga snese). — Poslovice: Potok huči, rijeka muči. Prazno bure većma zveči. — U hvališe svašta biše. Puno hvasta, malo masta. — Ko se hvali, sam se kvari. — Tudinu se pohvali, svojemu se požali.

Digitized by Google

NARODNI BLAGOSLOVI I POHVALE. Svijetao ti obraz! (kao blagoslov i pohvala). — Blago majci koja te je rodila! — Ah, neka ga — svijetla mu duša! — taki junak nikad ne umire (Kad je ko slavno poginuo). — Puče puška — svijetla mu ruka! — na loše ga mjesto pogodio. — U srebro ti se okovala! (kad ko mudru reče). — Svaka ti se srebrom kovala a medom primila! Bog ti je s medom presjekao! (kad ko što pravo reče).

OHOLOST. Ponos je plemenito cijenjenje samoga sebe, njem. *Stolz* i *Ehrgefühl*, tal. *alterezza* i *amor proprio* (Nema ponosa; ne diraj u tudi ponos). To značenje ima, obično, i pridjev ponosan i glagol ponositi se (Majka je ponosna što ima tako vrijedna sina; ona se njim ponosi), ali ponijeti se može čovjek i neznatnim pa i neplemenitim stvarima, baš kao i dičiti se (Ponio se kao svraka repom. Ponosi se kao mačka ogorjelom šapom. U dobru se ne ponesi, a u zlu se ne poništi). Ponosit i ponositost (ponosito se vladati) upotrebljavaju se već u manje plemenitom smislu (kao tal. *altero*, *alteriggia*, njem. *Hochmut*, *hochmütig*) i ne razlikuju se mnogo od ohol i oholost (tal. *superbia*, njem. *Hoffart*). — Od ponositosti kao da je još veća oholost uznošljivost (Neki se ljudi uznose i suprot Bogu) i uzgoritost, koja je potonja ća osorna (kao tal. *burbanza*). Ali najgore su vrste oholosti: nadutost, tal. *boria* (Nadut je čovjek pun sebe do skrajnosti, a pravda), sila (kad znači preveliko pouzdavanje u svoju snagu i moć a u tuđu slabost i nemoć), tal. *prepotenza* (pridjev je silovit, glagol posiliti se: Svakomu je dodijala njegova sila. Što si tako silovit? Što si se tako posilio i presilio?) i bahatost (u kojoj je sila spojena s prezirom i sa zločom, tako da drugomu zadaje strah). — O taštom se čeljadetu kaže da se bani, da se širi (kao paun ili kao puran), da se šepiri (Rašepirila se kao paunica), da se kokoti ili pijevči (Što si se tako uskokotio), da se pelivani, da ide kao patka po duboku viru, da se kicoši, vrkoči; o uznošljivom ili uzgoritom: da se koči (Što si se ukočio kao hrastov kolac?), da se drveči, da se kerebeči, da se isprsio (Vidi kako se isprsio), da ide gospodski, da ide na čekrk, da ide ni po nebu ni po zemlji, da visoko polijeće (Da ga zemlja ne vuče k sebi, poletio bi od oholosti); o nadutom: da se nadimlje, da je naduta mješina, da se napeo kao svečarski lonac, da se napuhao kao pliskavica, da je nadjeven kao kuljen; o oholici koji se razmeće gospodstvom: da se propinje, da se proganja, da smrdi gospodstvom; ako se oholi, a siromah je, veli se: golo a oholo; ako je bio siromah pa je obogatio i postao ohol, govori se: da se pogospodio, da je skorovečernjak (t. j. koji je otskora počeo večeravati), pokondirena tikva

Digitized by Google

(Kad se tikva pokondiri), da je uzdušio kao i suhi potok. — Vidjela žaba gdje konja kuju, pa podigla nogu da i nju potkuju (ovo se reče za čovjeka koji nije ništa i ni za što, a gradi se da je bogzna što).

29

ČITANJE. Imamo od glagola čitati dva pridjeva, čitak i čitljiv: čitko ili čitljivo pismo, t. j. koje se lako čita (njem. *leserlich*); čitljiva knjiga, t. j. koja se može, smije (n. pr., s moralne strane) čitati (njem. *lesbar*), čitljiv čovjek, t. j. koji umije čitati (čitljiv i pismen čovjek, koji umije čitati i pisati). — Očitati komu šta znači: kao pročitati (n. pr., očitati komu smrtnu molitvu), ali i kazati naizust (Molitvu napamet naučim pa mu je kasnije očitam od riječi do riječi) — prečitati: preboraviti (vrijeme) čitajući (Prečitao je svu noć; prečitava noć, a prespava dan) — natuknuti znači i: s teškom mukom pročitati, n. pr., rđavo pismo (Jedva sam natukao). — Slijep je kod očiju ko čitati ne zna.

PISANJE. Ko lijepo piše, za nj se reče da ima lijepu ruku (lijep rukopis) — ko piše tako ružno ili nemarno da se gotovo ne može čitati, za nj se reče da drlja po papiru (Što to drljaš? što si to nadrljao?) — mjesto pisati govori se u šali i mrčiti papir (Što mrčiš papir! Ne znaš ni svoje ime namrčiti) — cickavo piše onaj u koga je pismo vrlo sitno (cickavo). — Ima ljudi koji ne misle nigda na ono što će da pišu, nego pišu kako im se kad navrh pera desi, kako im kad izađe, isteče iz pera — nigda se ne pripravljaju, već pišu iz svoje glave, napamet. — Jedan kazuje u pero (diktira), a drugi prima pod pero (piše) kako mu ovaj izusti, kako mu ovaj nareče. — Neki se nametnu na jedan neki na drugi posao; ja sam se metnuo u pisanje knjiga. — Glagol pisati prima sve moguće prefikse. Da navedemo samo neke take složenice: ispisati, t. j. 1. kao prepisati (Ja sam ovo ispisao iz jedne starinske knjige); 2. svršiti pisanje (Pak da pišem tri godine dana, ne bih svojih ispisala jada); 3. kao napisano izbrisati (Ispisali smo ga iz imenika drugara); 4. pišući potrošiti što, n. pr., pero, bilježnicu (Ispisao sam već 10 bilježnica i 3 pera); — otpisati komu, t. j. odgovoriti na pismo (Ja sam mu pisao, ali mi on nije još otpisao) — pripisati što, t. j. pišući pristaviti (Na tom je rukopisu mnogo toga u kasnije doba pripisano); a iz toga se značenja razvilo poznato preneseno značenje: pripisati komu, n. pr., slavu, pravo, krivnju, pripisati čemu važnost, cijenu — raspisati, t. j. rasturiti pisma na sve strane u njima nešto pitajući li naređujući (Kad pode car da se ženi, raspiše po svemu svijetu ima li gdje djevojka sa zvijezdom na čelu) — spisati, t. j. 1. sastaviti, n. pr., knjigu (prema tome spisatelj); 2. mnogo toga napisati

Digitized by Google

(prema tome spisak, t. j. kao katalog, imenik) — zapisati 1. što: n. pr., u knjigu, t. j. zabilježiti; 2. što, n. pr., od groznice, t. j. napisati kake (bajne) riječi koje mogu, tobože, od groznice izliječiti; 3. komu što, n. pr., svoje dobro crkvi, t. j. ostaviti po smrti — napisati se, ispisati se, t. j. napisati dosta, napisati toliko da se ne može više (Ala si se pisama napisao! Napisao sam se i ispisao); raspisati se, t. j. kao dati se vas na pisanje (Što si se tako raspisao, kao da nemaš i drugoga posla?). — Sve ono čim se piše zove se pisaljka ili pisaljica — i olovka je pisaljka, koju treba zarezati, zaošiljiti, otanjiti (nožićem) da se njom može pisati. — Na nekom se papiru ne može perom pisati, jer propada (t. j. upija mastilo i propušta ga), taki se papir zove upijaći papir ili upijaćica ili sušilo (bugačica je tuđa riječ) — po vremenu pismo (slova) čili (dok ne iščili), t. j. kao iščezava (osobito od vlage) — ako što nije dobro napisano, to se pomrči, t. j. prevuče se perom (precrta se), a u pisankama učeničkim učitelj podvuče pogreške. — Knjizi su stranice obrojene (t. j. označene su progresivnim brojem) — prije nego se čita, knjiga se često prelistava, t. j. premeću joj se listovi. — Bilješka je i ono što se metne u knjigu kad se ne zna mjesto (Pomrsila mi se bilješka, t. j. kao premjestila). — Knjizi se često pridijeva riječ mudrica (Naučio je knjigu mudricu). — Kako se mjesto sastaviti knjigu može reći spisati knjigu, tako se mjesto sastaviti pjesmu može reći sknaditi pjesmu, mjesto sastaviti pismo nakititi pismo. — Ko lako piše (sastavlja), za toga se kaže da je lak na peru.

Glagol pisati znači i: mastiti, slikati (pisana jaja, pisane košulje, pisane ikone) — napisati, upisati: naslikati (ljudi napisani na zidu; lijep kao upisan; on je njegov upis, t. j. slika, slika i prilika) — ispisati: snimiti (Sjedi da te ispišem). — Mazalo je riječ za rđava slikara (koji ne slika nego kao da maže).

NAUK. Knjiga znači u narodnom govoru i: čitanje i pisanje ili nauk; tako uči knjigu isto je što uči čitati i pisati, zna knjigu isto što zna čitati i pisati (Koji misle biti popovi, uče knjigu po manastirima) — dao ili metnuo je dijete na knjigu, t. j. dao ga je na nauk — nametnuo se na knjigu, prionuo je za knjigu, t. j. dao se na nauk.

30

DAVANJE. Glagoli dati i davati vežu se s raznim objektima i prilozima primajući tim osobita značenja. Evo nekoliko takih sveza: dati glas od sebe, t. j. kao oglasiti se (Čim ga zrno shvati, nije više dao glasa od sebe) — dati komu Božju pomoć, t. j. pozdraviti ga riječima: Pomoz' Bog! (Pomaga' Bog!) — dati prosjaku na put Božji, t. j. udijeliti mu (milostinju) — dati komu ispust, t. j. pružiti mu prigodu da

Digitized by Google

uteče iz tamnice — dati p u š c i v a t r u, t. j. ispaliti pušku; dati o g n j u i s k r u, t. j. zapaliti oganj — dati (t v r d u) v j e r u, t. j. obećati (Dao joj je tvrdu vjeru da je ostaviti neće); dati v j e r u z a n e v j e r u, t. j. kao pogaziti vjeru — dati u m l j e za b e z u m l j e, t. j. kao postati bezuman — dati komu n a v o l j u (Ne valja dati djetetu na volju, da radi što hoće) — dati (Bogu) o d g o v o r, t. j. kao odgovarati (Svak će dati Bogu odgovor za svoja djela) — dati p l e ć i, t. j. okrenuti se pa pobjeći — dati što (n. pr., novaca) n a p o č e k, n a p r i č e k, n a o b d u g u, t. j. u dug — dati komu što n a p r i k a z ili n a p r i k a z e, t. j. na dar — dati komu što n a p r e c j e n u, t. j. preskupo mu prodati — dati komu što n a o s t a v u, n a p o h r a n u, n a s a h r a n u, t. j. ostaviti što u koga, dati mu da pohrani i da kasnije povrati — dati, n. pr., konja n a r a z m j e n u, t. j. razmijeniti konje, uzeti tuđega, a dati svoga u z a m j e n u — dati roba na o t k u p e, t. j. pustiti za novce roba na slobodu — dati što u z a l o g, u z a l o g u, u z a k l a d, t. j. založiti što — dati komu što u d r ž a v u, t. j. u vlasništvo, u nasljedstvo — dati komu što u s r e ć u, t. j. usrećiti koga čim (Imam muža koga mi je Bog u sreću dao) — dati što (n. pr., čast, gozbu) u z a j a m, t. j. s dužnosti za onoga koji prima da ono vrati — dati komu z a p r a v o, t. j. priznati komu da ima pravo — dati koga p o d s u d, t. j. tužiti ga sudu — dati p o d s r a m o t u (Neću te dati pod sramotu onakome čovjeku, t. j. jer bi bilo za mene sramota, da te dam) — dati pod z a k u p, t. j. isto što dati u z a k u p — dati mazgu n a i z g o n, t. j. prodati komu mazgu, ali ne za novce, nego tako da je kupac dužan prodavcu goniti na njoj za onoliko vremena koliko je ugovoreno — u Bosni daju: krave n a m u ž u (t. j. daju se drugome n a i s h r a n u, a ovaj je dužan donijeti gospodaru određenu količinu masla i polovicu priploda, telića), ovce n a m a s l o (t. j. vlasnik dobije pogođenu količinu masla i sira, a priplod, jagnjad su za onoga koji ovce drži), volove p o d i z o r ili n a i z o r (t. j. za oranje, a gospodar prima za to žita), n a o d o r (t. j. onaj koji volove uzme odore vlasniku nekoliko dana, a volove hrani i pazi kao svoje), n a n a m e t a k (t. j. uz volove dade se jedno ili dvoje junadi na ishranu, a vlasnik ne traži onda nikakve naknade, dok je volovima slobodno raditi) — davati z a s e b i c e, t. j. jedno za drugim ili rastavljeno jedno od drugoga, davati s v e s e b i c e, t. j. pomiješano jedno s drugim, kako dođe, tal. *alla rinfusa*. — Od složenice glagola da[va]ti vrijedno je spomenuti da d o d a t i znači i dati do koga, pružiti (Dodaše mu zlatnu kupu) — i z d a v a t i znači i davati bez znanja i dopusta starijih (Sluge izdaju sve iz kuće). — Što god Srbi ugovaraju da rade, svagda obično govore: A k o B o g d a ! — Narod ne kaže, n. pr., dao je pokriti kuću, dao ga je baciti u tamnicu, nego samo pokrio je kuću, bacio ga je u tamnicu (i ako su mu to drugi učinili).

Digitized by Google

DARIVANJE I ZAHVALNOST. Ono što se kome besplatno i od svoje volje daje izriče se u našem jeziku raznim riječima kao: dar, darilo, darivo, dârovina, darovnìna, poklon, milost, prikaz, prilog, prinos, udjelak, podjela, jabuka, kolač (prema kojima stoje glagoli darivati i darovati, poklanjati i pokloniti, prikazivati i prikazati, prilagati i priložiti, prinositi i prinijeti, dijeliti i udijeliti). Dar (tal. *dono*, njem. *Geschenk*) se ponajviše daje očekujući da će biti vraćen (Darište uzdarje) — dok se kod poklona to ne učekuje (Jeli to poklon ili zajam?) — a prikaz je ono što se komu istom kao nuda (prikazuje) ne bi li primio (tal. *presente*, *offerta*); zato prikazuje ponajviše niži višemu, čovjek Bogu (svoje misli, svoje srce) — milost je uvijek dar od ljubavi, tal. *regalo* (Braća seju vrlo milovala, svaku su joj milost donosila) — prilog i prinos je ono što se daje (prilaže, prinosi) crkvama i manastirima, zatim što se daje u dobrotvorne ili vjerske svrhe uopće (tal. *oblazione*, *largizione*, njem. *Gabe*); može čovjek dati i dušu u prinos Bogu za grijehe, kako je Isus dao sebe u prilog i žrtvu Bogu za nas ljude (Ko prilaže, prinosi, zove se priložnik, prinosnik) — udjelak ili podjela je milostinja što se čini (ono što se udijeli, podijeli) prosjaku — darilo je isto što dar, upravo, ono čim ko koga dariva (Zdravlje je darilo Božje) — darivo se upotrebljava obično u istom značenju kao darivanje (Ove gaće nisu od prodaje, nego od dariva) — darovina i darovnina imale bi značiti isto, t. j. darovana stvar, ali se u narodnom govoru darovina upotrebljava samo u ograničenom značenju: novci što mlada o svadbi skupi od darivanja (darovnina, čini mi se, da bi bila zgodna riječ za tal. *donazione*, njem. *Schenkung* u konkretnom smislu t. j. darovana nekretnina, n. pr., ova mi je kuća darovnina) — budući da se jabuka i kolač daju često na dar (osobito kod zaruka i svadbe), to se upotrebljavaju kašto i u značenju dara (Ostani, prijatelju, pa ako je istina, da ti dam jabuku. Za dobar glas dobar kolač), a kolač (ironički) i u značenju štete (Nije se tom kolaču nadao, t. j. toj šteti). — Napojnica je njem. *Trinkgeld*, tal. *mancia* — povojnica: čast i dar djetetu (čarapice, kapa ili košuljica) što se šalje porodilji poslije poroda, kad je dijete povila. — Kaže se: usjetiti se koga darom ili pripoznati koga lijepim darom, t. j. darovati ga iz zahvalnosti. — Pridjev darovan ima dva značenja: 1. koji rado daje, dakle kao darežljiv, podašan, podatljiv (Darovna ruka siromaška majka), i 2. koji se na dar daje ili prima (Darovnome se konju zubi ne gledaju. Ovo nisu kupovne, nego darovne stvari). Prema tome i imenice darovnik i darovnica imaju dvostruko značenje (jedno je darovnik čovjek, darovnica žena, a drugo darovnik konj, darovnica sablja). — Ako je ko posve dobar i podašan, to se za nj reče: Utočio bi ti i krvi ispod grla — a kad ko prema svom stanju u koju svrhu premalo daruje, tome se reče

Digitized by Google

(ironički): Odvalio si! (t. j. baš si mnogo dao!). — Grije (nosi, goji) zmiju u njedrima znači: dariva (čini dobra) nezahvalniku koji mu zla misli — saprela ga so i hljeb: bio je kažnjen radi svoje nezahvalnosti. — Kad nam se dogodi što dobro ili nas mine kakvo zlo, rečemo: Bogu hvala! — a kad nas zadesi koje zlo ili nas mine koje dobro, rečemo: Hvala Bogu! — Poslovice: Bolje je dijeliti nego prositi. Blago onomu koji dava, a kuku ko izgleda. — Što udijeliš sobom, to će otići s tobom. — Dva put daje ko brzo daje *(Qui cito dat, bis dat)*. — Pokuči pak dokuči (Daj, ako hoćeš da ti se da). Ruka ruku mije (lice obadvije). — Pozna se oblak iz kojega kiša pada (t. j. poznaje se darovan čovjek). — Ko mnogo obećaje, malo daje — Ko mučno uzima, mučno dariva. — Ko prst da, i ruku će dati. — Koja je korist od one krave koja da punu muzlicu mlijeka, pa potegne nogom te prospe. (Ne valja predbacivati učinjena dobročinstva). — Dobro se brzo zaboravi (t. j. primljeno dobročinstvo). — Ne čini dobro da te zlo ne nađe (ovim se misli na nezahvalnost ljudsku). Hrani pseto da te ujede. Othrani vranu da ti iskljuje oči (zao čovjek vraća dobro zlim). Otkud se je nadati da sunce grije, otuda te led bije (komu si dobro učinio, taj te kašto još progoni). — Dokle prosi, zlatna (medna) usta nosi, a kad vraća (t. j. kad ima da vrati), pleća obraća (taki je nezahvalnik). — Hvala je prazna plaća. Od hvale prazna torba (nije dosta riječima nego i djelima treba pokazati zahvalnost). Prazna hvala i ženin pobratim (svejedno).

NARODNE ZAHVALE. Mili Bože, na svemu ti hvala! — Bog dao, Bog i uzeo! Hvala Bogu! hvala jedinome! (kad kome umre ko). — Hvala ti od neba do zemlje! Ruka Vam se posvetila kojom ste me darivali! Posrebreni mu ruke, Bože! Krepka ti desna ruka bila! Desnica vam cvijećem cvala, a dušica raj dopala! Hvala mi ti, desna ruko! Desnica ti cvijetom cvala, jarkim suncem obasjala! Da od Boga nađeš! Bog ti nasporio! (ovako prosjak darovatelju) — Svaka sila prokleta, a ta blagoslovena! (zahvaljujući kaže onaj kojega nude da ostane, n. pr., na ručku).

PLATA I NAKNADA. Dok su drugi narodi stvorili više riječi da izreku ono što se kome daje za izvršeni rad razlikujući rad prostih ljudi od rada višeg stališa (tal. *mercede, salario, paga, emolumento, onorario* i dr., njem. *Lohn, Sold, Gehalt, Honorar* i dr.). naš narod, izjednačujući više i niže, ima zato samo jednu: plaća ili plata (koja je njemu i ono što se kome daje za stečene zasluge, jer je nagrada, koja to u književnom jeziku znači, donošnja riječ). On razlikuje jedino ovakve plate: nadnica (za dnevni rad), uljetnica (za godišnji rad, n. pr., liječniku), popasa (za travu što stoka pase), žirovnica (za žir što jedu svinje), bir ili birovina (jer se bere — plata popu), ujam (plata mlinaru), ponos (plata noscu), brodarina. čuvarina i t. d. (pl. brodaru, čuvaru), brijačnina (pl. brijaču), pokovina (pl. kovaču), oklještina (što se daje onima koji se za drugoga kunu), noćevina (za noćenje), od(a)-

Digitized by Google

rina (za postelju, za spavanje). — Mjesto velika kaže se i masna, mjesto malena i tanka plaća. — Govori se: ljudi na (velikoj, maloj) plati — kupiti vojnike pod platu — (učiniti usluge) bez plaće i vraće (t. j. ne tražeći da se usluge ni plate ni vrate). — Plaćati ispravno znači: plaćati kad je tomu vrijeme (tal. *puntualmente*, njem. *pünktlich*) — priknaditi: platiti nešto suviše; uštinuti od plate: odbiti nešto (Gdje ti je duša? mjesto da mi priknadiš, što ti tako lijepo radim, ti mi svaki mjesec uštineš od moje kukavne plate) — iscijeliti: platiti cijelo, sve do kraja; dok se otplatiti (otplaćivati) upotrebljava u književnom jeziku u značenju platiti (plaćati) jedan dio (Jesi li iscijelio svoj dug? Otplatio sam tek polovicu; otplaćujem mjesečno 100 Din), u narodnom govoru znači: uzvratiti (uzvraćati), upravo, plaćajući namiriti, tal. *contraccambiare*, *retribuire*, njem. *vergelten* (Svaka se usluga mora otplatiti) — odigrati, odmoliti, odmučiti, odraditi, odorati, otpjevati, otslužiti, otspavati kome dug: namiriti mu ga, platiti mu ga igrajući, moleći, mučeći se, radeći, oruči, pjevajući, služeći, spavajući; odjesti, otpiti: jedući, pijući u koga naplatiti sebi dug. — Kod narodnih riječi naknaditi, namiriti, naplatiti trošak, štetu, gubitak suvišna je književna (prema njem. *entschädigen* skrojena) otštetiti (otštećivati, otšteta). — Dati naramkom znači: naknaditi obilno — prebiti i isprebijati jedno za drugo: naknaditi jedno drugim, izjednačiti račun (Kralj Ostoja prebio je danak za dug koji osta Dubrovniku dužan, t. j. on je otpustio Dubrovniku danak, a ovaj njemu dug. Prebiše sužnja za sužnja. Isprebijali vunu za orahe, t. j. jedan je dao drugomu svoju vunu, a ovaj onomu svoje orahe za istu ukupnu cijenu). Nametak ili prid je ono što se suviše plati, osobito dajući jedno za drugo (Isprebijali smo maslo za med, a on mi dao još 20 dinara nametka, prida). — Poslovice: Ni Božji grob se badava ne čuva. — Kola nemazana škripe. Maži kola pa neće škripati (t. j. otplaćuj uslugu, pa neće biti tužbe). — Kaka služba, onaka i plata. Kaka jeđa, onaka međa. Za malo zadužbine, malo i očenaša. *(Qualis pagatio, talis cantatio.)*

31

CIJENA I VRIJEDNOST. Biće, valjda, od onog vremena kad novac ne bješe još poznat, već se izmjenjivale same stvari, da je ostalo pravilo u našem jeziku da se pitajući za cijenu čega ne upotrebljava zamjenica koliko, t. j. koliko novaca (kako to ponajviše biva u drugim jezicima), već zamjenica što, t. j. koju stvar. Tako se kaže, n. pr.: Što išteš za to? Što stoji, zapada, pada, dolazi to? Pošto je to? Odašta ne daš to! (t. j. koja je najmanja, posljednja cijena tomu?) Ne dam nizašto. Daću budzašto (t. j. za koju mu drago nisku cijenu). Hoće pošto poto — a kao mjera male ili velike cijene ili vrijednosti upotrebljavaju se, po-

Digitized by Google

najviše, stvari, n. pr.: Kupio sam za komad hljeba (t. j. za malo). Careva brada vrijedi koliko tri kiše ljetne. — Cijena raste ili skače i pada ili spada (Narasla, poskočila, pala, spala je cijena) — prevelika navala robe na trg pobija joj cijenu, t. j. čini da joj cijena spadne (Kesega pobija morunu, t. j. sitna riba, kad se cijene prodaje, pokvari cijenu velikoj) — ko hoće svoju robu lako da proda, neka ne zadre cijenom, neka ne zapne visoko, neka je ne zacijeni premnogo (t. j. neka ne ište previše), neka cijenom cijeni (t. j. neka ište što je pravo, što vrijedi). — Cijeniti znači i: određivati cijenu (Paša roblje cijeni: svakog roba 1000 dukata); a biti cijenjen znači i: pogoditi se za cijenu, za platu u službi (Primio si se službe, a jesi li cijenjen?) — ucijeniti: odrediti cijenu za koju se ko može otkupiti (Ucijenio mu je glavu 1000 dukata; vratiće ga živa, ako mu ucjenu plati) — ucijeniti se ili ugoditi se s kim: pogoditi se za cijenu u kupovanju; a rascijeniti se s kim: ne pogoditi se (Za drva sam se s njim ucijenio: za 100 kila 30 dinara; ali za sir smo se rascijenili, jer je previše tražio) — podragòcjeniti: učiniti da bude što dragocjeno, a podragòcjeniti se: postati dragocjeno (Velike daće na svilu podragòcjenile su je; od velikih se daća svila podragòcjenila) — obescijeniti: oduzeti čemu cijenu, a obescijeniti se: izgubiti cijenu (Od tudega se uvoza naše vino obescijenilo). — Kupovna ili prodajna je cijena ona za koju se što može kupiti ili prodati — tvrda cijena: koja se ne mijenja (tal. *prezzo fisso*, njem. *fester Preis*) — cijena od mila, od omilja (tal. *prezzo d'affezione*, njem. *Affektionspreis*). — Za veoma skupo kaže se i skupo bez traga, skupo za oči, po vražju skupo, skupo dozlaboga, papreno; mjesto skupo reče se i na cijeni (Žito je za vrijeme rata bilo svugdje na cijeni) — bescjen ili necijenjen ne znači ono što nema nikakove cijene, nego, naprotiv, ono čemu je cijena tako velika te se ne može reći ni znati (n. pr., bescjen kamen dragi, necijenjeno blago). — Ovdje da navedemo i ovakove narodne riječi: (Hoću taj trošak da učinim), da znam na kozi orati, ili: znati mi (t. j. da mi je znati) i kokotom orati, ili: makar hljeb u pepeo umakao (t. j. makar morao zato prodati i orne vole, makar ne imao više ni soli u kući) — (osvetiću mu se) ako će me na onom svijetu mlini mljeti. — Izići će to njemu na nos znači: skupo će ga stajati, osvetiću mu se.

NOVAC. Govori se: težak novac (jer se teško stječe) — mamljiva para (koja nije s trudom i s pravom stečena, nego izmamljena) — sitan ili droban novac (sitniš ili drobiš) i krupan novac (Kad bi trebalo koga darivati, reče se u šali: U sitno se ne desilo, a u krupno nema, t. j. nema ni sitnog ni krupnog novca) — krupan se novac razbija u sitan (n. pr., razbija se dinar u pare) — gotovi novci kao u vosku (jer se vosak može svagda lasno prodati,

Digitized by Google

a pokvariti se ne može niodašta osim vatre). – Novci su nespori kao i djeca (t. j. ne traju zadugo). — Skupak, zamotuljak, haholjak novaca kaže se za neku količinu skupljena, zamotana, prištedena novca, tal *gruzzolo* (On ima svoj haholjak). – Ima ljudi koji kod novaca (t. j. imajući novaca) gladuju. — Novčan je čovjek onaj koji ima mnogo novaca (čovjek pri novcu) — novčana bolest: oskudica novaca (Mnogi boluju od novčane bolesti) — novčana smetnja: novčana kriza. — Govori se: Ne može da zglavi potrebni iznos, n. pr., za otkup (t. j. ne može da skupi, da sastavi) — nije mu mogao ni novčića iskucati (t. j. izmamiti, izvaditi iz špaga) — počeo je sudom da izgoni sve što mu je ko dužan (t. j. da ište kao goneći) — izbiti će dinar iz kamena, umije iz kamena izbiti dinar, istukao bi mjedenicu (zna dobiti novaca makar otkud) — grće novce u špag; trpa na gomile blago; nasuo je zlata i srebra u riznice svoje; hajduci se nauzeli blaga (t. j. uzeli su ga dosta); ala ga taj guvi! (t. j. lakomo li sakuplja blago!). — Je li on to sve sam stekao ili mu se od nekud privalilo? t. j. je li sam stekao ili mu je pripalo nasljedstvom ili kojom drugom srećom? — kud si podijevao tolike novce? t. j. kud si ih stavio? u što si ih potrošio? — ti ne trošiš, nego trgaš novce, t. j. rasiplješ ih — pogubio si sve svoje novce, t. j. izgubio si pomalo jedne za drugima — daćeš mi, ako premogneš, t. j. ako budeš imao novaca; dao bih ti, ali ne premažem više, t. j. nemam više novaca — nisam se s kesom svadio (da prosipljem novaca) — što će novci kad ih ni psi neće? (reče se u šali) — ržu mu novci po kesi (govori se kad se kao s potsmijehom hoće za koga da kaže da nema novaca) — ne paraju sad, već na mijehe gule (kaže se, u šali, onome koji ište novaca). — Taj novac ne ide više, ne prolazi više (tal. *è fuori di corso*, njem. *es ist nicht mehr im Umlaufe*) — u banke odasvud pritječe novac (tal. *affluire*, njem. *zufliessen*) i danas ga je u našu banku mnogo priteklo — svi gledaju otkud izvire, a niko ne gleda kud ponire (novac) — ima on novaca dosta i na pretek, ali što mu preteče ne da nikome — njemu se nigda ne premiče novaca (t. j. ne nastaje mu ih), premda se veli da se kašto premakne i u carevu dvoru. — Od glagola iznositi (njem. *betragen*, tal. *ammontare*) ima i trenutačni oblik iznijeti, i ako se malo čuje: Krvnina (to je globa za učinjenu krv) je u novija vremena, da bi više iznijela (t. j. da bi dala veći iznos), udarana na sva okolna mjesta. — Poslovice: S praznom kesom nikuda nije čovjek pristao. Prazna kesa gotova groznica. — Čuvaj bijele pare za crne dane. — Pare hoće dobroga čobana. — Novci sitno zveče, ali se daleko čuju.

POREZ. Porez ili porezu, danak, namet, globu vlasti udaraju; ali se kaže još: nametnuti danak ili namet, navaliti

Digitized by Google

globu; a porezati ili razrezati porez znači: odrediti ga tačno svakomu pojedincu (Poreze je Paša udarao na nahije, pa su ih knezovi izmedu sebe razrezivali). — Otpustiti što od poreza, od globe i t. d. znači: oprostiti jedan dio — izgoniti porez, globu i t. d. od koga: na silu iskati — izmiriti porez, globu i t. d.: isplatiti sve do kraja. — Glavarina ili glavnica je danak što se plaća od glave; dimarina: od dima (t. j. od svake kuće); mrtvina: danak koji se plaćao kad bi umro domaćin (U manastiru Krci u Dalmaciji pripovijeda se da se ondje plaćala mrtvina Turcima za svakog kaludera).

MJERA. Krojač mi nije još sašio haljine, jer hoće da ih prije o mene omjeri (Krojač omjerava haljine; kroji ih po omjeri — omjera ili obamjera je onaj konac, vrpca, papir, drvo čim se što mjeri). — Primjeravam sobu, jer prije nego se u sobu namjesti namještaj, treba primjeriti, t. j. treba ogledati da li odgovara mjera, da se vidi ima li dovoljno prostora (zato je primjeren: što odgovara mjeri; n. pr., primjerena kazna: koja odgovara prekršaju). — Ko kupuje sud, podmjeri ga da vidi koliko drži; podmjerač (bolja riječ od tude baždar) podmjerava mjere uopće, t. j. òglêdâ imaju li pravu veličinu ili težinu. — Odmjerava se nešto kad se od cjeline odvaja nekaka mjera, n. pr.: Došlo je žito, sad valja svakome odmjeriti njeg v dio (a u književnom jeziku odmjeriti i odmjeravati upotrebljavaju se i u smislu kao odrediti, odredivati, n. pr., odmjeriti komu pensiju). — Razmjerava se nešto kad se razdjeljuje na manje mjere (Tako trgovci, prodavajući na malo, razmjeravaju svaku robu, te im se jedan dio nje izgubi na razmjerke, t. j. tako što daju svakome kupcu nešto malo preko mjere ili, ako je sukno, platno i sl., na rasječke) — Kad se mjeri žito, trgovac traži da mu se nešto domjeri, t. j. da mu se da nešto žita preko mjere, da mu se uvrši, da mu se napravi mjera s vrhom (tal. *colmo*, njem. *Übermass*), kao da ga ide i vrh, uvršak (Zato se kaže o trgovcu: Trgovac prodaje razom, a kupuje uvršeno); isto tako kupujući vino ili ulje, traži zaljevu, t. j. ono što se domjeri kod prodaje tekućina (Mesar prodavajući meso, daje priložak, ali je to u njegovu korist, jer mesu prilaže kosti ili slično, i to ne preko mjere). — Premjerava se nešto kad se omjerom prelazi preko toga na sve strane, uzduž i poprijeko (Premjeri mi ovo sukno da vidim je li dosta za haljine); a budući da se i očima i pameću nekako mjeri, to premjeriti znači i pregledati (Premjerio ga očima), sračunati (Ne može se još premjeriti veličina štete). — Manje su poznati glagoli umjeriti i umjeravati, koji znače (kako se vidi i po značenju poznatog pridjeva umjeren, t. j. što nije preko mjere): učiniti, činiti da bude mjera, da ne bude ni više ni manje (Evo ovdje iz ove vreće umjeri mi 10 kila brašna, t. j. stavi na mjerila tačno 10 kila), i imenica umjerak (Kad ko dođe

Digitized by Google

u dućan i zaište kilo brašna, trgovac zagrabi lopatom i više od kila, kilo uspe u tezulju, i to je umjerak, a ostalo vrati u vreću, a to je izmjerak). — Mjesto izmjeriti što (kad se radi o težini, tal. *pesare*, njem. *wägen*) može se reći i potegnuti što (Potegni ovaj komad mesa da vidimo koliko je u njemu) ili izmjeriti na poteg (Ko je gore izmjerio na mjerila i bregove na poteg?) — jer je poteg ono teško što se meće ili miče na mjerilima da se vidi koliko je stvar teška (a utez je isto na satu, što čini te sat ide). — Mjeriti ima i neprelazno značenje: Koliko mjeri ova soba? ova bačva? ovaj vo? — ali je u tom značenju ponajviše zamjenjivan od glagola uzimati (Koliko metara uzimlje ova soba?), primati, brati, držati (Koliko litara prima, bere, koliko drži ova bačva?), težiti, micati (Koliko teži, koliko miče ovaj vo?), — Od oka znači: od prilike, ne mjereći (Hoćeš li da ti zelje mjerim ili da ti dam od oka?) — naugod: taman, kao što treba (Ove mi haljine nisu ni duge ni kratke, nego naugod). — Poslovice: Mjerom mjeri, a cijenom cijeni (t. j. daj pravu mjeru i išti ono što stvar vrijedi, budi pošten trgovac). — Malo je prave mjere i tvrde vjere. — Posoli, ali ne presoli. Ne valja ni začina preko načina. Dobro je zasvirati, ali zatim treba sviralu za pas zadjeti. — Bolje je ne dokoračiti nego prekoračiti. Što je odveće i vreću prekreće. Ne oteži odviše luka, da ne pukne.

RAČUN. Kaže se jednako dobro računati i računiti (Mnogi seljaci račune u grah i u kukuruze). — Izračunati znači: svršiti računanje, iznaći koliko ima čega (Geolozi su izračunali koliko treba godina da drvo postane ugljen) — obračunati: učiniti završni, definitivni račun (obračun je završni račun) — proračunati: kao izračunati, učiniti račun, utvrditi neki broj (Bilo je toliko ovaca da ih od mnoštva nismo mogli proračunati) — sračunati: kao računajući skupiti zajedno (Sračunaj mi koliko ti dugujem) — razračunati: svršiti mnogostručne i zamršene račune (Ko će sve to razračunati?). — Računi se prečišćavaju (t. j. neko ih ponovno pregledava da li su u redu) i raspravljaju (t. j. stavljaju se u red). — Bog će tražiti o našem djelovanju krut račun. — Treba da su računi čisti: Čist račun pa Bog. Čist račun duga ljubav.

32

TRGOVINA. Pored dati se na trgovinu kaže se i udariti u trgovinu (Za vrijeme rata sve je udarilo u trgovinu) — a odbiti trgovinu kud na drugu stranu znači: svratiti je drugamo — smetnuti dućan: ne držati ga više. — Govore se često zajedno promet i trgovina, gdje prva riječ naznačuje samo prolaz, izmjenu robe, a druga, osim toga, i novčani posao. — Prometati se znači: raditi što mu drago, osobito

Digitized by Google

kupovati i prodavati da se do novca dode, tal. *industriarsi*, njem. *geschäftig sein* (Promeće se svakojako da bi mogao preživjeti) — prometan ili provrtan: koji se zna prometati (Priča se da je Nasradinhodžu karala žena da ne stoji besposlen, nego da se promeće, t. j. da radi; hodža pak razumjevši to, po svoj prilici navalice, sasvim drukčije, razapne ponjavu u dvorištu pa prorezavši je, stade skakati kroz nju i tamo i amo. Prema tome kad ko besposlice radi, reče se: Promeće se kao hodža kroz ponjavu). — U nas, ponajviše, sama domaćica ide u kupnju (onoga što treba za dan) i ona dobro zna da se mačka u vreći ne kupuje i da nije pametno u vezilje svilu kupovati. — Razgovor na pazaru: A. Što išteš za tu kokoš? B. Što bi ti dao? — A. Tvoje dijete, ti mu ime djeni (odgovori se prodavcu kad traži da mu kupac zacijeni robu i znači: Tvoja je roba, reci ti cijenu). — B. 25 dinara. — A. Preskupo (i kupac hoće da ide). — B. Ako rekoh, ne porekoh (ne presjekoh); ako sam kazao, nisam uzeo (kaže prodavac kad za kaku stvar mnogo zaište, a kupac se poplaši pa neće više ništa da odgovori); vrgni ti jednu (t. j. reci ti jednu riječ). — A. Dajem ti za nju 15, ako ti može podnijeti (t. j. ako možeš dati za tu cijenu). — B. Primakni još što, daj 20, pravo se drvo popola cijepa (prodavac valja nešto da otpusti, a kupac da primakne; onaj odmiče, a ovaj primiče). — A. Evo daću ti 20, ali novaca nemam kod sebe, već ako hoćeš da me vjeruješ do sutra. — B. Ne mogu, jer se nisam ručio (t. j. nisam ništa pazario za gotove novce — a prvome kupcu naš narod misli da je nazadno dati na vjeru). — Kako prvi da vrvi! (veli trgovac kad ujutro prvi novčić pazari). — Kad se trgovac zapazari (t. j. zanese, zabuni pazarujući), lasno je od njega ukrasti. — Što nedjelja pazari da može ponedjeljak raspazariti, svak bi bio trgovac (t. j. da se učinjeni trgovački poslovi mogu raščiniti kad se hoće). — Prikúpiti znači: uz ono što se kupilo još nešto kupiti (Jučer sam kupio konja, a danas sam drugoga prikupio); a prikup je ono što se prikupi (Kuća mi je prva kupnja, a vrt prikup) — zakupiti: kupiti sam sve pa preprodavati, tal. *incettare*, njem. *aufkaufen* (Zakupio je sve voće); a zakup je ono što se zakupi, zakupac ili samokupac onaj koji što zakupi (ali zakupiti, zakup, zakupnik imaju, kako je poznato, i drugo običnije značenje). — Ima i imenica novokup: ono što je novo kupljeno (Kuća mi je očevina, a zemlja novokup). — Slično značenje kao kupiti imaju glagoli dobaviti, nabaviti i pribaviti: ovi ne izriču tako jasno kao onaj pojam izdavanja novaca (štaviše, pribaviti može čovjek i bez novaca, n. pr., prijatelje, preporuke, dokaze pa i novce); a kažu (kako to ne čini glagol kupiti) da je između prodavaoca i kupca neki razmak prostora, tako da kupljena stvar, ako je nekretnina, mora od ovoga k

Digitized by Google

onomu doći (čovjek kupuje u mjestu gdje se nalazi, a nabavlja u drugom, dobavlja iz drugoga). Prema glagolu nabaviti postale su i imenice nabava (djelo kojim se što nabavlja) i nabavka (nabavljene stvari). — Slično značenje kako nabaviti imaju glagoli namaknuti i zametnuti ili zavrći, znače: nabaviti, sastaviti malo pomalo, postepeno (Nije još namaknuo nikake hrane. Jednog je krmka smaknuo, a drugog nije još namakao. Zametnuo je stado ovaca). — Biti na odaće znači: biti na prodaju — krčmiti: prodavati na malo — proturiti robu: prodati je pod svaku cijenu (kao turajući je) — prodati svoju trgovinu u krv: prodati je s velikom svojom koristi — isprodavati: redom malo pomalo prodati (Isprodavao je sve svoje žito) — prodati komu što (n. pr. konja) pod zdravo: jamčeći za zdravlje (ako li ne bi bio konj zdrav, onda je kriv onaj koji ga je prodao) — proći, otići: rasprodati se (Roba je brzo prošla. Ode roba kao halva*; ode sve kao vatra, t. j. na jagmu). — Dobar prolazak je isto što dobra proda (Ovoj je knjizi bio dobar prolazak); grabac je kao jagma (Danas je na drvima bio grabac, t. j. grabili se, trzmali se ljudi oko njih, brzo se rasprodala). — Prodajnica je riječ za čovjeka koji rado ili lako prodaje svoju baštinu. — Vrijeme kad ima malo prodaje zove se omašito vrijeme. — Poslovica kaže: Ko kupuje što ne treba, prodavaće što treba.

DOBITAK. Sinonimi su dobiti i steći: razlikuju se u tom što se dobiva ponajviše po sreći (na igri, na lutriji, u trgovini it. d.), pa dobitak može biti i neznatan, a stječe se (teče se) uz neki trud, te je stečevina (tekovina) obično vrednija od dobitka (stječe se imanje, bogatstvo, sreća, pamet, slava, raj). — Priskrbiti, prividjeti, privrijediti (komu što) znači: kao pribaviti, ali skrbeći se (Priskrbio sam mu potrebna sredstva), mareći za što (Neće ništa kući da prividi), svojski radeći (Državi je veliko bogatstvo privrijedio). — Isklimati, isprositi, izdvoriti, izjaukati, izlajati (što) znači: dobiti, steći (što) klimanjem (Ako jezikom ne izlaje, glavom ne isklima), prošenjem (Ko što isprosi, to doma nosi), dvorenjem (Evo ima devet godinica kako dvorim cara u Stambolu, niť izdvorih konja ni oružja), jaukanjem (Izjaukala veliku novčanu pripomoć), lajanjem (Pseto laje da štogod izlaje). — Poslovice: Kaplja kaplje u kabao i napuni pun kabao. Dlaka po dlaka, eto bjelača; zrno po zrno, eto pogača; kaplja po kaplja, eto Morača; kamen po kamen, eto palača — Kad bi trgovac uvijek dobivao, ne bi se zvao trgovac nego dobivalac.

GUBITAK. Protivno od dobiti je izgubiti, od steći — rasteći. — Izgubiti komu što znači: učiniti da ko što izgubi (Bolje je zemlju prodati nego joj običaj izgubiti. Đak izgubio

* Nekako slatko jelo (od oraha) koje se prodaje.

Digitized by Google

popu ručak, što je i on pošao s popom, pa kad ih čovjek vidio, učinilo mu se mnogo častiti obojicu; a da je pop bio sam, častio bi ga). — Pored gubitak narodne su riječi i izgub (Nismo mnogo dobili, al' ni izguba nismo imali. Namiriću ti izgub vremena) i gubiš (Na gubišu sam, t. j. nisam ništa dobio, nego još gubim). — Poslovice: Kako došlo, tako pošlo. Kako stekao, tako rastekao. Što naglo doleti, naglo i odleti. Brzo tecivo, kratko uživanje. — Bolje je na mekinjama dobivati nego na zlatu štetovati.

NESTAJANJE. Mjesto [po]nestati kaže se kašto i: premaći se (Premaklo mi se novaca), pretrgnuti se (Pretrglo mi se hrane), preminuti (Preminula mi je grada), zatim doteći i dotrajati što (Već nam je žito doteklo, dotrajalo, t. j. nemamo ga više) — ali doteći i dotrajati čega znači, naprotiv: dostati čega (Doteći, dotrajaće nam žita do Božića, t. j. dostaće nam, imaćemo ga do Božića). — Kad se nešto ne može naći, ali se misli da će se naći, jer je samo sakriveno, onda se kaže da se to zagubilo, zametnulo, zabacilo (Zagubila mi se knjiga. Zametnuo, zabacio mi se ključ) ili, ako se radi o sitnim stvarima, da se istrunilo (Istrunio mi se biser). — Veli se da se riba smakla s ličara* kad se zadjevši se na udicu od nje odjednom otrgne, zato u prenesenom smislu smače se s ličara znači da je nečega nestalo što je čovjek kao pouzdano u rukama imao. — Nestadak je ono kad čega nestane, kao nestašica (Na nestadak ljudi i Staniša sudi) — stisak je ono kad čega ima malo (Danas je bio veliki stisak na poslenicima, t. j. nisu se mogli naći, bilo ih je malo).

ŠTEDNJA. Uštteda ili prišteda je ono što ko uštedi, prišteđi. — Štedljiv je onaj koji rado štedi — čuvaran: koji dobro čuva svoje imanje, svoju robu. — Na štednju upućuju mnoge poslovice: Nikada ne privrijedi, ako ne prištedi. — Ko čuva, učuva. — Što čovjek ne potroši, ono je dobio. — Ako ne načuva, ne nateče (t. j. ne steče mnogo). — Ako ne uštediš na vežnju, nećeš na sežnju (ako ne uštediš dok je vreća vezana, t. j. puna, nećeš više kad budeš morao duboko segnuti, t. j. kad bude vreća gotovo prazna, dakle: štedi dok imaš dovoljno). — Bolja je dobra štednja nego rđavo tečenje. — U radiše svašta biše (bješe), u štediše jošte više.

TROŠAK. Za trošljiva čovjeka veli se da je šupljih dlana, da mu para nikad paru ne zateče. — Zagazio je već u trošak znači: dao se već na trošak i sad nije kud, mora da troši — otsjekao je trošak za hranu na 100 dinara na dan: odredio da ne bude veći — on troši mnogo oko svoga bolesnoga sina na ljekare i vračare — troši novce nemilice, beštedice — valjan domaćin gleda da ne pode ništa u bespuće: da se uzalud ne potroši — baca

* Ličar ili ometac je ona uzica kojom se ulovljena riba vuče po vodi ili po moru.

Digitized by Google

kao u mutnu vodu: uzalud troši — kao da na vatru pada (tako se mnogo troši) — spirio, spiskao, spraskao je sve svoje: potrošio je raskalašeno živeći. — Od troška odvraćaju mnoge poslovice: Ne dava se peći koliko zja (t. j. ne valja trošiti, nego koliko je potreba). Ne pružaj se dalje od gubera (ne troši više nego možeš). — Noge mimo bijeljac ozeboše. Ko kroči više nego može dokročiti, prebiće gnjatove (ko troši više nego što može, pašće u nevolju). — Ko dostaje nogama do dna mora, ne tone (ko troši prema svojim prihodima, neće nastradati). — Ima više dana neg' obješenih kolača (zato valja pametno trošiti). — Ako je i bunar, pregrabi se. Kap po kap ide sve do kap. — Što ode niz vodu, ne vraća se uz vodu. — Ali je i trošak kašto neizbježiv; to kažu druge poslovice: Ili mala ili velika (bila) nevjesta, hoće se svatovi. Tot' velikoj tot' malenoj pogači hoće se crepulja (u nekim prilikama, n. pr., kad se čini svadba, daje gozba i t. d., valja svakako prilično potrošiti). — Kad se harči, nek' se harči. Kud je otišla sjekira, nek' ide i držalo (kad si već učinio velik trošak kod kaka posla, ne žali i još malo potrošiti da ti ne bude prvi trošak zabadava). — Ko štedi klinac, izgubiće potkovu.

DUG. Zavaliti se u dug je isto što zadužiti se, samo što se onim pokazuje na dug kao nešto meko i gnusno (kaže se obično: zavalio se u blato) u što se sve dublje upada. — Sitna je razlika između zadužiti se i udužiti se: postati dužan (dužnik) i uzeti na dug — pridužiti se znači: uvećati svoj stari dug novim — oduživati se ili odužiti dug: isplatiti dug (Ako sam se udužio, ali sam se i oduživ. Ne samo što nije svoj dug oduživ, već se još pridužio). — Za čovjeka koji je mnogo dužan reče se da pliva u dugu, da je dužan do očiju, dovrh glave, da je dužan i kosom na glavi. — Glagoli zaleći, zalijegati (dostati, dostajati) upotrebljavaju se samo u svezi sa dug (Jedva bi mu kuća za dug zalegla; kuća mu ne zaliježe za dug). — Može čovjek i drugomu natovariti na vrat svoj dug, ili mu ga može drugi s vrata skinuti. — Mjesto dati kome u dug ili na vjeru kaže se i udužiti ili vjerovati koga (Nemam ni jedne pare da me ubiješ, nego me uduži, vjeruj me, dok se opet vidimo). — Govori se obično utjerati, utjerivati dugove, ali narod to kaže naplatiti (se), naplaćivati (se): Dužan mi je 1000 dinara pa ne mogu nikako da ih od njega naplatim. Kamatnik udužuje lako, ali se dvostruko naplaćuje. — Izgoniti dug znači: naplaćivati ga silom, t. j. sudom (Ne mogu da naplaćujem dugove, biću prinuđen da ih izgonim). — Zapiši to u dimnjak, piši kukom po ledu (kaže se o dugu kad nije prilike da će ga ko naplatiti). — Dužiti ili držati koga znači i: tvrditi da je neko dužan (On me duži, on me drži još 100 dinara, a ja sam mislio da sam mu sve povratio). — Poduživce su mali dugovi — staroduživa: stari dug — duževina:

Digitized by Google

predmet radi kojega se ko zadužio (Ova je kuća moja duževina) i vrijeme kad se ljudi udužuju (Iza Božića nastaje za težake prava duževina) — oduževina: amortizacija (Plaćam na oduževinu i već mi se dug upolovio). — U narodnom govoru dužnik je ne samo onaj koji je dužan nego i onaj kojemu je ko dužan (Stegli ga dužnici); ali za ovaj drugi pojam ima narod i riječ rukodavac, rukodavalac ili rukodavnik (u književnom jeziku običnija je kovanica vjerovnik). — Pridjev dužan ima, izmedu ostalih, i značenje: koji se tiče duga, n. pr., dužno pismo, t. j. pismo o dugu (Uzajmiću ti novce što tražiš, al' da sastavimo o tom dužno pismo). — Poslovice: Dug je zao drug. Bolje gladan nego dužan. Dužan, tužan. Dug i tuga, brat i sestra. Ko se duga ne oduži, taj se tuge ne otuži. — Sto misli duga ne plaća. — Stari dug nova naplata (dug nikad ostarjeti ne može). — Od zla dužnika kozu bez jareta (valja uzeti). Od sjekire sjekirište. — Pošteno plati, pak se povrati.

ŠKRTOST. Pored škrt, škrtac, škrtariti govori se i tvrd, tvrdica, tvrdovati (Što tvrduješ kod tolikoga blaga?). — Za tvrdicu se kaže: I oca bi za novce prodao; dok ne steče, mal' ne crče, a kad steče, on crče. — Poslovice: Što ko više ima, to se više steže (t. j. više se stiskuje, više tvrduje). — U tvrda oca kradljiva djeca.

MITO I KRAĐA. Veli se mito i mit — podmita je djelo kad ko koga podmiti (Bio je kažnjen radi podmite) — mitnik je čovjek koji prima mito — svjetska gladnica reče se, n. pr., kaku poglavaru koji rado mit prima — bezmitan je isto što nepodmitljiv — ono što podmititi ili potkupiti znači i glagol potplatiti koga — kradljiv je koji rado krade (kaže se: kradljiv kao vrana), koji je dugih ruku, dugih prsta, koji je gramzljiv (pohlepan) za tuđom mukom. — Pokrađa je ukradena stvar, *res furtiva* (Lupež valja da plati osim pokrade i sve troškove) — potkrađa i potkrasti su narodne riječi za ono čemu naši pravnici kažu (prema njem. *Veruntreuung, veruntreuen*) pronevjerenje, pronevjeriti. — Ono što ti ko ukrade, možeš ti njemu prekrasti, t. j. preoteti, preuzeti (tako jedna Ljubišina pripovijest govori o krađi i prekradi zvona, kako su neki seljani pošli na prekradu, na preuzim zvona koje im je bilo ukradeno) — zahvata je zemlja koju susjed od susjeda zahvati, t. j. prigrabi. — Iz očiju ukrasti znači: ukrasti osobitom vještinom. — Skinuo bi s matere Božje pokrov (reče se za onoga koji krade ili onako grabi sebi) — malo radi, malo kradi (rekao je ciganin kad je učio svoga sina kako da živi). — Poslovice: Slađa smokva preko plota. U tudoj ruci uvijek komad veći (kradljivcu koji čezne za tudim dobrom). — Gdje ima meda, ima i miša (veli se osobito o nastojniku tudeg imanja). — Ko ukrade jaje, taj će i koku,

Digitized by Google

a ko koku, taj će i voku. — Vrag zna načiniti lonac, ali ne zna pokrov (t. j. vrag uči krasti, ali ne sakriti). — Od tudeg je čovjek štetan ili sramotan. Oteto prokleto. Ko za tudom vunom pode, sam ostrižen kući dode. Ko se grije na tudem ognju, brzo se ostudi. Što po zlu dode, po zlu pode. Ko zlo teče, ne doteče (t. j. ne učuva). Nepravedno tecivo na treće koljeno ne slazi. — Lako je tudim zubima kruh jesti. — Svoje čuvaj, a tude ne diraj.

33

BIVANJE I POSTAJANJE. B i v a t i znači ne samo postajati (Svaki dan ljepša biva) i događati se (Ne biva u nas nikada da se mlada sestra uda prije starije) nego i biti, ali kao iterativni glagol (Svake nedjelje biva ovdje pazar. Kad bi samo danju bio, kao što noću biva. Bivalo je više puta ljudi koji su ovako u šumi odrasli). — Imati kao neprelazan glagol zamjenjuje često glagol biti, i to ne samo u bezličnoj formi sa subjektom u genitivu (Ima i nad popom popa. Nema nikoga) nego i u ličnoj, sa subjektom u nominativu (Ima i nad popom pop. Nema niko), po tom i u III licu množine: U toj kući imaju (jesu) dvije djevojke za udaju. U onom kraju imaju stare neke zidine. Nisam vidio toga muzeja, pa ne znam koje slike u njemu imaju (jesu), a koje nemaju (nisu). — B a v i t i s e g d j e je isto što biti gdje, ali u kakvom poslu, isto tako i z a b a v i t i s e gdje (On se često bavi u našem gradu, t. j. jer ima posla. Mi se učenici bavimo u školi pola dana. Zabavio sam se nešto oko vinograda, t. j. bio sam tu u poslu) — b o r a v i t i: biti, živjeti u kojem mjestu za koje vrijeme (On boravi sad ovdje sad ondje. Preboravio sam ljeto na selu) — p r e b i v a t i, n a s t a v a t i: imati gdje stalno boravište (stanovati: imati uza stalno boravište i stan). — Glagoli n a ć i se, n a m j e r i t i se, z a t e ć i se, z a s t a t i se, n a g n a t i se, d e s i t i se, (p r i d e s t i se, u d e s i t i se), p r i g o d i t i se gdje znače svi: biti slučajno gdje. Evo primjera: Slijepac se našao (namjerio) šaljiv pa se grbavcu narugao. Poginuli su svi koji su se tu zatekli (zastali). Niko se nije tamo desio (prigodio, nagnao) kad se to dogodilo. Pridesio (udesio) sam se onaj dan rdave volje pa sam ga iskarao. — Desiti se može primiti i objekat komu ili u koga: Davao je rado novaca kad bi se u njega desilo, t. j. kad bi ih slučajno bilo. Udijeli, brate, ako ti se desilo. — Glagol z a m e t n u t i se ili z a v r ć i se izriče početak bivanja: zametne se dijete u utrobi majčinoj, crv u rani, grožđe na lozi, zameće se parnica, kavga, boj, mržnja u srcu i t. d. — Načiniti se, napraviti se, stvoriti se, prometnuti se, p r o t u r i t i s e, i z i ć i što ili čim zamjene su glagola postati, promijeniti se, biti (budem). Primjeri: Načinio se kaluđer pa pošao u manastir. Vila se napravila ženom. Ptica mu se prometnula u najljepšu djevojku. Sablja mu se rdom proturila. Od plašljiva ždrebeta mnogo puta dobar konj izide. Malo pomalo izide on najbogatiji čovjek.

Digitized by Google

Svakomu jedva po dva novca dopala, a jednomu ni to nije moglo izići. — Lijep je naš glagol učestati ili začestiti, koji naznačuje često bivanje radnje što je izrečena glagolom u infinitivu: Što ste to učestali zijevati?, t. j. što to tako često zijevate? Kada mačka začesti hrkati (valja reći: svoju glavu iskrhala! jer misle da to nije dobro za onu kuću). Učestale kod nas nesreće.

DOGAĐANJE. Glagoli dogoditi se i događati se (zgoditi se i zgađati se) imaju u našem jeziku nekoliko sinonima: biti (budem) i bivati, desiti se i dešavati se, slučiti se i slučavati se, zbiti se i zbivati se, naspjeti. Svi ti glagoli izriču postanak novih činjenica, samo što biti, bivati utvrđuje novu činjenicu bez obzira na to kaka je; a dogoditi se, događati se kaže da je činjenica više ili manje neobična, važna i, ponajviše, nepovoljna (Događaju se nesreće, sramotna djela, junaštva, velike promjene, čudesa. Pita se: Što se je tamo dogodilo? a kad odgovor glasi da se nije dogodilo ništa, onda se opet kaže: Ali je nešto bilo, i odgovara se na to: Tamo uvijek nešto bude, ili: Tamo uvijek nešto biva, ali ništa osobito); slučiti se i slučavati se, desiti se i dešavati se nagovještuju da je činjenica posljedica nepoznatih uzroka i po tom se nije mogla predvidjeti, došla je neočekivano (Bog zna kakó se to slučilo. Neki vjeruju da se dešava i to da mrtvi ustaju iz groba, meni se nije još desilo da to vidim); a zbiti se i zbivati se kažu baš protivno, t. j. nastup se činjenice očekuje (Zbiva se, zbilo se sve ono što sam ja naslutio, prorekao); naspjeti najavljuje pojavu nenadne, nagle promjene, ali ne u vanjskom svijetu, nego u duši čovječjoj (Nešto mu naspje, kao da je izvan sebe. Jesi li luda? što ti je naspjelo zaljubljivati se u me?). — Između dogoditi se (događati se) i zgoditi se (zgađati se) ne osjeća se nikaka razlika u značenju (razlika je samo u tom što je onaj glagol običniji u jeziku od ovoga), ali se osjeća između događaj i zgoda: onaj pokazuje na nešto važno, ozbiljno (njem. *Ereignis*, tal. *avvenimento*) u historiji, u politici, u ratu i t. d., ova na nešto manje važno i, ponajviše, čudno (njem. *Begebenheit*, tal. *avventura*) u životu, u putovanju, u ljubavi. — Da glagoli slučiti se (slučavati se) i desiti se (dešavati se) sadržavaju pojam napredvidljiva, neočekivana dokazuju i imenice slučaj i udes koje su prema njima postale i od desiti se složenice nadesiti sa subjektom sreća i zadesiti sa subjektom nesreća: Nadesila ga sreća da dobije lutriju. Zadesila ga nesreća da je izgubio sina u ratu. — Imenica slučaj (kako i glagol slučiti se) narodu je slabo poznata, običnije su mu za taj pojam riječi: namjer (gen. namjeri), namjera ili namjerni čas (Namjer ga nanijela. Namjera ga namjerila na zeleno u gori jezero. Donio me k njima namjerni čas), pak nagon. (To se učinilo nagonom, t. j. slučajno. Bez nagona neće ubiti iz puške — kaže se za rđava puškara, t. j. taki puškar neće ubiti van slučajem), zatim sreća, koja je upravo povoljan slučaj (Srećom nas ne opaziše, inače naopako po nas. Pogodio sam na sreću)

Digitized by Google

i vrag, koji je upravo nepovoljan slučaj (Moglo bi po vragu i to biti da je utekao s novcima). Najgori je slučaj za naš narod iskop svijeta i pad neba na zemlju: Neće se svijet iskopati, ako to učinim. Doći ću, no ako padne nebo na zemlju. — I prigoda ili prilika je neka vrsta slučaja, t. j. slučaj, vrijeme čemu podesno, isto tako zgoda (t. j. prava, najbolja prigoda). Ova prima često pridjev živ (Sutra kad dođe, evo ti žive zgode da ga pitaš). — Prema zgoda postala je imenica zagođe, koja se upotrebljava samo u genitivu u svezi s veznikom iz: iz zagođa, t. j. kad je (čemu) zgoda (Iz zagođa kupio je pjesme po narodu). — Čovjek preža, vreba zgodu, uvreba, uluči je (Uluči zgodu kad njega nije bilo kod kuće i odnese mu ženu), ali se može zgoda, prilika i sama dati, nadati, nakučiti, desiti, pružiti (Dala mi se prilika da to učinim), a mi treba da je onda ugrabimo, uhvatimo, eda nam se ne izmakne. — Kad mi se namakne, kad mi dođe na tulac*, kad mi dođe na takalo** znači: kad mi dođe na zgodu, na ruku, kad mi se desi zgoda. — Poslovica: Zgoda (ili: namjera) dug naplaćuje (može da znači i: naknađava pretrpljenu štetu ili sramotu).

NALAŽENJE, SRETANJE I SASTAJANJE. Glagoli desiti (nadesiti, udesiti), nagoditi, namjeriti, ukobiti znače: slučajno koga naći (sresti). Primjeri: Desio (nadesio, udesio) sam ga u crkvi (gdje se Bogu moli). Nagodio (namjerio) sam ga na gradskim vratima (kad je baš u grad ulazio). Ukobio sam ga na putu (ili: Ukobili, skobili smo se na putu). — Glagoli zastati (zastajati) ili zateći (zatjecati) znače: naći (nalaziti), sresti (sretati) idući brzo, dolazeći iznenada. Primjeri: Zastao sam ga u veliku društvu. Želim ti rane kćeri i pozne sinove da zaove snahe ne zastaju, da se dva zla u dvoru ne sastaju. Zateći možemo koga u krčmi (gdje pije), u kući, u životu, na djelu i t. d.; zatječemo čovjeka pijana, vesela, živa i t. d. (Ali ne samo čovjek čovjeka već može i mrak, noć, dan, glas, pismo, smrt zastati ili zateći čovjeka, t. j. može mu odjednom doći). — Prema značenju glagola skobiti, ukobiti bilo je i imenici kob prvo značenje susret (Kad se dvojica na putu skobe, kažu jedan drugome: Dobra kob ti!), iz ovoga se razvilo značenje sudbine (tako je i sreća postanjem od sresti — jer je kob i sreća ono što čovjeka u životu nalazi, sreta). — Od ukobiti postao je prilog ukopce, t. j. kao ususret, nasuprot (Ukopce trči kao zolja). — Slično kao naći koga ili što znači i glagol naići na koga ili na što, koji ima također sinonima: namjeriti se (n. pr. na dobru ženu, na zlo), t. j. slučajno naići — nastupiti ili nagaziti, t. j. stupajući, gazeći naći (Tjerajući lisicu, nastupio na vuka. Nastupao vazda na sreću! Nagazio je na čini i ostao je klijenit i savrtih noga. Pošao sam mu u pohode pak nagazio sam u

* Tulac je ono u čemu se nose strijele, kalup na koji klobučar natakne klobuk. — ** Takalo je nekaki žlijeb po kojemu se kamenje tače (valja).

Digitized by Google

njega na večeru) — nabasati, natrapati, natrljati, t. j. naći idući nasumce, ne znajući kuda (Nabasao je na hajduke. Natrapao na jednu vodu) — nasrljati, t. j. naći trčeći nasumce (Nasrljao je na zid i razbio je glavu) — nabrbati ili napipati što, t. j. naći što pipajući (Jedva sam nabrbao vrata) — ugoditi što, t. j. slučajno naći što otvoreno i ući.

34

UZROK. Narodne su riječi: To nije bez neke, t. j. nije bez nekog uzroka, bez neke potrebe — ni car na cara neće bez velike, t. j. bez velika uzroka, bez velike potrebe — tu zec leži, u tom grmu zec leži, t. j. tu treba tražiti čemu uzrok — sve je to njegovo maslo, i tu ima njegova masla, ni to nije bez njegova masla, t. j. on je to učinio, on je tomu uzrok — (zašto si to učinio?) nizašto, samo onako, t. j. bez pravoga uzroka — s neba te u rebra, t. j. iznenada ili bez ikakva uzroka (kad se što reče ili čini). — Ali ništa ne biva bez uzroka: Bez vjetra se ne miče gora. Gdje zagrmi, tu valja da i sine. Gdje je Badnjak, tu je i Božić. Gdje je mrcina, tamo je i vrana.

SLUTNJA. Slutiti znači ne samo nešto unaprijed osjećati, osobito zlo (Slutim da neće dobro biti) nego i kao zazivati što (n. pr., kad neko neprestano govori da će mu se kakva nesreća dogoditi, on sluti nesreću, ili, ako ko, kad nema još kiše, razapne štit, reče mu se u šali: Što slutiš kišu? što slutiš da udari kiša?), a slutiti na što znači: biti kao nekaki znak da će se nešto dogoditi (Ova tišina sluti na oluju. Sve te pripreme slute na rat) — sluta ili slutov (gen. slutòva) je onaj koji sluti, navlast zlo; a zloslut ili zloguk: čovjek koji samo zlo sluti, zloslutnica: ženska koja sluti samo zlo. — Mjesto slutiti što kaže se i vidjeti se komu što (Meni se uvijek zlo vidi); a kobiti koga znači: slutiti komu propast, smrt (Kad bi čovjek imao troje djece pa dvoma da kupi kapu a trećemu ništa, onda bi naš prosti narod rekao: Kobi dijete). — Ima po vjerovanju našega naroda i ptica zlokobnica ili zloglasnica, a to je, n. pr., čavka, gavran ili sova (takvu pticu zove narod i zlogodnicom, jer koje se godine vide u kakome mjestu mnoge čavke drži se da će ona godina biti zla, potrebna).

SUDBINA. Kao sudbina isto znači i sudnja, suđenje i sudište, pak udes i kob (ova dva posljednja su ponajviše zla, kako se vidi po pridjevima udesan, t. j. nesrećan, n. pr., udesna djevojka, i koban*). — Naš narod zna pričati i o nekakvom božanstvu U sudu *(Fatum)* koji dijeli ljudima sudbinu (sreću ili nesreću) i o njegovim pomoćnicama, Usudama ili Suđenicama. Ove u bijelo odjevene izilaze te u noći

* Kad imamo udesan i koban ne treba nam kovanice (po tuđem kroju) sudbonosan.

Digitized by Google

novorođenome djetetu (otuda im drugo ime Rođenice), stojeći mu povrh glave, određuju što će mu se za vijeka dogoditi, a navlastito mu uriču sudendan ili sudenčas smrti. Pod rukom Usudu i Usudama misli narod da je sve na ovome svijetu. Čak ni brak se ne otimlje suđenju, jer se vjenčavaju samo sudenik i sudenica. Neizbježnu, neodoljivu ovu moć označuju jednako poslovice: Od suđenja se ne može uteći. Trista, bez sudišta ništa. Nema smrti bez sudena dana. Ko se za vješala rodio, neće utonuti, zatim riječi: Tako mu je Usud usudio; ako bude suđeno; bilo mu je tako suđeno.

ISPUNJAVANJE. Glagol ispuniti se ima mnogo sinonima: navršiti se, izvršiti se, zbiti se, steći se, primiti se, uroditi, stići, obistiniti se, iskobiti se. Kaže se, ponajviše, da se je ispunila čija želja (ali se može ispuniti i riječ, san i drugo); navršuje se čija volja, slutnja, proroštvo (Navršila se volja Božja. Na Krstu se navršila proroštva), a izvršuju se zapovijedi, zakoni; zbiva se san, slutnja, predviđanje (Sve se zbilo kako sam slutio. Zbio se na njemu san); stječe se riječ (Sve ti se steklo kako se reklo. Što god se reklo, kod Boga se steklo!); primaju se osobito kletve i molitve (i, prema tomu, je postao pridjev priman, tal. *accetto:* Naše su molitve Bogu primne); kletve i stižu čovjeka (Stigle su ga moje kletve); pored stekla se moja riječ govori se i urodila je moja riječ; obistiniti se znači, upravo: postati istina, pokazati se istinom, tal. *avverarsi*, njem. sich *bestätigen*, n. pr.: Nije se obistinilo ništa od onoga što se je govorilo (ali znači i biti dokazano, postati očevidno, n. pr.: Tek se sada obistinilo ko je Petra ubio. Počelo se malo po malo obistinjavati da on nije tomu kriv. — Ima i prelazni glagol obistiniti ili izistiniti što: kao dokazati, učiniti očevidnim, tal. *accertare*, njem. *vergewissern*, n. pr.: Kažu svi da je Marko Petra ubio, ali sud nije to još obistinio, nije to još izistinio) — iskobiti se upotrebljava se u značenju ispuniti se samo kad se radi o zlim stvarima (Iskobio mi se, na moju nesreću, onaj strašni san). — Doslutiti i naslutiti znače: učiniti da se slutnja obistini (Ko sluti, dosluti. Sluti, slutove, naslutićeš).

ISTINA. Kaže se prava, istinska, živa, zgoljna, sama ili cijela istina. — Pravda ima u narodnom govoru kašto i značenje istine (Djeca, budale i pijani pravdu govore. On je, po pravdi, t. j. uistinu, samo sluga, ali u kući gospodari). — Poslovice: Istina suncem sja. — Laž je debela, ali kratka; istina je tanka, ali duga. — Istina sama izbije na vidjelo. Jezik popuzne, a istina iskrsne. — Istinu vazda govori, ali ne na sva usta. — Djeca i lude istinu gude. — Ko istinu gudi, gudalom ga po prstima biju (nije uvijek dobro sve reći, pa bilo to i istina). — Ne treba svaku riječ za istinu držati.

VJERA. Kao što se pored vjerovati u što kaže i vjerovati što, tako se pored vjerovati u koga (Mi u Boga vjerujemo) može reći i vjerovati koga (Neka side s krsta, pak ćemo ga vjerovati, t. j. vjerovaćemo u nj,

Digitized by Google

vjerovaćemo da je Bog). — P r e v j e r i t i koga znači: učiniti da ko promijeni vjeru (Nemoj da te Turci prevjere) — prevjeriti se, p r e v r n u t i vjerom, o t s t u p i t i, o d u s t a t i od svoje vjere: promijeniti svoju vjeru (Nije on više naše vjere, prevjerio se, žalosna mu majka!) — o b e z v j e r i t i se: ostaviti, izgubiti vjeru (Narod se listom obezvjerio. Ko se obezvjeri, postane b e z v j e r a c). — V j e r a nešto d o n o s i (kao dopušta) i p o d n o s i (trpi), a nešto ne (Ako pijem uz ramazan vino, vjera mi donosi. Turska vjera to podnijeti ne može da kaurin obljubi Turkinju). — Vjeri kaže naš narod i z a k o n (Kojega si ti zakona? Ovdje ima ljudi turskoga zakona), a kašto i r u k a (tako mjesto pravoslavni kaže i: od stare ruke). Prema tomu je z a k o n o š a : pop ili kaluđer; b e z a k o n i k ili b e z a k o n j a k (žen. rod b e z a k o n i c a): kao bezbožnik, t. j. čovjek koji ne haje za zakon Božji (ni ljudski); b e z a k o n j e : kao bezbožnost. — Praznovjericama reku u nekim krajevima i b a b u š t i n e. — A sad evo nekoliko riječi što izriču vjerske ili crkvene pojmove: Muško i žensko koje pristupi pričesti zove se p r i č e s n i k i p r i č e s n i c a — p r i s l u ž i t i k a n d i l o znači: pripaliti ga Bogu ili kojemu svecu iz pobožnosti — n a m i j e n i t i z a d u š u ili s v o j o j d u š i m j e s t o u h v a t i t i (razumije se: u raju): učiniti milostinju ili drugo koje dobro djelo — n a r e d i t i s e s B o g o m : primiti Sv. Sakramente, osobito pri smrti — u d o s t o j a t i s e c a r s t v a B o ž j e g a : postati dostojan raja — grobu se kaže i v j e č n i d o m (T a k o m i v j e č n o g a d o m a ! D o s u k a o j e d o ž d r i j e l a v j e č n o g a d o m a , t. j. umro je) — onaj se svijet zove i s t i n a , a o v a j l a ž (On je na istini, a mi na laži) — spominjući čovjeka koji je preminuo naš narod dodaje obično riječi: Rajna mu duša! (Moj otac — rajna mu duša! — vazda mi je to govorio), a prema tomu je r a j n i k i r a j n i c a isto što i pokojni i pokojnica — anđeli su n e b e s k e v o j v o d e, đavo ili vrag ima još ove pridijevke: p a k l e n i k ili p a k l e n j a k (Ima neko doba navratio se u moju kuću nečisti paklenik, daleko mu od nas kuća!), n e č i š n j a k , n a l e t n i k (Prikaza mi se u snu nečišnjak, naletnik, n a l e t n j e g a b i l o !), n e č a s t i v i (Tako mi Bog dušu od nečastivoga sačuvao!).

BOG. O Bogu i njegovim svojstvima stvorio je naš narod mnoštvo prekrasnih poslovica. — Opću potrebu vjere u Boga kaže poslovica: K a d s v r n e n e v o l j a , č o v j e k s e i p e č i n i k l a n j a . — Da ima Bog, to dokazuje čovjeku priroda svojim čudesima: L j u d i B o g a n e v i d e , a l i g a p o p r i l i c i n a l a z e . K o s e č u d a n e n a g l e d a , t a j s e B o g a n e n a h v a l i . — San i sve ono što stvara mašta i pamet ljudska, to je ništa; Bog je ono što jest: S a n j e l a ž , a B o g j e i s t i n a . — Čovjek samo umišlja da nešto može, a Bog uistinu sve može i svačim vlada: Č o v j e k s n u j e , a B o g b o g u j e . Č o v j e k n a l a ž e , a B o g r a s p o l a ž e . — Samo kad je čovjek uz Boga, jak je sve učiniti: S m i l i m B o g o m s v e s e m o ž e — kad nije uz Boga, ne može ništa:

Digitized by Google

Bez Boga ništa. Nema ništa bez Božjeg blagoslova. — Ko je uz Boga, taj se ljudi ne boji: Bog boguje, a dušmani trice kopaju. Što ti Bog da, niko ti ne ugrabi. — Moć je čovječja za kratko, Božja je vječita: Svaka je sila za vremena, a Božja dovijeka. — Svak ima koga koji mu zapovijeda, a Bog nema nikoga: Bog nema gospodara. — Na svijetu se vrši samo volja Božja: Ispred Boga, ispod Boga nema se kud. Mimo Boga nikuda. Ispred Božje volje nikud nikamo. Kad Bog neće, lišće se ne kreće. — Volja je Božja nepromjenljiva: Sve se mijenja do volje Božje. — Bog sve zna i sve vidi: Sam Bog sve zna. Zna Bog čije ulje u kandilu gori. Vidi onaj koji vedri i oblači. Boga ne prevari. Tanki su sudi Božji (t. j. sve potanko ispituje). — Bog je presvet: Sam je Bog bez grijeha. — On je vrelo dobrote: Od Boga sve dobro počinje. — On je najveća ljubav: Prije će mati zaboraviti svoje rođenje nego Bog svoje stvorenje. Jedan drugome, a Bog će svakome. — Bog je milostiv: Bog daje da se grešnik kaje. Voljan Bog na milosti, pak ne udara iz vedra neba. — Ali je i pravedan i, prije ili poslije, kazni zlo: Bog je spor, ali je dostižan. U Boga su vunene noge, ali gvozdene ruke. — Bog dijeli i zemaljska dobra: Bog sreću dijeli. U Boga pune su ruke. Bog je stari davalac.* Ali ne daje nikomu sva dobra: Bog ne daje jednomu čovjeku sva dobra. — Dajući ne čini razlike između čovjeka i čovjeka: Kad Bog daje, ne pita čiji si sin. — Ipak ne daje svakomu jednako: Bog daje nekomu šakom, nekomu kapom. — Nagrađuje osobito rad: Radiši Bog pomaže. Poradivši, Bog će dati. Bog daje težaku, a ne ležaku; rataru, a ne besposličaru. — Najnesrećniji su stvorovi na svijetu siromasi i sirote, zato se Bog sam za njih brine i osobito radi njih je stvorio lijepu prirodu: Bog se brine sirotama. Da nema sirota, ne bi ni sunce grijalo. — No Bog može i uzeti (dobra pa i život) što je dao: Ako je Bog dao, nije zapisao. — Pored dobra Bog šalje čovjeku i zlo da ga kuša, pa je i to znak njegove ljubavi: Koga Bog miluje, onoga i kara. — Nego često ne šalje Bog, već smo mi sami krivi svojemu zlu: Mnogi čovjek nije nazadan Bogom nego sobom. — Bog hoće da se čovjek i sam čuva zla: Dok se čovjek čuva, i Bog ga čuva. — Koliko dobro, toliko zlo što Bog šalje slatko je našemu srcu: Što je od Boga slađe je od meda. — Jamačno od neznabožačkih vremena, kad su naši pradjedovi pored dobroga Boga vjerovali

* Kako se vidi po pridjevu bogat, riječ Bog označavala je u početku, upravo, davaoca sreće i bogatstva.

Digitized by Google

i njegova suparnika, boga zla (i mraka: crnog Boga), ostala je u našega naroda pitalica: Pitali ciganina: Bojiš li se Boga? — A ko se ne bi bojao staroga krvnika?

35

PRETVARANJE. Općeći s drugima kad čovjek neće da očituje sve što misli ili osjeća, onda ili ne iskazuje otvoreno svoje misli i svoja čuvstva, ili ih namjerice izvraća, iskrivljuje. Onu radnju izriču u lat. jeziku (i u talijanskom) riječi: *dissimulare, dissimulatio (dissimulazione)*, ovu *simulare, simulatio (simulazione)*. Za prvi pojam mi kao da nemamo prave riječi, ali su mu dosta blizu tajiti (zatajiti) i zataja (Žalostan je, ali taji. Hoće da zataji svoje pakosne namjere, ali mu zataja ne ide posve za rukom); za drugi imamo pretvarati se i pretvoriti se (Nije bolestan, već se pretvara. Kad ga osudiše, pretvorio se da je lud), pretvaranje (Vas se izobličio od pretvaranja), pretvorica (licemjerac je arhaizam), pak, istina, već zastarjeli, ali od pretvarati se često zgodniji glagol hiniti i uhinjiti se (jer je hiniti i prelazan pa se kaže ne samo: hini da je bolestan, uhinjio se da je lud nego i: hini bolest, ludilo, po tom i hinjena bolest, hinjeno ludilo). No sudeći po riječima himba (tal. *falsità*, njem. *Falschheit*), himben, himbenik, himbenica, himbenost u hiniti kao da je pretežno sadržana zla namjera (prijevara); a mi imamo i drugih glagola istoga značenja iz kojih ta namjera ne izbija. Tako nešto kao pretvarati se (pretvoriti se) znače glagoli: činiti se (učiniti se), graditi se, izdavati se (Čini se, učinio se gluh, lud, nevješt čemu, pravednik, svetac. Ne spava, nego se čini. Gradi se pametan, učen, bogat, gospodar, prorok. Nije ništa, a gradi se da je što veliko. Izdaje se za otadžbenika, za generala, što, upravo, znači da drugima kazuje da je taki). — Činiti se (učiniti se, načiniti se), graditi se znače i nešto više, t. j. mijenjati (kojekakvim sredstvima) vanjski oblik, tal. *truccarsi, camuffarsi* (Nije lijepa, ali se čini, ali se gradi, ali se učinila. U pokladama se mladići načine kaluđeri, pa idu od kuće do kuće). — Pored učiniti se mrtav kaže se i umrtviti se ili uljuniti se (Nije ti ona lisica mrtva, već se samo umrtvila, uljunila). — Slično znači utajati se, pritajiti se, t. j. ostati na mjestu nepomičan i tih da ga drugi ne bi mogli naći ili da bi mislili da ga ondje nema (Dijete se utajalo, pritajilo da ga otac ne nađe i ne izbije) — ulukaviti se znači: lukavo se pretvoriti (Tako mi Boga istinoga! nije luda, već se ulukavila) — ikobiti se znači: graditi se, ali nečim što nije dobro biti (Nije sakat, već se kobi. Kobi se potreban; kobi se da je potreban) — mladiti se ili mladinjati se, stariti se, momčiti se, djevojčiti se, starješiti se, knežiti se, junačiti se, rimiti se, turčiti se, luditi se znače: graditi se mlad, star, momak,

Digitized by Google

djevojka, starješina, knez, junak, katolik, turčin, lud. — Ovamo idu i ove narodne riječi: M u d r a b u d a l a (kaže se kad se pametan gradi da je lud) — i s p o d m i r e* d e v e t v i r e (kad se ko čini miran, a pun je davolstva) — k o g a n e z n a, s k u p o b i g a p l a t i o, s k u p o b i g a p r o d a o (ko ga ne poznaje, drži mnogo do njega, sudi o njem dobro), jer zna vješto hiniti — n i l u k j e o n i n j i m m i r i s a o (kaže se za onoga koji zna za nešto, a čini se da ne zna) — n e ć e m a č k a s l a n i n e (tobože neće — jer joj ne dadu); k i s e l o g r o ž đ e, n e v a l j a, t r n u z u b i o d n j e g a (rekla je lisica kad ga nije mogla doseći) — r a s k r e č i o s e k a o r a k n a b r z á k u** (gradi se veći nego što jest) — n a k i t i o s e i n a š a r a o t u đ i m p e r j e m (hoće da se prikaže ono što nije) — e r d e l j s k i t a n j i r (kaže se za dvolična čovjeka koji se pretvara svakojako — jer erdeljski tanjir ima jedno lice, a drugo naličje) — a k o l a ž e k o z a, n e l a ž e j o j r o g*** (ma koliko se ko pretvarao da nije što učinio, ima nešto što proti tomu svjedoči). — Poslovica: S v a k a j e s t v a r l i j e p a š a r e n a d o č o v j e k a.

OPSJENA. Opsjena je, upravo, njem. *Gaukelspiel*, tal. *giuoco di prestigio* (a opsjenar: *Gaukler*, *prestigiatore*), kako s i j e r i, dakle jedna vrsta iluzije, ali se u književnom jeziku upotrebljava (pored o b m a n e) kao iluzija uopće. Kad je opsjena samo varka očiju, onda se zove i p r i v i đ e n j e ili p r i z i r a n j e (U tim se zidinama prostome svijetu koješta priviđa, prizire). — U nekih je ljudi mašta tako živa da, n. pr., vide i čuju u šumi vukove čim što šušne, ili da vjeruju u stvari koje nemaju ni prilike istine. Kad ovi pričaju svoje pretjerane dojmove, prvima se reče rugajući im se: N e š t o š u š n u, ili: B i ć e n e š t o š u š n u l o, drugima: M a g l a i z v a l i l a p a n j.

LASKANJE. Mjesto laskanje može se reći i l a s k a (Mile su mu tvoje laske). Ko laska kome, on ga često i o b l a s k a, t. j. laskajući navede ga na svoju stranu. — Pored laskati komu veli se u istom značenju: l a g o d i t i koga ili m a z a t i ili m i l o l à g a t i (milòlažêm) koga; pored polaskati fraze: p r u ž i t i komu s l a n u r u k u (kao marvinčetu kad se pruži soli) ili p o d v u ć i p o d k o g a m e k u p o s t e l j u. — Laskati komu i ulagivati se komu nije baš isto: ono se ispoljava samo u govoru, ovo i u drugom vladanju, a obadvije su radnje nemoralne, jer njima čovjek nastoji da prijevarke steče čije povjerenje ili milost. Kao laskati i ulagivati se slično znači i glagol z a l a g i v a t i oko koga (t. j. lagati i lažući laskati mu) pa i (nešto nepristojniji) glagoli m a z a t i se ili o b l i z i v a t i se oko koga (O b l i z u j e s e k a o p a s o k o m l i n a), dok se kod glagola u v o d i t i se komu, u d v o r a v a t i se komu, č i n i t i o k o k o g a m i l e l a l e i l i m i l e l i l e ne ističe tako jasno namjera

* M i r a, kao riječ od mila za mirno čeljade. — ** B r z a k, brzica, slap. — *** Neko je ukrao tuđu kozu kojoj je bio odbijen rog, a kad ga optužili, odgovarao se da je njegova, ali ga odao odbijeni rog.

Digitized by Google

prijevare. — Mazalica je isto što i laskavac; a ulažica, ulizica ili udvorica je onaj koji se ulaguje, oblizuje, udvorava. — Najviše se laska bogatim ljudima i zato veli poslovica: U bogata Vlaha i goveda su pametna (t. j. laskavci to tvrde). — Druga poslovica opominje da se čuvamo laskavaca, jer: Ko te puno maže, il' te treba, il' ti laže. — Laskavcima je: U ustima med, a u srcu jed. — Laskavac je: Spolja gladac (t. j. spolja glädî), a iznutra jadac. — Kašto se s laskavcem udruži i lažljivac da bi im posao bolje uspijevao, onda: Lazo laže, a Mato maže.

LAŽ. Govori se: prijesna laž (t. j. očita), a, u šali: istinska laž (t. j. prava). — Laška je deminutiv od laž i znači kao pretjeranost. — Glagol lagati sastavlja se s raznim prefiksima: dolagati znači 1. svršiti laganje (Lagao je, ali je i dolagao) i 2. donijeti koju laž (Nešto mi je dolagao) — izlagati: dobiti što lažući (On je večeru svoju od krčmara izlagao), a izlagati se: 1. iskazati sve laži što je ko imao da kaže (Počeo koješto lagati ovamo, onamo, a kad se već izlaže i izmori, onda sjedne), 2. lažući dobiti dopust, osobito za odlazak (Živković se nekako izlaže iz Carigrada u Srbiju) — nadlagati koga: nadvladati koga u laganju (Daj da se nadlagujemo, t. j. da se nadmećemo u laganju, pa ko koga nadlaže, neka nosi pogaču) — polagivati: potvrđivati čije laži (Sastala se laža i paralaža, laža i polaža, t. j. lažljivac i njegov drug, jedan laže, drugi polaguje) — prelagati: preboraviti lažući (Cijelo je jutro prelagao) — prilagati: dodati laži (Jedan je slagao, a drugi prilagao, t. j. jedan je rekao jednu laž, a drugi je dodao drugu. Prikaže i prilaže mužu sve na svoj način) — prolagati se: postati lažac (Idući s lašcima prolagao se i on) — zalagati koga: zadržati ga lažima (Bio bih i prije došao, ali me je on zagovorio i zalagao). — Laži se kuju (Nakovao je laži punu vreću), pak se prosiplju u svijet, u narod (Ko je sve te laži prosuo?) — ali se lašcima prije ili poslije pohvataju konci (od njihovih laži), t. j. obaznaju se njihove laži, nađe se uvijek kogod što ih stjera, utjera, ugna, uvrne u laž, t. j. koji im dokaže da lažu. — Kad ko vazda laže, za nj se reče da laže i kad se Bogu moli. — Laže naočiglece, znači: tako da se to vidi, razumije. — (Laže uvijek) već ako se prevari pa rekne istinu (kaže se za koga se misli da rado laže). — Mjesto laže govori se i: Kazuje crno za bijelo; izvrće kao pijan torbu; ne kazuje baba kako joj se snilo, nego kako joj je milo — mjesto nalagao mi je puno toga i: nabajao mi je glavu, nabajao mi je uši. — Šarati znači: lagati i raspušteno živjeti (kaže se osobito o bračnom drugu da šara kad je nevjeran svome drugu) — laškati (zalaškati) koga: ušutkavati (ušutkati) koga govoreći mu lažeš. — Od šale je skovao naš narod riječi: lažica (čibuljica na jeziku, tobož, od laganja) — lagala (sprava za laganje). — Poslovice: Da je raži koliko je laži, ne bi svijet gladovao. — Laž je lijepa (nekima je drago pre-

Digitized by Google

tjeravati i lagati), ali je slijepa (pa lako posrne i otkrije se). — U laži je plitko dno. U laži su kratke noge. Laž gdje osvane, ne omrkne. Jednom laža smočno jede. — Ko jedan put laže, drugi put mu se ne vjeruje, ako i istinu kaže. — U laži je puno pobratima (t. j. lažac ima i drugih mana). — Ko mnogo laže, mnogo i kune. — Ko laže, ni ocu ne vjeruje. — Laž je majka prijevare. — Ko laže, taj i krade. — Man' se laži kao žive vatre da te jednom ne sprži i zatre.

KLEVETA. Govoriti na koga ili za kim znači: govoriti ružno ili zla o kome. Zlogovoran je onaj koji govori na koga. — Privezali mu rog, znači: stali ružno o njem govoriti — vuče se za njom rep: govori se za njom koješta — što ne bi čovjek ni usnusnio (govori se na koga) — i o Bogu se govori (zato se ne valja osvrtati na pretresanja svijeta). — Kaže se: kleveta ili potvora, (bijeda ili pobjeda) — klevetnik i klevetnica ili opadnik i opadnica (bijednik i bijednica) — klevetati ili potvorati, opadati, ocrnjivati, oblagivati, obnositi (bijediti) koga, lagati na koga, plesti na koga laž, napletati svašta na koga ili doprinositi svašta za njim (i što jest i što nije), kositi koga jezikom ili podmetati komu što — oklevetati ili potvoriti (obijediti), oblagati koga (n. pr. poglavarstvu), pronijeti, izvikati, skuditi (n. pr. djevojku) ili iznijeti rdav glas (n. pr. na djevojku), razniјeti koga po ustima, svašta se na koga nalagati ili naplesti, izmisliti svašta na koga. — Opadljiv (pobjedljiv) je onaj koji rado opada (bijedi). — Opasala se jezikom kao guja repom (kaže se za lajavu, opadljivu ženu) — ima zla ili pogana usta (t. j. kleveće svakoga) — jezičan (je onaj u koga je dug jezik), jezičnik, jezičnica. — Poslovice: Lajav jezik što više zbori, manje se mori. — Pas i na zvijezde laje (zao čovjek kleveće i najplemenitije ljude). — Što pas laje, vjetar nosi. Magareći glas na nebo ne ide. Pasji hak mora ne muti. Za zlato rđa ne prianja. Gdje meso ne smrdi, muha ne pada (neporočan čovjek ne boji se klevete). — Što ga pasa laje, svako da ujede, zlo i naopako. — Jezik može gore posjeći nego mač. — Bolje je pokliznuti nogom nego jezikom. — Voda svašta opere do crna obraza i pogana jezika.

PRIJEVARA. Prijevara je djelo kojim se na lukav način nanosi komu šteta, a varka je kao mala prijevara ili djelo kojim se samo ko zavodi u bludnju. S prijevarom srodna je spletka i zasjeda (busija), koje su obje tajna lukava sredstva (prva zapletenija, druga prostija) da se postignu nedopuštene svrhe (ubiti koga iz prijevare ili prijevarke isto je što ubiti ga iz zasjede, iz busije), pak zakučica, koja kao da je također neka vrsta prijevare (Mami nas svakojakim zakučicama). — Prema glagolu varati ima i imenica varavac (pored va-

Digitized by Google

ralica); prema imenici prijevara (glagolu prevariti) ima pridjev prijevaran ili prevarljiv: koji rado vara (a prevarljiv i: koji se lako vara, prevari); prema varka (varati se) pridjev varav ili varljiv (varavi znakovi, varljive nade). — Prijevare se pletu, pletke se kuju, snuju, izvijaju i još se, kao i zasjede, namještaju (mreža se komu zameće, zamka se podmeće). — Kovarno je čeljade ono koje kuje pletke, plete prijevare. — Uz prevari se često je čuti dodatak ujede ga guja (Prevari se, ujede ga guja) ili žalosna mu majka! — Govori se: Vara ga kao dijete šarenim jajetom — vodi ga za nos (kao medvjeda) — mata ga (mami ga da ga prevari); bezumi, zaluđuje ga (zavarava ga) — preprevario me na tvrdu vjeru (t. j. pošto mi je dao tvrdu vjeru) — prevario me na tvoje ime (t. j. jer sam mislio da imam posla s tobom). — Mjesto prevariti koga kaže se i: zavarati koga ili zavarati (zamazati, zamliječiti) komu oči, premazati komu zube, obrijati koga bez britve, dati komu pet za deset, dati (prodati) komu rog za svijeću, podmetnuti komu čavče pod goluba (Podmeće kao kukavica jaje, t. j. vara), podvaliti komu, nasamariti, obrlatiti, prelastiti, izlukaviti koga, zatim izluditi, izumiti, izbezumiti, obezumiti koga (t. j. prevariti ga tako da ovaj kao izgubi pamet); zakinuti (trajni glagol zakidati), zakučiti (tr. glag. zakučivati), zanijeti koga, osobito u računima (Zakinuo je državu u carini. Zakučio ga dobro u računu. Zanio me je pet dinara — i mladost može koga zanijeti, t. j. može ga prevariti da učini što nepromišljeno). Narodne su riječi: Žedna bi ga preko vode prevezao, podmetnuo bi pod vola ždrijebe, izmamio bi u Ciganke dijete, izmamio bi tele iz jalove krave (tako zna varati) — kusalom te zakusuje, a drškom ti oči vadi (s jedne strane te maže, a s druge te vara — bimben prijatelj) — kad su se tvoji (davoli) radali, moji su gaće nosili; kad su se tvoji radali, moji su u kolu igrali (t. j. nećeš me prevariti, lukaviji sam od tebe, njem. *Du bist zu spät aufgestanden*). — Izvarati u koga što ili izlukaviti komu što isto je što izmamiti komu što — dovarati koga kamo isto je što domamiti (Dovarao je Turke u klanac). — Slično kao prevariti se znače i glagoli: namečiti se (n. pr. na novce, t. j. namamiti se pak se prevariti), nasaditi se, nasjesti, nasamariti se — zabrojiti se, zadijeliti se znače: prevariti se u brojenju, u dijeljenju. — Kad ko sluti da će se što dogoditi pa se prevario u svojoj slutnji, o tome se kaže: Vračala baba da ne bude mraza, a kad sutra osvanuo snijeg do koljena. — Doći će koka na sjedalo, doći će kuna na meku, kaže se kad se predvida da će se ko prevariti. —

Digitized by Google

Kad se ko prevari tako da ga to boli, onda se kaže da se je ljuto prevario.

LUKAVSTVO. Govori se: lukav kao lisica, kao mašče, kao đavo. Prepreden ili previjan je vrlo lukav; podmukao: lukav, zao i šutljiv; hitar: lukav i okretan; okat: lukav i pametan. — Lukavcu se kaže i lukavica (podmukla lukavica); prepredenjak, previjanac, podmuklica, zatim lisica ili lija (stara lisica, previjana lija), jegulja, mudra zvjerka. — Lisičiti znači: raditi lukavo kao lisica (Lisico, ti ne znaš s kim lisičiš) — ulisičiti se ili ulukaviti se: postati lukav (Ulisičio se živeći s lisicama. Ulukavio se svijet) — doskočiti (doskakati) ili dojačati komu lukavstvom: prestići (prestizati) koga u lukavstvu (Lisica doskače čovjeku svojim lukavstvom. On će svojim lukavstvom svakomu doskočiti, dojačati. Čovjek doskače i zlu, kad ga lukavo svlada ili od sebe odvrati — po tom je doskočica djelo kojim se doskoči kome da ne prevari koga ili mu ne naudi) — dolijati: doći do kraja svojim lukavstvima (E, lijo, sad si dolijala!). — Od podmukao prilog je podmuklice ili ispodmukla (Radi podmuklice ili ispodmukla). — Poslovice: Podmuklicu glava ne boli. — Teško je okata prevariti. Kuna stara ne krvavi gvožđa. — I lija dolija.

36

PAMET. Riječ pamet ima više značenja. U najširem je smislu inteligencija, t. j. ona duševna sposobnost kojom (lako i brzo) shvaćamo (napredujemo u nauku i postajemo mudri): čovjek velike, slabe, plitke pameti, pametan čovjek. Ta se sposobnost čovjeka, koja je u početku nerazvijena (djetinja pamet), promeće već u dječačko doba u razum (onda se kaže da je dijete zaznalo za se ili da je sjelo na razbor), a kasnije i u um: razumom upoznajemo realni svijet i naučimo se vladati po njegovim zakonima, umom se dižemo (uzvijamo, izvijamo) i u svijet ideja ostavljajući životinju daleko za sobom. Naš narod slabo razlikuje um od razuma, ali ga razlikuje od pameti kad kaže: Um caruje, a vještina zemlju rije. Um caruje, a pamet imaju i sve životinje (zato, n. pr., za konja veli da je pametna životinja, a neće nigda reći umna, pa ni razumna). — Obilježje jake pameti je hitrost i bistrina (Čovjek hitre, bistre pameti), velika uma oštrina ili tančina (oštrouman ili tankouman čovjek); a (nepomućen) razum budući da u duševnom svijetu ima onu važnost što ima zdravlje u svijetu tjelesnom, prima rado pridjevak zdrav (zdrav razum). — U društvu sa srcem (pamet i srce), koje prosti puk drži sjedištem čuvstva i volje, pamet odgovara latinskoj *mens*. — Značenje pameti, inteligencije ima često riječ glava: čovjek dobre, bistre, dokučite, slabe, tupe glave (tupoglav). — Dijete se brzo dohvati snage i pameti. — Pameću do-

Digitized by Google

sežemo (To nije na dosegu moje pameti), dotežemo (od dotezati), t. j. dokučujemo. — Kašto čovjek budali i pri pameti (t. j. budali i pametan čovjek). — Pametan misli što govori, a lud govori što misli. — Duboka je voda bistra, a plitka mutna (t. j. pametan čovjek bistro misli i govori, lud zbrkano, tamno). — Duboka je voda koja muči (t. j. pametan čovjek malo govori). — Mokroj zemlji malo dažda treba (*Intelligenti pauca*). — Ne mjere se ljudi pedu, no srcem i pameću. — Što snaga ne može, to pamet učini. — Glavom se planine prokopavaju. — Pamet je starija od knjige (t. j. vrednija od znanja). — Za pametnika (pametnjaka) kažemo da ima zlatnu glavu (t. j. punu lijepih misli i znanja) — ima sokolove oči (dobro vidi, proniče u stvari) — ima pasji nos (sve predviđa, otkriva) — ide mu nauk od glave (lijepo razumije, sve lako nauči) — zna đavola na ledu potkovati (vrlo je pametan, lukav, vješt je svačemu) — ne treba njemu soliti pamet (t. j. učiti ga pameti, jer je ima).

Pamet ima, zatim, značenje razbora, t. j. izriče (kako i razum) vještinu (stečenu iskustvom) da se mudro vladamo razlučujući ugodno od neugodnog, korisno od štetnog, dobro od zla. To značenje izbija iz rjekova kao: Gdje ti je bila pusta pamet da to učiniš? kud ti se pamet djela? — uzmi se u pamet (pazi što radiš) da ne postradaš — otvorila mu se pamet, stao je nogom na pamet (dozvao se je, usvijestio se je) — nevolja ga na bolju pamet naučila — i iz poslovica: Dok se muke ne namuči, pameti se ne nauči — imamo pamet da pametujemo (t. j. da budemo pametni, razboriti, razumni, smotreni). — A evo sad rukovet drugih narodnih riječi i poslovica koje pripadaju ovamo gdje je govora o pameti, razboru: Ne staje on na truhlu bukvu (t. j. pametan je, zna što radi) — kad čovjeku pukne među očima (t. j. kad mu se otvori pamet) — star je, a još mu nisu zubi probili (t. j. još nije stekao pameti) — koliki si, a gaća nemaš (t. j. nemaš pameti) — progledaj, Bog te ne vidio! (t. j. opameti se) — slijep je kod očiju (t. j. uvida da je zlo, jer je pametan, a opet ga čini, jer ga strast zaslijepila). — Bolje je biti slijep očima nego pameću. — Jedno misli razbornik, a drugo nesvjesnik.

Pamet znači napokon ono što tal. *memoria*, njem. *Gedächtniskraft* (a to značenje ima kašto i um). — To se je značenje sačuvalo, n. pr., u riječima: Pada mi na pamet (na um) — vije mi se po pameti uspomena — pamet mi sve na njega utječe — ta mi misao ne slazi s pameti — ukralo mi se s pameti (smetnuo sam ili svrgnuo sam s uma). — Od takove je pameti postao glagol pamtiti ili pametovati, imenice pamtilo (Ja sam dobar pam-

Digitized by Google

tilo, t. j. pamtim dobro), p a m e t a r (1. čovjek koji pamti događaje što su se davno zbili, 2. koji piše dnevne događaje, historijograf) i pridjev p a m e t a n (ili p o m e n i t, n. pr., dan: dan koji treba pamtiti, tal. *memorabile*, njem. *denkwürdig*). — Mjesto pamtiti i upamtiti govori se i t u v i t i, utuviti (Ne tuvim više kad je ono bilo), a u nekim krajevima i p r i m a t i (Dijete lakše prima nego mator čovjek, t. j. lakše pametuje). — Pamtiti (zapamtiti) može (figurativno) i zemlja ili koji njezin dio: Kosovo polje mnogo je bitaka zapamtilo. Naša zemlja ne pamti većega zla. — S pamćenjem u uskoj je vezi sjećanje i zaboravljanje. Evo i o tome nekoliko narodnih riječi. Od sjetiti složeni su glagoli: d o s j e t i t i s e ili p r i s j e t i t i s e čemu, t. j. kao opaziti (Dosjetio se svome jadu. Kasno se prisjetio da mu je nestalo novaca), p o t s j e t i t i koga na što, t. j. spomenuti komu što (Potsjeti me na to, ako bih zaboravio), u s j e t i t i s e koga čim (n. pr., darom, posjetom). — Isto što sjećati (se) i sjetiti (se) znače glagoli p o m i n j a t i (spominjati se, opominjati se) i p o m e n u t i (spomenuti se, opomenuti se): Crna će te Gora pominjati, t. j. sjećati. Pomeni za me Faraonu, t. j. spomeni me Faraonu. Mnoga imena u tom kraju opominju na starosjedioce, t. j. potsjećaju. Brate, opomeni se i mene, ako nađeš gdje Usuda, t. j. sjeti se i mene. — S t o j i m i n a v r h j e z i k a, n a v e z u j e m i s e n a j e z i k, znači: dobro znam, a ne mogu se sjetiti — s v r n u o s a m s g l a v e, v r g a o s a m u z a b o r a v, i š č i l j e l o m i j e i z s v i j e s t i: ne sjećam se više, zaboravio sam. — Z a b o r a v i o i (z a) i m e s v o j e, ili: K a k o n e z a b o r a v i g a će v e z a t i? (kaže se kad je ko vrlo zaboravan). — Zaboraviti može primiti i povratnu zamjenicu se, onda znači: ne sjetiti se, ne dosjetiti se (Negdje se pita: Kamo ideš? a negdje: Kuda ideš? Ako li bi se tamo gdje se pita sa »kamo« kogod zaboravio te zapitao sa »kuda«, gdjekoji mu odgovore kao rugajući mu se: Idem u Kudiljevo). — Pridjev zaboravan znači ne samo koji (lako) zaboravlja (kao i zaboravljiv) nego i: koji čini da se (što) zaboravi (voda zaboravna: ko se umije i ko se napije, svoja će mu vjera omrznuti, zaboraviće svoju porodicu). — N a p a m e t znači i: koliko se sjećam, ako me pamet ne vara (Bilo je, napamet, dvije ili tri godine prije svjetskog rata). — Kaže se: spomen i p o m e n (Ostavio je lijep pomen u narodu) i deminutiv s p o m e n a k ili p o m e n a k (Nema o tom više ni pomenka), a od pomen postao je p o m e n i k: knjiga u kojoj se ljudi ili stvari pominju (pomenik svetaca, t. j. katalog).

POUKA I SAVJET. Od naputiti, uputiti ima i prosti glagol p u t i t i koga (Ne da se nikako putiti, t. j. kao upućivati, nagovarati) — kako prema naputak, uputa ima i kraća imenica p u t u istom značenju (Učinio sam to po njegovu putu) — i n a v i j e s t i t i prima kašto značenje od naputiti, poučiti (Navijesti me gdje bih te mogao naći) — g l a v i t i (uglaviti) koga znači: kao stavljati (staviti) komu što u glavu da bi

Digitized by Google

dobro upamtio (Glavim ga, uglavio sam ga što će kralju reći), a slično značenje imadu i glagoli prikričivati (prikričiti) ili nakričivati (nakričiti) komu što, t. j. preporučivati komu što kričeći da bi bolje upamtio (Prikričio sam mu da ode prije nego ga vidi i s njim govori. Nakričujem mu, jer se bojim da zaboravi) — urazumljivati (urazumiti) koga: činiti (učiniti) da ko razumije (Urazumi me bolje o tvojoj namisli. Težak je posao urazumljivati neuka). — Poučljiv je onaj koji se da poučiti, svjetovati (tal. *docile*, njem. *gelehrsam*). — Poslovice: Niko se nije naučan rodio. — Čovjek se uči dok je živ, pa opet lud umre. — Svijet je najbolja škola. — Nevolja gola, najbolja škola. — Ko je dosta patio, dosta je zapamtio. Šteta i ludomu oči otvori. Ko se jedan put ožeže, i na hladno puše. Koga je zmija ujela, i gušterice se boji *(Experientia docet)*. — Da je do kadije kako je od kadije, svi bi pametni bili *(Del senno di poi son piene le fosse)*. — Primi svjeta i od djeteta. — Ko pita, s puta ne zalazi. — Pitaj kovača kako se gvožđe kuje (t. j. svjetuj se s onim koji zna). — Kad matori pas laje, onda valja vidjeti što je. Star pas kad laje, svjet daje. — Ne grizi, ako ne znaš je li kruh ili kamen. — Ne soli more kad je od sebe slano. Ne uči, pope, vladike! Zna vuk kuda se ovca kolje (t. j. ne uči onoga koji tvoga savjeta ne treba).

ZNANJE I MUDROST. Glagol znati sastavlja se s raznim prefiksima. Da navedemo samo dva takva kompozita: uzaznati (Najposlije sam čovjek svoju sramotu uzazna) i razaznati (Svakud sam bio i svakoga sam pitao, ali nisam mogao nikako razaznati gdje je vojska i koliko je ima). — Sa razaznati (razaznavati) slaže se opet u značenju i glagol razabrati (razbirati) i raspitati (raspitivati): Njegov je posao da razaznava, razbira, raspituje po gradu pak da kazuje njemu što se radi. I jučer je mnogo šta razaznao, razabrao, raspitao. — Propitati za koga znači: pitajući obaznati za koga ko je i što je, tal. *informarsi*, njem. *sich erkundigen*. (Došli su neki stranci, propitaj za njih) — napitati što: naći što pitajući (Kad uđe u grad, napita dvor zlatnih paunica) — prokopati što: pronaći što kao kopajući, t. j. tajno propitujući (Uhoda prokopa napokon skrovište neprijatelja) — doći ili stati istini na kraj ili istjerati istinu na kraj: otkriti istinu — objaviti se: obaznati se, postati javno (On se je nadao da će to ostati tajno, ali se stvar ubrzo prosijala i objavila). — Sad nekoliko poslovica o tajni: Zaklela se zemlja raju da se tajne uzaznaju. — Što vide četiri oka, to vide i dvadeset i četiri (t. j. dosta je jednomu povjeriti tajnu eda je svi saznadu). — Rešeto vode ne drži (brbljavac tajne ne čuva). — Sav je od pukotina (kaže se za čovjeka koji ne može da drži tajne). — Poznavati koga u glavu ili u oči, poznavati

Digitized by Google

što kô paru na dlanu, kô (slijepac) rdav novac znači: poznavati dobro — ako ga Bog zna koliko ja, zlo po nj: ne poznajem ga nimalo — to zna i moja baba: zna svak — taj je bio i na vrzinu kolu: zna sve — to ti se zna kao lacmanu (t. j. katoliku) Božić: zna se dobro — zna što je car večerao (govori se za onoga koji mnogo raspituje i kazuje gdje se što dogodilo) — ako nisam kumovao, ja sam kroz plot gledao: ako ne dobro, ali sam i ja vidio i znam — ako nije vrač, a ono je pogađač: ako ne zna svagda, zna kašto što će se dogoditi — i ja sam soli zobao, nisam ni ja po glavi ozebao: i ja nešto znam — ko zna što se iza brda valja: ko zna što se sve može dogoditi — ne zna ništa živo, ništa pod Bogom: baš ništa. — Učiniti što znalice znači: učiniti znajući; učiniti u neznani: ne znajući. — Mudrica ili mudra glava je onaj koji je mudar, koji zna sve — sveznalica: koji misli sve da zna. — Prema mudar postali su glagoli: mudrati, t. j. postajati mudar (Dijete mudra), omudrati ili omudriti, t. j. postati mudar (Dijete je omudralo, omudrilo), umudriti, t. j. učiniti mudrim, kao prosvijetliti (Da ga Bog umudri!) — Od pridjeva vješt postali su glagoli: uvještiti se ili izvještiti se (u kaku poslu), t. j. postati vješt. — Poslovice: Sveznalica, prava neznalica. — Neznajšu rđa bije. — S neumjetna i gora plače (t. j. kad nevješto siječe drva). — Vješt goru lomi, a nevješta gora (lomi). — Za majstorom gora plače. — Od vješta lovca plaši se lisica. — Ko umije, njemu dvije. — Toga je polje, ko umije bolje. — Bolje je umjeti nego imati. — Od znanja glava ne boli. — Što čovjek više živi, više i zna. — Znanje skroveno, blago ukopano. — Blago onomu koji zna da ne zna, a hoće da zna! — Teško onomu koji ne zna da ne zna, a misli da zna! — Blago mudroj glavi! — Mudrost svijetom vlada. — Više pomaže mudrina nego jačina. — Mudroj glavi jedno oko dosta *(Sapienti pauca)*. — Ni u mrtva progovora, ni u mudra pogovora (t. j. niti će mrtvac progovoriti, ni mudrac dvaput reći). — Onaj je mudar koji umije biti lud i pametan.

LUDOST. Kao naše tijelo što može okržljaviti i zanemoći, tako može i naš duh (razum i um) da se dovoljno ne razvije ili da se pomrači. Takovo stanje našega duha zove naš narod općenim imenom ludost. Ali umije i razlikovati. Tako mu je nerazuman, bespametan, nesvjestan (U manjem stepenu: nerazborit, nesmotren, neoprezan) onaj koji radi protiv zdravog razuma, što je neugodno, štetno, zlo — bezuman (bezumnik, bezumnica): koji se ogrješuje o viša moralna ili vjerska načela (On zove i junake bezumnima kad srću u boj kao slijepi ne mareći ni za što drugo; njem. *tollkühn*, tal. *temerario*). — U koga su umne sposobnosti nedovoljno razvijene, za toga se kaže (pored lud) da je bedast, benav, blesast, budalast, ćaknut, nedotupavan, utuknut (a

Digitized by Google

blaži su izrazi: luckast, prilud, sulud ili suludan); u koga je bolesna samo fantazija: nastran, ludovetan, vrljiv, vrtošan (tal. *bizzarro*, *fantastico*); imenice su: bedak, bena, bezjak, bleka, blesan, bluna, blutiš, budala, zvekan; glagoli: benaviti (pobenaviti), budaliti (pobudaliti), a za starce, kad im ostari pamet, govori se da im je pamet ishlapila, iskipjela, da su izduhovjetrili. — Ko samo slabo shvata i uči, za toga se govori da je bukvan, tikvan, tupan, tuponja — koji ništa ne zna, ništa ne razumije, da nam ga je milo, taj je glup (glupak, glupan), glup kao medvjed, lud kao marvinče, kao vo, zadrt, zalupan, zatučen. — Mahnit (mahnitac) kaže se, ponajviše, za onoga čija ludost prelazi u bjesnilo. Ta se ludost zove mahnitost ili ludilo; a glagoli su: mahnitati, pomahnitati ili poludjeti (Ima i prelazan glagol poludjeti koga: Vila se na to rasrdi i sve goste careve poludi, a kasnije ih povrati od ludila). — Isto što poludjeti znače glagoli: sići ili svaliti se s pameti, [po]šenuti, štuknuti pameću ili razumom, rastati se s pameću, smahnuti se, izbezumiti se ili obezumiti se, zavratati ili krenuti glavom (a prelazni su prevratiti ili zavrnuti komu mozgom: Ta mu je nesreća mozgom prevratila, zavrnula). — U mahnitosti (ali i u strasti, osobito u srdžbi) čovjek se drne ili pridrne, pogoropadi ili razgoropadi, smuši, zgrane, raspomami, on skoči iz pameti, povili, đavo mu popije svijest (a od boli se struni), t. j. pobijesni. Drnovan ili drnovit (drnov, gen. drnòva), smušen (smušenik), goropadan (goropadnik): kao bijesan (bijesnik). — Da ti stane pamet, znači: da poludiš — bije se s pameću, ostala mu je pamet na cjedilu, ale su mu pamet popile: lud je. — Za ludog se čovjeka kaže još: Nije sastavljen okolijeske (t. j. nije u glavi kako bi trebalo); nema četvrte daske u glavi; ponesen pa upušten (kao podignut pa pušten na zemlju); zamlatio ga Bog pak ne povratio, pijan bez vina; lak je ispod kape; pun pameti kao pijavica kostiju; mudra glava, šteta samo što je dvije noge nose, a ne četiri; telac Božji; ne vidi dalje od nosa; ne zna ni koliko je od usta do nosa; lice bez mozga (lijep, ali lud). — Poslovice: Lud se sviječom ne traži (jer se sam izdaje). — Prazne tikve drže se nad vodom. — Plitka rijeka jače reve. — Da budala zna da je budala, dvije bi pameti imao. — Luda pamet, pogibija gotova. — Lakše je kamenje uzbrdo valjati nego se s ludim razgovarati. — Ludomu kape ne skroji. — Za ludu glavu smiona britva. — Što ludi zaludi, sto mudrih ne izliječi. — Ali ima i ovakih poslovica: Kud ludi prodriješe, mudri ne mogoše. — Dok se mudri namudrovaše, ludi se naživovaše.

Digitized by Google

37

MIŠLJENJE. Misao se u glavi zametne, zavrgne (Zavrgla mu se u glavi čudna misao) ili misao u glavu mune (kad odjednom što pade na um). Neke se misli (duboko) uvrte, usele, ubrazde u glavu ili u pamet (ili ih čovjek sam sebi ili drugomu uvrti) ili zasijeku, usade u srce (neki događaji duboko udare u svijet, neke se poslovice brzo stane u narodu). — Čovjek se zagna, zaveze, zanese, zadube u misli, udari u velike misli ili zamisli se u velike misli. — Kad je čovjeku puna kapa (t. j. glava) misli, kad mu se glava puši od misli, misli se onda roje, motaju, vrte, vrzaju po njegovoj glavi (ali se može i jedna misao vrtjeti po glavi: Vrti mi se kao prerasloj djevojci udaja). — Čovjek kad je zabrinut ili kad je što teško, mîsli mîslî, misli i premišlja, misli i razmišlja, premišlja na svaku ruku, dovija se od svake ruke, premeće preko glave svakojake misli (Svašta bi preko glave premetnuo), roni u moru svakojakih misli, umom umi, mozga, nateže, trga pamet, lomi, tare, razbija glavu, kopka ga misao što i kako bi to moglo biti. — Mjesto pomisliti kaže se kašto poumiti (Poumio je oženiti se s njom, t. j. pomislio je). — Zamisliti koga ili što znači: stvoriti misao, pojam o komu ili o čemu (Vječnost ne možemo zamisliti. Anđele zamišlja prosti puk kao djecu s krilima). — Slično značenje kao zamisliti ima (u figurativnom smislu) glagol zasnovati ili nasnovati (Mnogo je osnova zasnovao, nasnovao, ne znam hoće li ih moći potkati, t. j. izvršiti). — Srodni su glagoli: promišlja[va]ti (mišlju kao duboko prodirati u stvar, tal. *riflettere*, njem. *bedenken*), razmišlja[va]ti (mišlju kao svestrano ogledati stvar, tal. *considerare*, njem. *überlegen*) i premišlja[va]ti (mišlju kao premetati stvar s jedne strane na drugu). — Premisliti znači i preboraviti misleći (Nisam mogao spavati, pak sam svu noć premislio). — Kao domisliti se (domišljati se) i doviti se (dovijati se) znači: doći (dolaziti) do prave misli. (Dovija se kako će živjeti. Ko bi se tome dovio.) — Imenice domišljan i domišljanka govore se samo u šali. — Smisliti (smišljati) znači: kao skupiti (skupljati) misli u jedno, odluči[va]ti (Car smišlja da pobije svu jevrejsku djecu). — Kao smisliti, smišljati isto znači sumati, sumavati (Što si, nesrećniče, sumao da izgubiš dušu dignuvši sebi život? Sumava da se posluži silom). — Mjesto izmišljati govori se i izvijati (Ovaj kuhar izvija uvijek nova jela, t. j. izmišlja) — mjesto izmisliti i: iz prsta isisati (Nisam to iz prsta isisao). — U nekim se krajevima i glagoli kučiti, knaditi, sklanjati upotrebljavaju u značenju misliti (Ja kučim da nije tako, t. j. mislim, držim. Knadi, sklanja kako će koga prevariti, t. j. misli, smišlja). — U mišljenje pripada i suđenje, razloženje, dokazivanje, umovanje. — Rasudljiv (čovjek) je onaj koji prije nego će se na što

Digitized by Google

skaniti, sve dobro rasudi. — Pojam suđenja izriču kašto i glagoli: osjeći, osijecati (Tako mi moja pamet osijeca, t. j. tako sudim. Moja pamet bi to drukčije osjekla); razgađati (Ja nešto dulje od nosa vidim i sasvim drukčije razgađam, t. j. kao rasuđujem, pa često i pogađam); a osobito mjeriti (omjeriti, premjeriti) umom ili pameću (Premjeri dobro sve pogibli kojima se izlažeš. Omjeri o se, t. j. presudi kako bi tebi bilo, da ti se to učini). — Treba razlikovati rázložiti (trajni glagol) od razlòžiti (razlágati): ono znači kao logički govoriti, rezonovati (Lijepo rázloži), ovo: rastumačiti (Što nam nije jasno, učitelj nam ràzloži). — Ko rázloži, taj iznosi, prinosi (tvrde, uglavne, uvjerljive) razloge u prilog svojih tvrdnja, ili obara, pobija tuđe (klimave) razloge i hvata druge razlogom (t. j. uvjerava ih). — Poslovice: Dvaput mjeri, trećom kroj. — Ko brzo sudi, brzo se kaje.

VJEROVANJE I SUMNJANJE. Pored vjerovati komu kaže se i vjerovati se komu (Ako li se meni ne vjeruješ). — Vjera se tvrdi ili slabi, n. pr., u narodu (Ako li vračari i vračarice hoće da im se tvrdi ili, barem, da im ne slabi vjera u puku, treba da često pogađaju, t. j. ako hoće da im puk sve više ili, barem, ne manje vjeruje). — Povjerljiv znači ne samo pouzdan, prijateljski (n. pr., povjerljivo lice; to ću ti povjerljivo reći) nego i: koji lako povjeruje, tal. *credulo*, njem. *leichtgläubig* (a to značenje ima i pridjev primljiv, t. j. koji prima sve za istinu što čuje) — protivno tomu je nevjeran (n. pr., nevjerni Toma). — Poslovica kaže: Ko suviše vjeruje, brzo dovjeruje.

Sumnja znači dvoje: ono što tal. *sospetto*, njem. *Verdacht*, i ono što tal. *dubbio*, njem. *Zweifel*. Prvo značenje imamo, n. pr., u ovim rečenicama: Pala je na njega sumnja da je ono ukrao. To podiže sumnju da je on i drugih nedjela počinio. Nestalo mu je novčarke, i on sumnja (u nekim krajevima reklo bi se: žali), posumnjao je na slugu (da mu je ote); niko mu ne može te sumnje razbiti, izbiti iz glave. Ne sviđa mi se ovaj čovjek, sumnjiv mi je, tal. *sospetto*, njem. *verdächtig* (ali i *sospettoso*, *argwöhnisch*, za koji je pojam književni jezik stvorio novi pridjev sumnjičav, a narodni govor u Dalmaciji ima lijepu riječ pomišljiv, t. j. koji pomišlja, sumnja na koga ili na što). — Daničić je preveo i tal. *gelosia*, njem. *Eifersucht* riječju ljubavna sumnja, koja je zgodnija nego ljubomornost (Njemu bi došla ljubavna sumnja, te bi iz ljubavi sumnjao na svoju ženu). — Drugo značenje ima sumnja, n. pr., u rečenicama: Pod sumnjom (sumnjiva) je godina kad se rodio. Bacio me u sumnju da li sam ja to dobro zapamtio. Nema o tom nikakve sumnje. Velik je sumnjivac (skeptik), sumnja i o samom sebi. — Kako je nepraktično upotrebljavati istu riječ za dva različita pojma, to se u književnom jeziku za ovo drugo značenje skovale riječi dvojba, dvojben, dvojiti i dvoumica (Nema ni najmanje

Digitized by Google

dvoumice), dvoumiti (On dvoumi o svemu, dvoumi i u pomoć Božju) i dvouman, nedvouman (besumnjiv). Ali dvoumiti znači i biti nestalan, kolebati se (Dvoumim koji bi zanat odabrao). — Zamotao mu je mozgom, znači: smeo ga je i bacio u sumnju.

OKLIJEVANJE. Slično kao oklijevati znače glagoli: omišljati se (Što se toliko omišljaš, kúpi, kad ti je drago), ščinjati se (Mila mu je, a ščinja se da je prosi), ustezati se (Ja se nimalo ne ustežem kazati istinu). — Kad ko jednako oklijeva i ne zna se riješiti, kaže mu se Stojan se kreće, a iz doma neće. — Poslovice osuđuju oklijevanje: Oklijevalo, nedospijevalo. — Odmakovoj majci svi žalosni danci (t. j. majci onoga koji odmiče, rasteže). — Pokla vuk kozliće dok ovčar praću isplete (*Roma deliberante Saguntum periit*).

NAKANA. Kao nakana isto znači: namjera, namisao, naum — kao nakan: namjeran (Nisam namjeran da to učinim), uman (Jesi li uman kuda poći?), nauman (Nisam nauman nikud poći) — kao kaniti: smjerati (Kad smjeraš početi), namišljati (namjeravati kao da je provincializam) — kao nakaniti: namjeriti (Namjerio sam prodati kuću) ili smjeriti (Što si to smjerio da učiniš?), namisliti, naumiti. — Čovjek može i promijeniti nakanu, to se kaže glagolima: raskaniti se (Kanio je poći pa se u posljednji čas raskanio), pre[do]misliti se (Htio je nešto reći, pa se premislio i ućutio), preumiti (Jesi li još uman kupiti konja? Nisam više, preumio sam i ne kupujem ga) ili odumiti (Odumio je što bješe naumio), zatim odustati ili odustaviti nakanu (Nakanio sam da se ženim i neću nipošto da odustavim tu svoju nakanu) ili odustati od nakane. — No mogu i drugi odvratiti čovjeka od nakane, mogu ga razbiti (Htio sam danas poći u lov, pa me otac razbio), mogu mu razbiti nakanu (To je moja tvrda nakana i niko mi je razbiti neće). — Pojam nakane sadržan je kašto i u glagolima: poći (Pođoh da ga poljubim, a on mene šakom po glavi. Tako su bezobrazni da će do malo poći za bradu da hvataju) — poimiti (Poimih da ga udarim, ali mi uteče). — Smjerati, šibati znače i tal. *mirare*, njem. *zielen* u umnom smislu (Kud to smjeraš? Kud to šibaš?) ili tal. *alludere*, njem. *anspielen* (To smjera, šiba na njega; tim je riječima na njega smjerio) — a od toga samo ponešto različito značenje ima glagol namijeniti (namjenjivati) komu, za što ili na što, t. j. kao odrediti (određivati) u misli (Ja sam tu djevojku sebi namijenio. Valja i za dušu štogod namijeniti. Umrijeću onakom smrti na kaku Bog bude namijenio. Spuštajući djevojke braći svaku je namjenjivao čija će koja biti) i primijeniti (primjenjivati) kome, t. j. kao protegnuti što zlo na koga (Pokojni Mirko — ne budi primijenjeno — bio je u licu nalik na tebe, t. j. ne protegla se na tebe smrt koja je njega zadesila). Ali primijeniti, primjenjivati što na koga ili na što to je tal. *applicare*, njem. *anwenden* (Dubrovčanin Bošković prvi je primijenio algebru na geometriju).

Digitized by Google

ODLUKA. Nisu narodne riječi odvažiti se, odlučiti se (na što), već nakaniti se, skaniti se, zakaniti se, riješiti se, pregnuti, pregnuti srcem, sjeknuti voljom (Nisam se mogao nakaniti, skaniti, zakaniti, riješiti na to. Kad se lijen nakani, sav svijet popali. Pregao sam da ga oslobodim. Kad ko pregne na što, što može i zlo biti po nj, uzdajući se u Boga reče: Što Bog da! — Pregni srcem, sjekni voljom, budi svoj!). — Od pregnuti postale su riječi pregnuće, pregnutljiv, pregalac, koje treba da zamijene odvažnost, odvažan (čovjek). — Njegoš pjeva: Pregaocu Bog daje mahove (*Audaces fortuna juvat*). — Poslovica: Nije komu je namijenjeno nego kome je odlučeno — oštro razlikuje namijeniti od odlučiti.

38

SILA. Sila je u čovjeka prekomjerna snaga ili velika moć združena često s oholosti i upotrebljava se ponajviše na štetu ili protivu volje drugoga. (Ne gleda te nigda u lice od puste sile). — Ali znači kašto i golem broj (n. pr. sila svijeta) i golema vojska (Kralj je okupio svoju silu da udari na nj). Pridjevi silan i sileni nemaju zla smisla (znače ili velik moću, n. pr. silan ili sileni car, ili velik brojem, n. pr. silna vojska), kako ga imaju pridjevi: silovit (n. pr. silovit čovjek, silovit konj, silovito piće, t. j. alkoholsko) ili silovan (n. pr. silovan čovjek, silovan bik, silovno vino, silovan miris, t. j. preoštar) i silodrcan (t. j. tako silovit, n. pr. čovjek da mu se ne možeš približiti ni općiti s njim). — Zasiliti ili usiliti znači: postati silan (isto što osiliti) — posiliti se: postati silan, ali i postati ohol (No se voda kume posilila, jer se hoće od Hrista posvetiti). — Kako je volu sila u rogovima, ptici u krilima, a konj se ukroćuje (uzdom i) žvalima, to se i za čovjeka koji se posilio reče: Razmakao je rogove, uzrasli su mu rogovi, ili (pristojnije) uzrasla su mu krila; uzeo je đem (t. j. žvala) na zub (t. j. uzeo je maha pa ne mari što se usteže) — a za onoga koji se je, naprotiv, ukrotio i pokunjio: Uvukao je rogove ili (pristojnije) pala su mu krila, postrigli su mu krila, potsječena su mu krila. — Ko neće što milom (na lijepe, sam od svoje volje), taj će često silom (na silu, pod silu, silimice, na sramotu, pod moranje, preko volje, kad mu se i neće). — Od siliti (prisiliti) bolji su glagoli silovati ili usiljavati (usilovati), jer su narodu bolje poznati, zatim nagoniti (nagnati), natjerivati (natjerati), prinuđavati (prinuditi), primoravati (primorati). — Prema prinuditi načinjena je imenica prinuda (Prinuda na poslušnost može imati i uzgojni značaj) i pridjev prinudan (n. pr. prinudna sredstva, prinudni kurs, prinudni zajam ili zajam pod silu, pod moranje). — Ni usiljen smijeh nije, po tom, dobro, već bi se to imalo reći usilovan smijeh ili, upravo, neprirodni ili kiseli smijeh

Digitized by Google

(smije se preko volje). — Pojam sile ili prinude (potrebe) nalazi se i u riječima: Ne može mi se n a i n o, ne mogu na ino, ne može mi se o d i n a, t. j. ne mogu drugačije, moram tako (Na njegove molbe ne mogaše mi se na ino nego sjedoh i stadoh jesti), njem. *ich kann nicht umhin*, tal. *non posso far a meno* (a prema talijanskom kaže se u Dalmaciji i: ne mogu s u m a n j e) — n e m o g u s r c u o d o l j e t i (Kad sam čuo da boluje, ne mogoh srcu odoljeti te pođoh da ga vidim), njem. *sich überwinden*, tal. *far forza a sè stesso* — n e m a s e k u d, n i j e k u d k a m o (nego tako valja da bude), n e m a m k u d, tal. *non vi é scampo*, njem. *es bleibt nichts übrig* (Nema se kud, nego sjedi i čekaj) — z a n e v o l j u (m i) j e, n e v o l j a (m i) j e, r e d j e (n. pr. tako raditi), tal. *é giuocoforza*, njem. *es ist nötig*. — Poslovice: Sila otme zemlju i gradove. — Veće prekreće. — Sveder teže priteže. — Ko jači, taj kvači. — Sila Boga ne moli, a suda ne pita. — Gdje sila gospodi, s razlogom ne hodi. — Sila vražja žila. — Ako je sila silovita, ali je malo mjehovita (t. j. ne traje dugo, nego izduši kao mijeh). — Svačija je sila do vremena, a nevolja redom ide. — Nije Bog dao kozi duga repa. — Živ je još stari Bog. Ima malo i moga Boga (kaže ko trpi silu nadajući se boljemu). — Pritisnuto jače sve na više skače. I mačka se vrh sebe brani. I rešeto srce ima; stavi mu nogu na jedan kraj, ono će te drugim po koljenu (t. j. svak se od sile i nepravde brani čim god može). — Ne budi svakoj peći žarilo, ni svakoj ptici kobac (t. j. ne budi silnik, koji druge muči i ubija).

ZAKON. Zakoni se grade, k r o j e (skroje) ili k u j u (skuju). — Neki su gradovi bili nekada izuzeti i s p o d z a k o n a (t. j. nije se na njih protezao zakon) o vojnoj službi. — Zakona ne valja ni r e m e t i t i (t. j. rušiti), ni š u p l j i t i (t. j. krnjiti), ni i z v r t a t i (t. j. iskrivljivati). — Zakonik je ne samo knjiga u kojoj su zakoni nego i čovjek koji zna zakon (Htjeli bi da budu zakonici, a ne razumiju ni što govore, ni što utvrđuju). — O z a k o n i t i dijete znači: učiniti ga zakonitim — u z a k o n i t i što: učiniti što zakonom (a zakoniti se, pozakoniti se isto je što vjenčavati se, vjenčati se). — Poslovice: Što je razlog, to je zakon. — Razlog zakonom, a zakon svijetom vlada. — Zakon veže, a razlog steže. — Što više zakona, to manje pravde (*Corruptissima respublica, plurimae leges. Ordre, contrordre, desordre*).

SUD I PARNICA. Pored sudac dobra je riječ i s u d n i k (u s u d i j a nastavak i j a je turski kako u kadija), a za žensku s u d i l j a (s u d n i k o v i c a je sudnikova žena). — S u d i l i š t e je svako (i misleno) mjesto gdje se sudi (n. pr. književno sudilište ili kritika, moralno sudilište ili savjest) — s u d i š t e je isto što i sudbina — s u d n i c a: kuća u kojoj se sudi (ali mjesto sudilište i mjesto sudnica govori se i sud, koji ima po tom pored apstraknog i konkretno značenje). — Prema sud ispravni su pridjevi s u d s k i i s u d n i (ali nije sudbeni). — Obično se kaže parnica ili pravda, ali to isto značenje imaju i p r a i p a r b a. —

Digitized by Google

Parnica se zameće, podiže (Zametnuo, podigao je parnicu na mene ili protiv mene), pak se onda tjera, goni. — Parničar se zove onaj koji rado zameće parnice (ž. rod parničarka). — U nekim mjestima u kojima ima mnogo parničara pukne, otvori se svako malo vremena nova parnica. — Prema pra ima glagol preti (prem), prema parba parbiti koga, t. j. tužiti koga na sud — prema pravda zapravdati koga, t. j. zametnuti na koga pravdu, i ispravdati (pravdu), t. j. dobiti parnicu. — Pored zapravdati koga reče se još: izvesti koga na sud, dati ili metnuti koga pod sud, pritegnuti koga k sucu. — Kad se dvojica svade, otjeraju se kadiji na sud, iznesu svoju parbu i pokažu svoje razloge; gone se, tjeraju se sudom, potežu se po sudovima. — Stari Nijemci bijahu dužni suditi se između sebe dobrim ljudima (t. j. ostaviti svoju stvar da presudi porota, obranici). — Presuditi znači izreći sud (Sudac sudi i presuđuje). To značenje ima kašto i osuditi (Ti si moja žena, tako je, zar, Bog osudio, t. j. presudio). I rasuditi znači isto što presuditi, ali pošto se je stvar svestrano ispitala (zato je rasuda zgodna riječ za presudu viših sudova), ali kašto znači i promijeniti, oboriti tuđi sud (Što prvi sudac presudi, drugi može rasuditi). — Usuditi upotrebljava se samo kad je govora o Bogu, o Usudu (Tako je Bog, tako je Usud usudio da jedan bude srećan, drugi nesrećan). — Presuditi što od ramena znači: presuditi ne istražujući dugo razloge, nego onako kako se sucu čini da je pravo. — Niko ne može pravo suditi, ako nema o što oprijeti, t. j. ako nema podloge da sudi. — Besuđe je ono kad nema suda; a zemlja u kojoj nema suda besudna je zemlja. — U Crnoj Gori kad se kome što ukrade (ili koja druga šteta nanese), on objavi što će dati onome koji mu lupeža (zločinca) pronađe. Koji pronađe zove se sok, a što se ovomu da — sodžbina. — Sok, da se ne bi s lupežem bez nevolje omrazio, ne prosoči, ne nasoči ga (t. j. ne oda ga), nego pošalje k njemu kakoga čovjeka koji mu kaže da neko zna da je on to i to ukrao, već neka ide te se miri na lijepe s pokradenim. Ovaj čovjek koga sok šalje k lupežu zove se sokodržica. — Slično kako prosočiti znače glagoli prokazati (Tek me vojsci turskoj ne prokaži. Sakriću se ovdje gdje me niko neće naći, van ako me ti prokažeš. Djeca prokazuju obično sve tajne) i opovjediti (Opovjediti izdajicu nije grijeh. Djetao se opovijeda svojim kliktanjem). Prema opovjediti ima i imenica opovijed: kao prijava (vlasti) ili tužba (ispor. otpovijed ili otkaz, napovijed ili navještaj mladenaca u crkvi). — (Otpisati kome znači: odgovoriti na čije pismo, a) otpisati koga: optužiti koga pismeno — ličiti na koga krv ili krvničiti koga: tužiti koga da je počinio krv, da je ubio čovjeka. — Poslovice: Niko ne može sudac i parac (tužilac) biti. — Ne može jedan ročit' (tužiti) i svjedočit'. — Ko te tuži — kadija, ko te sudi — kadija (tako je bilo pod

Digitized by Google

Turcima, ali tako je, bome, kašto i kod prosvijetljenih naroda). — Na nestadak ljudi i Staniša sudi. — Da je pamet do suda kako od suda! Da je do kadije kako od kadije! — U sud vrata široka, ali su iz suda uska. — Ako ti je pravda prava, ne osta ti kesa zdrava; ako ti je pravda kriva, ne osta ti kesa živa. — Bolje je mršava pogodba nego pretila pravda (*Ein magerer Vergleich ist besser als ein fetter Process*).

PRAVICA I KRIVICA. Pravica ili pravda se ljudima k r o j i. Prema pravda načinjena je imenica k r i v d a (koja se govori pored krivica i krivnja), kako je, naprotiv, prema krivac napravljena imenica p r a v a c (pravednik). — Govori se p r a v p r a v c i t (t. j. posve prav, nevin), prav kao d u p l i j e r (od materijalnog smisla: ispravan kao posvećena voštanica, postao je moralni: pravedan, nevin kao svetac) — kriv (je), š t o je živ (nimalo kriv) — nisam ja kriv tvojoj bijedi, k a k o n i j e k r i v a B o s n a, š t o j e g l a d n a H e r c e g o v i n a — prav kao k r i v o d r v o (t. j. kriv) — iz Sv. Pisma je fraza: J a o d t o g a r u k e u m i v a m (t. j. ne primam zato odgovornosti, neću da padne krivica na me). — Narodne su riječi i: (Stradati) n i k r i v n i d u ž a n, n a p r a v a (i l i p r a v e d n a) B o g a, z a p r a v a (i l i p r a v a p r a v c i t a) B o g a, n a p r a v d i B o g a, t. j. prav, nevin — našla ga je bijeda na s u h u p u t u, t. j. obijedili ga nedužna (bijeda se ovdje poredi sa psom koji nađe lakše trag po mokrom putu, a krivica s nečim mokrim što ostavlja trag za sobom) — bijeda (kleveta) na p r a v o g a k r i v c a (ovo se kaže u šali kao uzimajući u obranu krivca). — Kaže se: okriviti, ali i p o k r i v i t i, u k r i v i t i koga, i z n i j e t i, o b o r i t i, s v a l i t i krivicu na koga. — Optuženik je pod k r i v i c o m i mora ići na sud da se p r a v d a — pravac se lako opravda, i z v i j e s e i i s p r a v i k a o p r u t — krivac se svjetla (t. j. kao izgovara), jer mu je c r n o b r a z, o t p i r e s e n a d r u g e (t. j. brani se bacajući krivnju na druge); ali ga s a p r u svjedoci i sudac (t. j. dokažu mu na sudu krivnju — s a p r e t i, saprem; trajni: s a p i r a t i, sapirem); on se onda p o v u č e k a o ž a b a u k o r u (t. j. prestane se braniti, osjećajući se kriv). — Od zločinca svak o t r e s a skut (t. j. niko neće da ga pravda, da ga brani). — Obične su riječi u ustima našega naroda: K a ž i p r a v o, t a k o b i o z d r a v o! (K a k o p r a v o, t a k o b i o z d r a v o!) n e g r i j e š i d u š e! (kaže se kad ko krivo govori). — Poslovice: Ni po babu ni po stričevima, već po pravdi Boga velikoga (t. j. pravo valja suditi — kako Marko u pjesmi »Uroš i Mrnjavčevići«). — Kako Jakovu, tako svakomu (treba činiti pravo). — I krivo sjedi, a pravo reci. — Jače pravo nego mač. — Ako pravda ne pomože, krivda neće pomoći. — A što je bolje od slave Božje i večere s pravdom stečene? — Prav se smije, a kriv se krije. — Svijetao obraz malo vode treba (t. j. pravedniku nije potreba da se dugo pravda). — Pokraj suhoga drveta i sirovo izgori (t. j. uz krivca kašto i nevin propadne). — Gdje novac zveči, pravda ječi (t. j.

Digitized by Google

novcem se kašto i sud potkupi). — Nejačica pravdu gubi. — Ko kriva žali, s pravom griješi.

KAZNA. Narodne su riječi: V r a ć a B o g u d u g o v e (t. j. trpi od Boga kaznu radi počinjena zla) — s t i ž e g a u č i n (t. j. stigla ga kazna radi zla što je učinio) — s a p r e l a g a s o i h l j e b (t. j. bio je kažnjen radi svoje nezahvalnosti). — Pored staviti ili baciti kaže se i s t r p a t i ili s k r h a t i koga u tamnicu. — Kako se u tamnici ponajviše leži ili stoji, to se kaže, n. pr., o d l e ž a o j e t r i d a n a u t a m n i c i, o t s t a j a o j e k a z n u (t. j. izvršio, otrpio). — U tamnici čovjek t a m n i ili t a m n u j e (čami) — u gvožđima t r u h l i (Otruhlio je u gvožđima). — Poslovice: Izaći će djelo na vidjelo. Izaći će kolo na takalo. Doći će i vranac na tijesan klanac. Doći će kosa do brusa. Doći će plata na vrata. Doći će Božji rasap na vražji nasap. Popršio je, ali nije poletio (zla djela mogu samo za neko vrijeme ostati nekažnjena). — Kako je sijao, onako i žanje. Kako udrobiš, onako ćeš i kusati. Kako prostreš, onako ćeš i ležati. Kako ko mjeri, onako mu se i odmjeri. Što ko djela, preda nj pada. Ko zlo čini, neka se dobrom ne nada. Od nezrela voća trnu zubi. — Ko drugomu zamke plete, sam će se u njih zaplesti. Ko o nevjeri radi, nevjera mu se o glavu razbija. Ko mač podire, od mača umire (*Chi di coltel ferisce, di coltel perisce*). — Kriva se drva na ognju prave, a prava krive (t. j. za zlo čeljade je oštrina i kazna, za dobro blagost i ljubaznost).

39

SVJEDOČANSTVO I JAMSTVO. Svjedok se i z v o d i (Ako li mi se ne vjeruješ, izvešću ti svjedoka) da svjedoči za koga (t. j. na korist koga) ili na koga (t. j. na štetu, protiv koga: Ne svjedoči lažno na bližnjega svojega). — Svjedočanstva poštenih ljudi t v r d a s u, v j e r n a (pouzdana). — Daničić piše o s v j e d o č i t i (n. pr. pismo, potpise) za ono što se običnije kaže ovjeriti ili potvrditi (njem. *beglaubigen*, tal. *autenticare*), i riječ je zgodna, jer je formula, n. pr., svjedoči se da se prijepis slaže s originalom, da je potpis autentičan. — Jamçu (jemcu) kaže se i p o r u k (Poruk mi je jedan Bog na nebu!) od koje je imenice postao glagol i s p o r u č i t i za koga, koji znači isto što i u j a m č i t i s e ili p o d j a m č i t i s e (p o d u z e t i s e, o d a s t a t i) za koga, t. j. postati za koga poruk, jamac. — Od jamac izveden je i prelazni glagol u j a m č i t i k o g a, koji znači: privoljeti, nagnati koga da jamči (n. pr. ujamčiti selo ili seljake, t. j. nagnati ih da jamči jedan za drugoga da ovaj nije što zlo počinio, ili da svi zajamče da se unapredak što zlo počiniti neće). — I o jamcu i o jamstvu, kad se čovjek može u nj pouzdati, kaže se t v r d jamca, t v r d o jamstvo. A od toga pridjeva tvrd s ovim značenjem postale su imenice: p o t v r d a (Toj riječi nema potvrde u starim knjigama, takom dogadaju nema potvrde u historiji, t. j. kao nema svjedo-

Digitized by Google

čanstva) i t v r d a (Za bolju tvrdu da će mu dug platiti, dade mu zalog, t. j. za bolje jamstvo), zatim glagoli: potvrditi, p r i t v r d i t i (Osvatio se s Crnogorcima da bolje pritvrdi svoje gospodstvo nad Primorjem, t. j. da ga kao bolje zajamči. Ta su me pisma još bolje pritvrdila u mojem mišljenju) i u t v r d i t i s e (Dok spisatelji ne postave u pisanju pravila i sami se u njima ne utvrde). — Svjedok svjedoči n e b o m i z e m l j o m (Svjedočim ti nebom i zemljom da je tako bilo), jamac jamči svojom glavom (Evo moje glave da je tako!). — J a m a c p l a t a c, veli narod, t. j. ko se za koga podjamči mora do potrebe i platiti za nj. — T a m n o j n o ć i s v j e d o k a n e m a.

SASTANAK I UGOVOR. Za ono čemu kažemo obično sjednica bolje su narodne riječi sastanak ili s t a n a k (Dodite večeras na stanak i dogovor), skupština, vijeće ili v i j e ć a (imati ili činiti sastanak, zbor, dogovor, skupštinu, v i j e ć a t i v i j e ć u). U sastanku se nešto glavi, tvrdi, ugovara dok se ne u g l a v i, z a g l a v i, u t v r d i, ugovori; u vijeću (vijeći) se vijeća dok se ne s v i j e ć a, s v r š i, d o k o n č a. — I nagodba, pogodba, ugovor se čini, glavi, dok se ne učini, uglavi, utvrdi, u g o d i (Ugodili smo već tri ugovora). Niža vlast uglavi ugovor, a viša ga p r i t v r d i, t. j. kao potvrdi, odobri. — Dogovor, sastanak može s e r a z b i t i; nagodba, pogodba, ugovor može se r a s k v a r i t i, r a z v a l i t i, r a s k i n u t i. — Slično kao dogovor (dogovoriti se) znači i u g o d a j (ugoditi se) i sporazum (sporazumjeti se) — slično kao nagodba znači i p o p r a v a (Pošli na sud na popravu; t. j. na podmirenje) i n a m i r a (U nekim slučajevima nije bilo dosta samo vratiti stvar nego se još nešto uzimalo od krivca. To ne treba pomiješati s globom. Globa je imala značenje i silu kazne, a ono je drugo bila samo namira). — I pogodba i ugovor upotrebljavaju se u smislu tal. *contratto*, njem. *Vertrag* (ugovor je i tal. *patto* i *trattato*), ali pogodba znači i ono čemu se u književnom jeziku kaže običnije uvjet i uslov, koji nisu, ni jedan ni drugi, narodne riječi. — Poslovice: Dogovorna je najbolja. Dogovorna je svaka bolja nego pogovorna (t. j. nego ponovni govor). — Ugođaj zakon razbija. — Ko tvrdo uveže (t. j. ko u ugovoru sve pogodbe utvrdi), lakše odriješi (t. j. manje će povoda dati parnicama). — Bolje s dužnikom se nagoditi nego po sudovima se potezati.

OBEĆANJE I VJERA. Mjesto obećati, obećavati kaže se i o b r e ć i, o b r i c a t i, pa oba glagola mogu biti i povratna: o b e ć a t i s e, o b r i c a t i s e (Obećao mi se, obrekao mi se da će mi sutra platiti dug). — Obećava z l a t n a b r d a, obećava b r d a i d o l i n e, ko premnogo obećava — obećava m a z n ó n a p r a z n o, ko vara lijepim riječima. — Nešto tvrda od obećanja je riječ (poštena riječ), koja se daje, zadaje pa se onda drži — ili se p o m e ć e (Pometnuo je svoju riječ), gazi, krši, poriče (C a r s k a s e n e p o r i č e), od nje se u d a r i n a t r a g (Udario je natrag od svoje riječi), što se reče to se poreče,

Digitized by Google

razreče (Sramota je reći, pa razreći, poreći). — Volim s nogu nego s riječi, znači: volim poginuti nego zadanu riječ prekršiti — drži riječ kao rešeto vodu: ne drži je nimalo. — Ali osim na svoje poštenje poštenom riječi, kako drugi narodi, naš se prosti čovjek pozivlje još više na svoju vjernost da zajamči drugomu vršenje svoga obećanja, i to riječju vjera. Tako se pita: Je li vjera, n. pr., da mi nećeš ništa učiniti, da me nećeš odati? (t. j. mogu li se u tebe pouzdati? obećaješ li mi?) — a odgovara se: Vjera ti je (vazda) od mene. — Vjera se kao i riječ daje, zadaje ili zalaže (Zaklinje se i vjeru zalaže), podlaže (Podložio je svoju vjeru da će nas štititi). Vjera se s kim uhvati (Uhvatio sam s njim vjeru, uhvatili smo vjeru među sobom da ćemo se uzajamno pomagati), pak se onda drži, ili što se reče to se svjeruje (Održao je vjeru: što je rekao to je svjerovao), drži se i potvrđuje (A hoćemo vjeru potvrditi i suviše se darom darovati). Onda je to tvrda, neprelomna vjera. — Ali se vjera može i pogaziti, prekršiti, prelomiti, vjerom čovjek može okrenuti, prevrnuti, svrnuti (Zadao je vjeru pa je njom okrenuo, prevrnuo), može čovjek čovjeka iznevjeriti. Za taku vjeru velimo da je mala, tanka (Tanka bješe vjera u Turaka), šarena. — Vjera je Božja kad je s Bogom dana (Što prevari pobratima svoga, a na lijepu Božju vjeru tvrdu?), a najveća je zakletva: Vjera i Bog! — Vjera se traži osobito u ratu, pa u ljubavnim odnosima, zatim u trgovačkim poslima. Pobratimstvo nije bilo drugo nego svečano zadavanje vjere između dvojice (po narodnim pjesmama i između dvoga; tako je poznato da se Kraljević Marko pobratimio s vilom Ravijojlom): da će se u svakoj prigodi, ali osobito u boju, uzajamno potpomagati. — Vjeru hvataju među sobom i oni koji se potajno združuju protiv vladara ili države, i zato se ti zovu zavjerenici, a njihova radnja zavjera, zavjeriti se (urotnik, urota, urotiti se zastarjele su riječi). — Vjera reče se i čovjeku koji drži vjeru, a nevjera koji je ne drži (Pjesma pjeva: Zdrav, Milošu, vjero i nevjero: prva vjero, potonja nevjero!). A psovka je: Nijedna vjero! — Vjera se zadaje i djevojci koja se prosi (Tvrda vjera! ostaviť te neću, tvrda vjera! prevarit' te neću), onda je djevojka pod vjerom ili vjerena, vjerenica. Pošten momak neće djevojku iznevjeriti, još manje poštena djevojka momka. — Vjera znači i kredit. On ima vjere na trgu, svak mu daje na vjeru (u dug). Prije su se ljudi mnogo više vjerovali (t. j. jedan u drugoga imali su vjere, davali su jedno drugome u dug), uzajmio bi' čovjek čovjeku bez jamca i svjedoka — sada se teže jedan u drugoga povjeruje, uvjeruje. Od onog vremena biće riječ: pouzdan kao vrbov klin (t. j. sasvim pouzdan); a našemu vremenu više odgovara ona: kao u šupljim njedrima (t. j. nimalo pouzdan). — Poslovice: Obećanje je teško dugovanje. — Obećato,

Digitized by Google

kao dato (t. j. za onoga koji je obećao). — Ko mnogo obećaje, malo daje. — Obećanje, ludu radovanje. — Vo se veže za rogove, a čovjek za riječ. — Sto zborova posao čine, a jedna (riječ) veže i driješi. — Riječi su bez djela kao oblaci bez kiše. — Malo je prave mjere i tvrde vjere. — Vjeru ko lomi, i njega će vjera. — S obećati i zadati riječ ili vjeru srodni su glagoli: zareći se (zaricati se), koji znači kao tvrdo odlučiti i reći da se neće što učiniti (Zarekao se, zariče se da se neće oženiti) — zateći se (zatjecati se), koji ima isto značenje, samo što iza ovoga može slijediti i niječna i jesna rečenica (Zatekla se da ne ljubi mlada momka, t. j. zarekla se. Zatječe se paša caru da će Srbiju zemlju umiriti). — Od glagola zateći se postala je imenica zatočnik: onaj koji se kome zateče, obaveže da će što učiniti, osobito da će se biti kao ubojnik, tal. *campione*, njem. *Kampfheld*.

ZAKLETVA. Kad izjavljujući što drugomu licu (ili kojoj vlasti) kao molimo Boga da nas nadari, ako istinu govorimo, ili da nas pokara, ako lažemo, i to činimo u svrhu da zajamčimo istinitost svoje izjave, mi se kunemo, zaklinjemo, preklinjemo (kunemo se i zaklinjemo, kunemo se i preklinjemo). Zakletva je, n. pr.: Tako me Bog pomogao! (t. j. molim Boga da me pomogne, ako istinu govorim), ili: Tako me Bog ubio! (t. j. molim Boga da me ubije, ako lažem). Ukletva (ukleti se, uklinjati se) isto je što zakletva, samo što njom molimo Boga da nas očuva od kojega zla, ako istinu govorimo, n. pr.: Tako mi se grob ne prosjeo kao Ariji bezumnome! (razumije se: kako istinu govorim). Uklin je ono zlo čim se uklinjemo (u ovoj je ukletvi to zlo heretik Arija). Icipatise, n. pr., Bogom, znači kleti se, ali nesmotreno (bez potrebe). — U zakletvi zalaže čovjek dušu svoju, zato se mjesto zakleti se govori i: podnijeti ili poduprijeti dušom (Bi li mogao podnijeti, poduprijeti dušom da si mi dug platio?). — Pudupr'o je dušom kao polugom, reče se (ironički) za onoga koji se je krivo zakleo — Bog ti, a duša ti! (t. j. spomeni se Boga i duše), kaže se, također onomu za koga se misli da je krivokletnik — dva bez duše, treći bez glave, veli se kad se dvojica krivo zakunu protiv koga, a znači da je on onda propao. — Pored neprelaznih zaklinjati se, preklinjati se imaju i prelazni glagoli zaklinjati, preklinjati, koji znače kao: moliti ili poticati koga da što učini zarad Boga ili zarad koga ili čega drugoga svetoga ili miloga (Zaklinjem te živim Bogom i imenom Božijim, majčinim mlijekom, nebom i zemljom i svim što je na svijetu, sinovima utrobe tvoje i t. d. da me ne odaš, zaklinjem te po triput od neba do zemlje da budeš milostiv) Kad se moli zarad bratstva, kumstva, zarad sv. Jovana, onda se to kaže: bratimiti, kumiti, jovanimiti koga (Bratimim te, kumim te, kumim te i jovanimim, reci mi gdje mi je sin).

Digitized by Google

40

NARODNE ZAKLETVE. U nas se prosti ljudi, osobito pravoslavne vjere, mnogo kunu i veoma različitim stvarima. Naši su sakupljači narodnoga blaga zabilježili golem broj takih zakletvi (najviše ukletvi). Ima ih, upravo, četiri vrste: a) u kojih se ne zazivlje na sebe ni dobro ni zlo, već se samo kao pozivlje za svjedoka Bog ili što drugo sveto ili milo, n. pr.: T a k o m i B o g a ! T a k o m i d u š e ! T a k o m i v j e r e ! i t. d. ili (kraće): B o g a m i ! D u š e m i ! V j e r e m i ! Ali ja mislim da su to samo, bilo kako, pokraćeni oblici druge vrste zakletvi, n. pr., Tako mi Boga! da stoji mjesto: Tako mi Boga pomoć bila! ili: Tako mi Boga uživati bilo! ili slično — b) u kojih se što dobro na sebe zazivlje ili za sebe moli, n. pr. Tako mi Bog pomogao! (razumije se, kako istinu govorim) — c) u kojih se što zlo od sebe odvraća (a to su ukletve), n. pr.: Tako me Bog ne ubio! (razumije se: kada istinu govorim, neka me ne ubije!) — d) u kojih se što zlo na sebe zazivlje, n. pr.: Tako me Bog ubio! (razumije se: kako lažem, t. j. ako lažem, neka me ubije!).

Evo sad naramak narodnih zakletvi svih četiriju vrsta:

a) Tako mi Boga istinoga! — Tako mi što vedri i oblači! (t. j. onoga što vedri i oblači). — Tako mi onoga koji me je stvorio i koji će me rastvoriti! — Tako mi prijestolja Božjega! — Amaneta mi Božjega! — Do Boga i do moje duše! — Na moju dušu! — Jedan mi Bog, a jedna mi Božja vjera! — Tako mi vjere koju vjerujem! — Tako mi Bogova doma! — Tako mi visinske visine i dubinske dubine! (t. j. raja i pakla). — Tako mi Krsta u kojem sam kršten! — Tako mi glasa Božjega! (kad se čuje glas zvona), a Bog je istina. — Tako mi ovoga blaga — kruha Božjega! (uzimajući u ruke kruh). — Tako mi konca koji me čeka i koji me ne može minuti! — Tako mi strašne ure koja me čeka! — Tako mi umrlog časa! — Tako mi umrle čaše! — Tako mi konca umrlog i čaše koja me čeka! — Tako mi grobne zemlje! — Tako mi unakrst zemlje i svijeta! — Tako mi svijeta i vijeka! — Tako mi svijeta na koji ću i zemlje u koju ću! — Tako mi neba i zemlje! — Tako mi sunca! — Tako mi što sja (t. j. sunca)! — Tako mi one zrake nebeske! (put sunca pokazujući). — Pučine mi morske! — Tako mi vida očinjega! — Tako mi obraza i poštenja! — Tako mi majčine hrane! — Živ mi brat! — Tako mi živ brat! (sestrina zakletva). — Tako mi vijenca kojim smo združeni! (k ženi). — Tako mi što odijeliti ne možemo! (t. j. krvi — k srodniku). — Tako mi ljubavi koju imamo — neka Bog zna! (k prijatelju). — Tako mi soli i hljeba! (k prijatelju).

b) Tako mi kadgod jadnoj Bog pomogao! — Tako me Bog od ljudskih napasti uklonio! — Tako mi prijatne molitve bile ka Gospodu Bogu! — Tako mi Bog moj porod smirio! — Tako mi Bog moju djecu proputio i na dobri put namjerio! — Tako mi Bog djecu namirio u svačemu za

Digitized by Google

što ga molim! — Ovako u raj! — Onako mi živjelo što je od moga srca palo! — Tako imao koga iza sebe ostaviti! — Tako mi umrijeti Boga zovući! — Tako mi duša na ovom svijetu uživala (a na drugom kako mu drago)! — Tako mi duša carovala! — Tako mi sreća napredovala! — Tako po suncu veseo hodao! — Tako ja zdrav bio i ko mi je mio! — Vjera moja tako mi pomogla!

c) Tako me Bog ne ubio! — Tako me ne smeli i ne pomamili zauzi* Hristovi! — Tako mi sveta Nedjelja** jade ne nanijela! — Vjera me ne ubila! — Tako svoju vjeru ne prevrnuo! — Tako na hrišćansku vjeru ne pohulio! — Tako dušu paski ne izgubio! — Tako mi se vino na krsno ime u krv ne prometnulo! — Tako mi se krsna svijeća ne ugasila! (t. j. ne imao ko ugasiti je). — Tako mi majka tamne (tužne) vijence ne savila prije sutra! — Tako mi se trag (porod) ne istražio! — Tako mi se pleme ne zatrlo! — Tako mi se ne iskopala tri sjemena: ljudsko, skotsko i zemaljsko! — Tako mi se kuća ne iskopala! —. Tako mi se ognjište mojom krvi ne ugasilo! — Tako mi šljeme na ognjištu ne panulo! — Tako mi troskot na ognjištu ne iznikao! — Tako samohrana ne sjedjela! (ženska zakletva). — Tako me braća ne pomrzila! — Tako me bratska ne poprla (ne uništila)! — Tako me ne poprlo što mi iz tvoje ruke dao! — Tako ne imao sreće kao crni pauk u gori! — Tako me zli narok (t. j. zla sreća) ne tjerao! — Tako me zli čas na vjenčanju ne namjerio! — Tako me (nenadno) čudo ne zadesilo! — Tako u jade ne kukala! — Tako mi se u jade ne kupili! — Tako mi se tuga na srce ne savila! — Tako se u crno ne zavila! — Tako se ne mučio kao prtena žica! — Tako mi sve pasjom gladu ne pomrlo! — Tako mi sve crna šteta ne pomela! — Tako me zloba ne radovala! — Tako me ne klelo malo i veliko! — Tako se sa mnom svijet ne uklinjao! — Tako me pomama ne napala! — Tako mahnit po gori ne hodio! — Tako u mahnit vjetar ne udrio! — Tako mi one žerave i tako je mahnit ne zobao! (pokazujući na žeravu). — Tako me kuga sarajevska (čuma carigradska) ne smela! — Tako gubom ne smrdio! — Tako me ne jela guba do pasa, a živina (rak-rana) od pasa! — Tako me živina ne grizla! — Tako me crvi ne točili! — Tako me groznica ne spopala! — Tako se ne zgrčio kao klupko u rešeto! — Tako zgrčen na tvoja vrata ne dolazio! — Tako se ne savio kano srp! — Tako se ne vukao potrbušice kao zmija ljutica! — Tako ne hodio početvorke (četveronože) kao žaba gubavica! — Tako mi se usta na zatiljak (naopako) ne obratila! — Tako mi se jezik ne zavezao! — Tako mi jezik ne propao kroz vilice! — Tako mi lijeva desnoj ne pomogla! — Tako se lijevom ne krstio, a desna mi ne usahla! — Tako me tuđe ruke ne zalagale! — Tako mi ovo najpotonji zalogaj ne bio! (zalažući se). — Tako se ne provalio kao Arije bezumni! — Tako

* Zauzi Hristovi (prvi i drugi) poklade mesne i bijele. — ** U narodu se našem misli da je nedjelja neka sveta žena.

Digitized by Google

mi se utroba ne prosjela kao Ariji bezumnome! — Tako se ne prosjeo kao jama bezadnjica! — Tako mi slom ne pukao (t. j. tako se ne slomio i otvorio)! — Tako ne pao i mrtav ne ostao! — Tako mi se crijeva ne sukala! — Tako mi voda ne zasjela (u grlu ne stala)! — Tako se ne očajao (t. j. ne ostao živ) hiljadu godina! — Tako me naprasna smrt ne našla! — Tako me do sutra otegnutih peta ne našli! — Tako me mrtvi znoj ne popao! — Tako me četvorica ne nosili! — Tako me prije sutra u mrtve oči ne ljubili! — Tako me u mrtvo čelo prije dana današnjega (t. j. od danas do osam dana) ne ljubili! — Tako pokajnice za mnom dovijeka ne lagale! — Tako moje tijelo vran (gavran) ne kljuvao! — Tako mi se tijelo ne razlijevalo kao pjena morska! — Tako me konjski repovi ne vukli! — Tako me konjska kopita ne satrla! — Tako me ne tukla ljuta zmija usred oka! — Tako se pasje krvi ne napio! — Tako Ciganin na mene krv ne ličio! (t. j. ne tužio me s umorstva). — Tako mi se svaka rabota ne zakamenila kao stanac! — Tako se nada mnom nebo ne lomilo! — Tako me strijela uslijed počeoka ne ubila! — Tako me suha munja ne osmudila (ne spržila), a prav se Bogu ne ukleo! — Tako me grom ne ubio, a vi zdravi i veseli! — Tako me zemlja suncu ne otela! — Tako me zemlja ne radovala (ne uživala)! — Tako me ne kumile gore i vode! — Tako mi ova puška srce ne ponijela! (pokazujući pušku). — Tako me turska sablja ne porazila! — Tako me puška ne prevarila u najvećoj nevolji! (u Arnauta najveća zakletva). — Tako me oružje ne izdalo kad je najveća potreba bila!

d) Tako me Bog ubio! — Tako raja ne vidio! — Ne dočekao jutra! — Toliko mi zlotvor pakostio! — Da Bog da mi svaka sreća posahnula i ne imala napretka kao ova slamka pojutros! (prekinuvši slamku). — Da Bog da prometnula mi se liturgija žabom kornjačom i po kući mi proskakala! — A da bi me ne rodila majka, već kobila koja konje rađa!

41

ŽELJA. Pored volja me je, nije me volja (nemam volje), baš me volja jesti, igrati se, spavati i t. d., gdje je v o l j a kao mala želja ili potreba fizička, kaže se i: jede mi se, spava mi se, i t. d., ne igra mi se, ne čeka mi se, ne mre mi se i t. d. — Sinonimi su glagoli: željeti i žudjeti (jako, ž i v o željeti), zatim težiti (Sve teži na svoj zavičaj. Teško je kazati za čim on teži. Naša država teži k miru i napretku), čeznuti (Dijete čezne za majkom. Duša čezne za Bogom k a o j e l e n z a i z v o r i m a), hlepiti (Čovjek hlepi za častima. Duša hlepi k raju), g r a m z i t i (Gramzi za blagom); imenice: želja (ž i v a, p u s t a), žudnja (za znanjem), čeznja ili čeznuće (za domovinom), težnja (k jedinstvu), pohlepa, požuda, pohota, žeđa (za osvetom); pridjevi: rad (Rad sam, rada sam, radi smo malo se prošetati. On mi je zlu rad. Radij sam umrijeti

Digitized by Google

nego ovako nesrećno živjeti. Volij sam da mi gaziš po grobu no po trbuhu, t. j. volim poginuti braneći se nego da me živa mučiš. Upita djevojke bi li se udale i za koga bi koja najradija, najvolija), željan (zabave), lakom (na blago), gramzljiv (za tuđom mukom), pohlepan (kao vuga na smokvu, kao mora na mlada junaka), popašan (kao mačka na ribu), požudan (slave — ali požudna djevojka znači i djevojka koja budi požudu), žedan (krvi, osvete, ali i nauka, vjere). — Kako prema komparativu volij ima glagol voljeti, tako prema superlativu najvolij stvorio se glagol, jedini te vrste, najvoljeti. — Tal. pridjev. *curioso*, njem. *neugierig* prevodio se kojekako na naš jezik (znatiželjan, znaličan, izvjedljiv, ljubopitan, pitljiv), narodna je riječ radoznao (postala od rad sam znati — što se može reći i: brižljiv sam da znam). — Častohlepan, slavohlepan, vlastohlepan nespretne su kovanice (kako i častohleplje, slavohleplje, vlastohleplje). To se bolje kaže: lakom na časti, na slavu, na vlast ili pohlepan, gramzljiv za častima i t. d. (gramzljivost za častima i t. d.). — Od složenica glagola željeti pominjem: poželjeti (poželi ko koga kad mu ga nestane: A u mene nigdje nikog nema, neg' mi stara u polači majka, a svoga sam ćaću poželjela. — Kad te poželio, onda te i vidio, kaže se kad se koga ne želi vidjeti), uželjeti se ili zaželjeti se koga ili čega (t. j. živo zaželjeti koga ili što) i naželjeti što (t. j. postići ono što se želi). — Željakati i željkovati su deminutivi glagola željeti. Kaže se da slavulj priželjkuje kada pjevajući dozivlje (želi) ženku. — Želja čovjeka bije (Ne bila te moga brata želja), mori; od želje čovjek uzdiše (Uzdiše kao siroče za daćom), gine, smagne (Prismagnuo sam od puste želje), kopni (Iskopnio sam od želje), srce mu puca (Puca mi srce za onim zlatom), trne (Trne mi srce za tobom), ište (Uči zanat kad ti srce ište), srce ga vuče (a kad što ne želi, onda mu srce ne da: Ne da mi srce da to učinim). — Kad ko čezne gledajući što u drugoga, reče se: Rastu mu (za tim) zazubice — kad ko hoće sad jedno, sad drugo: Nemoj ti meni tu izvolijevati koješta (kao trudna žena), nego jedi što ti se donese — kad pitaš koga što bi htio imati: Što bi ti da ti je? — Daleko mu lijepa kuća! kaže ko nije rad koga vidjeti. — Poslovice: Ko rad igra, lako mu se svira (t. j. ne treba nagovarati čovjeka da učini ono za čim ga srce vuče). — Ne daj uvijek srcu na volju. Srcu na volju, sebi na nevolju. — Ko ima pogaču, nek hljeba ne traži. — Ko hoće veće, izgubi i ono iz vreće. — Što oko ne vidi, srce ne želi (*Ignoti nulla cupido*). — Kad su pune oči, i srce je sito. — Što na srcu, to i na jeziku. Što baba veli, to baba želi. Što se babi htilo (mjesto: htjelo), to se babi snilo. Što ko miluje, ono mu je i drago. — Pitali medvjeda: Hoće li ove godine roditi kruške? — Hoće, dabome. — A zašto? — Jer su mi mile i drage.

Digitized by Google

ČEKANJE. Č e k je mjesto gdje se čeka (osobito kad se lovi). — Iščekati (iščekivati) znači: ostati (ostajati) na čeku dok ko ili što dođe, dok se svi skupe (Ja ću tebe, brate, iščekati. Kad imamo zajedno poći, treba da se iščekujemo) — s a č e k a t i ili š č e k a t i (s a č e k i v a t i ili š č e k i v a t i): sastati se (sastajati se) čekajući* (Lovci su se svaki dan ščekivali na raskrsnici). — Čekati znači i držati da će neko ili nešto doći (bez stajanja za to na nekom mjestu), u tom značenju slaže se s glagolom očekivati, samo što je kod očekivanja određenije v r i j e m e d o l a s k a, po tom i pouzdaniji sam dolazak (Čekam prijatelja već više dana, ali ne dolazi; očekujem ga večeras. Čekam smrt, ali ne znam kad će doći. Očekuje se od časa do časa njegova smrt). — Kao očekivati slično znači i glagol nadati se, ali nadamo se samo dobru, a očekujemo i dobro i zlo (bojimo se samo zla ili zebemo od toga). Govoreći o dobru nadamo mu se i kad je daleko, očekujemo ga kad je, obično, nešto bliže i stalnije (Nadam se da ćeš mi kadgod pisati. Očekujem što prije tvoje pismo). — Dočekati ima više značenja od kojih je osobito zgodno ono što je u ovakim rečenicama: Dočekao sam i tu radost da vidim kralja, t. j. doživio sam čekajući. K o č e k a, d o č e k a. Ne mogu dočekati da mi javi kako je putovao, t. j. ne mogu dotle čekati (U Dalmaciji se ovo često po talijansku loše reče: Ne vidim ure da mi javi). — I z g l é d a t i znači: željno čekati, kao gledati onamo odakle ko što očekuje (Izgleda k a o o z e b a o s u n c e. Već nam oči iščilješe izgledajući pomoć uzaludnu) — i z g l e d a t i: kao dočekati gledajući.

NADA. Pored nada kaže se i n a d za lat. *spes* (U nad Božji svladaćemo Turke) i n a d a n j e (Imam, stavljam nadanje na Boga). — Nada se p o t s t i č e, goji, m i l u j e, sad se n a v r š i, sad se i z j a l o v i, nevoljniku nikad ne p o g i n e. — D r ž i m t o (k a o) u d e s n o j r u c i, znači: tome se tvrdo nadam — nemam više ni i s k r e nade: nemam nimalo. — Nadu kad čovjek izgubi, onda p a d a č e s t o u o č a j a n j e (u očaj), koje je praćeno vazda od nekog duševnog nemira (taj nemir izriče i glagol o č à j a t i i pridjev o č a j a n, ali ga ne izriče pridjev b e z n a d a n). — Poslovice: Što je ko rada, onomu se nada. — Nada je zla žena. — Ufanje, zlo uzdanje. — Ne nadaj se ni u koga do u Boga i u svoje ruke. — Uzdaj se u se i u svoje kljuse. — Zlu se valja nadati, a dobru kad Bog da (ovdje je z l o eufemistički upotrebljeno, u smislu kršćanskom, kao da je i to dobro, jer dolazi od Boga; a n a d a t i s e z l u znači: spokojno ga očekivati). — Doći će voda i na moj mlin. Doći će sunce i na naša vrata (reče se u zlu čekajući eda dođe i dobro).

MOLBA I ZAHTJEV. Složenice glagola moliti: z a m o l i t i s e komu isto je što zamoliti koga (Kad odraste, zamoli se ocu svomu da mu dopusti ići s braćom) — d o m o l i t i ili u m o l i t i k o g a, u m o l i t i

---

* Sačekati što, n. pr., koplje, znači: držeći ruke pružene prihvatiti što bačeno.

Digitized by Google

se komu: skloniti koga molbama (Dugo molila, Boga domolila ili umolila, Bogu se umolila) — izmoliti što: postići što molbama (Izmolio sam u njega pravo otkupa); izmoliti se: moleći dobiti dopust (Izmolio se u cara da vidi sužnja u tamnici) — odmoliti: 1. svršiti moliti, smoliti (Nisam još sve molitve odmolio, smolio); 2. izbaviti moleći (U cara je sužnja odmolio). — Prema glagolu umoliti postao je pridjev umoljan (ili umoljiv), t. j. koga je lako umoliti, i neumoljan (ili neumoljiv), t. j. koga nije lako umoliti. — Prema muškom molilac ima ženska molilja (Ova slika prikazuje molilju). — Od molitva postao je pridjev molitveni, n. pr., molitvena knjiga (t. j. iz koje se čitaju molitve), molitvena čaša (t. j. iz koje se napija na krsnom imenu pošto se smolila molitva). — Bogomolja ili moljnica je zgrada u kojoj se ljudi Bogu mole (Ovo je jevrejska bogomolja, moljnica), ali bogomolja je i molitva, služba Božja, kako bogomoljstvo (Došli su misionarci u selo i čine velike bogomolje); bogomoljac je muško, a bogomoljka žensko koje se rado ili mnogo Bogu moli; bogomoljan je kao pobožan. — Prositi ima trojako značenje: prositi djevojku, prosjačiti (Oprosio je cio svijet, t. j. obišao ga prosjačeći) i ponizno moliti (Molim i prosim). — Jedva sam izdrljančio ili jedva sam pasjim zubima otklao, znači: jedva sam izmolio, proseći dobio. — Okukati ili òkapati moleći ili ištući znači: izmoriti se moleći ili ištući (Okukao, okapao sam moleći ga, ištući da me posluša. Imao sam mnogo okapanja dok me je poslušao) — probiti komu glavu: dosaditi komu moleći se za što ili onako govoreći o čemu (Ne mogu ga više slušati, probio mi je glavu svojim molbama) — navezati se, obavezati se koga, saletjeti, svitlati, oblijekoliti koga, navaliti na koga, navrsti se (navrzem se), uzletjeti oko koga ili na koga: kao zaokupiti koga, n. pr., moleći ili ištući (Navezao, obavezao me se da mu uzajmim novaca. Saletio me da mu kažem. Navalio na me, navrzao se oko mene da mu prodam konja). Prema glagolu navaliti ima i imenica navala (To je njegova navala bila da se to učini, t. j. on je navalio, zaiskao, tal. *insistere*, *insistenza*, njem. *beharren*). — Poslovice: Ko se moli, taj se umoli. — Koji se jačemu ne umoli, taj se ne obrani. — Koga je moliti, nije ga srditi. — Dokle prosi, puna usta nosi (t. j. mnogi dok mole da im se da, n. pr., novaca u zajam, puna su im usta lijepih riječi i obećanja); kad vraća (t. j. kad bi imao vratiti), pleća obraća.

POTICANJE. Sinonimi su: navesti, navratiti, navući, namjeriti, nàdariti (Ne navedi me u napast. Naveo ga na tanak led, t. j. prevario ga. Naveo je hajduka da ga oplijene. Naveo je prosce na djevojku, t. j. naveo je prosce da prose djevojku. Dobri navraćaju na dobro, a zli na zlo. Navukao je Turke na kršćane, zlo na narod. Što te namjeri da mu pišeš?, t. j. koji te slučaj navede? Koji te đavo nadari

Digitized by Google

na to?, t. j. koji te đavo navede?) — skloniti, krenuti, privoljeti, ponukati, nagovoriti (Ne mogu ga nikako skloniti, privoljeti, ponukati, nagovoriti da to učini. Što te krenu da ga uvrijediš?) — potaknuti ili potstaknuti, pokrenuti ili pobuditi koga na što ili u kome što (Potiče ga na rad. Potstaknuo je u njemu ponos. Pokrenuo je narod na ustanak; pokrenuo je ustanak u narodu. Pobuđuje ga na mržnju, pobuđuje u njemu mržnju) — nadražiti ili podražiti, nadršKati, nauckati, podjariti (n. pr. psa, čovjeka proti komu), nametnuti, potpustiti, podbosti, potstreknuti, podbuniti, podgovoriti koga na koje zlo (Nametnuo je hajduke da mu dvore poharaju. Potpustio je razjarenu svjetinu da ga ubije. Podgovorio je, podgovara narod na bunu). — Ne možeš mu dogovoriti ili ne može mu se dogovoriti, znači: ne dostaju čovjeku riječi da ga nagovori, koliko god govorio, ne možeš ga nagovoriti — potsjesti koga: biti sve oko koga i navraćati ga na koješta (Potsjeo me i ne mogu ga se okrstiti) — podmetati komu svoje riječi: kao navraćati koga da govori što ti hoćeš (Pusti ga da govori sam, ne podmeći mu svoje riječi). — Poslovice: Nukaoca glava ne boli. — Lasno je nevaljala na zlo navraćati. Lasno je žabu natjerati na vodu.

42

NARODNI POZDRAVI. Dobar ustanak! Srećna ustanka i još boljeg vazdanka! (ovako se pozdravlja onaj koji je ujutro iz postelje ustao, koji je rano ustao). — A. Kako ti je ime? B. Mirko. A. Da si pošten! (t. j. poštovan). B. I ti da si živ i zdrav! (ovako pozdravljaš onoga koji ti kaže svoje ime i ovako ti on odzdravlja). — U dobri čas! (ovako se odgovori onomu koji polazeći reče: Zbogom ostajte!) — Dobra kob! (kad ko srete koga). — Dobra stiž! Dobar sustig! (kad ko stigne koga). — Dobre hode! (kaže se putniku). — Dobre vam sijede, a još bolje besjede! (kad se dođe k ljudima koji sjede i razgovaraju) — Živ bio! (kad ko poljubi koga u ruku). — Pomoz' Bog u ovaj pošteni dom! (ulazeći u tuđu kuću) s desnom nogom naprijed da se sinovi rađaju, a djevojke udavaju.

NARODNE ČESTITKE. Zdrav bio i ocu i majci! (kaže se valjanom djetetu) — Gospod mi Vam zdravlje dao! — Da Vam Bog podrži dugovječno zdravlje! — Dugovječno, nepromjenito! — Da Bog produži zdravlje, sreću, napredak i svako dobro! — Zdravljica se nanosili, dobre sreće nahodili, mladosti se mladovali, lijepa žitka naživjeli! — Da Bog naspori! (t. j. neka učini da bude sporo, trajno — kad se radi o kakvom dobru) — Da vam Bog naspori i namnoži! — Da Bog ne ukrati (t. j. ne smanji)!

Digitized by Google

— Od neba vam rosilo, a od zemlje rodilo! — Od Boga vam srećno i čestito! — Dobrom srećom bilo! — Svaka ti sreća cvala! — Kudgod postupao, svuda na sreću nastupao! — Da Bog da i sreća od Boga! — Bog čuo, a zla sreća ne čula! — Tvoja se sreća rodila! zvjezdama sjajnim rosila! — Sreća ti se veselila — sa Stankom zajedno! — Bog svakom dijelio, a tebi, domaćine, kapom i šakom, i vrećom i svakom dobrom, plemenitom srećom! — Bog ti pridržao dosadašnje prijatelje, a druge primakao! — Sa svakim se pravo ljubio i bratski grlio! — Bog ti poštu udržao! — Dugo ti se ime spominjalo dokle teče sunca i mjeseca! — Lijepi glas po svemu svijetu nosio kako što nosi pčela po medenom cvijetu! — Nada te se ne našlo junaka! — Živ i zdrav derao, na bolje promijenio! (kad ko obuče što novo).

NARODNE MOLITVE. Sunce na istok, a jaki Bog na pomoč! — Bože, zakrili me krilom tvoje milosti i sačuvaj me od napasti i đavolje opsjene! od bijede vidovne i nevidovne! — Gospode Bože, pomozi mi na uranku, na bijelom danku, na mutnoj vodi i u tamnoj noći! — Utanji, Bože, al' ne prekini! — Uplaši Bože, al' ne umori! — Da Bog ne osudi! — Da Bog u grijeh ne upiše! — Da Bog prosvijetli, umudri! — Ne otvori, Bože, dušmaninu usta! (t. j. ne daj prilike da može za mnom zlo govoriti). — Milostivi, istini Bože, smeti moje dušmane, da se o svome teškome jadu zabave i da meni ne naude! — Prosta mu duša! — Bog mu dušu prosti! *(Gott habe ihn selig! Dio lo abbia in gloria!)* — Bog mu dao u raju naselja! Dušica mu raja dopala, rajske slave uživala u carstvu nebeskome! — Duša mu carovala gdje Božić i Veliki dan! — Vječna mu pamet! — Ovdje se ne desilo! (daleko od nas bilo). — U snu se ne snilo a na javi ne vidjelo! (reče se za što nepovoljno). — U kam uprlo! U kam udarilo! (reče se kad ko koga prokune eda se kletva ne primi). — Pomoz'te ljudi, ako Boga znate!

43

NARAV I ĆUD. Treba razlikovati n a r a v od p r i r o d e: ova je skup zakona što vlada svemirom (pa i sam svemir), ona skup poglavitih osebina živih i neživih biča (narav ljudska, narav vjetra, bolesti), nije dobro ni n a r a v a n kao protivno umjetnomu, već treba reći p r i r o d a n (P r i r o d n a l j e p o t a j e p r a v a l j e p o t a), n i n a r a v n o ili n a r a v s k i (n. pr., u rečenici: Ko boluje, ne može, naravno, da radi), već za ovo posljednje narod ima riječ d a k a k o, d a š t o, d a b o m e (Ko boluje, ne može, dakako, da radi). — Naravi srodna je ć u d: u ove je uže značenje, nju ima samo čovjek i životinja (Da i životinje imaju ćud, to dokazuje poslovica: V u k d l a k u m i j e n j a, a l i ć u d i n i k a d a, i riječi ć u d a t i s e, plašiti se, i

Digitized by Google

ćudljiv, plašljiv, koje su postale od ćud a upotrebljavaju se ponajviše kad je govora o konju*), a ne primjenjuju se na stvari (Ipak se kaže: Svak svojoj kapi zna ćud, no kapi je ovdje preneseno značenje); pa i kod čovjeka i kod životinje ćud je manje nego narav, jer ova obuhvata i tjelesne osobine (Njegova je narav da potiho govori), ona samo duševne i to afektivne (čuvstva i težnje), kako se vidi po pridjevima: (čovjek) dobre i zle (naopake), mirne (krotke) i naprasite, vesele i ozbiljne ćudi. — Poslovice: Što kolijevka zaljuljala, to motika zakopala (znači: ko se rodio mora i umrijeti, ali i to da se narav s kojom se ko rodio nosi do groba. Ispor. tal. *Natura si porta in sepoltura*). — Krsti vuka, a vuk u šumu. Zaludu mećeš ježa u svilu, on neće no u draču. Najradije gleda mačka na mišju rupu. Zna vrana gdje je bara.

NAVIKA I OBIČAJ. Nalik na narav je i navika ili obika, nauka (Zlu nauku Miloš naučio kod ovaca u Šari planini: pospavati svagda oko podne), navada i običaj ili navičaj: razlikuju se u tome što je ona prirodena, ovi stečeni, navika od pojedinca, običaj ponajviše od cijelih skupova ljudi, sela, kraja, naroda. — Kaže se obično obiknuti se i sviknuti se na što, ali i obiknuti i sviknuti što: Obikao je goru kao svoju kuću, t. j. kao snašao se je u njoj, upoznao ju je. Ne mogu sviknuti ove putove, t. j. kao ne mogu ih upamtiti, ne mogu se na njima snaći. — Od obiknuti se postao je trajni glagol biknuti se (kao da je obiknuti složeno od o i biknuti, a ne od ob i viknuti): Obikao sam u gradu, pa mi se u selu ne bikne. — Obiknuo se kao nakovanj, oguglao kao ciganski konj bubanj, kao magare šiljak, znači da se obikao da ga tuku. — Od pridjeva vičan (n. pr. poslu, boju), navikao (n. pr. na samoću), navadan (n. pr. u krčmu kao vo u kukuruze) i naučan ili učan (n. pr. lagati) otstupaju ponešto značenjem običan** i svičan: na što se čovjek lako obikne, što lako zavoli (Dubrovnik mi je običan grad; sve mi je u njemu obično. Ovaj mi je stan svičan. Svično mi je ovdje živjeti). — Običaj se drži, pomiče, poteže (t. j. kao traje) u narodu, u nekim se krajevima dodržao do danas, u drugima se zatr'o, izgubio. U narodne se običaje ne valja mašati. Bolje je zemlju prodati, neg' joj običaj izgubiti (t. j. učiniti da izgubi). — Poslovice: Običaj je druga narav. — Navika je jedna muka, a odvika su dvije muke. — Čim se nov sud napuni, na ono uvijek udara. — Navađenik (t. j. ko se na što zlo navadio) je gori neko krvnik. — Koliko je sela, toliko je navičaja. Koliko krajeva, toliko krojeva. Svako selo svoju pjesmu pjeva. — U kakvu si kolu, onako i igraj (*Dum Romae fueris, romano vivito more*). Gdje je svak ćorav, i ti naškilji jedno oko. Kud svi Turci, tud (valja da ide) i ćelavi Mujo.

---

* Konj se ćuda, konj je ćudljiv, biće značilo u početku: konj je osjetljive ćudi, konju se ćud lako poremeti. — ** Drugo je obični, tal. *solito, usuale*, njem. *gewöhnlich*.

Digitized by Google

MAR I NASTOJANJE. Biti komu do koga ili do čega (Nije njemu do tebe, nego do tvojih novaca. Mački je do igre, a mišu do plača), biti komu stalo za koga ili za kim, za što ili za čim (Nije mi stalo za zabave. Njemu je više stalo za svojom koristi nego za općim dobrom), biti koga ili komu briga za koga ili za što (Nije ga za to briga. Briga babi za udova starca), mariti ili biti kome mar za koga ili za što (Kad me sunce grije, za mjesec i ne marim. Nije mu mar za školu; da mu je mar, ne bi se uvijek skitao), hajati za koga ili za što (Haje on za to kao za lanjski snijeg ili: haje pas za lanjski snijeg, t. j. ne haje nimalo. On zato haje i ne haje, t. j. jedva haje) sinonimi su, kojima je zajedničko značenje: obraćati na koga ili na što svoju pamet i svoje srce. — Prema ne hajati postale su riječi: nehaj ili nehajstvo (indiferentizam), nehajan, nehajnik; prema ne mariti: nemar (kao zapuštanje), nemaran, nemarnik, po kojima se jasnije vidi da mariti i hajati nije baš isto. — Nemar dolazi u ovim svezama: pustiti ili baciti što u nemar, t. j. zanemariti što (Ne pusti, ne baci u nemar dar koji ti je Bog dao), razbiti čiji nemar (Učitelj treba da razbija opomenama nemar svojih učenika). — To mi je deveta briga, znači: ne marim za to nimalo — ni moja hajka, ni moja zasjeda: za tim mi nije stalo, to nije moj posao — slušaju, al' ne ušaju: slušaju, ali ne haju. — Nehaj za što izričemo i riječima: 1) neka (A. Milane, djevojka ti se udaje — odoše goveda u kukuruze. B. Neka je — neka ih, t. j. nek' se udaje — neka odu, nije mi stalo), 2) akòće (A. Milane, sin ti se hoće seliti. B. Akoće, t. j. ako hoće, neka seli, meni je svejedno), 3) tot' (A. Milane, ti nemaš ništa, a brat ti je pun novaca — braća su ti puna novaca. B. Tot' njemu — tot' njima, t. j. neka je — neka su, briga me). — Nastojati (upravo, natstojati) nad kim ili nad čim znači: kao nadgledati koga ili što (Ko hoće da mu poslenici rade, treba da nad njima nastoji. Nastoj nad ognjem), i od toga je postala imenica nastojnik (kao nadglednik) — nastojati o čemu ili za čim: kao raditi da se što postigne (Vrag vazda o zlu nastoji. Učitelj nastoji za napretkom svoje škole), i od toga je postao pridjev nastojan za čim (Veoma je nastojan za svojim dobrom) — nastojati oko koga ili oko čega: kao starati se za koga ili za što (Majka nastoji oko svoje djece, težak oko svoje zemlje). Mjesto nastojati u dva potonja značenja može se reći i nastàjati (nastòjîm ili nàstajēm) ili nàstajavati (Koliko god je nastajao, nastajavao da ga vidi, nije ga mogao vidjeti), od kojega ima i trenutačni oblik nastati (Molim te da nastaneš kod njega da mi ne bude protivan, t. j. da se kao zauzmeš). — Slično kao nastati znači i prigledati ili pripaziti (Prigledaj da poslenici ne stoje zaludu. Pripazi mi malo djecu); zato je i nastojanju srodan prigled (a ovomu pomnja i pažnja). — Pojam nastojanja sadržan je i u glagolima

Digitized by Google

promišljati se (Čovjek treba da se promišlja za svoju porodicu. Bog se promišlja za nas ljude. Božji promisao, *providentia*) — nasljedovati čemu (Kad sam se nazvao crkveni nastojnik, valja mi crkvi nasljedovati, t. j. kao slijedeći njezine posle brinuti se njome) — preuzeti koga pod svoje okrilje, t. j. postarati se za koga. — Kad ko mnogo mari za koga, kaže se da ga drži kao malo vode na dlanu, da ga čuva kao zjenicu očiju svojih; a kad neće da se za nj stara, kad ga odnemari, reče se: Pustio ga kao tikvu niz vodu, odbacio ga, odmetnuo ga se sasvim. — Nebriga je čovjek koji se nizašto ne brine. — Poslovice: Rad i prigled, pak je dobro. — Snaga kuću gradi, a pomnja vinograd sadi.

OTHRANA I UZGOJ. Majka odoji, odnjiše i održi svoje dijete (t. j. dojeći ga svojim dojkama, njišući ga u kolijevci, nosajući ga na rukama podigne ga na noge), otac ga othrani (othrani sina do oružja, kćer do udaje). — Majka i goji, gaji, njeguje, njivi svoje dijete dok ga ne uzgoji (odgoji), podgaji, odnjivi, podnjivi — tětošť, lebdi, trepti oko njega (kao ptica oko svoga ptića). — Neke majke blude, mâzē, pêčē svoju djecu dajući im svaku potolast, t. j. ugadajući im u svemu, dok ih ne razblude, razmaze, raspeče. Takvoj se djeci kaže da su maze, peke (materina maza). — Podignuti dijete (konja) znači: svakojako nastojeći oko njega i hraneći ga učiniti da stane na noge i da uzraste (njem. *aufziehen*, tal. *allevare*) — othraniti dijete: podignuti ga ponajviše hranom, ali i drugom njegom (Udova sam sve ih othranila na preslicu i desnicu ruku); isto znači i pothraniti, ali hraneći ga u manjoj mjeri (Ko će, brate, kad te više nema, tvoju djecu podignuti? Ko će li ih pothraniti?) — uzgojiti dijete: podignuti ga brinući se koliko za njegovu othranu, toliko, još više, za njegovu naobrazbu, osobito srca (oplemeniti ga i uljuditi), njem. *erziehen*, tal. *educare* — zadojiti ima i prenesen smisao, n. pr., zadojiti koga prevratnim duhom. — Poslovice: Ko sebe goji, najbolji perivoj goji. — Gospodareve oči konja goje. — Riječ nutka, a primjer privlači (Ispor. *Verba volant, exempla trahunt*). — Prut dok je mlad valja ga savijati. — Dok je šiba tanka, valja je ispravljati. — Krivo drvo prije se prekrši (ulomi) neg' ispravi. — Dijete mnogo milovano, nigda dobro odgojeno. — Dijete ne bijeno, slabo odgojeno. — Ljeskova je mast (t. j. šibe) čudotvorna. Klin klin izbija, a sjekira oba. Kamen vodenični bolje melje kad se često nakiva. Uzda konja vlada. Mek liječnik ne liječi rane. Ne davi se davo maslom (ko je na zlo sklon, s njim treba oštrine). — Konja plemenita bolje vlada slatka ruka nego tvrda uzda. S koga drveta voće samo pada, ne valja ga tresti. — Nije svačija čizma za svačiju nogu. Od svakoga drveta strijele se ne djeljaju. Iz svakoga panja ne može se svetac istesati (*Nicht aus jedem Holz werden die Heiligen gemacht*). — Trudno je uz vodu plivati.

Digitized by Google

44

ČUĐENJE. Veli se da je svako čudo za tri dana; ali ima i tako čudnih stvari da je to za pripovijedanje, za pripovijest, to je da se pripovijeda (Što se danas dogodilo na našem salašu, to je, mužu, za pripovijedanje: birovljeva žena rodila četvorke) — kao goveče bez rogova znači: što osobito čudno, čovjek mimo ostale ljude. — Kad se ko uvelike čudi, uvelike začudio, za nj se kaže: Čudom se čudi, čudi se i kameni, od čuda se krsti, snebiva, panji, deveti, kameni i drveni, prodevetio se, upanjio se, uproštio se, ukipio se, okamenio se, osupnuo je od čuda, ne može se čuda dočuditi, da iskoči iz kože (od čuda). — Ako je s čudom pomiješan strah, reče se: Blene, zablenuo se (zablenuo se kao tele u nova vrata), ubezeknuo se, upropastio se, vas je premr'o od čuda i straha. — Snebivati se (snebiti se) čega znači: kao u čudu poricati što (Kad su ga zapitali da li je on to uzeo, stao se toga snebivati, snebio se toga). — Pored zadiviti govori se i udiviti (Udivio je svakoga svojim znanjem. Ovo cvijeće udivljava živošću svojih boja). — Osobito značenje imaju kašto pridjevi klet i pust (i od ovih izvedene imenice kletnik i kletnica, pusnik i pusnica), izriču, t. j. čuđenje ili zaviđanje, želju i slično, i često zamjenjuju pridjev lukav: Neće klet (kletnik) da reče gdje je to blago našao. Kaka je kleta (kletnica), ne može je se čovjek nagledati. Lijepa je pusta (pusnica) kao vila. Puče puška i pogodi bijela ata posred vrata, mrtav, pusnik, pade u travicu.

STRAH. Sinonimi su glagoli: bojati se, zazirati (Zazire od njega, t. j. kloni ga se bojeći ga se), prêdati (Za vrijeme rata čovjek treba uvijek da preda za svoj imutak i svoj život. I pas preda, kad ga mačka krivo gleda. Došao si iznenada, pa sam se prenuo, usprednuo sam, t. j. trgnuo sam se od straha), zepsti (Ja zebem od toga, t. j. bojim se da mi se to ne dogodi. Majka uvijek zebe nad svojim djetetom, za svojim djetetom), žȁcati se ili lécati se (Ja se od toga žacam, lecam. Žacnuo se, lecnuo se kad je to čuo, t. j. trgnuo se kao uboden*), prepadati se, plašiti se (Isplašio nas je iz kuće, t. j. istjerao nas je plašeći nas), strašiti se, strepiti, drhtati, tresti se (Strepi, dršće, trese se pred njim kao šiba, kao prut na vodi, kao riba na ostima. Strepi, dršće kao peć, t. j. ne boji ga se), stráviti se (Prestravilo se dijete, t. j. tako se prepalo da se je razboljelo), groziti se (Grozim se kad samo na to pomislim) — imenice: bojazan (tal. *tema, timore*), zebnja ili predanje (tal. *apprensione*), žacanje, plašnja, strepnja, strah (tal. *paura*, njem. *Furcht*), prepast ili uspred (Skočio sam od prepasti, od uspreda — tal. *sbigottimento*, njem.

* Jer žacati znači bosti, n. pr. pčele žacaju.

Digitized by Google

Bestürzung), sujma (Sujma me je noću sama spavati — tal. *angoscia*, njem. *Angst*), strâva (veliki strah, osobito u snu — tal. *spavento*, njem. *Schrecken*), groza, ježnja ili jeza (tal. *orrore*, njem. *Schauder*), užas (tal. *terrore*, njem. *Entsetzen*, *Schrecken*), strah i trepet (tal. *terrore*, njem. *Schrecken*) — pridjevi: s jedne strane, strašan, strahotan, strahovit, stravičan, grozan, jezovit, užasan; s druge strane, bojažljiv ili bojazan (koji se boji, osobito prijetnja: Ima bojazno srce. Nebojazno dijete), plašljiv (kao zec), strašljiv, predljiv (koji lako preda, uspredne od straha). — Govori se: Strah me hvata, strah me je napao, poduzeo, stegnuo, strah i trepet dođe na me, poduzeo me strah i drhat, strah mi je lice popao, pola me je nestalo od straha, htjedoh pasti, umrijeti od straha, vas drščem, trepećem, ustreptao sam kao trepetljika, ustreptalo mi srce, ustreptaše sve kosti moje od pustoga straha, trnem, trne mi srce, duh, vas sam protrnuo od straha, ježi mi se koža od straha, od straha mi se stinula krv u žilama; hvata me strepnja, groza, uzela me sujma od Turaka, nekaka me sujma poduzela (sve se čudim što će ono biti); meće, tura stravu na družinu; vražja sila mah uzela, na sve strane užas sije; pa ko nije ovdje naviknuo, kad zaječe sve naše planine, od jeke bi stravu zauzeo (t. j. obuzela bi ga strava) — ljuto se bojim (t. j. veoma), bojim ga se kao žive vatre (t. j. veoma ga se bojim i čuvam), bojim se i svoje sjene (t. j. svega). — Složenice glagola bojati se: pobojati se ili pribojati se malo (Pobojasmo se životu svomu od vas, t. j. pobojasmo se da nas ne ubijete. Od nas se nemojte pobojati. Ne bojim se dva Jakšića mlada, al' se, pobro, malo pribojavam) — ubojati se (Dijete je teško bolovalo, svak se ubojao njegovu životu, t. j. pobojao se da ne umre. Bojao sam se, ali se nisam ubojao, t. j. nisam uklonio ono čega sam se bojao, ono me jednako snašlo). — Druge su narodne riječi: Udario me bahom iršumom: poplašio me, osobito vikom i prijetnjom — ja njega ni u kvak: ne bojim ga se nimalo — ne drži mu petlja: ne osuđuje se, boji se — ako imaš gaće: ako si (nebojazan) čovjek te smiješ — ni moja sablja nije zardala: nisam ni ja kukavica — othranio se sa zecovima (zato je strašljiv). — Poslovice: Koga su guje klale, i guštera se boji. — Ko se ovcom učini, vuci ga izjedu. — Ko se šta boji, ono će mu na glavu doći. — Oda šta se čovjek malo boji, od onoga neka se mnogo čuva. — U veče trista, a sutra ništa (tako se vlada strašivica). — Vuk se ne plaši šušnjatom granom (srčan se čovjek ne boji samih prijetnja). — Da se plaši vuk pasjeg laveža, ne bi se okusio mesa. — Ko se mraza boji, nek' ne sadi vinograda. Ko se boji vrabaca, nek' ne sije proje.

ZABUNA. Zabuni slična je pomutnja (Učinio sam to pomutnjom ili s pomutnje, t. j. kao griješkom. Pomutnja misli, t. j. konfuzija), a donekle i smetnja, kad je u ove značenje kao u neprilike (Bio sam u

Digitized by Google

smetnji što da rečem, t. j. kao u neprilici, upravo, bio sam smeten, zbunjen, pa nisam znao što da rečem). — Sinonimi su glagoli: smesti se (Smeo se kao Mare medu svatovima. Smeli se kao mravi na glavnji), z(a)buniti se (Zbunio se kao osuđena duša. Zabunio sam se u računu. Zabunio se kao Ciganin u luku,* t. j. nije se zbunio nego se pretvara), pomesti se (Pomeo se u brojenju. Pomeli se kao ždralovi), snebiti se (trajni glagol snebivati se, pridjev snebivljiv: Što si se, bolan, tako snebio?, t. j. zabunio od stidnoće i smjernosti? Što se snebivaš za svaku malenkost? Nemoj biti tako snebivljiv), uzvrdati se (Uzvrdao se kao đavo ispred groma, t. j. zbunio se i malo poplašio — jer se pripovijeda da Bog gromovima bije đavole). — Poslovica: I pop se na misi smete.

STID. Pored stid kaže se i sram, pored stidjeti se i sramiti se, a govori se i zajedno: stidim se i sramim se. — Kaže se: Stidi se kao nova snaša, kao vuk u rupi; postidio se kao kupovni pas. — Mjesto običnih postidjeti se, zastidjeti se veli se kašto ostidjeti se ili prestidjeti se (Ostidi se, prestidi se plemena djevojka). — Ima i prelazan glagol stidjeti, koji znači isto što sramotiti (Govori istinu da te pred zakonima ne stidim). — Od sram postali su pridjevi srameći i sraman, od stid stidljiv i stidan: srameći i stidljiv upotrebljavaju se vazda u dobrom smislu (stidljiva ili srameća djevojka, t. j. koja se stidi ili srami), sraman vazda u zlom (Bijezi su sramni, ali probitačni), a stidan u obadva (Koliko je stidna i srameća, t. j. stidljiva. On oružje nigda nosit' neće, nego stidnu žensku opregljaču, t. j. kao sramotnu). — Slično značenje kao stidjeti se imaju glagoli: névati se, t. j. stidjeti se kao neva, nevjesta (Što se nevaš, bolan, to kazati?), tuđiti se, t. j. stidjeti se, uklanjati se kao tuđe čeljade (Znanci moji tuđe se od mene), líbiti se, t. j. stidjeti se, uklanjati se (On se ne libi nikaka težačkoga posla), žápati se, koji može lijepo da zamijeni tuđi ženirati se (Daj reci, nemoj se od nas žapati). Od žapati se ima i trenutačni glagol užapnuti se, t. j. kao zastidjeti se; a prema njima je imenica žapa, kojoj odgovara tal. *scrupolo*, njem. *Bedenken* (Žapa me je to činiti, t. j. ustručavam se to činiti; *mi fó scrupolo di far ció, ich trage Bedenken es zu tun).* — Kako se stid pokazuje na obrazu a znak je poštenja, to naš narod upotrebljava veoma često riječ obraz u značenju stida i poštenja: Nema obraza. Ako ti može podnijet' obraz (t. j. ako te nije stid). Biju me slane kite po obrazu (vrlo me je stid).

---

* Ciganin je ušao u tuđ vrt i počeo je čupati luk na lijesi i trpati u svoju torbu. Nato dođe gazda od vrta i poviče na Ciganina: Šta to radiš? — Ciganin odgovori: Evo, brate, držim se za luk. — A koji te belaj donio u moj luk? upita gazda. — Vjetar me je unio unutra, pak se bojim da me ne odnese dalje, te se držim za luk, odvrati Ciganin. — Nek' bi bilo i to, reče mu gazda, ali šta će ti luk u torbi? — Ciganin se izgovori: Ne znam, borami, od straha što radim, zabunio sam se.

Digitized by Google

Pade mu mraz na obraz (zastidje se i poplaši). Zapali se obraz od obraza, a zastidi junak od junaka. Metnuo je obraz pod noge, obezobrazio je, otišao je stid u zid. Pogazio djevojci obraz. Obrazan (ili opran) čovjek: koji ima obraza, t. j. stida i poštenja (protivno: bezobrazan, bezočan). — Kad se ko srami svoga druga, a obadva su ništavci, reče se da se držak srami prosuljom. — Naš narod drži da je najgore čeljade ono koje nema srama ljudskoga ni straha Božjega i govori da sram od ljudi sin je straha Božjega.

45

SMIJEH. Čovjeku se ne smije uvijek, t. j. nije mu uvijek do smijeha. — Smješljiv je onaj koji se rado smije — smijolud: koji se smije bez potrebe, za svaku malenkost, kao lud na sjekiru. — Posmijeh se čovjeku odvali s lica. — Kad se ko preko volje smije, veli se da se kiselo smije, da je iskesio zube kao lisica na šipak. — Kad je ko udario u smijeh: da se nadušio smijati — kad se slatko, jako smije: da se smije na sva žvala, da se grohotom smije, da grohoće, kikoće, da se duši, da puca, da se kida, trga od smijeha, da se zadušio ili zacenuo, da je puknuo, da se napregao, raskinuo, potrgao (da su ljudi popucali, da se iskidali, pokidali) od pustoga smijeha. — Pored nasmijati se govori se i usmijati se (Baš sam se danas usmijao) — zasmijati se (Što se to danas svi zasmijali?). — Nasmijati je prelazan glagol (Okladimo se da me nećeš nasmijati). — Poslovica: Uvijek se smijeh oplače, vedro naoblači.

ŠALA I RUG. Šala se gradi, zameće, zbija, opaljuje, provodi. (Od svačesa šalu zameće. Opaljuje usput po koju šalu; i sad je jednu krupnu opalio.) — Šala se i otšaljuje, t. j. na šalu odgovara se šalom (Lijepo mi je otšalio šalu). — Ko ne zna mnogo za šalu, za nj se kaže da je na kratko nasaden, ne zna on pet na devet. — Pored rugati se komu veli se i brukati se, titrati se kim, uzimati koga na šalu. — Milobruković zove se onaj koji se rado s drugima bruka. — Kad ti se ko ruga, a ti mu se odrugaj, t. j. odgovori mu rugajući se njemu. — Ako se dva jednaka rugaju jedan drugomu, reče se: Rugala se ruga, pa joj bila druga — a za porugu kaže se čovjeku: soko iz vranjega gnijezda. — Poslovice: Posviraj, al' i za pas zadjeni. — Posoli, ali ne presoli (t. j. može se čovjek i prošaliti, ali ne smije prevršiti mjeru). — Ko se uvijek šali, svojta je budali. — Kakva šala, onakva otšalica. — Svaka šala polak istine. — Za šalom zbilja kasa. — Iz šale proso nikne. I po rugu proso rodi. — Ko se drugomu za što ruga, ono će mu na vrat doći. — Stari rug, nova sramota. — Grdilo i bruka, brat i sestra.

Digitized by Google

PLAČ. Kad dođe djetetu na plakanje, najprije se prći ili prći (kao opruža) usne na plač (Dijete se naprćilo, dijete naprćilo, oprćilo usne na plač, napelo je gubicu), krevelji se (krivi usta i plače), pak udari, okrene, brizne plakati, cikne u grozan plač. — Nekoj se djeci često plače (proplače im se više puta na dan), dosta ih je na plač naviti, plačinjaju neprestano; to su plačkava djeca, mali plački (jednina: mali plačko). — Kašto kad jedno dijete zaplače, onda sva druga za njim u plač, sva u jedno grlo plaču, te veliki plač stoji. — Suze udaraju, naviru na oči, skaču, lete , polijeću iz očiju, pak se omiču (omaknu se) niz lice, rone se (odrone se) od obraza; suze grohnu čovjeku niz obraze, gruhnu mu potokom; od boli mu suze prokapaju, tople ga suze propanu, trostruke ga suze promaknu; čovjek suze lije, roni, prolijeva, gorke suze valja, i od mila se prosiplje suzama. — Govori se i proplakati suze, t. j. proliti (Velike je suze proplakala) i isplakati suze, t. j. izliti (Sve je svoje suze isplakala). — Ko mnogo plače, za toga se kaže: Tako plače da suza suzu stizať ne prestaje — ko jako, ljuto plače, taj plače kao malo dijete, kao ljuta godina — kad ko što žalostivo govori ili čini, reče se: iz kamena bi suza udarila. — Napokon se čovjek ustegne od plača i ubriše, utre suze. — Rîdati znači: plakati vičući (Od boli je zaridala) — zacénuti se od plača: kao zadušiti se, zajecati (Zacenuo se od velikog plača). — Od plača podbuhne (kao oteče) lice — čovjek hoće da svisne. — Poslovice: Koje oči za svijetom plaču, brzo isplaču. — Daj ti meni plačidruga, a pjevidruga lako naći.

JADIKOVANJE. Sinonimi su: jadikovati (Nad njim Prerad jade jadikuje) ili jadati (Ode kući jade jadajući) ili jaditi (Tri je jada nad njim izjadila), tužiti (Tuži mlada, za srce ujeda. Tužno tuži mlada robinjica) — naricati (Stade plakati i naricati nad mrtvom glavom) — cviljeti (Cvili, tuži, gizdava djevojka. Cvili paša kako lastavica. Cvile kao gorske vile) — pištati i cičati (Ciči, pišti kao zmija u procijepu. Ljuto pisnu, do Boga se čuje) — kukati, t. j. upravo, govoriti: kuku meni! (Kuka kano kukavica a uzdiše kano udovica. Kad to čula, tužno prokukala. Plače i prikukuje, t. j. dozivlje kukanjem) — jaukati ili jaokati, t. j., upravo, govoriti: jaoh meni! (Svi plakahu i jaukahu za njim. Stoji majke jauk iza glasa) ili ajmekati, t. j. upravo, govoriti: ajme meni! (Ajme Jovo! od istoka sunce! brzo li mi zade za oblake — tako je ajmekala majka. Pao je na zemlju mrtav, a da nije ni ajmeknuo) — lelekati, t. j. upravo, govoriti: lele meni! kukulele! (I leleče jadan za djevojkom. Stade ih plač i lelek) — kâmkati, t. j. govoriti: kam da mi je! (Što kamkaš? nećeš od mene ništa iskamkati, t. j. dobiti kamkanjem. Sačuvao te Bog

Digitized by Google

kamkala!) — těškati se, t. j. govoriti: teško meni! (Uvijek se teška i kamka) — vâjkati se, t. j. kao žaliti (što nije ko gosta dočekao kako bi želio) govoreći: vaj! avaj! — Ko jadikuje, on često i uzdiše: uzdah se omakne, odvali čovjeku iz dubine. — Jaukalica se zove pjesma kojom ko jauče; tužbalica: pjesma kojom ko tuži za mrtvima. — Ko bez razloga žali za tudom stvari, za nj se kaže da se dere uz tuđa nosila. Poslovica: Koga tišti, onaj i vrišti.

NARODNE TUŽBALICE. (Kći nariče za mrtvom majkom). Jao, majko, željo moja! Jao, majko, rodenice moja! Pusta kućo moja! prazna kućo moja! Teška bijedo moja! huda srećo moja! Ko će mene, majko, svjetovati? ko će mene potpomagati? kome ću se otsad pohvaliti? kome ću se otsad potužiti? na kog ću se otsad osloniti? Mila majko, drago ime slatko!

(Majka nariče za mrtvom kćeri.) Ala, kćerce, zlato moje! poblijedjelo je lišce tvoje. Ala, moja ružo lijepa! ala, moja jelo vita! ala, moja golubice! ala, moja pametnice! ala, moja diko mila! uvijek si mi dobra bila! Dvori su mi potamnjeli, sunce mi je pomrčalo kad mi nije, kćerce, tebe. Moj ogledе! moj pogledе! moj veseli razgovore!

(Sestra nariče za bratom Batrićem koga su Turci pogubili.) Kuda si mi uletio, moj sokole! od divnoga jata tvoga? brate rano! moj svijete izgubljeni, sunce brate! Moje rane bez prebola, rano ljuta! moje oči izvadene, očni vide! Kome braću ti ostavi? bratska hvalo! i tri mlade sestre tvoje? kukavice! Kud će tvoja mlada ljuba? kuku njojzi! dvoje djece ludo? siročadi! Što će jadni djed ti Rajko, moj Batriću! koji te je odnjivio? teško njemu! Da se mogu razgovorit', srce moje! a sa mrtvom tvojom glavom, kam da mi je? da ti crne oči vidu, oči moje, da poljubim mrtvu glavu, mjesto brata, da očešljam dugi perčin, jaoh meni! i junačku čalmu svežem, sestra grdna!

46

PRIJANJE. Narodna riječ volja u jednom svojem značenju može lijepo da zamijeni, gotovo uvijek, po tudem kalupu građenu raspoloženje (njem. *Stimmung*, tal. *umore*), a voljan raspoložen (tal. *disposto*, njem. *aufgelegt*): Koje ste volje danas? Danas sam dobre volje, nemojte mi samo pokvariti volju. Ali si ti, kako mi se čini (uskošen, t. j.) zle, rdave volje. Budi voljan, care, na posluhu (t. j. raspoložen da me čuješ). Danas nisam voljan slušati, nego zapovijedati. — Kako je od zla volja postao pridjev zlovoljan i glagol ozlovoljiti (se), tako je od dobra volja postao pridjev dobrovoljan i glagol odobrovoljiti (se): Nisam bio dobrovoljan, al' su me djeca odobrovoljila. — Ono što je komu od volje, na volju, u volji, to mu je, ponajviše, i po ćudi, zato su srodni i pridjevi povoljit i poćudan (Ova mi je hrana povoljita. Ta mi djevojka nije poćudna); a prema pridjevu povoljit ima i

Digitized by Google

glagol povoljiti komu, t. j. učiniti komu po volji (On nastoji da mu svačim povolji). — Od rijeka imam svega do volje postao je pridjev dovoljan i zadovoljan, imenice dovoljstvo (Rođena u bogatstvu, odrasla u dovoljstvu) i zadovoljstvo ili zadovolja (Ima svaku zadovolju u svojoj porodici) i glagoli zadovoljiti (koga) i udovoljiti (komu ili čemu), pak nadovoljiti i izdovoljiti (Nadovoljio, izdovoljio sam svoje srce, t. j. dosta, sasvim sam ga zadovoljio). — Mjesto ugađati, ugoditi kome kaže se kašto i pogađati, pogoditi kome (Voli ga pa mu u svemu pogađa, nastoji da mu u svakoj stvari pogodi), zatim govjeti i ugovjeti (Govi kao nevjesta. Ne možeš mu nikako ugovjeti). — Od ugoditi ili pogoditi komu postali su pridjevi ugodljiv ili pogodljiv, t. j. koji nastoji da svakomu ugodi, pogodi (tal. *compiacente*, njem. *gefällig*) — imenice ugoda (Upoznao sam u životu svaku ugodu) i ugodba (Ta je ženska svakom omiljela dvorbom i ugodbom), zatim ugodnik i ugodnica (Sveci su Božji ugodnici, a svetice Božje ugodnice). — Mjesto od miline, od milote govori se i od mila, od mila Boga (Ne mogu ga slušati od mila Boga), od milja (Od milja mu lijepo ime daše). — Glagolu omiljeti protivan je u značenju onemiliti (Onemilio je svakomu svojom osornošću). — Narodne su riječi: Stalo ili sjelo mu je srce na mjesto, došlo mu je srce na mjeru, t. j. smirio se, izdovoljio se — mrzi ga kao slijepca para, t. j. drago mu je. — Poslovice: Još se nije rodio ko bi svakomu ugodio. Niko ne može svemu svijetu kolača namijesiti (t. j. ne može mu ugoditi, da bi o njemu dobro govorio).

RADOST. Veselje je ponajviše vanjsko, ćutilno (veseo je čovjek od igre, zabave, vina; veselje kaže se i svadbi), radost je uvijek nutrnja, čuvstvena. — Veselje se gradi, čini (Ogradio sam veliko veselje). — Od veselja, od radosti čeljade klikuje, pocikuje, podvikuje, pjeva (Podviknu, graknu, zapjeva od radosti), ustrepta, zaigra mu srce u grudima, kašto od velike radosti čovjek se i obeznani. — Kao razveseliti, obradovati slično znače glagoli razdragati (Razdragao je svojim dosjetkama cijelo društvo) — zaigrati (Vino i starca zaigra, t. j. razveseli, tako da stane igrati) — razgaliti dušu (Taj je glas razgalio moju dušu). — Narodne su riječi: veseo kao vedra zora; veseo je kao da mu je dan svanuo; raduje se kao ozebao suncu — ogrijalo ga sunce, t. j. obradovao se (Bješe ga ogrijalo sunce, al' mu brzo za planinu zađe) — obradovao se kao pas na piru — prikazao mu se kao Sava jasenu, t. j. obradovao ga svojim dolaskom — raste mu perje, t. j. veseo je, jer mu se što po volji događa — ćutke se smije, t. j. raduje se u sebi — Bog mi te veseliol (ovako se obično završuje pripovijest). — Najveća je radost djetetu s majkom spavati, prema tome se govori u šali: A ko ne bi s majkom spavaol — Poslovice: Veselo srce

Digitized by Google

kudjelju prede. — Sunce pane pa opet ograne, radost prođe pa opet dođe. — Nema zime dok ne pane inje, ni proljeća dok sunce ne sine, ni radosti dok ne dijeliš s kime. — Što je slatko, to je kratko.

DOBRO. Narodne su riječi: Ide mu sve naoposlom (naoposlen),* t. j. ide mu u napredak, ide mu dobro — sve mu napreduje kao na Božić — sad je njegova godina, t. j. svaka mu je povoljna — zapalo ga da čini što hoće — planulo mu je na čanku**, t. j. izišlo mu kao što želi, kao puška kad opali (Nije mu upalilo, t. j. nije mu izišlo kako je želio) — čini drugomu na volju, a sebi na nevolju, t. j. ugađajući drugomu čini sebi zla — otkud sam se nadao da me sunce grije (t. j. da će mi dobro doći), odonud me led bije (dolazi mi zlo) — ni sebi ni svome (nije vrijedan što dobro učiniti). — Kad je nekakva žena karajući svoje dijete rekla mu da ide u Cigane, čuvši to jedna Ciganka, odgovori: Nema kud ni amo, već je i kod nas dobra nestalo. — Poslovice: Svud je svega i svačesa (i dobra i zla). — Ide kolo naokolo (dobro i zlo ide redom na ljude). — Ovaj je svijet strmenit: ko po njem slazi, a ko uzlazi. — Ne vise u nas kolači na drači. — Ko hoće svagda lijepo, može i na Božić slijepo. — Tri je dobra teško sastaviti. — Nije sve dobro što sja, ni pečina što zja. — Ako je med i sladak, no ne valja prste ugrizati (valja umjereno uživati). — U dobru je lasno dobrovati. — Dobro je lasno dotjerati i na ruku okrenuti.

SREĆA. Naš narod zna za dobru i zlu sreću, prema tome: dobrosrećan, dobrosrećnik, dobrosrećnica i zlosrećan, zlosrećnik, zlosrećnica. — Sreća čovjeka srete, nađe, zateče, nadesi. Koga je sreća srela pa ga prati, za nj se kaže: Okrenula mu sreća u napredak, zapjevala mu sreća (ili: zapjevao mu pijevac), otvorila mu se sreća, odvalio je kao Marko na Kosovu (jer nije tamo bio); sreća mu pjeva, lijepa mu se sreća smije, igra se srećom na lopte — koga je sreća ostavila: Iznevjeri ga, izvjetri mu sreća, okrenula mu sreća u nazadak — kad čovjek nema mnogo sreće, kaže se da je tanke sreće. — Biće sreće povrh vreće (reče se u šali kad se ko sreći nada). — Kad se radi o djevojkama, sreća znači i srećna udadba (Gdjekod znade prikladnu djevojku, svakoj Stanko sreću izgubio. Grehota je djevojci sreću ukinuti). — Kao što za dobru i zlu sreću, zna naš narod i za dobri i zli čas, pa što se počne u dobri čas, ono je dobro, a što u zli, ono je zlo. Osobito kod napijanja spominje se dobri čas (U dobri čas! Svakomu dao domaćin dobri čas i napitak!), a zli čas u kletvama (Naopako i u zao čas! U zao se čas rodila! U zao čas po me!). I ruka je

* Protivno tomu je: Ide mu naopako. — ** Čanak (turska riječ), prašnik u puške.

Digitized by Google

našemu narodu sad dobra, t. j. srećna, a sad zla ili udesna, t. j. nesrećna (Čovjek dobre ruke, t. j. kad komu što da ili učini. Zla me ruka ručila, t. j. čovjek zle ruke ukrao mi je i odonda mi je pošlo u nazadak. Ona je žena bila udesne ruke, jer su moja sva braća i sestre pa i otac naprečac pomrli, ili ih je ona otrovala ili zamadijala). U Crnoj Gori ruka znači upravo sreća, a neruka nesreća, osobito u boju (Do podne je turska ruka bila, a od podne obrnu neruka). — I oči čovječje, po vjerovanju našega naroda, mogu biti zle (U Boci zloočnik je čovjek zlih očiju koji, kako se pripovijeda, svojim pogledom drugima može da naudi), kako mogu biti zle, t. j. nesrećne, i čije riječi (Ovo nam potvrđuje glagol ureći, koji znači: kazati komu što, ponajviše u pohvalu, ali valjda neiskreno, n. pr., djetetu da je lijepo i zdravo, što je podobno, kako se misli, učiniti da mu od onoga časa sreća, osobito zdravlje, pođe u nazadak. Uroci su te zle riječi; a uročnici i uročnice su ljudi i žene koji ih govore i tako drugima zlu sreću nose). — Poslovice: Bog sreću dijeli. Komu Bog nije dao sreće, kovač mu je ne skova. — Svak sebi sreću kuje. — Sreću ako ne srete, ne stiže. — Hitar odviše, sreću preskače. — Srećnu se je samo mučno roditi. — Daj mi sreću, pak me stavi u vreću. — Ko je srećan, i pijevac mu jaja nosi *(Wer Glück hat, dem kälbert ein Ochs)*. — U zlosrećna popa zlosrećna je i kapa. — Nekome i pluto tone, a nekome i olovo pliva. — Neko se za list sakrije, a nekoga ne može ni dub da pokrije. — Sreća kome sviri, lijepo kolo vodi. — Svak dobro igra komu dobra sreća svira. — U dubravi svak drva bere (t. j. dok je sreće, dosta je prijatelja). — Blago onom koga sreća hrani, a teško onom koga snaga brani.

BOGATSTVO. Pored neprelaznog (o)bogatiti se ili obogatjeti ima i prelazni glagol (o)bogatiti koga (Stoka ljude bogati. Obogatio je muzej slikama), a (o)siromašiti je i prelazan (Gospod siromaši i bogati, ponizuje i uzvisuje. Lupeži ga pokrali i osiromašili) i neprelazan glagol (Dok se drugi bogate, on siromaši i propada). — Dobrostojnik je onaj koji je dobrostojeći, koji (novčano) dobro stoji — imućnik: koji je imućan, imašan, imatan, koji ima svoga — bakonja: veliki gospodin — gavan: veliki bogataš. — Za onoga koji se je obogatio ili je stekao lijep položaj reče se: Pala mu je sjekira u med — koji napreduje u imanju: Ide na višak — koji ima svega, živi bogato: Ima i djevojačkog mlijeka; ima svega, samo ptičjeg mlijeka nema. — Ima dobra pleća ili dobrih je pleća, znači: ima novaca, može da troši — naslonio se na njegova pleća: on ga pomaže i uzdržava mu troškove — njegova pleća podupiru i uzdržavaju svu kuću: o svome trošku uzdržava cijelu porodicu. — Iz debela oblaka daždi, kaže se kad bogat daje — pala muha na medvjeda, reče se kad bogat ima kaku štetu. — Skorovečernjak zove se onaj koji nije ništa imao pa se poslije (kao skoro stekavši večeru)

Digitized by Google

pogospodio, ponio — pokondirena tikva: kad se ko pogospodio komu ne prilikuje (Kad se tikva pokondiri). — Poslovice: Sam je Bog bogat, a mi smo crna zemlja. — Nije svakomu kako Jakovu. — Komu Bog daje, onomu i svi Sveci. — Svaka voda k moru ide (t. j. ko mnogo ima, steče i više). Blago na blago, rđa na rđu. — Od viška glava ne boli. — Bolje je da priteče negoli da ne doteče. — Bolje je dijeliti negoli prositi. — Blago onomu koji dava, a kuku onomu koji izgleda. — Kad su oči pune, i srce je sito. — Da je srce od kamena, zlato bi ga rastopilo. Zlatan ključić carev grad otvori. — Kad ima brašna, lako je pogaču smijesiti. Lasno je đavolu u ritu svirati (jer ondje ima trske dosta za sviralu). — Ko više ima, više mu se i hoće. — Golemo blago, golema i briga. — Gdje je blaga, tamo je i vraga. — Ako je Bog dao (bogatstvo), nije ga zapisao (t. j. može ga i uzeti).

47

NEMIR. Briga (ili starost) neko je čuvstvo neugode, nemira. Govori se: Dao se ili bacio se u brigu; izbrižio se, zabrinuo se ili ubrinuo se, zastarao se (Da Bog starost ukrene u radost!); osvojile, spopale ga brige (n. pr., kako će živjeti) — zabrinuo se kao jemin* o marču (jer se u marču mijenjali jenini) — ukuburio se (t. j. zabrinuo se) kao đavo na plitkoj vodi (kad ne može da pliva). — Briga čovjeka tare, mori, od nje se kida, čovjek brige bere (Ne beri briga, sve će se popraviti — tako jedan drugome brige razbija). — Kako je briga i nešto teško i bolno, to je naš narod često izjednačuje s teretom i s glavoboljom; tako kaže: Pala je sinu kućna briga na vrat (poslije očine smrti). Uzeo ga na svoj vrat (t. j. brine se za nj). Ima ženu i djecu na vratu (mora da se za njih stara). Skinuo je brigu s vrata. To mene ne žulji (ne mori me zato briga). Glava li ga boli? (t. j. ima li razloga da se dade u brigu?) Zato me glava ne boli (ne berem zato brige); neće me zato ni glava zaboljeti. Ima dosta glavobolje s njim (t. j. dosta briga). — Mjesto siguran i sigurnost Vuk i Daničić upotrebljavaju riječ bezbrižan i bezbrižnost (Dade ženi i djetetu bezbrižno življenje. Uživa pokoj i bezbrižnost) prema kojima bi se mogao stvoriti i glagol obezbrižiti (mjesto osigurati), koje mi se riječi čine zgodnijima nego li bezbjednost i obezbijediti što su sad u običaju (jer asikuracija ne skida bijedu, skida samo brigu da nas ne bi bijeda snašla). — Metnuo mu je buhu u uho, crva u glavu, znači: uznemirio ga nepovoljnom vijesti. — Kad je što komu veoma neprijatno, ne može da podnosi, reče se: To mu je zazubno, to mu je kost u grlu, trn u oku, smrdi mu kao vragu tamjan. — Slična

* Nekaki turski poglavar (seoski glavar).

Digitized by Google

brizi je smetnja, neprilika (U velikoj sam smetnji, neprilici), zápara (Našao sam se u zapari), čudo (Na čudu sam s njime, jer neće da sluša), stiska, škripac (U stisci je što da radi. Stjerao nas u škripac). — Kad kome i najmanja stvar smeta, veli se: I dlaka mu smeta. — Metnuo mi je na put smetnje (klipove), potkopao mi je put, podmetnuo mi je nogu, znači: smeo me u kaku poslu — savio nas, skučio nas: doveo nas u nepriliku.

ŽALOST. Gotovo isto znače pridjevi: neveseo, sjetan, nujan, sumoran, turoban i zlovoljan (imenice: sjeta, nujnost, sumornost, turobnost i zlovoljnost; glagoli: sneveseliti se ili oneveseliti se, osjetiti se, ozlovoljiti se), samo što je u zlovoljnosti sa sjetom pomiješano i nešto srditosti. Upotrebljavaju se i zajedno: sjetan neveseo (Milica je sjetna nevesela), nujan i zlovoljan, sumoran i turoban. — Sinonimi su: tuga, žalost, jad a, u prenesenom smislu, i muka i rana. Uzrok je tuzi ponajviše meka ćud ili slabost živaca (zato se kaže nostalgiji tuga za zavičajem, a ne žalost). Nešto je jača od sjete, nije uvijek gorka (kao ni ova), već je u njoj kašto i nešto slatko (Zato mati kaže: Tugo i nevoljo! svome zlom, ali milom sinu). Uzrok je žalosti ponajviše kaka nesreća, nadasve smrt mila lica. Ali žalost može biti i prividna, u nekim konvencionalnim znakovima (žalosne haljine, t. j. crne, žalosni barjaci, t. j. na po koplja, pjesma žalosnica). Jad je duševna bol jača od tuge i žalosti (tal. *affanno*, njem. *Kummer*), puna gorčine, zato se druži s čemerom (Idi jade i čemere!). — Govori se: ljuta žalost, kruti ili gorki jad, teške ili tvrde muke, grdne rane. — Veseli kao na đaći znači: žalosni — veseli se kao mati mrtvom sinu: žalosti se. — Tuga čovjeka hvata, obuzimlje (obuzimlje mu i srce i dušu), spopada, osvaja, bije, na srce mu pada, na srce mu se savija (Tako mi se tuga na srce ne savila!), od nje dopada ga smrtni znoj, od nje mu srce puca (Od tuge mu srce prepuknulo). — Otužiti se tuge znači: osloboditi je se. — Koja tuga razgovora nema? pita čovjek u brizi i nevolji (šaleći se). — U žalost čovjek pada (Pao je u veliku žalost), žalost ga ubija, i tuđa žalost može ga uboljeti, t. j. kao ganuti (Tvoja me je žalost ljuto uboljela). — Čovjek se po vremenu od žalosti razabere. — Mjesto ožalostiti koga može se reći i: objaditi, ucvijeliti koga; mjesto ražalostiti ili rastužiti: ražaliti, rascvijeliti, raskukati koga (Raskukao i oca i majku). — Žalost može biti i neko slabije čuvstvo što budi u nama koja manja ili tuđa šteta ili nesreća (tal. *rincrescimento*, njem. *Leid*), na pr.: Dade mi se na žalost (običnije: dade mi se na žao). To isto čuvstvo izriče i glagol žaliti, koji ima ove kompozite: ožaliti ili ožalovati (Ukopaše ga pa ga ožališe i oplakaše) — požaliti ili požalovati (Misliš li me mrtva požaliti, požali me dok sam u životu) —

Digitized by Google

sažaliti ili sažalovati koga (trajni glagol sažaljavati: Nemoj me sažaljavati, nego pomozi) i s a ž a l i t i se komu radi čega (Gospodu se sažali radi zla) ili za kim (Kad ga mrtva vidje, sažali mu se za njim) ili na koga (Carev sin kad to ču, razmisli se i sažali se na nju bijednu) — z a ž a l i t i za kim (I preminu da niko ne zažali za njim) — r a ž a l i t i se komu (Kad ga brat onaka ugleda, čisto mu se ražali i zaplače) — d o ž a l i t i se komu (Dožali se Turkinji djevojci i pograbivši nož zarine ga sebi u srce, t. j. bude joj tako žao da nije mogla više trpjeti). — Mjesto meni ga je žao govori se i meni ga j e m i l o. — Još bljede čuvstvo žalosti izriču pridjevi: bolan, bijedan, jadan, kukav(an), tužan u rečenicama, kao: Što si, bolan (bijedan, jadan, tužan), to učinio? Radi kukav (kukavac, k u k a v a k u k a v i c a) dan i noć. — Kako se od žalosti u crno zavijamo, to se žalosti kaže i c r n o v e s e l j e, a glagol z a c r n i t i znači i ožalostiti (Njegova je smrt svu zemlju zacrnila i u crno zavila. »Savo, Savo, sebe ne zabijeli, a mene zacrni!« kazao siromah čovjek koji je imajući u loncu malo mlijeka pritiskao lonac u Savu da bi malo vode uhvatio, ali ujedamput napuni se lonac vode i mlijeko se raspline). — Jad p a d a na srce; jadi čovjeka z a d e s e, o b l e t u (Veliki ga jadi obletjeli), z a b u š e (kad ga iznenada snađu), u b i j u. Čovjek u d a r a u j a d (Ti si jutros u jad udario), ili mu drugi jade udaraju, zadavaju (Opet su nas osvojili Turci, svake su nam jade udarali), n a j a d e m u p r i s t a j u, t. j. umnožavaju mu ih (Nemoj mi na jade pristajati). Kaže se još: J a d j a d u j e m, nikom ne kazujem (ili: svoje jade n e v i j e m). Sve je jade nad njim i z j a d a l a. Od jada p r š t e k a o k r i j e š t a v a c (cvrčak). To su, brate, jadi p o v r h j a d a. — Muke se u d a r a j u, zadavaju (Nemoj, sine, tvojoj majci take muke udarati), pak se podnose (Mnogo je muka podnio), m u č e (Koje muke najvoliš mučiti?), o b i d u (Ja sam, sinko, bio n a s i t u i p o d s i t o m, n a s i t u i n a r e š e t u, svake sam muke obišao, osim što me nisu još m l i n i m l j e l i. I s i l u s a m k r v a v i h z a l o g a j a i z i o, t. j. mnogo sam muka podnio). C r v o p i s a k reče se narodu, sirotinji koja pišti kao crv, t. j. podnosi muke svakojake. — I rane se zadavaju, one su na srcu (Na lijevoj strani kraj srca leži mi teška ranica), mogu srce o k i n u t i (Jaoh, Jovo, moja rano ljuta! okide mi srce u njedrima). Ima rana od p r e b o l a, rana p r e b o l k i n j a (To nisu rane od prebola) i rana bez p r e b o l a (Ej, Bogdane, rano bez prebola!). — Poslovice: Rđa jede gvožđe, a tuga srce. Ne mori glad koliko jad. — Žalosna i nevoljna lasno je rascvijeliti. Rana koja još pod zavojem stoji, nju je lasno pozlijediti. — I s malo žuči vele meda ogrkne. — Gdje koga boli, tamo se i maša. Gdje koga pritiskuje, tu drijenak privija (t. j. svako svoje jade kaže i gleda da ih se izbavi). — Po tuge odloži ko je srčanu (t. j. prijatelju) istuži. — Na ljutu ranu ljutu travu. — Rana ako se izliječi, poznaje se biljega. — Čašu meda još niko ne popi, što je čašom žuči ne zagrči. *(Des Lebens ungemischte Freude*

Digitized by Google

ward keinem Irdischen zuteil.) — Nije muka do vijeka. — Iza tmine i sunce sine (*Post nubila Phoebus*). Iza bure vedrije je nebo. Ko ne pati, ne uživa. Iz drače se ruža rađa (Ispor.: *Per aspera ad astra*). — Dok se jedan ne žalosti, ne može se drugi veseliti.

48

NESREĆA. Sinonimi su: nedaća, nezgoda, napast, bijeda, nevolja, nesreća, zlo zatim, u prenesenom smislu, čudo i rđa. Zlo ima najširе značenje (jer se proteže i na polje moralno obuhvatajući, na pr., i sramotu i grijeh). — Nedaća je (kao nazadak) ono kad se komu što ne da (t. j. kad mu ne napreduje, ne valja), na pr., djeca, pčele. Tako se kaže: Ove je godine velika nedaća na govedima (t. j. ne dadu se, crkavaju). — Značenje nedaće imaju fraze: Ide naprijed kao komad u šaci (t. j. ne ide) — ne ide mi od ruke (ili: za rukom) — ne može mu kolač na ruku da naiđe (t. j. nije srećne ruke) — babine sam sreće (t. j. ide mi sve u nazadak), — udario u moju kuću nazadak; ide mi sve natraške kao rakova djeca. — Nedaća je lijepa riječ i u igri na karte kad se uvijek gubi (pa nam ne treba tude peh). — Nezgoda je, upravo, vrijeme, slučaj čemu najgori (kako je zgoda najbolji): U nezgodi mi danas dođe po novce, jer ih nisam još od dužnika naplatio. — Nezgodno mi je isto je što: nije mi na ruku, na prezruku mi je, s neruke mi je, na čudo mi je (t. j. teško mi je). — Nezgoda je i ono zlo što slučajno zadesi čovjeka, osobito u tijelu, na pr., kad se ko idući spotakne o kamen, padne i prebije nogu (tal. *accidente*, njem. *Unfall*). Od take nezgode se može čovjek obezbrižiti (osigurati). — Napast je svako zlo koje na čovjeka nenadno napane (u vjerskom smislu: đavoljsko iskušenje): Tako me Bog od ljudske napasti ukloni! Turci nam banuli u selo i ne znam kad ćemo se osloboditi te napasti. — Čudo je (ne samo velika neprilika nego i) zlo kakvo neobično kojemu se ljudi moraju čuditi: Našlo, snašlo, zadesilo ga čudo. Ne čini dobra da te čudo ne nađe. — Rđa je svakojaka muka i nevolja koja popada, prebija, ubija čovjeka; ali se riječ upotrebljava ponajviše u kletvama i poslovicama: Rđa te ubila! Neznaju rđa bije. — Bijeda je (poput napasti) zlo koje navali na čovjeka iznenada ili bez uzroka, osobito siromaštvo i bolest (tal. *miseria*, njem. *Elend*): Snašla, napala ga bijeda. Sačuvaj me Bože bijede nevidovne (nenadne)! U starca mlada žena bijeda gotova (ovdje je bijeda kao bruka, sramota). — Kako bijeda dolazi na čovjeka ponajviše sama od sebe, to narod o njoj pripovijeda kao o nekakvom ženskom stvorenju koje se prilijepi za čovjeka (i vodi ga osobito u krčmu da pije dok sve svoje ne zapije) i on je se ne može oprostiti. Na to upućuje, n. pr., i riječ: Jedva čekam da mi se bijeda

Digitized by Google

skine. — Nevolja je neugodno stanje u kojem se čovjek nalazi kad ga snađe kako veće materijalno zlo, velika potreba, siromaštvo, pogibao, ropstvo, bolest i dr. (nesreća naznačuje samo to zlo, stoji po tom prema nevolji kao uzrok prema posljedici). — Nevolja znači još isto što potreba, muka (kad je komu teško), pogibao u ovakvim rečenicama: Nije ti bila nevolja to učiniti. Zašto, brate, ako Boga znadeš, bez nevolje jer gradit' nevolju? Koja ti je golema nevolja? Od bijesa ili od nevolje. Turčine, za nevolju kume! Ne izdaj ga do nevolje, do muke. Da ste kojom nevoljom više radili, kamo sreće! Kad dođe do nevolje, do gusta. Kad mi bude za nevolju (t. j. kad mi prituži). Kad se vitez nađe na nevolji (a odatle: viteška nevolja, t. j. u kojoj čovjek treba da se bori kao vitez). — Pojam nevolje, muke sadržan je i u ovim frazama: Došle su vile k očima (t. j. skrajnja je nevolja); kad dogori zublja do nokata (t. j. kad dođe nevolja, da se ne može više podnijeti) — o što je to tebi? (t. j. kaka ti je nevolja to činiti) , nije ti o glavu — meni kuća ne gori — zagazio u klance jadikovce (t. j. udario na muku). — Nevolja ima značenje bijede, n. pr., u rečenici: Cvili od nevolje kao sinja kukavica. — U taku nevolju čovjek pada ili ga drugi bacaju. — Govore se i zajedno: bijeda i nevolja, muka i nevolja. — Od povoja bez pokoja, tako govori nevoljnik kad se boljemu ne nada. Ako nije još izgubio svaku nadu, reći će: Da ako i meni kad svane, ili: Doći će sunce i pred naša vrata. — Poslovice: Nevolja svačemu čovjeka nauči. Nevolja gola, najbolja škola. — Nevolja okali čovjeka. — Čovjek se u nevolji hvata drvlja i kamenja. Kad čovjek tone, i za vrelo se gvožđe hvata. Utopljenik se i pjene hvata. — I mačka se ispod sebe brani (t. j. ako je čovjek i nejak, opet se u nevolji brani čim god može). — Kad dođu vile k očima, ili vile puknuti ili oči iskočiti. Iz ove kože nikuda. Zemlja tvrda, a nebo visoko, pa se nema kuda. Na nesrećnom se kola lome.* Nesreća tanko prede. Ako neće čovjek na napast, a ono će napast na njega.

ZLO. Zlo udara na ljude (Udarilo u naše selo svako zlo i palež), ili čovjek na nj nagazi, nalijepi, nakalja, nadrlja (Na zlo je jutros nagazio), ili može čovjek pasti, zapasti, udrobiti u nj (U zlo je udrobio); a tako ga mogu i drugi u zlo uvaliti, oboriti, mogu mu nazliti (t. j. učiniti zlo), natruniti (učiniti što neugodno). Zlopatiti znači: patiti zlo svakojako (Narod mora opet zato da strada i zlopati). Zlopata ili zlopatnja je velika bijeda (Davi ga

---

* Pripovijeda se da su Sreća i Nesreća pošle jednom po svijetu. Idući putem ugledaju pred sobom konje i kola. Poplaše se konji i kao bijesni pojure put njih. Prepadne se Nesreća i skokom se sakrije u jarak ukraj puta. A Sreća ništa već sjedne nasred ceste. Dojuriše konji, ali se preplaše od nje, trgnu na stranu, kola se prevale pa upravo na Nesreću i svu je isprebijaše. I prema tome se kaže da se na nesrećnome kola lome.

Digitized by Google

zlopatnja). Zlopatnik i zlopatnica: veliki nevoljnik i nevoljnica. Kad čeljade ne može više da podnosi zlo, kad ne može da ga otrpi, onda se kaže da mu je pritužilo (da mu je došla prituga), da mu je dojadilo, dogrdjelo, dozlogrdilo, doteščalo (dotelo), dotežalo, dovrelo (Njegova mi je sila dovrela do kostiju) — a kad je zlo svladao, zaboravio: da je brigu prebrinuo, žalost prežalio ili pregorio, jade prekukao, čudo preturio, muke prenio, boli prebolio, zlo prekužio (ili, u prenesenom smislu, i: brdo prebrdio, vodu prebrodio). — Narodni su rijekovi: Grdno li je nasjeo! nagrajsao kao davo na Veliki petak, izvukao je tanji kraj (zlo je prošao) — otišao je pasjom prtinom, obršio kao niko drugi (loše je svršio) — metnuo je prste medu tuda vrata, uložio je prste medu škripe (naumice je pao u zlo) — on je po se na zlo naoputio (kao zlo je uradio) — izvukao se iz kala, a upao u gnjilu (iz jednoga zla u drugo); sa zla na gore, *(vom Regen in die Traufe kommen)* — medu vatrom i vodom *(fra l' incudine e il martello)*. — Todore svaki dan to gore — idi dok si čitav (t. j. dok ti se nije što zlo dogodilo) — čekaj dok ovo pregrmi (dok ovo zlo mine) — što to radiš? Bog te ne vidio! (kaže se kad ko radi sebi kakvo zlo) — sam pod sobom drvo potsijeca, sebi jamu kopa — crna mu se piše — zla kolača! (ele zla!) nije se tomu kolaču nadao (tome zlu), ja mu tamo kolača ne spremam (ne velim mu da ide tamo gdje može zlo proći) — na zlo će mu sutra zora doći; neka pazi da mu zlo jutro ne dođe — skrojiću ja njemu kapu, skuhaću mu poparu (dodijaću mu, nazliću mu) — gledaj da se obije o manjemu zlu (t. j. da ne bude većega zla) — ni dušom nema kad dahnuti (ubija ga zlopata) — stao je zmiji na rep (t. j. došao je blizu zla) — to je smilje i kovilje (t. j. prema drugomu zlu ništa). — Poslovice: Po zlo ne valja poslanike poslati (ono će samo doći). — Doći će svakomu crni petak. — I vlas ima svoju sjenu. Svak ima svoj križ. Svak zna svoju. Znam ja u koju hramljem. — Zao čas ne pita kad će doći. — Ako vrag nije razbio kolijevku, razbiće grob (ako te zlo poštedi u mladosti, očekuj ga u starosti). — Za ovom gorom nova gora (nikada zlo ne dođe samo). Na zlo pada gore, a na gore još gore. — Ako u goru, vuci; ako u polje, Turci (tako je bilo našemu narodu, n. pr., u Crnoj Gori). — Svakomu je svoje breme najteže. — Trudno je uz vodu plivati (t. j. zlu udesu odolijevati). — U zlu se čovjek gleda kakav je. Zlato se u vatri kuša, a čovjek u nevolji. — U dobru je lako dobru biti, na muci se poznaju junaci. — Ne pada snijeg da pobije svijet, nego da svaka živinica pokaže svoj trag (Bog šalje čovjeku u životu svaka iskušenja da se pokaže čovjek kakav je u sebi, dobar ili zao). — Ni davo nije onako crn kako

Digitized by Google

ljudi govore (pa se i zlo uvijek pokazuje gorim nego što jest). — Svako zlo ima svoj ustuk. — Gdje nesreće, tu i sreće ima. I među dračama cvijet se nađe.

ŠTETA. Šteta se čini, gradi ili nanosi (Pogradio mi je veliku štetu, počinio mi je trista jada, zaklame i udavi, uvalio mi je crn komad u torbu). — Šteta čovjeka ubija. — Koja je tako velika da boli srce za njom zove se srdobona šteta — da čovjeku bude crno pred očima: crna šteta (Tako mi sve crna šteta ne ponijela!). — Pakostiti komu znači: zlobno kome škoditi — zagrditi što: jako pokvariti (Mjesto da popravi, on je sve zagrdio). — Poslovice: Šteta i ludomu oči otvori. — Svako je mudar po šteti (Ispor. *Del senno di poi son piene le fosse*). — Bolje je biti ranjen nego ubijen. — Ko je zapleo, neka raspleće. Ko je zamrsio, neka odmrsi (t. j. ko je što zagrdio, pravo je da i popravi).

OPASNOST. Ono stanje u kojemu se nalazi čovjek kad ga nesreća nije još snašla, ali može da ga snađe, zove se opasnost. Ovo nije naša riječ, ali se je u nas odomaćila. Narodna riječ pogibao (pogibija) znači opasnost, ali i propast; neki pisci upotrebljavaju napast u smislu opasnosti (Svladao je srećno sve zapreke i napasti te došao do cilja). — Jeziv je tako opasan da ti se koža ježi (n. pr., jezivi klanci). — Igra se glavom, nosi glavu u torbi, stavio je život na kocku, znači: stavio je život u opasnost — naveo me na tanak led: uvalio me u pogibao da nastradam — ostadoh, ali u tankoj koži: jedva sam iznio (iz pogibli) živu glavu. — Poslovice: Ne zabadaj trn u zdravu nogu (t. j. ne traži pogibao bez potrebe). — Kojoj vodi ne znaš gaza, nemoj je ni gaziti. Prvo gledaj gdje ćeš isplivati, pak onda zaplivaj (t. j. budi oprezan i čuvaj se opasnosti). — Ne valja se izuvati prije vode (t. j. čekaj pogibao kada dođe). — Ožežen kašu hladi. Koga je vrela voda oparila, i mlake se boji. — Ko se na pogibao ne stavi, nevolje se ne izbavi (t. j. kad je nevolja, treba i u pogibao srnuti).

SIROMAŠTVO. Velikoj se potrebi (velikom siromaštvu) kaže i krvava potreba. — Za pojam siromah imamo još riječi: bogac ili ubožar, sirak, sirota, potrebnjak, nemalac ili nemalo, fukara; tijesan čovjek, tanak oko rebara, čovjek tankih rebara — ljuti, pukli prepukli sirak, predrta fukara je veliki siromah — golov, praznov, beznišnjak, go kao prst, bos kao pas: onaj koji nema ništa svoga. — Potrebit je kod svakoga, znači: da od svakoga ima potrebu. — Mjesto osiromašiti može se reći i: obubožati, opotrebiti, a slično je i: ukuburiti (ili zapasti u kuburu, t. j. u nevoljno stanje), pomrčati, pokleknuti imućem, spasti na niske grane, uvesti u tanke niti. — Unazadio je kuću znači: učinio je da udari natrag imanjem — prosuo je ili rasuo je svoju kuću: postao je siromah. —

Digitized by Google

Druge su narodne riječi: Ostao je suhotan od novaca (nestalo mu ih) — dotjerao je do prosjačkog štapa, do torbe, utorbio se (postao je prosjak) — obija tuđe pragove (ide proseći od kuće do kuće) — visi kao kaplja o listu (nema ni kuće ni kućišta) — gdje mu je ban, tu i stan (nema ni kuće ni kućišta, nego tuđ sluga) — nema ništa pod (jakim) Bogom, nema ni križa da poljubi — prazna mu kuća kao vilina pećina — rodio se sirotinjske noći* — od jalove krave mlijeka traži (od nevoljnika traži lijeka svojoj nevolji) — poznajem te ja, lonče, i prije sam te grebao (poznajem ja bijedu otprije). — Pitala Ciganka Ciganina: »Čiji su ovo vinogradi?« Naši. »Pa kako ćemo mi ovoliko grožđa obrati?« Lako, kad prihvati svak svoje. — Poslovice: Prazna je torba teža od pune. — Najgori je nemalo. — Kad se nema, zlo se sprema. — Manjak manjku domori. — Teško loncu iz sela začine čekajući (teško siromahu koji čeka tuđe pomoći). — Na sirotnoga svakomu je laka ruka (na nejačiću svak nasrće). — Teško šuši (t. j. šušastoj ovci) s vukom, a nejaku (osobito siromahu) s jačim (s bogatijim) ratujući. — Ili kamenom o lonac ili loncem o kamen, teško loncu svakojako (bilo da se jači digne na slabijega, a osobito siromah na bogatoga, ili obrnuto, vazda je slabijemu, siromahu gore). — U paukovoj mreži same male muhe ostaju (n. pr., u tamnicu idu ponajviše samo mali, siromašni lupeži, ili u rukama kamatnika je samo siromašni svijet). — Teško je naložiti vatru na hladnom ognjištu (siromahu podignuti posao). — Iskubi komarcu nogu, i crijeva su mu na dvoru (siromah teško osjeća i malen trošak). — Jaka rijeka sve što dohodi nadalje, to ishodi našire, a nejaka se izgubi (t. j. bogataš velikim poslima množi svoje bogatstvo, a siromah propadne). — Kad zovu magarca na pir, ili drva ili vode nema** (dok bogati i mogući uživaju, siromasi im robuju). — Krpež i trpež po svijeta drže. — Da nema sirota, ne bi ni sunce sjalo. — Sirotinjska suza lemeš probija. — Bolje da te smrt prijeka digne nego suza sirotinjska stigne. — Ne stani siroti na skut, nećeš sebi na sreću. — Ubogu šavcu igla se krivi.

GLAD. Kaže se: Okrenuo glad; glad uzeo mah; glad pritisnuo zemlju — gladan kao pas, kao vuk, mrtav gladan — izgladnjeti ili pregladnjeti (t. j. jako ogladnjeti), namrijeti se glada (t. j. gotovo umrijeti od glada), skapati od glada. — Izgladniti koga, za njem. *aushungern*, tal. *affamare*, neće biti dobro, nego treba reći: umoriti (n. pr., grad, narod gladu). — Poslovice: Ne ima jada do glada. — Glad i vuka iz gore istjera. — Glad očiju nema (t. j. nema stida, može natjerati na svako zlo). — Nema krvnika do gladnika.

---

* Prema onoj narodnoj priči da Usud (ili Rođenice) one noći kad se čovjek rodi namijeni mu zlato ili sitne pare. — ** Pitao magarčić svoga oca: Zašto te danas zovu na pir? — Biće nestalo drva ili vode, odgovori ovaj.

Digitized by Google

49

DOBROTA I POŠTENJE. Reče se: Dobar kao duša, kao kruh (što se jede), kao dobar dan (u godini), kao badnja večer — blag kao anđeo, kao varenika — krotak kao janje — vedra kao danica — čedna kao pčelica. — Mjesto dobar čovjek veli se i ravan čovjek; mjesto dobar, valjan momak i kršan momak. — Podobriti se znači: postati dobar (Moje se je dijete podobrilo) — udobriti se (komu): pokazati se (prema komu) dobar (Udobri se, sinko, jadnoj sirotinji). Slično značenje kao udobriti se imaju glagoli: umilostiviti se, otvoriti srce: Gospod se umilostivi zemlji, i presta pomor u Izrailju. Otvori svoje srce i udijeli jadnom siromahu (a protivno od umilostiviti se izriče snemiliti se: Gledajte da se Gospod ne snemili na vas, t. j. da ne upadnete u njegovu nemilost). — Kad je ko vrlo dobar i podašan, za nj se reče: Dao bi ti žvak (t. j. ono što žvače) iz usta, utočio bi ti krvi ispod grla, i krvi bi ispod grla dao (tako je dobar) — kad je vrlo dobar i umiljat, zovemo ga: majčino mlijeko, te velimo: na ruku bi ga privio (kako je dobar), duša (je) od čovjeka. — Kako se na obrazu pokazuje stid, a ovaj je znak poštenja, u našem se jeziku obraz upotrebljava vrlo često u značenju stida, poštenja: Gdje ti je obraz! Ako ti može obraz podnijeti (t. j. ako te nije stid). Osvjetlao sebi obraz (t. j. opošteno se). Obrazan (ili opran) čovjek (koji ima obraza, poštenja). — Poslovice: Više valja šaka dobrote nego vreća mudrosti. — Dobru čovjeku sve dobro stoji. — Dobra djela ne propadaju. — Ko dobro čini, bolje dočeka. — Umiljato janje dvije majke pose (a omrazito neće nijednu). — Predobar, nedobar. — Ne budi svakom ralu držalo, ni svakom kolu mazalo (t. j. ne budi predobar). — Ne budi med da te razližu (ni jed da te raspljuju). — Ko se ovcom čini, vuk ga izjede. — Poštenje, najjače korijenje. — Bolje je poštenje nego biser i drago kamenje. — Sve za obraz (daj), a obraz nizašto. — Pri svom obrazu (t. j. kad se radi o svom poštenju) i svog rođenog brata po obrazu. — Izgubio stid, izgubio vid. — Ko izgubi sram ljudski, izgubi i strah Božji. — Rđa se zlata ne prima. Sunce prođe i kroz kaljava mjesta, a ipak ostane čisto (tako i pošten čovjek ne da se ničim zavesti na put opačine). — Poštenjak, vjekovnjak. — Blago onom koji dovijek živi, imao se rašta i roditi.

ZLOĆA. Zalac, zlica, zlić, to je zao čovjek, zlikovac — rđa, rđaković, rđobitina, ništa-čovjek: rđav čovjek, ništarija (Da ti nisi plemić od plemića, nego rđa od rđakovića) — izgubljenik, izgubljenica: koji su već dušu izgubili — krivodušnik, krivodušnica: koji su bez duše, koji su nepravedni — krvnik ljudski i iskopanik bratski: koji sije razdor i raduje se krvi svojih (mještana) — nijedna vjera (reče se kao poruga zlu i nemirnu čelja-

Digitized by Google

detu). — Narodne riječi: Noga mu nozi dobra ne misli (kaže se vrlo lukavu i zlu čovjeku) — leži a reži (kad je ko bolestan a jednako zao) — komad hljeba ne bi zaiskao, da zla ne pomisli (tako je zla srca) — otpao je od ljudi (postao je zao i nevaljao) — crna mu duša — upiru prstom u njega (kao u nekako zlo) — manje je što ujede (t. j. što uvrijedi) nego što pogane zube (t. j. svoju zloću) ukaza — vuče za sobom ličinu (zaslužio je vješala) — koji s koca (utekao), a koji s konopca (sami obješanjaci) — tjerajući lisicu, nabasao na vuka (t. j. nastojeći da se oslobodi jednog vraga, dopao drugoga još gorega) — sastalo se zlo i gore (n. pr., zao muž i zla žena), da se malo razgovore (veli se s porugom) — rekla tava loncu: Ugursuze crni! (kad prigovara zao zlome) — ne lezi vraže! (reče se kad se pripovijeda da je ko zlo jedno za drugim uradio) — snijeće njemu đavo jaje (t. j. zlo će proći — kaže se osobito o zlom čovjeku). — Zlo čeljade jednači se često sa zmijom ili zoljom (osom): U toj travi zmija se taji (t. j. pod tim se krije nečija zloća). Blazni (miluje) zmiju u skutu; grije zmiju u njedrima. Stao zmiji na rep; tegnuo je u osinjak (t. j. razdražio je zlo čeljade). Ono su ti sve braća rođena, ono su ti pod kamenom guje. Zao kao zolja. Ljuta kao guja. — Mjesto zao, opak veli se i: zlopak, zlovaran — zloćudan je zle ćudi; zlosrdan: zla srca; nazlobrz: na zlo brz; nagorio: ponešto zao čovjek (t. j. zabilježen, šaren, kao mačka ili pseto kad nagori); dobar kao ljetna krupa: veoma zao. — Mjesto pokvarenost može se reći iskvara (Danas je velika iskvara svijetom zapalila kao zla godina) — opačilo je isto što opačina (On je učitelj svakog opačila) — beščinje, nepočinstvo, bezakonje, nedjelo (Dogodilo se strašno beščinje, da je sin svog oca ubio. Zagazio je u nečuveno bezakonje). — Pozliti se znači: postati zao — pozloćuditi se: postati zloćud — pronevaljaliti se: postati nevaljao — zagrdjeti: postati grdan (Pronevaljališe se i zagrdješe u bezakonju) — iznaopačiti se: postati opak — ispoganiti se: postati gnusan (Iznaopačio se i ispoganio se danas svijet). — Zapisati koga u crnu knjigu znači: zabilježiti ga kao rđava čovjeka — svetiti se komu: radovati se njegovu zlu (Da se Marku za grob ne raznade, da se njemu dušmani ne svete). — Poslovice: Bolje je ludu negoli hudu. — Kopriva već u mladosti peče (t. j. zao se čovjek pokazuje takim već u mladosti). — Zlo osnuj, a vrag će izatkati. — Ko je ubio, nije doubio (t. j. ubijaće i unaprijed). — Kod ognja što stoji i crni i gori. — Ko se sa zlima druži, sved se tuži. — Ko s vragom tikve sadi, o glavu mu se razbijaju. — Jedna gubava ovca sve stado razgubavi. — Zmija se u glavu bije. Zaludu zmiju biješ, ako joj glavu ne pribiješ. Kukolj valja iz korijena iščupati. — Pod janjećom kožom mnogo puta vuk leži. — Žeravica pod pepelom tinja. —

Digitized by Google

Čuvaj se pseta koji mučke kolje. — Najgore prli ugljen pokriveni. — Od kriva drveta na stranu je sjena (t. j. ko krivo gleda, toga se čuvaj, jer krivo, t. j. zlo, misli). — Teško ovcama koje vuk čuva. — U svakom žitu ima kukolja. I u zlatu se pritroše nade (t. j. u svakom društvu ima zlih). — Kako sjeme posiješ, onako ćeš i vrijeći *(Wie du säest, so wirst du ernten)*. Kojom mjerom zajmeš, onom će ti se i vratiti. — Ko u vatru piri, u oči mu iskre skaču. — Teško onom do smrti ko se u zlo uprti. — Ko o zlu, onaj i po zlu. — Zlo rađenje, gotovo suđenje (t. j. ko zlo radi, tomu je i suđeno da će zlo svršiti). — Zao ako i prši, napokon obrši.

BESTIDNOST I SRAMOTA. Kaže se: bezobrazan kao pas. — Obezobraziti, obezočiti, metnuti obraz pod noge znači: postati bezobrazan, bezočan, izgubiti stid — pogrditi obraz pred svijetom: osramotiti se — izvesti koga na vašar: osramotiti ga pred svijetom. — Kako se za poštena čovjeka kaže da je svijetla, čista obraza, tako se za nepoštena, sramotna veli da je crna, gnusna obraza: Crn mu obraz. Pocrnio mu obraz kao ništa-čovjeku. Ni Dunav ga ne bi oplákao (tako mu je crn obraz). Neće te oprati ni Sava ni Drava. Odmakni se da me ne omrčiš, rekla prosulja lopiži (jedan bezočnik drugomu). Pocrniti komu obraz, zapaliti komu bradu znači: dopraviti komu sramotu, pograditi od koga bruku (Zašto ocu ovrani obraz, zapali bradu, nesrećna kćeri!?) — Sramota čovjeka ubija, izjeda (Izjede ga ukor i sramota), on se nje nàpitā (Napitao se sramote). — Primati što za sramotu slično je kao primati za zlo, zamjerati (Muškarcu se to ne prima za sramotu kao ženskoj) — živjeti pod sramotom, ostaviti koga pod sramotom: kao u sramoti — na sramotu: na silu, ali u kojoj ima i sramote (Nećeš na lijepe, a ti ćeš na sramotu, t. j. pod silu koja će ti donijeti sramotu). — Poslovice: Čovjek dok se sam ne osramoti, ne može ga niko osramotiti. — Voda sve nosi, izvan sramote. — Nijedna sramota nije zaspala (t. j. za svako se sramotno djelo obazna prije ili poslije). — Ne gori obraz od sunca nego od poštenih ljudi (t. j. sramotan čovjek stidi se poštenih ljudi). — Gdje je obraz, tu je i duša (što je sramota, to je i grehota). — Bolje je i smrt nego sramota.

GRIJEH. U grijeh čovjek pada, zagazi (Zagazio je u krupan grijeh), zabasa; u grijehu se opije; ali ga i drugi mogu uvaliti, oboriti u nj, mogu ga na nj navratiti, mogu mu na dušu navaliti grijeh. — Grijesi se u srcu kote. — Ali se grijesi mogu i iskajati, mogu se ispaštati (postom iskajati). — Neisposni je grijeh, koji se postom ne da iskajati. — Griješiti (ogriješiti) dušu isto je što činiti (počiniti) grijeh (Reci istinu, ne griješi duše) — griješiti (se) o koga: kao činiti komu zla, biti prema komu nepravedan (Ko o mene griješi, čini krivo duši svojoj. Kad se griješite o braću, o Hrista se griješite). — Da Bog u grijeh ne upiše! (kaže se kad se što

Digitized by Google

učini što nije pravi grijeh). — K o l i k o z n a m , t o l i k o g r i j e h a i m a o ! (reče ko se pravda da ne zna za kakav rdav posao). — Poslovice: Bolje ti je izgubiti glavu nego svoju ogriješiti dušu. — Bolje se jedan put zacrveniti nego sto puta blijediti (t. j. bolje je pregnuti te ispovjediti grijeh nego da te muči). — Bježi kud te volja, od sebe ne uteče (t. j. grižnja savjesti prati čovjeka svakud). — Jedan grijeh rađa sto grijeha. — Gori su povraci nego prvine. — Prodi se vraga (t. j. grijeha), ne tjeraj mu traga (t. j. ne traži ga). — Vrag ne spava. Vrag ne ore ni kopa, već o zlu radi. — Na skliskoj stazi lako je posrnuti. — I patka na ledu posrne. — Ko posrne, i padne. — I koza se rozima diči (tako i zlikovac grijehom). — Više um zamisli (zla) nego more ponese (blata). — I dobar konj posrne. I pop se na misi smete. I sveci padaju u grijeh *(Quandoque etiam bonus dormitat Homerus)*. — Sam je Bog bez grijeha.

50

SRDŽBA I PRKOS. Mjesto srdžba, gnjev veli se i: s r d n j a (Ne nosi srdnju na nas, Gospode!), jarost (Da izlijem žestinu jarosti svoje na njih), jed, ljutina ili l j u t n j a, bijes; mjesto srdit, gnjevan veli se i: j e d a k ili j e d a n, ljut ili ljutit (ljutit kao ž e r a v i c a, k a o p a s u ž e ž e l j u*, k a o z m i j a i z m e đ u G o s p o đ a**); mjesto srditi se, gnjeviti se veli se i: jediti se, ljutiti se, žestiti se, b ú ć i t i s e (nabućiti se), b ú r i t i s e (t. j., upravo, nadimati se od srdžbe), k o m a d a t i s e (t. j. tako se srditi da bi čovjek isjekao na komade), p r č i t i s e ili p r k o n j i t i s e (naprčiti se, naprkonjiti se), s r č i t i s e (nasrčiti se). — Muškome koji se lasno rasrdi kaže se od mila s r d i t k o ili s r č k o (Lasno je srditka rasrditi, srčka nasrčiti), a ženskoj s r d a (Srdo moja, ne srdi se na me) — p r k o n j i c a, n a p r ž i c a, p a p r i c a, p r š l j i v a c kaže se žestoku, gnjevljivu čovjeku; t a m n i k ili t a m n j a k kaže se mrku čovjeku koji kao da je uvijek srdit. — M r z o v o l j a s t, u s k o š e n : kao zlovoljan, razdražljiv — l j u t a k, l a k o s r d, n a b r e c i t, n a b u s i t, p r š l j i v, u k o s i t, n a k r a j s r c a (čovjek nakraj srca): gnjevljiv — o p o r i t, o s o r l j i v, u s o v a n : žestok, ujedljiv. — Od gnjeva se čovjek namrgodi, namrdi, namršti, n a k a n j i, natmuri, n a t m u š i, naoblači (Naoblačio se k a o d a ć e m u k i š a i z č e l a u d a r i t i), nadme: (Naduo se k a o c r i j e v o n a v a t r i), n a p n e n o s, z a k r v a v i o č i m a (k a o đ i v l j i p i j e t a o), u z m u t e m u s e o č i (k a o u g l a d n a v u k a u g o r i), d i g n e r e p (Digao je rep k a o d a g a j e o b a d u b o, kaže se kad se čovjek uzoholi ili jako rasrdi), r a s k o m a d a s e, r a z g o r o p a d i s e, r a z m a h n i t a s e, puca (Pući će od gnjeva k a o k e s t e n u v a t r i). — M r d i čovjek, kad je namrgođen, zle volje —

* Ž e ž e l j je nekakav štapić kojim se pritvrdi psu uzica oko vrata. — ** Tvrdi se da su zmije između Velike i Male Gospe (15. augusta i 8. septembra) najljuće.

Digitized by Google

sjeca se, kad mu bude žao ili kad se ljutne za svaku malenkost — vrnča (kao mrmlja), kad je nezadovoljan ili ljutit. — Srdžba je nalik na vatru, plamen, vrelu vodu: Obuze ga plamen gnjeva. Razgori se gnjev njegov. Kad zaplamti krv u čovjeku. Sav kipi, kipti od gnjeva, bijesa; prekipjelo mu (t. j. provalio je njegov gnjev). — Natrti komu krena pod nos znači: naljutiti ga. — Kaže se: Kad izgrnem kožuh naopako (t. j. kad se rasrdim, kao što je Marko Kraljević srdit prigrnuo ćurak naopako) — da zmija okusi od mene, otrovala bi se (tako sam ljut) — da mi ne dođu na oči, jer mi je svaki od njih stupac krvi pred očima (t. j. uzmuti mi se krv kad ih vidim). — Ranu pozlijediti znači, u prenesenom smislu: rđjavo što napomenuti i čovjeka nanovo rasrditi ili rastužiti. Pozljedica je obnova stare ljutine ili mržnje (Čuvaj se pozljedice). — Gnjev se može ustegnuti, srdnja prekinuti (Ustegni svoj gnjev, prekini svoju srdnju na nas, Gospode!) — Kad se ko razljuti, drugi ga nastoje ušiškati, ušišikati (ublažiti), a često se i sam odljuti, otsrdi, t. j. povrati se od ljutine, njegov se gnjev utoli. Povratljiv čovjek je onaj koji se od ljutine brzo sebi povrati. — Prkosu reče se i (turskom riječi) inat (ali inat znači i svađa). — Isprkositi znači: steći prkosom (Ti meni u svačem prkosiš, ali prkosio, ne prkosio, nećeš ništa isprkositi) — otprkositi: odgovoriti prkosom (Ako mi ko prkosi, ja mu otprkosim). — Poslovice: Malen lončić brzo pokipi. Plitka se voda lako pomuti (t. j. djeca i luda čeljad lako se srde). — Srditu popu prazne bisage. — Inat je Marka u Stambol zajmio (potjerao). — Od inata nema gorega zanata.

MRŽNJA I ZAVIST. Bili su nekad prijatelji, pak se razprijateljili, prekinuli sudlaku (t. j. pokvarili su, razvrgli prijateljstvo). Sad se između sebe zlo žive. Žive u negovoru (t. j. ne govore zajedno) i omrazi. Paze se kao luk i oči, kao so i oko, kao kozji rozi, kao mačka i miš. Ugađaju se (slažu se) kao pas i mačka. Da može, popio bi jedan drugoga u čašici vode (tako se mrze); iskopali bi oči jedan drugomu. Krv i nož između njih (ljuto se mrze). — Dala mu je baba bilje od omraza i smrazila (omrazila) mu djevojku. Dosad ju je ljubio, a sad je na nju zamrzio, sad ju je pomrzio, planuo je mržnjom na nju. — On je moj najveći nenavidnik (neprijatelj), nenavidi mi, zlobi mi, mrči na me (želi mi zla ,mrzi na me). — A zašto se tako izuzeo, naozubio, zašto je uzeo zub na te? — Ta na koga nije on izuzet (kivan), komu nije nazuban? — Voli svoje zlo nego tuđe dobro (tako se kaže za onoga koji je vrlo zavidljiv). — Poslovice: Svaka ptica ima svoga kopca. — Lončar lončaru, a kovač kovaču zavidi. — Udugo se svaka stvar primrazi (omrzne).

SVAĐA. Čegrst, začepica, zadjevica, zadorica to je mala svada, a dvije su posljednje i uzrok s kojega se ljudi svađaju (Od

Digitized by Google

male zadjevice malo da se ljudi ne poklaše). — Pored svađa kaže se i svadnja, a ukorijenile se u narodu i turske kavga i inat. — Svadu, kavgu među ljudima neko zakuha, izvadi, raspali, zavrgne (zametne), n. pr., oko djevojke (o djevojku), a kad se podigla, zapodjela, zavrgla, kad je živnula, onda ljudi doskora zaguste (t. j. dođe do gusta između njih), te uljegnu najprije u krupne riječi, riječaju se (preriječaju se, sporiječe se), boče se, koškaju se (pokoškaju se), zubaju se, udare na kar (pokaraju se), pak se stanu bahtati (bašću se), trzmati, krzati oko djevojke (kao otimati); pojedinci se pobrkaju, zdrpe (kao malo zavade), pak se svi pomute i pozavađaju, tako da mora selo skočiti u razvadu. — Slično značenje kao zavaditi se imaju glagoli: razmiriti se, zagristi se, zajesti se, podnijeti se (Razmirio se s bratom. Braća se razmirila, ponijela, ljuto zajela). — Svadljivcu se kaže: napasnik, nemirković, nabodica, naprčica, nalet ili naletica, nasrtalo, mutljivac, ukoljica, krvomutnik; prznica (koji przi, t. j. raskida, mirno ili veselo društvo); stokućanin (koji po kućama raznosi kojekake glasine te mrazi susjeda sa susjedom); a kako svadljiv slično znače pridjevi: karljiv ili pokarljiv, žugljiv, nasrtljiv, zadoran, rogobatan, krvomutan. — Veli se: Bacio je kost među njih (zavadio ih je) — ni oči mu dobra ne kazuju (t. j. vidi mu se na očima da je smutljivac) — zavadio bi dva oka u glavi, dijete s roditeljima — (smutljivac) kao da je vragu utekao s udice — muti kao riba u plitkoj vodi (t. j. kad ko nađe zgodno tlo za svađu) — krvomutna žena smutila bi barjak vojske — svadili se psi oko gole kosti (kad se posvađe nizašto). — Često svađa pane na mrtvo (t. j. utiša se) ili se ko nađe te svadu prekine, zamiri, raspru raspravi, razmrsi, raščisti i svađene rasvadi, zavađene razvadi (pomiri). — Zavađeni se umire, a za umirom slijedi podmir (t. j. kao naknada za učinjenu štetu i prolivenu krv). — Tada je red paziti da ko ne podadre (t. j. da ne obnovi) svadnju, jer ima ljudi kojima je drago sijati, vrijeđiti razdor. — Poslovice: Ne piri gdje te ne žeže. — Lasno je vodu zamutiti, ali je teško izbistriti. — Zavada i kajanje, brat i sestra. — Od inata nema gorega zanata.

PRIJETNJA. Poprećivati (poprijetiti) komu znači: kao malo, istiha prijetiti — pripreći vati (pripri jetiti): kao preporučivati s prijetnjom (da se što učini ili ne učini) — pomrkivati (pomrknuti) na koga: kao prijeteći i mršteći namigivati mu da što ne učini — prenijeti koga okom: zaprijetiti mu pogledom — pokazati komu zube: kao zaprijetiti mu, ispriječiti se na nj — škrgutati zubima na koga: prijetiti mu i tražiti svadu — učiniti na kogaršum, udariti kogaršumom: povikati na koga s prijetnjom — prijetiti

Digitized by Google

komu u krv: prijetiti mu smrću. — Izići će to njemu na nos (prijetnja, koja znači): platiće on to skupo — batina ima dva kraja (prijetnja na prijetnju, koja znači): ako ti komu što na žao učiniš, može i drugi to isto učiniti tebi. — Poslovice: Lasno je ispod plašta prstima pucati (t. j. krišom prijetiti). — Svaki grom ne trijeska. — Kad najviše grmi, najmanje kiše pada. — Mačka koja nosi zvonce ne lovi miša. — Ko mnogo prijeti, slabo osvećuje.

OSVETA. Kaže se: gorjeti, plamtjeti (usplamtjeti), kipjeti (uskipjeti) osvetom — osvetiti se komu, ali osveta djevojke nad momkom — osvetiti koga ili nakajati, pokajati koga na komu (Da mi čedo naše nakajemo na krvniku Čengijić Smail-agi. Pokajao na njemu brata svoga). — Pojam osvetiti se izriču i fraze: vratiti šilo za ognjilo, žao za sramotu a, u ironičnom smislu, i: vratiti milo za drago, tele za tele (i ako nije šareno). — Pizma je turska riječ i znači: neprijateljstvo sa željom za osvetom (Ima pizmu ili pizmen je, opizmio se na njega). — Zlopamtilo je onaj koji pamti zlo što mu ga je ko učinio i gori osvetom, koji se drži one: Ako je muka trpjeti, nije pamtiti, i one druge: Krv zaspati ne može (t. j. želja za osvetom). — Dobro je poznata narodna poslovica: Ko se ne osveti, taj se ne posveti. Ali ima narod i drugu: Svaka je osveta od Boga prokleta.

BIJENJE. Svrbe ga leđa, kaže se kad ko ište da ga biju — posegnuti na koga isto je što staviti ruke na koga. — Mjesto biti, tući ili udariti koga govori se i: devetati, gruhati (biti s bukom), lijemati, linjati, lupati, mlatiti, mlaviti, odadirati (jako biti) koga, mazati koga ljeskovom masti, svetiti komu drvena masla (biti ga dobro kakvim drvetom) — mjesto udariti koga i: kr[h]nuti, kvrcnuti, ljopiti, maznuti, okrpiti, opaliti, opatrnuti, opaučiti, poljubiti, raspregnuti, vreznuti, žicnuti koga (n. pr., štapom po glavi ili povrh glave), prištapiti koga ili okrojiti komu štap povrh glave; zadimiti koga u čelo, pljusnuti ga po licu, zamlatiti ga, priušiti ga (dati mu zamlatnicu, priušak), klepnuti ili zveknuti ga po ušima ili ugrijati komu uši, zvrcnuti ga po nosu, oklapiti ga (šibom) po prstima, stepati ga (udariti ga dlanom), potepati ga po ramenu (lako ga dlanom udariti); izlaskati koga (malo) šibicom, propustiti ga (malo) kroz ruke — mjesto natući koga i: izdevetati, izlijemati, izlistati, isprebijati, izubijati, izbiti koga na mrtvo ime. — Kaže se još: nasladiti ruku na komu (izbiti ga po svojoj želji) — ocijepiti komu 25 batina — bije kao grom — udarljiv kao kozle — tako ga je lako udario, tri mu zuba u grlo sasuo. — Prsiti se znači: tući se u prsa.

Digitized by Google

Prema glagolu razbiti ima imenica razboj, kad se razbije kaka zgrada pak se silom uđe u nju (Platićeš za kućni razboj). Obiti vrata isto je što razbiti ih i provaliti u kuću. — Smlaviti, smožditi, smrskati, smreskati, razmrskati, sprštiti, zdrózgati, razdrozgati, zdrúzgati, razdruzgati znači: kao satrti — skrušiti, zgruhati, zgrušiti: kao smrviti, stući.

51

BUNA. Sad se prevratni duh svukuda širi. Budimo na opazu da ko ne unese taj zli kvasac u našu zemlju. — Došli tuđi ljudi te stali podgovarati, podbadati, podbunjivati narod (ali se nadamo da im neće upaliti đ: ga podgovore, podbodu, podbune). — Kad svjetina uzme ûk (kad se narod na što izuzme i stane vikati), onda može biti zla. — Danas je bila u gradu velika gužva (kao stiska svijeta), gungúla (tal. *tumulto*), pobuna (nabuna, uzbuna). — Ljudi se najzad pokrčumali (kao počupali), polupali (potukli), oklali, isklali između sebe, ljuto se skrvili, iskrvili. — Potukle se zebe oko tuđeg prosa. — Nešto se iza brda valja (t. j. spravlja se buna). — Glavari bacili vatru na narod, potpalili, raspalili bunu. — Buna planu kano vatra preko sve zemlje. — Uzbučao se narod, uzavreli ljudi. — Digla se kuka i motika (svi seljani listom), đipila na njega i hala i vrana (sve ustalo na nj). Ustanika bilo tušta i tama. — Kasno se buna utaložila (stišala, slegla). — Ko u oganj puše (u vatru piri), u oči mu iskre skaču (Usporedi: *Chi vento semina, raccoglie tempesta. Wer Wind säet, wird Sturm ernten).*

RAT. Ratu se kaže i: krajina, razmirica, vojnica. — Rat se obično objavljuje (navješćuje), pak se otvori (Otvorio se krvav rat između Rusa i Engleza), digne se, zametne se, zavrgne se, zaigra se krajina, zakrajini se. — Država zarati, zavojšti na državu, narod na narod. — Opet se zakrvila krajina, od rata se sva zemlja zakrvavila. Oj krajino, krvava haljino! Krvav bio ko te zaigrao! — Kaže se: ratovati s kim i na koga (Ratovima teškim ratovaše na njih), rat ratovati (Ko će danas rat ratovati?) — uz rat se teško živi (t. j. kad je rat). — Poslovice: Kad je rat, niko nikom nije brat. — Kada se velike ptice pobiju, onda manjina perje leti. — Luduju banovi, plaćaju pukovi (*Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi*). — Car na cara bez velike neće. — Dok se ne zamuti, izbistrit' se ne može. — Uskrsnuća nema bez smrti.

ORUŽJE. Majka pothrani sina do oružja. — Oružje što se u ratu upotrebljava ubojno je, od boja oružje: puške, kubure i noževi. —

Digitized by Google

Top glasnik je onaj kojim se oglasuje buna, rat. — Topovi se umjeste (postave) i uglave (kao utvrde) te načičkaju (gusto postave) po bedemima (načičkaju se bedemi topovima). — Kad nastane rat, onda se pale, meću topovi. Topovi se pripaljuju pripalom, vitiljem (t. j. nekakom zapaljenom uzicom). Topnici ispale, opale, izmetnu, izvrgnu zelene topove, zapale iz topova (Opališe topovi, proječaše planine). — Topovi gude (zagudješe), ričU (zarikaše), gruhaju (gruhnuše). Stoji gudnja, rika topova. Ispuče top kao da je progrmjelo. Zemlja ječi, vedro nebo zveči. — Puška glušica zove se ostraguša, koja se ne čuje daleko — srebrnjača: srebrom okovana — tančica: tanka — krvnica: iz koje ko koga ubije — lovica, lovka: lovna — prekomorka: ispreko mora — naredna, opravna puška: kako treba. — Puška se skâčî s klina (skine) i spodbije (zgrabi), pa je čovjek zametne, zavrgne na rame, složi je (postavi) niz lijevu ruku, kašto se okosi njome (naperi je za obranu). — Prije su se puške podasipale, potprašivale (Potprašljaj praha je toliko praha te se puška jednom potpraši). — Riječi o puščanoj vatri: Pušci oganj daje — meću, pale puške ili puškama — izmetnuli, ispalili puške, zapalili, spretali, zdimili, upirili puške ili iz pušaka, vrgli se puškama, oborili vatru iz pušaka, navatrili na neprijatelja — premetnuše se, preturiše se vatrom, stadoše se vatrom premetati (t. j. pucati jedni na druge) — pognaše se vatrom po megdanu — dobra puška vatru prihvatila; puška zavatrila, otrgla (dala vatru, upalila, planula) — omače mu se puška (obori se s nokta sama od sebe i puče) — puška planula, a nije sastavila (Kad prah u puške na čanku plane pa se u cijevi ne upali, a puška ne pukne) — puška slagala, štrocnula (nije pukla) — izdala ga puška. — Kaže se: gladno zrno (za zrno od puške) — sîta: mala zrna (bolja je riječ nego sačma, koja je tuđa) — zrna sipaju iz pušaka (Pušku ću ti u prsa sasuti, skresati, t. j. sasuću ti naboj) — zrna zuje (Prozujalo zrno mimo mene). — Neki poznaju puške po puku (glasu). — O pucanju pušaka evo još nekoliko riječi: Puška puče, nikad ne predvaja (t. j. ne popušta). Vazdan puške prepucaše. Začestiše, zagustiše puške (staše češće, gušće pucati). Puče kao trijes, kao sinji grom, puče kao grom iz nebesa, svi se pusti dvori prolomiše. Ciče, lanu, prasnu puška. Puške breče, prašte. Stoji cika ognjenih pušaka. Puške breče, a junaci ječe. — Dometnuti, doturiti (o pušci) znači: dobaciti (Izmaknu pred njime, ne bi puška dometnula, doturila) — na domet: dokle može puška dometnuti (Ubio ga na domet). — Omrčiti koga puškom, sa-

Digitized by Google

staviti koga (mrtva) sa zemljom: ubiti (Puške prepucale, sa zemljom ih sastavile). — Zrno mu glavu prosvirilo. — Uzeli grad na puške (t. j. pucajući iz pušaka); uzeli grad bez puške (t. j. da nije ni puška pukla). — Narod kaže: Konju i pušci ne valja vjerovati. — Koji dobro može ubiti iz puške, taj je puškar (Lješničani na glasu puškari). — Pogodio u dinar zemlje, kaže se hvaleći koga, u šali ili u potsmijehu, da je dobar puškar (jer niko ne pogodi u više zemlje nego u onoliko koliko je dinar). — Veli se: sablja plamenita (O pojasu sablje plamenite), ljuti mač, zeleni mač, plameni nož (Plamene nože povadiše); vito koplje. — Sablja posjeklica, sablja od posjeka je ona kojom se siječe — postalica: koja se dugo nije upotrebljavala — potajnica: sakrivena. — Griva u sablje su rese, potkite na krsnicama — krsnice bolja je riječ nego tuda balčak. — Mač se podire, vadi (Podriješe, trgnuše, suknuše, povadiše mačeve; potrgoše, kinuše nože jatagane). — Sablje brekte, čagrću (Stoji cika zelenih mačeva) — koplja se lome, krše (Stoji lomot, krš velikih kopalja). — Kad se vojske sukobe, onda se borci dočekaju na sablje, na noževe, zaigraju se na sablje, na noževe (t. j. odluče boj sabljama, noževima) — sijeku se, krešu se, komade se (Posjekao se junak sa junakom). — Okrznuti koga mačem znači: kao ogrepsti — prosukati koga mačem: probosti — raznijeti koga noževima, iskresati koga noževima: raskomadati ga — handžarom prekositi komu srce: presjeći — strijelom koga u srce zastrijeliti: pogoditi — muško, žensko pod mač okrenuti, pod mač udariti: sve posjeći. — O tijelo se čovječje sablja opogani i onda je od krvi skrnavna (gnusna). — Ali sijekući i stuli, potuli (otupi) mač. — Cjelovati mač znači: biti posječen mačem — svijećom ili lučem svijetliti: biti spaljen (Jednomu je suđeno da sablju cjeluje, a drugomu da svijećom svijetli). — Kaže se: ukoriti i iskoriti nož, t. j. udariti na nj kore i izvaditi ga iz kora. — U noža je s jedne strane brid, oštrica (oštro), s druge teluće (tupo, hrbat). — Dvoplatna sjekira zove se ona koja je sa dvije strane oštra. — Smolènica ili vitìljača je na velikoj moći kao košnica, iznutra od smole, pa kad bude do nevolje, ona se zapali da ljudi iz daleka vide i trče u pomoć.

VOJSKA. Svake godine se jedni momci zavojače (t. j. uzimaju u vojake), drugi razvojače (puštaju iz vojništva). Nekada je sva Lika bila zavojačena (to bijaše vojnička krajina), pa se kasnije razvojačila. — Ratnik je isto što vojnik, vojak — samovoljac bolja je riječ nego dobrovoljac — ubojnik je vojnik koji se ubojito bori (Arnauti ljuti ubojnici) — rtnik između ratnika je onaj koji je sprijeda kao na rtu te prvi udara na neprijatelja

Digitized by Google

— zastava: stražnja četa. — Brča vojske znači: mnoštvo vojske — barjak vojske: koliko je ima pod jednim barjakom — jezgra vojske, jezgra vojnika: ono što je najbolje. — Taboru kaže se i oko (gen. okola). — Stega je straža (kordun), kao veriga oko čega, n. pr., protiv kuge, protiv hajduka (Razbili su stegu). — Slegla se, svila se silna vojska: konj do konja, junak do junaka. — Čeonik (vođ) vojsku uvrsta (t. j. postavi u bojne vrste, redove) i raspolaže (namješta je kojekuda). — Vojska je pala pod grad, prekrila, prekrilila, preklopila, pritisnula polje (Zamrežilo se polje od silne vojske: kao prekrilo) — zapasala vojska oko sela, optekla ga (opkolila), stegla ga (tijesno ga opkolila), pritisnula ga (zapremila).

BOJ. Uz ratove se ljudi skupe u planini u veliki zbjeg (kao u skup) pa se zasijeku (zagrade se usječenim drvećem) da bi se mogli braniti. — Načine rovove (šančeve) a unaokolo ih utvrde zasjekama. — Najezda je invazija (Turska najezda na balkanske države) — upadak: provala (Turski upadak u grad) — posvoj: zaprema — prijegon, prijetjer je kao borba (Dugo je trajao prijegon dok smo neprijatelja svladali) — kreševo, okrš, okršaj: žestoka bitka (Bilo je čitavo kreševo) — suhi boj: kad nije oko plijena nego onako. — Bojna poklič: klik, vika bojna. — Razboj, razbojište: bojište, bojno polje (Ona ide na Kosovo ravno pa se šeće po razboju mlada). — Turska je sila često na nas navirala (nasrtala), i teške smo bojeve s Turcima trajali. Jedne bi nam gradove pòharali (opljačkali) a druge nam sa zemljom uravnali. Turci se pohari (pljački) naučili. — Kad bi na nas navrli, narinuli Turci, mi bismo se na njih ispriječili, opoplastili, razrogačili (t. j. stali bismo pred njih, uprli bismo se da ne mogu dalje). Branili se što nam snaga dala. — Ljuto se razljuljalo (kao zavrglo) kreševo. Udario tuk na luk (jednaki na jednakoga). — Dvojica se uhvatili u kosti, u koštac; uhvatili se popojaske pa se ponijeli (rvali) ljetni dan do podne. Još se nose, tjeraju (rvu). — Škrguću kosti od junaka. — Čeonik ujunačio, podjunačio (ohrabrio) vojnike: Naprijed, braćo, koga srce služi (ko je srčan), ako niste ptići od kukavice. — Nova četa urinula u boj, zagnala se u neprijatelje, među neprijatelje (učinila zagon na neprijatelje), survala se na njih. — Otvorili naši veliko junaštvo (t. j. pokazali), proglasili se junaštvom (t. j. proslavili se). — Bio je pokolj (sječa, posjeka) kao na Kosovu, da priča pas pasu (koljeno koljenu). — Učinili smo polom (poraz) od neprijatelja, polomili smo, potrli, raskrhali svu dušmansku silu. — Nakidali smo se glava, koje su neki ludo posijali. — Pala je krv do koljena; tu se prosu krvca od junaka kako burna

Digitized by Google

kiša iz oblaka. — Leže ranjenici kano snoplje po polju; mnogi su na mrtvac (smrtno) ranjeni. — Od neprijatelja malo je ko iz boja iznio živu glavu. — Naši su svi junački poginuli (zamijenivši se, t. j. ubivši i svaki od njih po koga). — Zauzbili smo neprijatelje do granice (t. j. natrag potisnuli) — preštunuli, prèstružili (t. j. presjekli) smo im vojsku, uspregnuli, ustuknuli, ustupili su pred nama — njihov je ustup (uzmak) naličio bijegu — morali su ustupiti (kao popustiti) našoj hrabrosti. — Onda naši novi zagon učinili, a neprijatelji nagnuli bježati (dali su se u bijeg). Bježe glavom bez obzira. Osula se vojska kao čarapa (bježe kud koji). — Za njima se natjerali, nagnali naši. Podigla se, otisnula se za njima potoč, potraga, pogona (potjera). Još ima za njima potočnika, potjernika. — I vođ neprijateljski pleći dade i bjegati stade. Okupili ga naši kao hrti zeca (pristali za njim), viju (gone) ga amo tamo po polju, gone ga tragom bez oduška. — Održali smo megdan (pobjedu); nadbili smo, nadvalili smo neprijatelja, koji je bio poklekao (kao oslabio) pa je morao otsjesti (nem. *räumen*, tal. *sgombrare*) našu zemlju. — Svukud se glasio (javljao) sjajni uspjeh nepobjedne naše vojske. — Poslovice: Boj ne bije svijetlo oružje, već boj bije srce od junaka. — Boj se onoga koji je viko bez golema mrijeti jada. — Junačka mati prva zaplače. — Bježanova majka pjeva, a Stojanova plače. — Sladak ko med, studen ko led, sitan ko múka, potreban ko ruka, tvrd ko stijena a lak ko sjena vođ bit' ima.

ROPSTVO. Podbiti koga pod svoju vlast, zbiti ga poda se znači: podvrći ga — zapregnuti koga u jaram, skučiti ga pod jaram: podjarmiti ga; skršiti jaram, otresti sa sebe jaram: osloboditi se. — Izbavlja se od ropstva, ko nije još rob; izbavlja se iz ropstva, ko je rob. — Narobiti se roblja znači: dosta ga zarobiti — roblje na otkupe davati: vraćati ga za platu — ispreprodavati roblje: amo tamo ga prodati. — Kaže se: zveka lanaca, klopot veriga. — Zavezice, lisice (lisičine) su kao verige kojima se zavezuju ruke — pûta, negve: verige kojima se spućuju noge. — Okove možemo sa sebe i raskovati. — Poslovice: Bolje je umrijeti nego umirati. Bolje u grob no bit' rob. — Čovjek bez slobode, kao riba bez vode. — Zaludu mi je biser, kad mi grlo davi.

MIR. Primirju veli narod: umir, uvjerica (ili suvjerica, ako je kratko). — Sad je uvjerica (t. j. zaraćene stranke zadale vjeru jedna drugoj da će mirovati, uhvatile vjeru među sobom, uvjerile se). — Umirnici ili uvjernici su oni koji se uvjerili. — Kad svrši rat, onda se otvore (započnu) razgovori o miru i gradi se mir (Ogradili smo, uglavili, utvrdili mir). — Mir se može i pokvariti (razvrći).

Digitized by Google

52

ZDRAVLJE I SNAGA. Na pitanje: Kako si? odgovaralo se u doba tursko: Od Boga zdravo a od cara mirno. — Zdravu čovjeku kaže se: zdravac ili zdravljak. — Narodne su riječi: Kolane (reče se za zdravo maleno dijete) — zdrav kao tić, kao riba, kao drenova srž (srčika), kao jabuka; zdrav čitav kao puce; zdrav kao dukat (kaže se kad se čovjek lupne po prsima, pa odjekuje u šupljini prsnoj); djevojka ostane zdrava kao od majke rođena — (zdrav i jak) kao lav, kao medvjed, kao vuk, kao trijesak, kao ršum, jak kao zemlja, kao vjedogonja — čovjek držeć, hrl, zadrigao, staroga kova, tvrde građe, tvrde petlje (jak i zdrav); čovjek dobro potkovan, otresit, česmenit (snažan); krut ili krutan junak (velik i jak); temeljan čovjek ili temèljāk (vrlo krepak, jakostan, tvrd); izdèrilijeska (zdrava, jaka ljudina na kojoj možeš izlomiti ljeskovaču i ništa mu neće biti) — odr'o bi mededa onjega (kaže se kad je ko zdrav i jak) — niko mu ne smije u prste, u ruke (t. j. ne može se s njim ogledati). — Mjesto velika veli se i kruta snaga (Gdje je tvoja kruta snaga?) — Kad djeca malo objačaju, pomažu roditeljima u poslu. — Moj je sin začilio (postao je čil), zàdrizgao (postao je snažan i jak) — njega nije lako presnažiti, prenijeti snagom. — Upeo se, sjeknuo je snagom i životom (t. j. upr'o svom snagom, iz petnih žila) da ga svlada; ali uzalud trga svoju snagu (uzalud se muči) — snaga mu trgnula natrag (izdala ga). — Bog mu ujačio, ukrijepio desnicu ruku!

BOLEST I SLABOST. Nekaka je boleština udarila u naše selo, sjeknula (buknula je, pojavila se) u našem selu, zaredila po kućama, povlači se po djeci, silno se užegla. — I ja sam se obolestio (kao obolio sam); navukla, navrzla, nadovezala me se, osvojila me nekaka bolest, ne mogu da je se oprostim; bojim se da će me obrvati; valja da sam negdje nalijepio, nagazio (dobio bolest). — U našoj kući udario nas je Bog svih bolešću, kao da je Bog svakoga udrio poglavi (svi smo bolesni, smeo nas); pomlaćeni smo kao metlom graninom (kaže se kad gdje boluje mnogo čeljadi). — I vojnici se svi poboljeli (kao razboljeli). Koji su se putem isporazbolijevali (t. j. redom razboljeli), one su na konjima nosili. — Majka mi se je nekidan odvalila ležati (legla je bolesna). Leži od nepoznate bolesti. — Otac mi nije još nigda bolovao; danas logom leži (bolestan leži). — Pročula se u svem selu njegova loga (t. j. da je bolestan legao). — Ali i ti, brate, nešto kunjaš, nešto se lêcāš (pobolijevaš); čiliš, linjaš, iščezavaš (gineš, veneš), vrlùdāš (ideš, radiš, kao da si bole-

Digitized by Google

stan). Što je to tebi? — Nisam dobar (Nije mi dobro); nešto sam naloš, ljohav, nelagodan (rdav, slab); nešto nemogu (bolestan sam); mrtvarim (osjećam se slab). — Zakovrnuo je, znači: ujedamput zanemogao — zakunjao je: počeo je slabjeti, nestaje ga od bolesti — izbolio, izbolovao, iščilio, obrđao, ološao je, izlinjao se; izgubio se u licu, ispustio se u licu, opao u licu; spaos mesa: oslabio, izmršavio, iznemogao, onemogao je — skúcao se: izmoždio se od neuredna života — bolovanje oko mu popilo. — — Gine kao vosak spram glavnje — kao da su ga guje pile (tako je slab) — kao da treći dan hljeba ne jede (tako je rdav) — osušio se kao propeće; užutio kao žukov cvijet — suh kao biljka, kao trlica — živ se posvetio; posvetio se kao Sv. Sava (kaže se kad je ko žut i suh u licu) — samotvorna, samosazdana kost (bolesnik kad je suh) — izdušila mu snaga; nema u njemu vihra duše (jedva diše) — u zloj je koži — visi mu život o dlaci — vise mu noge u grobu. — Ostalo mu je jedno čame (slabunjavo dijete) koje ni piri ni viri (ni jača ni raste). — Mlakonja, mlitonja, mrtvan, mrtvik je čovjek bez snage i života.

Kruta bolest je velika, jaka bolest — nagla b.: akutna — otvrdla b.: kronična — prelažljiva b.: koja prelazi od osobe na osobu, priljepljiva — povratna b.: koja se povraća (kao, n. pr., groznica) — pošlica ili prošlica, rednja: epidemija — iznutrica: nutrnja bolest. — Nemoć je tal. *infermità*, njem. *Leiden* (nemoćan, nemoćnik, nemoćnica, onemoćati) — nelagod: tal. *acciacco*, *incomodo*, njem. *Beschwerlichkeit* (Kad čovjek ostari, onda dođe na njega svaki nelagod). — Bolest ili ide u napredak, prisnažuje, ili udari natrag. — Neke bolesti udugotežе (zategnu se, traju dugo); neke se (kao, n. pr., groznica) mogu za neko vrijeme utajati (mogu kao prestati). — Često se bolest zamrsi (komplicira), ali joj čeljade opet odoli (svlada je). — Oteturao se od bolesti, znači: počeo se oporavljati — nešto se okopirkao, ökrljao, živnuo je malo: malo se oporavio, ponačinio — ispunio se u obrazu — popravio se u tijelu — potkožio se (udebljao je) i zasalio (dobio sala) — opravio se kao lipa u proljeće — sinuo je u licu kao glavnja ispod pepela. — Kad se ko prebrzo pridigne, nadigne (od bolesti), može se lako odvaliti (povaliti se opet, opet zanemoći). — Od kuge malo ko ostane (živ), a ko joj predoli (odoli), kažu da je neće više dobiti. — Propuklica je provala, pojava bolesti: tal. *accesso*, njem. *Anfall* — postup bolesti: tal. *corso*, njem. *Gang*, *Verlauf*. — Odbolovati, odležati što znači: platiti što bolešću, logom (Odbolovao, odležao je grijehe svoje). — Ponude su jela kojima se bolesnik ponuda. — Što ne može bo-

Digitized by Google

lan Rajko, to će žalosnica majka (ovo se kaže kad se što pripravi bolesniku za ponude, pa pojedu zdravi). — Bolu (boli) reče se i bolja, muka: Snašla ga bolja; pade mu muka na želudac. — Jakoj se muci kaže živa muka. — Od muke čovjeku iskaču oči, on se vije (premeće) kao guja u procijepu, pak se i prenemaže (pada u nesvijest od bola); a od glada posmagne, prismagne (padne u nesvijest). — Bonik jedva čeka da mu muka umine, odumine, da mu malo ʻgrane (olakša, odlane), da mu dođe olakšica. — Marku je pozlilo (uhvatilo ga zlo); teško mu pada (hvata ga zlo); dolazi mu mala snaga (pada u nesvijest); mrče mu svijest, obeznanio se (onesvjesnuo se); ležao je dugo u neznani (u nesvijesti); jedva se sad malo opojavio (došao je k sebi). — Kašto čeljade i zamre, obamre (padne u letargiju). — Poslovice: Čovjek je tvrdi od kamena, a slabiji je od jajeta. — Ko bolan nije bio, taj Bogu nije mio. — Bolan baje kud pristaje (t. j. govori svagdje o svojoj bolesti). — Bolest ako ne umori, razmazi. — Rdavoj proji malo slane treba (ko je slab, lakše klone). — Gora je odvala nego povala. Gori su povraci nego prvine.

POJEDINE BOLESTI. Spopala ga zijehavica i rastezavica; hvata ga ježnja, groza (podilaze ga ježuri, srsi, strni, trnci, zone). — To ga potrapila groznica (spopali ga ježuri od groznice). — Poduzela ga (spopala ga) najprije mrzlica (zima) i drhtavica, potrapica, tresavica (drži ga drhat, tres), pak je onda pao u vrućicu. — Ognjìcā, drži ga ognjuština, vatruština već nekoliko sati bez prestanka. — Njega trese, lomi groznica svaki dan. — Groznica može biti svagdanjica, prezdanica, trećača ili četvrtača (prema tomu kako hvata svaki drugi, treći, četvrti dan); a najgora je groznica zalica, pokošljica (tal. *febbre maligna*, njem. *bösartiges Fieber*). — Kažu da je on ogrozničavio (postao grozničav) pijući nekaku vodu grozničavu (t. j. od koje se dobiva groznica). — Od velike se ognjice čovjek često zanese, on bulazni, bunca, bunaca, tràbûnî, trabùnjā; u trabúni koješta govori (trabun, lat. *delirium*). — U ognjici čovjek knja, čamùnjā (kao da spava); i taka se ognjica zove onda čamalica, a ono stanje mrtvi san ili mrtvosan (lat. *sopor*, *coma*). — Kuga ili morija mori, mete ljude (Omela ga kuga) i malo je ko prekuži. — Kužnik je muško, a kužnica žensko koje leži od kuge. — Boginje, ospine, krasʻte, kozice, šeše (tal. *vaiuolo*, njem. *Blattern*) našaraju, napišu (kao izgrde) čeljadetu kožu. — Kad se na srijedi kao malo uleknu, snize, reče se da su se boginje podbole. — Kotlonoše su prve boginje koje se pojave u kaku mjestu — potraguše: boginje koje po bolesniku izidu pošto se prve

Digitized by Google

već stanu presušivati. — Boginje se navrću (navrtak od boginja), pricjepljuju, presaduju, prepisuju (kalame). — Boginje su osipna bolest, osip (jer se njima čeljade ospe). — Osipne su bolesti i ospice ili osutak, frus (tal. *morbillo*, njem. *Masern*), pljuskavice (tal. *varicelle*, njem. *Wasserblattern*), crven ili škerlet (Leži od crveni). — Ima nekaka bolest koja se zove bljedica, jer od nje čeljade blijedi (anemija, kloroza) — druga žutica, žućenica, žutuga, jer od nje čeljade žuti (tal. *iterizzia*, njem. *Gelbsucht*). — Od nekih teških bolesti (ognjica) izidu po tijelu crne pjege ili šklopci, koji se zovu crnci (tal. *petecchi*, njem. *Fieberflecken*). — Bijela pranica je nekaka ženska bolest (*fluor albus*). — Za *erysipellas* ima više lijepih narodnih riječi: požarica, plamenik, crveni vjetar, pogančina. — Najviše je maha uzela danas u svijetu sušica ili suha bolest, koju zovu negdje i tanka bolest ili zla, rdava (Djevojke kad stežu odviše svoje tijelo, padaju u zlu). — I za epilepsiju ima narod više riječi: gora*, gorica, gorska bolest, goropad, padavica, velika bolja. — Kaže se: Ima padavicu, pada s gore ili snalazi ga (snašla ga); goropadno čeljade (koje pada od goropadi). — Mimohoci (gen. mimohodaka) reče se onoj gori koja čovjeka više puta snađe a brzo mine (kao da bolesnika snalazi samo mimohodeći). — *Hydrops* zove se vodena bolest ili vodenica, debela bolest, prokaza: Opasala ga i raspala debela bolest. Na njemu je vodenica. — Sifilidi kaže narod sramna bolest (a kad je u muškarca, i ženska bolest). — Za škrofule bolja je riječ škripi ili guke: Napale ga guke, ògukavio je. Škripavo dijete. — Poznata je kožna bolest svrab, koju narod zove i šuga (svrabljiv ili šugav; šugavac ili šugavica; osvrabati, ošugati), a iz Svetoga pisma guba (lat. *lebra*), na koju je nalik naše škrljevo: Izasula ga guba; guba ga razgubala. — Mjesto svrbi me može se reći i bridi me (n. pr., noga). — Za paralizu ima riječ uzma (Uzma ga uzela); paralitičan: uzet, klijenit (Ako sam i speta, nisam uzeta. Oboli i klijenit ostane, savrtih** noga i ruka). — Kad čovjeka ustrijeli (t. j. kad ga udari, kad mu padne kap), ako ostane živ, često mu se uzme, uhvati, uštapi (ukoči) jedan dio tijela (noga i ruka). — Ulozi, bogavica je bolest u zglobovima. Od uloga se čovjek vas zguči (zgrči) i dobije bogave ruke (t. j. oteku mu). Ako je ta bolest samo na nogama, zove se nogobolja (tal. *podagra*); ako je u kostima kostobolja. — Reumatizmu uopće kaže se: sijavica, trgavica, šetavac, vrtnja ili vrtež (Sijavica ne da mi spavati). Kaže se: Sijeva mi, trga me, cijepa me u nozi, po svem tijelu. — Ali na pojedine dije-

* Biće postanjem od pridjeva (zao) gori. — ** Od savrijeti se: zgrčiti se.

Digitized by Google

love tijela napadaju i druge bolesti i muke. — O glavi se kaže: Mrči mi glava, mantra mi se, vrti mi se svijest, imam zamavicu, vrtoglavicu, glava mi je smantrana (smetena, smućena). — Sjeca me (sjeknulo me) u glavi: jako me boli. — Sječ (u glavi): emikranija (Leži od sječa). — Pored glavobolja reče se i glavna bol; glavoboljno je čeljade ono koga često glava boli; glavoboljna voda: od koje glava boli (Bunar voda svaka glavoboljna). — Smrtva čeljade, kada mu glava pade (kao da je mrtva) od velika truda i drijema, od velike žalosti ili slaba želuca. — I sunčànica ili sunčàrica (koja se dobije od sunčane opeke) glavna je bolest. — Bol u zubu trga, u uhu sijeva, u oku žiga, žica (Žica me u oku). — Obična je očna bolest: navlaka, mrena, mezdra, biona (*cateracta*). Kaže se: Navuklo mu se nešto na oko, pala mu je mrena (Napalo mu je nešto na oči: slijep je te ne vidi). — Badlji ili vlasinci zovu se neke male dlake što se navuku na oko (*trichiasis*). — Kad ko nema zdravo oko, reče se da ima kvarno oko, da ima kvar na oku. — Nije ga niko utrunio ili nije mu niko natrunio oko (već se sam utrunio), znači: nije mu niko ništa, n. pr., trunja, ubacio u oko (već mu je samo upalo). — Usjed je ono kad ti se usjedne u vrat, kad te stisne, zakrene u vratu, kad te sapnu gušteri, t. j. kad te zaboli vrat te ne možeš njime da makneš. Ta ista bol dođe i u krstima (tal. *lombaggine*, njem. *Hexenschuss*). A prijet je ono kad od velikog truda sjekne, zaboli iza pleći. — Kad prožme čovjeka vjetar ili zima (t. j. kad u nj kao prodre), kad se nauzme zime, onda nazebe (ozebe, prozebe), namrzne, nastine, uzimi se, prehladi se, dobije nazebu (nazeb, nazebao), nazimu (prehladu). Stegne ga u nosu (t. j. začepi mu se) i dobije hunjavicu i kihavicu; stegne ga u grlu (t. j. promukne) i dobije hrapavicu (ili hrapavo grlo) i hrakavicu (i pjevanje može preuzeti grlo, t. j. i od pjevanja može grlo promuknuti); stegne ga u prsima i dobije kašalj. — Kašalj čovjeku muči, davi, raspinje; sad se utaji (kao popusti), a sad se blane (objača). — Slična je jakoj nazebi kunjavica, namorina, rorina (influencija); a rikavac (kukurijekavac), hripavac, gušnjak je kašalj od kojega dijete riče, hriplje i guši se. — Grlene su bolesti: zadavica ili zadušica (angina) i grla ili grlica (difterija). — U prsima drži neke ljude pijehnja, sipnja, hropnja, zaduha (*asthma*); oni pijehaju, hrope ili hripliju. To su pjehavi, sipljivi ili hriputljivi ljudi (*astmatici*). — Kad probada protiskuje, žiga (kad protisne, provre, žigne, sjekne) čovjeka u boku, onda su to: probadi (bodac), protisli, provor (pleurita). Stegle me probadi. — I za srce se kaže, kad nije zdravo, da je kvarno, da čeljade ima kvar na srcu (*vitium*

Digitized by Google

cordis). Takvo srce ne kuca, nego (h)lapće, takvo čeljade ima (h)lapat srca (prejako kucanje). — Kad ko pokvari želudac, onda ga često muči ljućavina, kiselica, žgaravica (njem. *Sodbrennen*) — rigavica (često mu se podriguje), i svaki mu je podrig kao grom — poduzme ga nadam (nadme se) — pak se ozlotrbi (zaboli ga trbuh i tjera ga na polje); zavija ga u trbuhu; kriči od zavijavice — prolijeva (ima proljev ili lijavicu) — zapeče se (zadugo ne može da ide od sebe). — Protoč, griža, srdobolja, srčana, slaba teža je bolest (disenterija), jer od nje čeljade protoči krvlju. — Struni se čovjek, svrgne mu se drob kad mu nekako spadne želudac te ga ne čuje posred pupka, nego sa strane (dolazi najviše od skakanja).

OTEKLINE, ČIROVI I RANE. Otok *(tumor)* nasjeda (Nasio mu je otok na oči, t. j. oteklo mu čelo); kad se ognoji, onda splasne ili se raspline (smanji se, snizi se). — Otok žlijezda pod ušima (koji napada djecu) zove se podušnice ili zaušnjaci *(parotitis)*; otok slezene (koji dođe često iza groznice) zove se dalak (tuđa riječ), podrast, bedrenica. — Čir (prišt) se penje, n. pr., na nosu, za vratom (Popeo mu se, buknuo mu je čir na glavi) i onda streca čovjeka (kao da ga bocka). — Ljeti se čovjeku tijelo često prišti (izlaze mu po njemu prišti). — Čirove valja prokidati iglom, ako se sami ne provale (ne raspuknu). — Bubùljica, čibùljica, gnojavica, ognojak, puhvica to su mali čirići — jašterica: puhvica na jeziku — jačmičak: gnojavica na oku *(hordeolum)* — zazubica: nekaki čir na desnima — micina, ustuma: velik, modrikast čir na glavi, vratu *(adenitis suppurativa)* — pogánac, pogànica, zlîć, vrijed, nepomènîk: zli prišt, tal. *tumor maligno*, njem. *bösartige Beule* (Poganac ga šinuo) — potkožnjak *(forunculus)* — crnac, mešnjak, izmet, namet, luba: čir crne glave koji se razide po koži i zavre u meso *(carbunculus)* — mozulj: veliki prišt, n. pr., od kuge. — Boljetica je rana na tijelu koja sama od sebe izide. — Vúčac, grizlica: *gangraena* (Podišao ga vučac). — Živina, živa rana, rak ili rak-rana: tal. *cancro*, njem. *Krebs* (Navrnula mu se je živina na jeziku, t. j. kao zametnula mu se. Živina mu razjela, rastočila meso). — Konjštak *(caries tuberculosa ossium)*. — Pokostica, mrtva kost (tal. *esostosi*, njem. *Überbein*). — Rana može sama da se napravi na tijelu, ali može se i zadati kojim vanjskim sredstvom. Ova se potonja zove i ozljeda, ako je više vanjska na koži (Ista je razlika između glagola raniti i ozlijediti). — Rana može biti grdna (velika) — jaziva (otvorena, široka) — prijesna (koja nije stara, već odmah kad se čovjek rani) — ljuta (koja boli jako) — pozljedita (zla) — rana od prebola, od vidanja, ili rana od smrti. — Raz-

Digitized by Google

jaziti, raščešljati, opučiti ranu znači: otvoriti je — previti ranu: opet je zaviti — potvrditi r.: previti je čvršće — razblažiti r.: učiniti da bude blaža — zàvārčiti r.: kao zapriječiti čime, n. pr., travom, da ne ide u napredak, nego da udari natrag — pozlijediti, povrijediti, nazlobiti r.: raniti se opeta na istom mjestu (Nemoj se vrijedati, jer je pozljeda gora nego ozljeda). — Rana se blane (krene na gore) kad se opuči, provali; onda se opajedi, pozli (dade se na zlo, po zlu) i zasmrdi, kao da si mladi grob otvorio. (Pajednica se zove ono kad se što opajedi pa izađe kao čirić.) — Ali rana se icijeli, vida, zagasuje (koja se može izvidati izvidna je rana), pak se onda zamlađuje, zamiruje (t. j. zarasta). — Zarast ili zarastica, ožiljak ili požiljak, bilješka, brazgotina je biljeg od rane — obodotina, ogrebotina ili parotina, porezotina, posjeklotina, ujedotina: biljeg od oboda, ogreba, poreza, posjeka, ujeda. — Zvrka je ono što izađe kad pčela ili osa upekne — žuljak: kad se podmjehuri koža gdje je žuljilo — izgorijel: opeklina, rana kad se ko opeče — ispar, opar, ižega: rana kad se ko opari, ožeže (Kad sè ožeže, podmjehuri, potklobuči, poprišti se čovjeku koža) — ozeblina ili rujba: kad bura ili led ujede, oprudi kožu (osobito na rukama i nogama), pa se ova opali, oprhne i stane svrbjeti, te se često i otvori rana (tal. *gelone*, njem. *Frostbeule)* — naboj: rana na tabanu koja ti izađe kad ideš bos (Žigavica je mali naboj). — Prijedor, prodor, presega *(hernia)* bolje su riječi nego tuđa i prostačka kila.

Prekinuo se, pretrgnuo se, predr'o se, prosuo se, znači: dobio je prijedor — prosut, štetan čovjek: koji ima prijedor. — Klinovi ili klinci su prijedor crijeva u slabini *(hernia inguinalis)* — klinovito, klinčavo čeljade: koje ima klinove. — Štetan čovjek treba da se potpasuje potpasačem. — Čovjek može ulomiti, n. pr., ruku ili nogu (ulom: *fractura ossium)* — ali može i samo ištetiti, iščašiti ruku ili nogu, zavinuti, uganuti, pošenuti rukom ili nogom (ištet, ugon ruke ili noge: *luxatio*). — Ako se iščašena noga ne umjesti, ne uloži (opet ne namjesti), ona se pobedri (i čovjek ohrone, postane hrom). — Svratolomi se: ko se obori s koje više kuće, zida ili stabla s glavom na tle i ljuto se isprebija — skrha se s konja: ko se s konja sruši i ozlijedi — satre se: onaj na koga se obori kamenje ili zemlja pa mu zgnječi nogu ili ruku ili vas život — ubije se, natuče se: onaj koga, n. pr., kamen udari (uboj: *contusio*) — probije se: ko nesvijesno ide pa zapne i padne na kaki oštruljak ili taklju — sadre se, odre se: ko nabasa na draču ili što oštro, ispara ruku ili nogu,

Digitized by Google

vas se iščeprlja — obode se: ko se žvocne, to jest ko samo kožu rani po vrhu (na draču ili iglu) — nagrdi se: ko se obode na čavao ili nož, da mu se oštrilo zadre u meso — poženje se (t. j. posiječe se) srpom žetelica u žetvi (dok maše njime) — zarukovètā rukom žetelica, kada puno žanje, pa joj se razbiju cijevi i razglavi ruka *(distorsio)* — otre se čovjek, kad mu se od hoda ili vrućine opali meso između bedara i na sjedalu, da sve krv šiklja (osjeka je upala mesa između bedara: *intertrigo*) — podbiju se, podlupe se, utru se (kao rane se) noge od velikoga hoda. — Uraste se na nozi kašto nokat u meso — otpane kašto s prsta nokat kad se na prst navrne zanoktica ili nakojeda (biće mjesto noktojeda), tal. *panereccio*, njem. *Nagelgeschwür*. — Primeloga, kaže se za onoga koga u snijegu nadu smrznuta i ukočena, da ne može opružiti noge ni ruke. — Nasjeda, podustaje krv, kad se jako pritiskuje, n. pr., ruka (Nasjela, podustala mu krv, t. j. otekao na zdravu mjestu) — trgne, otvrze krv na nos (udari, skoči) — krv iz rane bije, mlaza, brizga, kulja, kuklja, šiklja, hlopti, narijeva kao iz mješine (brizne, šikne, šine, provre) — brizak, mlaz krvi (koliko ujedamput brizne). — Kaže se još: Šikala ga krv (točila ga, išla je od njega) — pokapao, poštrapao, okropio, pokropio, orosio je haljinu krvlju. — Kljáko ili kljàst, kljàkav čovjek kaže se za onoga u koga ruka nije čitava (Okljastio u desnu ruku, t. j. postao kljast) — bogalj (bogac), bogaljka: muško, žensko bez jedne ili bez obiju noga ili uzetih nogu, da ne može da stoji na nogama (bogàljast = sakat) — nakažnjak: onaj koga je Bog iznakazio, n. pr., gluhak, nijemac.

LIJEČENJE. Lijek i ljekarija nije isto: ono ima šire značenje pomoći uopće, lat. *remedium* (Tako se kaže: Svakomu zlu smrt je lijek), a ovo se tiče samo bolesti, lat. *medicamentum*. — Isto tako nije isto ljekar i liječnik: ovaj samo zapisuje bolesnicima lijekove (sastavlja zapise, recepte), a onaj ih i drži i prodaje kao ljekarnik (jer je ovako u starija vremena bivalo kad nije bilo ljekarnica, a biva gdjegdje i danas gdje ovih nema). — Napokon nije isto liječiti i lijekati: ovo znači nastojati da se lijekovima bolesniku samo za neko vrijeme produži život (Ne liječi ga, nego lijeka ga). — Za liječnika koji nije vještak, nego daje kojekake lijekove koji mogu za čas da pomognu, reče se da nije liječnik nego šeprtlja, da šeprtlji, da je udario u šeprtlju. — Kad je ko bolestan, onda ga treba dati naljekare (kao povjeriti ga ljekaru, pozvati mu liječnika). — Kaže se lijek od groznice, zapisati lijek od glave, luk je dobar (lijek) od guja, trava dobra od očiju (a ne: proti groznici, proti glavobolji, proti gujama, proti očnim bolestima). — Čuje se često riječ: prijeki lijek (a to je pravi lijek, koji će da ozdravi

Digitized by Google

bolesnika). — Čistilo je lijek što se daje bolesniku eda se pročisti, potilo, eda se upoti, oznoji (upotljiv lijek) — uvarak je lat. *decoctum* — vavoljak: *pillula* (vavoljiti: valjati pilule). — Backavica zove se ono šilo kojim liječnik pušta krv — štipače: male liječničke kliještice. — Kaže se: protjerati komu bolest napolje, zacijediti kome vode u oči, naželi mu malo soka u ranu (Nažmi mi još malo). — Zahaknuti koga: lat. *inhalare* — onesvijestiti, umrtviti koga: narkotizovati ga. — Poslovice: Ljekar nije ko lijek spravlja, nego ko lijekom ozdravlja. — Liječnik liječi, a Bog ozdravlja. — Gdje su danci, tu su i lijeci (t. j. dok je čeljade u životu, može još uvijek lijeka naći). — Najbolji lijek, uredan život.

53

PROPAST. Za propast, uništenje imamo još ove riječi: iskop ili iskopanje (Ova će bolest biti moj iskop. Tvrdica uzevši soli baci u lonac govoreći: Eh, moga iskopanja!), istraga (Ove će godine biti istraga svemu), pogibija (Luda pamet, pogibija gotova) — rasulo, prekovrata ili umet (Ovo je rasulo, prekovrata, umet moje kuće), rasap ili smak (n. pr., svijeta), zator (n. pr., ljudskoga roda). — Iskopnik ili iskopnjak, zatornik je onaj koji je uzrok iskopu, zatoru (žen. rod iskopnica, zatornica). — Mjesto upropastiti, uništiti može se reći i: iskopati (Iskopa svu krajinu tursku), istražiti (Ti si pomislio kad si pogubio knjaza da si Crnu Goru istražio), istrijebiti (Hoću da istrijebim sa zemlje ljude), prekovratiti ili umesti (Taj će me lopov prekovratiti. Umeli me veliki troškovi), utamaniti ili zatamaniti (Ovaj je rat zatamanio polovicu svijeta), zatrti (Sulejman paša htijaše sav narod da zatre i svu zemlju da opusti); potsjeći komu žile, zaklati koga bez noža; ugasiti čiju kuću (Ugasio je glasnu kuću); okrenuti strmorom svijet (Okrenuo je strmorom cijeli svijet, t. j. survao ga u propast) — mjesto propasti, uništiti se: iskopati se (Neće se svijet iskopati, n. pr., ako se to i to dogodi), istražiti se (Istražilo mu se pleme), istrijebiti se, prekovratiti se, umesti se, zatamaniti se, zatrti se, strviti se (Pobjegao je nekud i ne znaju kuda se strvio) — izginuti ili ispogibati (U toj su bici svi junaci ispogibali, t. j. svi su redom poginuli), razamrijeti (Razamrla mu je kuća) — ispisati se (Ispisalo mu se ime, t. j. kao uništilo mu se, zaboravilo).

UBIJSTVO. Učinio je krv ili ugazio je u krv, znači: počinio je ubijstvo; učinio samokrv ili samodavio se: usmrtio se, prekratio je sebi život. — Prekrvnik je veoma velik, najveći krvnik — samokrvnik: koji učini samokrv (ž. r. samokrvnica).

Digitized by Google

— Pored ubio ga je reče se i: pogubio, izgubio ili zgubio ga, smaknuo ga (s ovoga svijeta), popio mu je krv, došao mu je (haka) glave, umetnuo se njegovom glavom, skinuo ga s nogu, ukinuo ga s glasa, sastavio ga s crnom zemljom; ukapio ga, smjestio ga (t. j. ubio ga da je pao kao od kapi, da je ostao s mjesta mrtav); obestrvio ga (ubio ga da mu se nije ni strv našla); odvalio, odvrnuo, odrubio (otsjekao) mu glavu, utrgnuo, ukrhao mu je vrat ili zavrnuo mu je vratom, sjurio (urinuo) mu je nož u srce, razbučio ga ili rasporio mu, proparao mu trbuh, smlatio (umlatio, primlatio), umlavio, utukao ga (mlateći, tukući ubio ga); digli na nj prokletu gomilu (kamenovali ga, ubili ga kamenjem uzevši svaki po jedan kamen i bacivši na nj). — On bi sve u top metnuo i u kapi vode popio ko se njegovim krstom ne krsti.

SMRT. Pomor udara u ljude (Udario je pomor u ljude, u selo, pomriješe ljudi ametice, odoše svi listom, izginuše do kraja). — Ovo je pomorljiva godina (kad puno ljudi umre) — ove je godine velik upadak od boginja (umru mnoga čeljad od njih). — Neko zapitao popa mru li ljudi, a on odgovorio: Mirucaju (premda su mnogi mrli kao od pomora nekog). — Za čovjeka koji je na umoru kaže se još: Približila se posljednja ura njegove čaše, jednom je nogom koraknuo već u grob, dosukao je do ždrijela vječnoga doma, konča. — Pridjev smrtan (samrtan) ne znači samo umrli, t. j. onaj koji može umrijeti (n. pr.: Ljudi su smrtni, samrtni, a Bog besmrtan), nego i onaj koji je na umoru (Smrtan Marko majci besjedio), ili ono što je komu pri smrti (samrtna čaša, samrtna svijeća, samrtna molitva, samrtan konac, smrtna usta: Ljubila mu smrtna usta), a znači i onaj koji je umro, t. j. pokojni, rajni (Čati Marko što samrtnu treba), kako i ono od čega se može umrijeti (smrtne muke, smrtan strah, smrtna strijela, smrtna knjiga: Otkud knjiga, ognjem izgorjela! Što je tako smrtna i nenadna). — Umornik i umornica: muško i žensko na umoru — smrtnik: umrli čovjek (besmrtnici: neumrla bića); samrtnik: mrtvac (Molitva za pokoj samrtnika). — Čas smrti zove se i umrli čas ili prismrčak (na umrlom času, na prismrčku; ni do časa umrloga i do konca samrtnoga). — Za čovjeka koji je umr'o kaže se: Došla mu je suđena ura ili došao mu je suđen čas, popio je samrtnu čašu (Dok mi sudena ura dođe i samrtnu čašu popijem), odvojila se od njega duša, ispustio ili pustio je dušu (To izusti i dušicu pusti), rastao se ili razdijelio se s dušom, svalio se u grob, crna ga je zemlja zagrlila ili prisvojila ga crna zemlja, pozobao ga crni mrak, kucnula mu motika viš' glave, pošao je s ovoga svijeta, promijenio je svijetom, otišao gdje pijetline

Digitized by Google

pjevaju, otišao u nepijelo, otišao Bogu na istinu, otselio Bogu na račun, prestavio se (u vječnost), preminuo je, izdahnuo je, skončao je, upokojio se, počinuo je (za šalu ili za porugu: lepunuo je, otišao je u suho gvožđe, odapeo je, otegnuo je papke). — Za onoga koji je umr'o od prirodne smrti veli se da je umr'o svojom smrti (a vila govori Marku mjesto umrijećeš svojom smrti: umrijećeš od Boga, od starog krvnika) — koji je umr'o nenadno: da je umr'o naprečac, da je umr'o od prijeke smrti — koji nije umr'o kao junak u boju, nego u svojoj kući: da je omrcinio. — Poginuti ili zaglaviti: umrijeti od neprirodne (nasilne) smrti. — Leže krv znači: neko poginu — nađe ga utop, umr'o je od utopne smrti, ode bez svijeće: utopio se — slomio se niz litice: bacio se niz litice i umr'o — okapao u tamnici: skončao u tamnici — poginuo kao krijes (cvrčak) o Petrovu dne — nije ti još tijelo za opijelo, t. j. nije ti još umrijeti — ovako ćemo zajedno živjeti dok nas ne razdvoji kuka i motika, t. j. do smrti. — Kad ko umre, oglase ga zvonom. Rodbina i prijatelji isprate, sprovedu samrtnika (idu u doprat mrtvaca) do vječne mu kuće. Pokajnice (narikuše, tuškinje, zapijevalje) žale i nariču za njim (za ugaslom svijećom). Sprovodnici ostaju na ukopištu (na pogrebištu, na groblju) do ukopa (do pogreba), dok ga sahrane, pak bacivši šaku zemlje u jamu ukopnicu, daruju ukopnika (grobara) i plate svećeniku ukopninu, samrštinu, pogrebicu (a to su novci što se daju svećeniku za opijelo i pogreb mrca), onda se povrate u pokojnikovu kuću na pokajanje (kao na žaljenje). Tu se daju daće, karmine, sedmine za ispokoj duše (t. j. gozba na spomen mrtvaca — daće se obično daju tri dana, sedmina je ona daća što se daje poslije sedam dana). — Tu mu je i grob puknuo, znači: tu je umr'o i bio ukopan — (to mu ostavljam, ako se živ povrati) dođe li mu pusti glas, to moje neka pođe manastiru; t. j. dođe li glas da je umr'o. — Poslovice: Gdje je čovjek, tu je i smrt. — Čovjek je kao naduta mješina (t. j. lako može umrijeti, kao što para izađe iz mješine). — Čovjek je tvrdi od kamena (kad se pomisli što može podnijeti), a slabiji od jajeta (kad se pomisli kako i najzdraviji čovjek ujedamput zakovrne i umre). — Žena ima devet duša (tvrđa je od smrti, t. j. ne umre lako). — Smrt nema koledara (t. j. ne znaš kad će doći). — Smrt je varalica (dođe iznenada). Danas čovjek, sutra crna zemlja. — Smrt ne gleda nikome u lice. — Smrt (sve) pokriva i otkriva. — Od smrti nema lijeka. — Smrt me ne može minuti. — Smrti nema izmaka. — Što kolijevka zanjiha, to motika zakopa. — Danas meni, sutra tebi; to su čaše poreduše. — Smrt kosi mlade a nosi stare.

* * *

Digitized by Google

Završićemo s ovom narodnom pričicom: Razboljela se stara Birđa na smrt. Dolazile joj u pohode mnoge srodnice, prijateljice, znanice, susjede. Jedna bi je tješila: »Valja jedamput i n a p u t B o ž j i, nije kud!« Druga bi rekla da valja i umrijeti. Treća: »Valja jednom poći u vječnost!« Četvrta: »Valja k a k o B o g h o ć e!« Peta: »Valja nama svima jedamput leći u grob!« Valja tako, valja ovako. — Bolesnici se to neprestano »valja« već dosadilo pak reče srodnicama, kumicama, prijateljicama i susjedicama: »Moje drage! nije to v a l j a ni vidjelo, nego se m o r a, i s p o d B o ž j e r u k e n i k u d n i k a m o!«

Digitized by Google

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

UVODNA STUDIJA

Zlatko Vince: Život i rad Marcela Kušara

A. Životni put Marcela Kušara ..... *VII*
B. Kratak pregled Kušarovih radova ..... *XII*
C. Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom) *XVII*
D. Kušarovo »Narodno blago« ..... *XXX*

1. Nebo. Zvijezde. Svjetlost. Dan. Sunce. Sjena. Mrak. Mjesec. Svijeća 5
2. Vrijeme (u vazduhu). Magla. Oblaci. Rosa. Kiša. Snijeg. Grad. Mraz. Vjetar. Munja. Grom 8
3. Toplina. Oganj. Studen 15
4. Voda. Rijeka. More. Lađe 18
5. Zemlja. Stijene. Brda. Put 21
6. Bilje. Sjeme. Trava. Sijeno. Lišće. Cvijeće. Žito. Voćke. Drvo. Šuma 24
7. Životinje. Raspłod. životinja. Životinjski glasovi. Konj. Stoka. Druge životinje 28
8. Vrijeme. Godina. Godišnje doba i mjeseci. Dan i noć. Blagdani 34
9. Život. Mladost. Starost 39
10. Čovjek. Žena. Momak. Djevojka 42
11. Ljubovanje. Zaruke. Svadba. Vjenčanje. Brak 44
12. Trudnoća. Porođaj. Djeca 48
13. Rodbina. a) Rod po krvi. b) Svojta 51
14. Dom i domovina. Rod i narod. Svoje i tuđe. Jednako i slično 55
15. Samoća i društvo. Sloga i nesloga. Zapovijed i posluh 58
16. Mnogo i dosta. Malo i ništa 60
17. Ljubav. Prijateljstvo. Poštovanje. Izrazi od mila i od pošte 62
18. Tijelo. Glava. Trup. Ruke i noge. Tjelesna ljepota 65
19. Vid. Sluh 72
20. Mirovanje. Stajanje, sjeđenje i ležanje. Spavanje. Postelja 75
21. Gibanje. Skakanje. Padanje. Obaranje. Hod. Brzina. Trka. Bijeg 79
22. Posao i radnja 85
23. Hrana. Žito i hljeb. Meso i juha. Začina. Mlijeko i jaja. Povrće, voće i slatkiši. Piće. Duhan. Gosti 90
24. Odijelo i obuća. Nakit 100
25. Jezik. Riječ i govor. Mučanje 107
26. Zvuk i štropot. Glas i ime. Pjevanje. Sviranje. Vika 114
27. Pokuda, ukor, psovka i uvreda. Kletva. Narodne psovke. Narodne kletve . . 118
28. Čast, dika i slava. Hvala. Narodni blagoslovi i pohvale. Oholost 121
29. Čitanje. Pisanje. Nauk 124
30. Davanje. Darivanje i zahvalnost. Narodne zahvale. Plata i naknada 125
31. Cijena i vrijednost. Novac. Porez. Mjera. Račun 129
32. Trgovina. Dobitak. Gubitak. Nestajanje. Štednja. Trošak. Dug. Škrtost. Mito i krađa 133
33. Bivanje i postajanje. Događanje. Nalaženje. Sretanje i sastajanje 139
34. Uzrok. Slutnja. Sudbina. Ispunjavanje. Istina. Vjera. Bog 142
35. Pretvaranje. Opsjena. Laskanje. Laž. Kleveta. Prijevara. Lukavstvo 146
36. Pamet. Pouka i savjet. Znanje i mudrost. Ludost 151
37. Mišljenje. Vjerovanje i sumnjanje. Oklijevanje. Nakana. Odluka 157

Digitized by Google

Strana

38. Sila. Zakon. Sud i parnica. Pravica i krivica. Kazna 160
39. Svjedočanstvo i jamstvo. Sastanak i ugovor. Obećanje i vjera. Zakletva . . . 164
40. Narodne zakletve 168
41. Želja. Čekanje. Nada. Molba i zahtjev. Poticanje 170
42. Narodni pozdravi. Narodne čestitke. Narodne molitve 174
43. Narav i ćud. Navika i običaj. Mar i nastojanje. Othrana i uzgoj 175
44. Čuđenje. Strah. Zabuna. Stid 179
45. Smijeh. Šala i rug. Plač. Jadikovanje. Narodne tužbalice 182
46. Prijanje. Radost. Dobro. Sreća. Bogatstvo 184
47. Nemir. Žalost 188
48. Nesreća. Zlo. Šteta. Opasnost. Siromaštvo. Glad 191
49. Dobrota i poštenje. Zloća. Bestidnost i sramota. Grijeh 196
50. Srdžba i prkos. Mržnja i zavist. Svađa. Prijetnja. Osveta. Bijenje 199
51. Buna. Rat. Oružje. Vojska. Boj. Ropstvo. Mir 203
52. Zdravlje i snaga. Bolest i slaboća. Pojedine bolesti. Otekline, čirovi i rane. Liječenje 208
53. Propast. Ubijstvo. Smrt 216

Digitized by Google

Digitized by Google

Nakladnik

HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA
Avenija Vukovar 68 - Zagreb

Za nakladnika
Mr. Ante Selak

Korektor
Anita Šikić

Tisak
PRINT Kocijančić, Nova ulica 41, Zaprešić

Digitized by Google

Digitized by Google

HOOVER INSTITUTION

To avoid fine, this book should be returned on
or before the date last stamped below

STANFORD LIBRARIES

Digitized by Google

PG 1229 .K87 1993 C.1
Narodno blago / ANT5496
Hoover Institution Library
3 6105 082 793 055

PG-1229
K87
1993

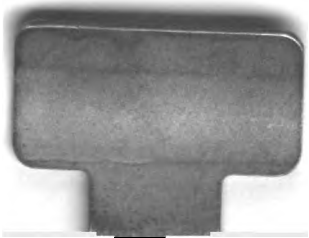

Digitized by Google

Digitized by Google